Rbl. 8.15

F. VIGDOROVA

TEE ELLU

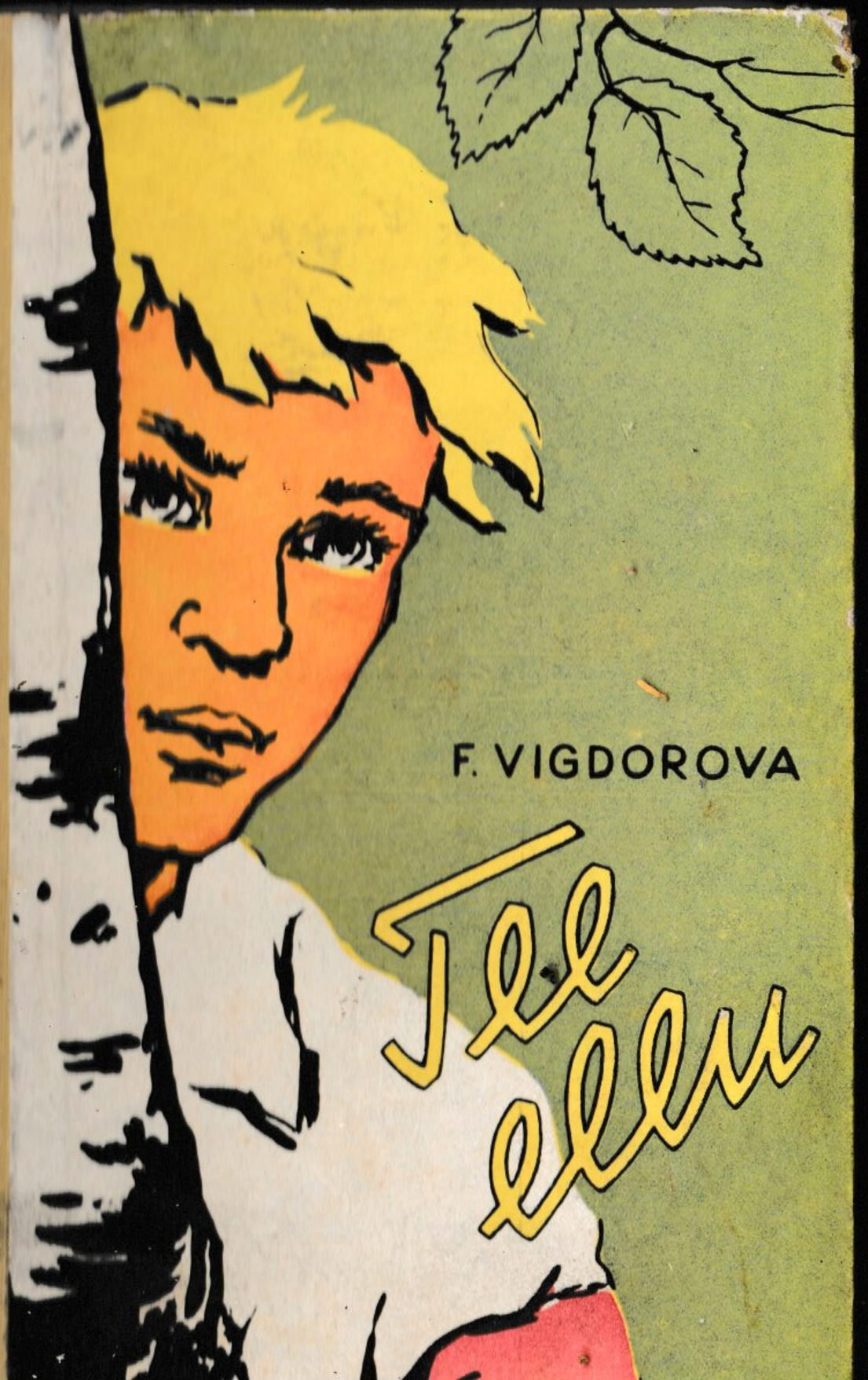

F. VIGDOROVA

Tee ellu

F. VIGDOROVA

Tee ees

Eesti NSV
Haridusministeerium
Tallinna 39. Keskkool
4642
5194

1959

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN

ORIGINAALI TIITEL:

Ф. ВИГДОРОВА

ДОРОГА В ЖИЗНЬ

ПОВЕСТЬ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МИНИСТЕРСТВА ПРОСВЕЩЕНИЯ РСФСР
МОСКВА 1954

TÕLKINUD J. RUMMO

ILLUSTREERINUD S. VÄLJAL

Вигдорова Ф. А.
ДОРОГА В ЖИЗНЬ
На эстонском языке
Оформление С. Вялял
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Raud
Tehniline toimetaja E. Lumet
Korrektorid M. Pedajas ja V. Pillau

Ladumisele antud 1. X 1959. Trükkimisele antud 23. XI 1959. Paber 54×84, 1/16 Trükipoognaid 26,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 21,53. Arvutuspoognaid 22,15. Trükiarv 15000. Tellimise nr. 3576.

H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, Ülikooli 17|19.

Hind rbl. 8.15

7—3

AUTORILT

Selles raamatus tahan ma jutustada A. S. Makarenko «Pedagoogilise poeemi» ühe kangelase, Semjon Karabanovi elust ja tööst. Nagu ta õpetajagi, pühendus Karabanov laste kasvatamisele.

Mul oli soov jutustada Anton Semjonovitš Makarenkost tema õpilase, tema töö jätkaja suu kaudu — inimese suu kaudu, kel on õigus kõnelda mitte ainult Makarenko pedagoogilistest vaadetest, vaid ka tema elavast inimpalgest.

Samuti püüdsin ma jutustada sellest, kuidas silmapaistva nõukogude pedagoogi väärtuslik pärand, tema vaated, teoreetilised järeldused ja tema kogemused rakendatakse ellu teise inimese poolt ja teisel ajal.

See raamat pole dokumentaalne jutustus inimesest, keda Anton Semjonovitš kujutab Karabanovi nime all «Pedagoogilises poeemis», kuid raamat põhineb tema elu tähtsamail sündmustel.

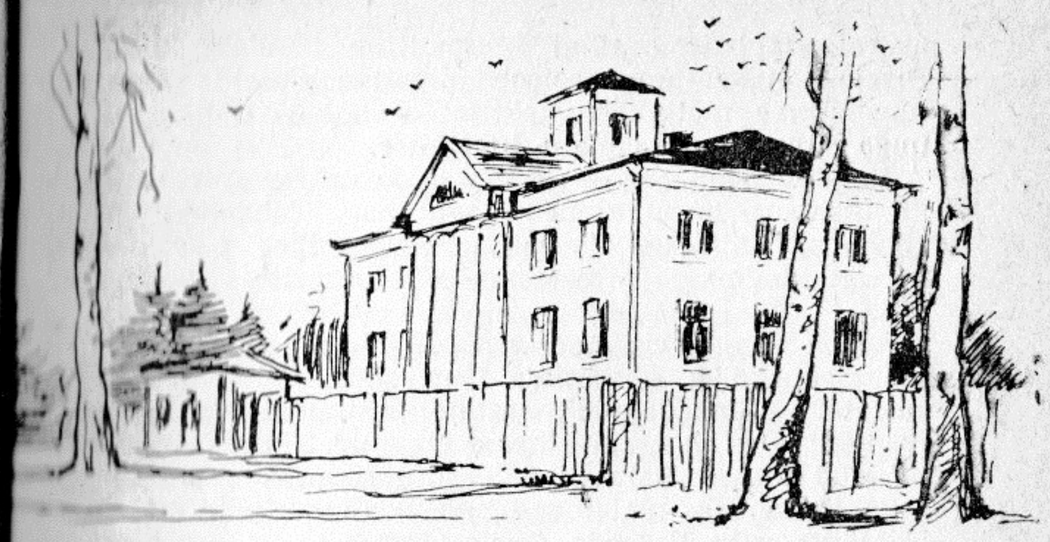

PROLOOGI ASEMEL

Teest saab võitu käies.
Hiina rahvatarkus

1933. aasta veebruar. Kalendri järgi peaksid möllama tuisud, kuid Ukraina talv on ebapüsiv — vastu akent peksab midagi lume ja vihma vahepealset ning sügiseselt märjad aknaklaasid vastavad tuuleiilidele külmkõleda klirinaga.

Toas on kaks inimest.

Kirjutuslaua taga istub eakas mees peaaegu sõjaväelises rõivastuses — sõduripluus seljas, rihm pinguli vööl. Lühikeseks pöetud juuksed on tihedasti hallisegused, huuled lühikeste vurrude all on tugevasti kokku surutud; näpitsprillide klaasi de tagant paistavad terased silmad. Sellised silmad vaatavad otse ja järeleandmatult vastu kõige raskemale.

Teine istub, raamat käes, tema vastas seinaäärsel diivanil. Ta on hulga noorem, ta näib peaaegu noorukina. Tema tõmmus ja sarnakas näos on nagu midagi mustlaslikku. Ta mustade juuste salgud langevad

avarale laubale, mustad kulmud on tihedasti koos, tugevad päevitunud sõrmed kopsivad vastu põlve mingis oma mõttekäigu taktis. Ta on kogu tähelepanuga süvenenud raamatu lugemisse.

Möödub mõni aeg — ja meest, kes sel tunnil istub kirjutuslaua taga, tunneb kogu maa. Tuhanded ja tuhanded inimesed loevad «Pedagoogilist poeemi», õpivad tundma ja armastama selle autorit ja kangelasi.

Anton Semjonovitš Makarenko. Pedagoog ja kirjanik. Kuid ennekõike — võitleja. Oma olemasolu esimestel aastatel — ränkadel nälja-aastatel — usaldas noor nõukogude vabariik tema kätesse õnnetud, rikutud, teelt eksinud lapsed, «alaealised seaduserikkujad», ja tegi talle ülesandeks nad tagasi anda kodumaale ja elule. Ta täitis selle ülesande. Aasta aasta järel ta õppis ja õpetas teistele suurt kunsti — kujundada ja kasvatada uusi inimesi. Tema «Poeem» — see on lihtne ja vapustav tõde sellest, kuidas varaseist eluaastaist peale tänavale häda, viletsuse ja kuritegevuse küüsi jäetud lapsed muutusid tõelisteks inimesteks — töö ja kollektiivi inimesteks, mehisteks ja õnnelikeks uue ühiskonna ehitajateks. Ja asjata pole selle inimese kogu elutöö — niihästi esimene tema poolt loodud kollektiiv kui ka tema raamat — lahutamatud Gorki nimest, valgustatud suure inimesearmastaja sõprusest ja toetusest.

Tuhandetele, sadadele tuhandetele inimestele saab kalliks «Pedagoogiline poeem», selle autor ja selle kangelased, nende hulgas ka Semjon Karabanov, endine kodutu, kellest sai oma õpetaja ustav sõber ja abiline.

Kuid esialgu — esialgu pole raamat veel ilmunud. Vähesed tunnevad vanemat neist kahest mehest, vähe on neid, kes väljaspool Harkovi läheduses asuva Dzeržinski-nimelise kommuuni seinu tunneksid nooremat. On 1933. aasta veebruar, väljas on pime, sajune õhtu . . .

Anton Semjonovitš tõstab vahetevahel silmad täiskirjutamata leheküljelt üles. Täna ei edene ta töö. Mõte, mis tekkinud juba ammu, ei anna ega anna enam rahu. On aeg vastu võtta otsus. Ja selgub, et seekord on raske, väga raske otsustada.

Semjon Karabanov. Ta oli üks esimesi Gorki-nimelise koloonia kasvandikke. See oli ammu, kaksteist aastat tagasi. Nüüd ta on juba peaaegu kahekümne kaheksa aastane. Jah, tast ei saanud agronoomi. Lõpetanud töölisfakulteedi, tuli ta kolooniasse ja lausus resoluutselt:

«Tühja sellest põlluharimisest! Ma ei suuda ilma patsaanideta elada. Kui palju häid poisse on veel maailmas lollustega aega surnuks löömas! Kui teie, Anton Semjonovitš, selle asjaga võisite vaeva näha, siis võin ka mina . . .»

Nii see läkski. Semjon jäi kolooniasse ja asus kogu oma hingejõuga tegema suurt, vajalikku tööd — kasvatama uusi inimesi.

Välimuselt on ta samasugune nagu varem: vägilane, kiired ja kindlad liigutused, needsamad hiiglasuured silmad, tulised nagu söed. Ja mitte ainult välimuselt. Kirglikkus on endiselt ta loomuse peamine omadus. Ta sooritab praegu nagu nooruseski iga tegu sellise eneseunustamisega, nagu sõltuks sellest kõik, mis talle on maailmas kallist. On mitmesuguseid kasvatajaid, mitmesuguseid õpetajaid. Semjon ei kasvata veenmisega ega seletamisega, vaid iseendaga, omaenda eluga — end säästmata ja tagasi vaatamata. See on hea, see on ka halb. Kui kauaks jätkub inimest, kui ta ennast niiviisi, nõnda hoolimatult annab? Jah, aga ta ju ühtlasi ka võtab — elult, raamatuilt, inimestelt, lastelt. Inimene, kes istub praegu seal vastas, raamat käes — kuivõrd rikkam on ta sellest jõmpsikast, kellena tuli Semjon siia enam kui kaksteist aastat tagasi!

Ei, mitte esmakordselt ei tule Anton Semjonovitšile need mõtted. Rõõm on vaadata sinu enda kasvatatud puud, enda kätega ehitatud maja. Aga kui su ees on inimene, kelle sa oled üles kasvatanud? Kui sa oled elule äratanud kõik hea, mida temas võis ainult vaevu aimata? Oli ulakas nooruk, uljaspea, eilne bandiit. Nüüd on ta aga tugev, avara südame ja julge mõistusega, kultuuri ja raamatute poolt õilistatud inimene. Inimene, kes ise kasvatab teisi, leiab ja arendab neis parimat, kes ise oskab väsimatult lihvida uute karakterite kante. Sa oled harjunud temaga töötama külg

külje kõrval, tundma temas ustavat abilist, sa armastad teda. Ja äkki on vaja temast lahkuda. Niisugune on kõigi isade saatus — lahkumine on vältimatu . . .

Anton Semjonovitš tõusis ja astus akna juurde. Vaikus. Kommuun magab. Miski ei sega mõtisklemist.

Kui praegu minna mööda koridori, kohtab sind tingimata korrapidaja, kuid ta kõnnib kuuldamatult. Kuuldamatult seisab ka tunnimees välisukse juures — suure maja ukse juures noore tammiku serval. Seal kohiseb tuul, kuid siin on vaikne, kuulda on ainult krabinat, kui Semjon lehte keerab.

Kunagi on juba tulnud lahkuda temast ja teistest, kes olid samuti kallid. Nad sõitsid siis õppima Harkovisse, töölisfakulteeti — kolooonia esiklapsed, tema uhkus: Karabanov, Zadorov, Veršnev, Burun . . . Siis oli samuti raske ja paistis, et haav ei kasvagi kinni. Kuid kasvas siiski, sest pole suuremat õnne kui näha: sinu lapsed on leidnud koha elus. Nad elavad, töötavad, lähevad edasi.

Too tuli tagasi, ta töötas sinuga koos koloonias. Ent kunagi ei saa head komandöri sellest, kes ei tegutse iseseisvalt. Olgu ta vapper, olgu tal hea pea õlgadel, ent kui ta ei ole tegutsenud oma vastutusel ja riisikol, oma arusaamist mööda, pole ta veel komandör. Semjon töötab hästi. Kuid ta töötab sinu selja taga, tema eest mõtled sina. Ta peab sõitma. On aeg!

1

Laostumine

Vaguniakna tagant libisesid mööda Leningradi tehaste-äärelinnad, siis igavad raagus metsasalud, määrdunud märtsilumega kaetud põllud. Ma silmitsesin kõike seda, kuulasin rataste kolksumist rööbaste jätkukohtadel, kuid sisemuses kopsis selle taktis ainult üks ja sama: rutem! rutem!

Lõpuks — Berjozovaja Poljana. Kasetüvede tagant, läbi mustade raagus okste paistis hall taevas, teerada jalge all oli libe ning porine, ometi mõtlesin ma tahtmatult: kuivõrd kauniks muutub siin kevadel!

Ent juba lõppeski metsasalu ja minu ees avanes avar lagendik, piiratud mehekõrguse planguga. Lagendiku keskel seisis suur kolmekorruseline torniga maja, ruumikas ja kaunis ehitus, selle valge värv aga oli juba ammu maha tulnud, seinad olid määrdunud ja luitunud. Sissekäigu juures oli putka, kuid ei putkas ega selle ümbruses polnud ainustki hinge. Ma astusin lastekodu maa-alale. Siin oli samasugune tühjus. Vaatasin kella — juba kaksteist. «Kas ollakse koolis? Töökodades?» käis mõte peast läbi. Astusin majja, läksin mööda laia treppi üles ja avasin esimese ettejuhtuva ukse. Suures kõrges toas seisid reas voodid, kuidagiviisi hallide tekkidega kaetud. Mõnedel vooditel lebasid ilma püürideta padjad. Ma tahtsin juba väljuda, kuid toa kaugemas nurgas liigatas äkki miski. Ma keerasin

ümber. Teki alt ronis välja arvata üheteistkümne aastane poiss. Tema üleni määrdunud, peaaegu mustas näos välkusid selged hallid silmad. Jõmpsika üks jalg oli paljas, teises oli uus must king.

«Tere,» ütlesin ma.

«Tere,» kähises ta külmetunud häälel.

«Aga kus on teised?»

Pisut viivitanud, vastas ta vastumeelselt:

«Linnas, kus siis mujal!»

«Aga kus on sinu teine king?»

Ta kohmetus uuesti.

«Kaotasid kaardimängus?» küsisin mina.

Vastuse asemel ta langetas pilgu.

Ma olin imestunud:

«Miks siis mitte mõlemad korraga?»

«Noh... aga äkki võidan veel tagasi?» Ta hääles kõlas nõrk lootus.

«Kuidas su nimi on?»

«Petka... Kizimov.»

Ma astusin teistesse magamistubadesse — mõnel pool magasid voodites poisid. Ühel neist oli uus hall ülikond seljas. Tal oli peen nägu, heledad juuksed, väike suu. Siis tulin trepist alla, kõndisin mööda tühje tube, heitsin pilgu kööki. Süda läks pisut kergemaks, hiigelpliidi all praksus lõbusalt tuli, laual kõrgus nõudekuhi — kaks poissi pesid neid suures tõrres. Pin-

gil istus vanem naine ja kooris kartuleid. Üks poisijõmpsikas abistas teda. Niipea kui ma ukse avasin, pöördusid kõik ümber. Poisid katkestasid töö, ent naise käes hakkas nuga liikuma kaks korda kiiremini ja näis, nagu oleks isegi kartulikoore riba vihaselt vabisema löönud.

«Tere. Kus on siin teil juhataja?»

«Kõrvaltiivas vasakul,» sõnas naine ebasõbralikult, jättes tervitusele vastamata.

Poisid vaikisid ja silmitsesid mind uudishimulikult.

«Käivad siin... aga tolku...» kuulsin enda selja tagant.

Majast veidi eemal rippus kiivas postide vahel pallivõrk. Arusaamatu: õues on märtsikuu, pori, lörts — kes siis mängib nüüd võrkpalli?

Ma läksin kõrvaltiiva juurde, koputasin uksele. Keegi ei vastanud. Koputasin kõvemini.

Ukse tagant kostsid lohisevad sammud, riiv lõksatas ja lävele ilmus unise, roidunud näoga naine. Tal oli kirev pea: värvitud õlekarva salgud, kuid korratu piirme juures olid juuksed mustad. Räpase kitli hõlmad olid ,vildakalt vaheliti, heledalt sukalt paistis must nõelutud koht.

«Kus on teil siin juhataja?» küsisin ma.

«Mina olen juhataja.»

«Mul ei ole aega naljategemiseks, ma küsin: kus on lastekodu juhataja?»

«Mis naljadest te räägite, kodanik? Ma ju ütlen teile — mina olen juhataja!» kordas naine juba ärritatult.

Ja siis juhtus see, mida ma tavaliselt kardan: ma «kaotasin pidurid». Kõrvades hakkas kohisema, rinnus muutus kitsaks ja palavaks.

«Teadke siis: sellest hetkest peale ei ole teie enam juhataja,» sisistasin ma läbi hammaste, tundes, et veel sekund — ja ma hakkan ta peale karjuma.

Teadvuse sügavuses ma mõistsin, et minu sõnad on mõttetus: mul pole mingit õigust teda ametist vallandada. Kuid isegi siis, kui ma poleks just äsja näinud kasimatuid linadeta voodeid ja määrdunud Petkat ainsa kingaga, kui ma oleksin näinud ainult seda kitlis-

naist ja ta musta niidiga nõelutud heledaid sukki, oleks sellest olnud küllalt: oleksin kas või elu andnud selle eest, et ta jalamaid, ühegi viivituseta minema kihutataks.

Kolm minutit hiljem sammusin ma hambaid kiristades ja raevust lausa lämbumas olles mööda teerada jaama poole.

Kui laps kasvab halvas perekonnas, siis on see õnnetus. Kui ta õpib halvas koolis, on see paha. Aga kui ta elab halvas lastekodus, on see kõige hirmsam. Lastekodu on talle kõik: nii perekond, kool, kui ka sõbrad. Siin võrsuvad tal kujutlused elust, maailmast, inimestest, siin ta kasvab, õpib, muutub inimeseks ja kodanikuks. Ja lastekodul ei ole õigust olla keskmine, rahuldav. See peab tingimata olema väga hea.

Vargus on alati nurjatus ja kuritegu. Kuid vargus lastekodus on andestamatu kuritegu, mille eest tuleb karistada kõige karmimalt, karistuse kõrgeima määraga.

Siin usaldas riik kasvatajale lapsed, kes olid jäänud vanemateta. Varastada neilt lastelt — mis võib olla sellest alatum?

Ma ei kahelnud ühtki hetke selles, et siin, kõrge plangu taguses majas, varastati vähemagi südametunnistusepiinata. Siin ei püütud isegi luua mingit näilist heaolu. Kõik oli selge ja avalik. Ainult üht ma ei suutnud mõista: kuidas niisugune asi saab sündida Leningradi külje all, ja mitte kahekümnendail aastail, vaid nüüd!

Jõudnud Leningradi tagasi, läksin ma otse vaksalist linna haridusosakonda ja sööstsin, hoolimata sellest, et ei olnud vastuvõtutundi, ülemuse kabinetti.

«Palun teid väga,» ütlesin ilma ühegi hoovõtuta, «andke mulle raskestikasvatatavate laste kodu Berjozovaja Poljanas.»

«See lastekodu on meile raskeks etteheiteks,» vastas Aleksei Aleksandrovitš Zimin, haridusosakonna inspektor.

Ta istus suure paberitega ülekuhjatud kirjutuslaua taga ja vaatas mulle tähelepanelikult otsa, kui ma kabinetti tormasin. Ta ei ilmutanud ei imestust ega

pahameelt, pakkus istet, kuid mina keeldusin kaunis ebaviisakalt:

«Kolmekümne kolmandal aastal! Leningradi külje all! Ma ei uskunud oma silmi. Ja kuidas te seda kannatate?»

«Tõepoolest, otse külje alla on tekkinud säherdune jõledus, kuid me pole jõudnud veel sellest jagu saada. Seal on juba kolmas juhataja. Üks oli paar kuud, siis vabastati: oli tahtejõuetu inimene ja oma tööd ta ei armastanud. Teine veetis kogu aja Leningradis — tal siin perekond ja korter. Aga praegune naisjuhataja . . .»

«Sellest võite jätta mulle jutustamata. Seda nägin ma ise.»

«Jah . . . Silma selle maja jaoks ei jätkunud. Raskestikasvatatavate lastekodud on alati kümnendas järjekorras. Korda seada on raske, aga paljukest aega vajatakse laostamiseks? Ja nõnda see laostatigi. Kuid milliseid rahasummasid selleks antakse, teate isegi. Hiiglasuured summad. Selge nurjatus, mis sellest kõnelda. Seal on üks kasvataja, Artemjeva. Ta on praegu ära, ta isa on haige. Kuid ta on tubli inimene ja juba ammust aega ei anna meile rahu.»

«Vähe on ta teie rahu seganud. Kas siis nõnda tohib?»

Zimin tegi näo, nagu poleks ta minu viimaseid sõnu kuulnud.

«Nõnda siis valisite kõigi nähtute hulgast nimelt selle?»

«Ma ei jõudnud midagi rohkem näha. Palun teid väga . . .»

Ta ulatas mulle paberi. Leningradi rahvaharidusosakonna käskkirjas seisis: «Kasvatus- ja majandustöö täieliku laose ja normaalse töö taastamiseks igasuguste eelduste puudumise tõttu raskestikasvatatavate laste kodu nr. 60 sulgeda.»

«Kannatage sulgemisega,» ütlesin ma. «Andke mulle kas või kolm kuudki aega . . .»

Ma lahkusin Zimini juurest, taskus käskkiri: mind oli määratud Berjozovaja Poljana lastekodu juhatajaks.

«Luban teile,» lausus Zimin hüvastijätul, «et võtan nüüd selle lastekodu käsile. Kõige paremaid kasvatajaid saadan — pidage mu sõna meeles. Mul on teadupärast üks niisugune tööõpetaja . . .»

«Mul on hea mälu. Ma pean meeles.»

Samal päeval kirjutasin kõigest Harkovisse Anton Semjonovitšile.

2

Esimene päev

Nagu ma aru sain juba esimesel päeval, läksid harilikult kõik lastekodu poisid — plangust ja läbikäiguputkast hoolimata — juba hommikul ära linna. Tagasi tulid nad õhtuks, et süüa ja ööbida. Kuid praegu olid nad peaaegu kõik kohal. Igal juhul on ju huvitav: mis mees on see uus juhataja, kust otsast ta peale hakkab?

Ma ei hakanud korraldama ametlikku kohtumist. Kõndisin, heitsin pilgu igasse prakku ja nurka, poiste peale ei vaadanudki. Nad hoidsid end aupaklikus kauguses ja tegid samuti näo, nagu poleks neil minu vastu huvi. Ainuke inimene, kes käis — nähtavasti esimese tutvuse eesõiguse alusel — vahetpidamata minu kannul, oli Petka Kizimov. Tal oli endiselt ainult üks king ja õigupoolest ta ei käinudki, vaid rohkem hüppas ühel jalal, sest palja jalaga märtsikuu lumelörtsis paterdada pole ju jumal teab kui mõnus. Ent ka Petka ei astunud minuga kõnelustesse. Ta liikus kargamisi, hoides viiekuue sammulist vahemaad, seejuures oli ta näcilme salapärane ja ligipääsmatu.

Me sattusime magamistuppa, kus oli käimas sööming. Ühe voodi ümber olid poisid parves koos. Üks neist rebis suitsuvorsti-rõngast paladeks, teine, ilus hästi riietatud poiss, keda olin tähele pannud juba varem, õnnistas kõiki saiakäärudega. Mõned, kes olid oma osa juba saanud, sõid ahnelt.

Kui ma sisse astusin, vaatasid kõik minu poole, ja siis pöörasid kõik nagu käsu peale jälle pilgud ära. Ma kõndisin mööda tuba, kontrollisin aknaraame ja avasin enne äraminekut õhuakna.

Ule läve astudes kuulsin ma selja taga filosoofilist märkust:

«Puhast õhku armastab.»

Ma heitsin pilgu töötuppa. Tööriistad olid, nagu paistis, viimseni laiali tassitud. Vähemasti ei läinud mul korda kindlaks teha ühegi höövli ega peitli olemasolu. Siis läksin ma kuuri juurde, avasin ukse — siin, mustusea ja kasimatuses, seisis üksildaselt hiiglasuur jässakas härg.

«Et see siin veel pole nälga kärvanud!» ütlesin ma tühja ruumi.

«Teda söödab Podsolnuškin,» vastas tühi ruum peenel häälel.

Ma pöörasin ümber. Siiski, minu ringkäigul oli mu ümber märkamatult vabatahtlik saatjaskond siginenud: Petka selja taga varjas end kõhnuke tedretähniline jõmpsikas jänesepoja kõõrdsilmadega; arvatavasti temap see rääkiski Podsolnuškinist.

Edasi ränates kuulsin ma äkki meeleheitlikku ulumist.

«Tapan enese! Igal juhul tapan!» kisendas keegi.

Ma vaatasin küsivalt Petka ja oma teise teekaaslase otsa. Nad jäid samuti seisma ja vaatasid mind uurivalt. Ma läksin kisa suunas.

«See on isolaatoris . . . Koršunov,» kähises mu selja taga Petka.

Ma lähenesin väheldasele kõrvalhoonele, millest kostis kisa. Ukse juures losutas pingil istuda veidralt riietatud mees:

Haridusministeerium
Tallinna 39. Keskkool

püksisäärеd olid alt üles kääritud, muidu oleksid need mööda maad lohisenud; ülemääraselt lai pintsak rippus nagu tolmumantel. Mees tossutas pikkamööda paberossi suitsetada. Kisendamist, nagu paistis, ta lihtsalt ei kuulnud.

«Tehke lahti,» ütlesin ma.

Pingilt tõusmata lõgistas ta võtmega lukus, ja ma astusin väikesse ruudukujulisse tuppa — haigla isolaatorisse. Siin oli kaks voodit, valge kapp klaasustega ja kaks taburetti, samuti õlivärviga valgeks värvitud. Seina ääres seisis kaheteistkümne-aastane poisijõmpsikas, kes mind nähes ammulisui paigale tardus.

«Mis sa kisendad?» küsisin ma.

«Aga milleks mind siin hoitakse?» Poiss läks kisalt korrapealt üle kõnelusele ja vastas rahulikult, isegi väärikalt. Ja siis äkki hakkas uuesti vinguma: «Ei taha olla lastekodus! Öeldi, et kaheks päevaks, miks siis välja ei lasta?»

«Sa ei taha elada lastekodus?»

«Ei taha!»

«Miks sa siis elad?»

Minu rahulik küsimus pani ta mõtlema ja ta madaldas uuesti häält:

«Mind võeti ju kinni . . .»

«Kes sind kinni võttis? Kasvataja? Juhataja?»

«Miilits.»

«Tähendab sa istusid kodus, lugesid raamatut, ja militsionäär tuli ning võttis su kinni?»

«Hoo! «Kodus»! . . . Mitte kodus, vaid turul.»

«Ahaa, ma mõistan: sa tulid turule sisseoste tegema ja militsionäär võttis su kinni?»

«Ei, mitte sisseoste tegema!»

«Ah mitte sisseoste tegema? Tead mis: korista ennast siit.»

«Kuhu?»

«Kuhu soovid. Kõik on tüdinud ja kõigil on vastik sinu ulgumist kuulata. Lase jalga!»

Ei kohkumine ega viha, vaid suurim nõutus oli see, mis peegeldus ta näol.

Kohmetult, üks külg ees taganes ta ukse poole.

Pööramata tähelepanu liiga pikkades pükstes ja

liiga laias pintsakus mehele — too istus endiselt ukse juures, suitsetas, vidutas silmi, mind samuti demonstratiivselt märkamata — astusin ma õue.

Aegamisi hakkasin märkama, et poisid käivad piirates mu ümber järjest lähemal vahemaal. Peale Petka ja jänesesilmse poisi käis minu järel juba inimest kolm-neli, nende hulgas ka Koršunov. Teised ilmusid ühtepuhku nähtavale eemal, paremal või vasakul pool, jäid maha, jooksid ette. Siis hakkasid nende teed üha sagedamini minu omaga juhuslikult ristuma. Igast küljest vahtisid mind väljakutsuvalt ning uudishimuga kellegi silmad. Lõpuks küsis üks jõmpsikas lähemale tulles:

«Kas teie hakkate meil juhatajaks?»

«Ma ei tea. Põrmugi ei meeldi mulle teie karjalaut.»

Poiss pistis tulistjalu magamistoa poole. Aknaist väljaupitatud pead kadusid. Ma teadsin: seal algab nüüd minu sõnade arutamine.

Igaüks, kes minuga kokku sattus, pidas oma kohuseks viivitamata kõigest seltsimeestele teatada. Mis siis, olgu nii. Las nad mõtlevad, mida vastata, las räägivad kokku pealetungi tagasilöömiseks — nad on elavad inimesed, nad on puudutatud. Nad valmistuvad kaitsma oma «sõltumatust» — olgu nõnda! Mis võitlusega saavutatud, on alati väärtuslikum.

Hilja öösel, kui majas oli kõik vaikseks jäänud, käisin ma mööda magamistubasid ja vaatasin poisse tuhmi elektrilambikese valguses. Ma heitsin pilgu iga magaja näkku. Tavalised lastenäod, ainult isegi unes varjutatud ärevusest ja väsimusest.

Ettevaatlikult varvastel astudes läksin ma ukse poole. Ja äkki kauges nurgas, jälle nagu minu esimeselgi siinkäigul miski liigutas end. Viimasel voodil kerkis püstakile kellegi sasipea. Suured hiilgavad silmad vaatasid mind. See oli Petka.

«Maga!» sosistasin ma. «Nägemiseni.»

Petka sasipea noogutas mulle korda kolm järjest ja laskus siis küünarnukile. Patja Petkal ei olnud.

3

«Meie kõik oleme komandörid!»

Teisel hommikul ei tõusnud äratushelistuse peale keegi — nähtavasti ei olnud see kombeks. Poisid magasid. Alles hommikueine eel hakkasid nad kohmitsema ja tekkide alt välja ronima. Ma astusin igasse magamistuppa ja ütlesin valjusti:

«Tõuske üles! Rivistuge õuele! Ruttu!»

Nad tulid õuele kaugeltki mitte valmisolekust käsku täita. Neid ajas uudishimu: mis saab edasi? Nad ei asunud rivisse, vaid seisid korratu jõuguna, ja oli selge, et nad teisiti seista ei oskagi. Ühed vaatasid uurivalt ja valvsalt, teised pilkavalt, kolmandad ebasõbralikult. Kuid huvituid, ükskõikseid nägusid ma ei näinud.

«Saagem tuttavaks,» ütlesin ma. «Minu nimi on Semjon Afanasjevitš . . .»

Ma ei jõudnud lauset lõpetada. Sündis midagi ootamatut ja arusaamatut: kostis läbitungiv vile, jõuk läks liikvele — ja äkki pistsid kõik viimseni maja poole jooksu. Mõni sekund seisin ma kohmetuses ja vaatasin, kuidas nad lidusid — tagasi vaatamata ja peaaegu käratult, ainult ikka seesama läbitungiv vile lõikas üha uuesti ja uuesti kõrvu. Siis, isegi ei tea miks, vaatasin ma ümber ja nägin . . . härga. Teed valimata, metsik rõngastatud ninaga koon maadligi, tuiskas ta mööda tühja väljakut, sööstis siis pallivõrgu juurde ja hakkas seda sarvedega rebima, sõgedalt ja õelalt pead pildudes. Lume- ja keltsakamakad lendasid ta sõrgade alt.

Järelemõtlemiseks polnud aega. Ma tormasin härja juurde ja lõin talle kõigest jõust jalaga vastu nina. Hetkeks tõmbus ta ogaralt tagasi. Ma jooksin tast mööda, haarasin sabast kinni ja ajasin ta kuuri juurde.

Härja järel laia kuuriust kinni lüües kuulsin ma üldist müdinat: nüüd jooksis kogu poistejõuk minu juurde. Ma pühkisin laubalt higi, läksin trepi juurde ja istusin. Poisid jäid kõheldes kolme sammu kaugusel seisma ja vaatasid sosistades ja üksteist tagant tõugates minu poole.

«Oli see aga va-ahva!» ütles äkki keegi.

«Kas teate, missugune ta on? Ta tõstab hobusedki sarvedega õhku!»

«Ta kuulab ainult Podsolnuškini sõna!»

Vähehaaval istusid need poisid, kes olid lähemal, mu kõrvale trepiastmeile. Teised jäid edasi püsti ja piirasid meid üha tihedamalt. Keegi puudutas mu õlga. Keegi kordas üha uuesti ja uuesti laulvalt:

«Oli see aga va-ahva!»

«Aga meil külas on alles härg . . .» ütles kõhetu vibalik jõmpsikas lõhkises pintsakus.

«Aga meil oli pusklev lehm — veel kurjem kui ükski härg,» teatas usaldavalt mulle juba tuttav kõhnuke poiss kõõrdivaatavate jänesepojasilmadega.

Igaühel oli tagavaraks oma lugu — kui mitte kurjast härjast, siis pusklevast lehmast.

Aga mulgi oli üht-teist jutustada, ega's ma muidu polnud juba kümnendast eluaastast peale Storoževo külas Poltaava taga mõisniku karja hoidnud. Seal oli härg mis härg: hiiglasuur, silmad verd täis. Gavrilaks kutsuti seda.

«Aga meie oma . . .»

«Ei, mis see nüüd Gavrila kõrval . . . Too ükskord . . .»

Jutustan neile Gavrilast ja valgest lehmast Zorkast, kes käis alati karja ees ja tõotas alatiselt homseks selget ilma. Jutustan sellest, kuidas ma kolmeteistkümne-aastase kehvast külast pärit karjapoisina nägin suurel Ukraina maanteel esimest korda autot. Algul langesin ma suurest ehmatusest silmili maha, aga pärast jooksin küllap vist pool versta auto järel ja tegin ristitähti kummide jälgedele tolmus.

«Oh, oli ikka tume rahvas!» lausub keegi üleolevheatahtliku imestusega poolel häälel.

Pööran ümber — Koršunov, tema ise. Ahaa, ei läinud ära!

Vaatlen poisse. Kaua pesemata näod on praegu ilmekad ja lõbusad. Ennäe, siit tulebki neile läheneda. Härg härjaks, ta aitas mind otsa peale, see härg. Hea, et korda läks tast nii hõlpsasti jagu saada — kuigi siin polegi midagi imestada, ma pole tõepoolest oma kar-

jasepraktikat veel unustanud ja jõudu on mul nüüd rohkem kui siis, kui ma karjatasin mõisniku loomi. Ja äkki tuleb mulle pähe: härg ... kas pääsis ta tõesti ise kuurist välja? Võib-olla laskis keegi ta lahti? Kas tõesti ... Kes neist võis seda teha? Ma silmitsen poisse. Ent praegu pole sellest aega mõelda ...

«Kehvasti elate te siin,» lausun ma.

«Kehvasti,» on nad ilma vähimagi kibeduseta nõus.

«Sina, näe, küsisid minult eile, kas ma hakkan siin juhatajaks. Ma käisin, vaatasin, mõtlesin. Ja jõudsin otsusele: see sõltub teist. Jah, teist,» kordan ma vastuseks tõusva häältesumina peale. «Sest ma ei ole mingi hinna eest nõus elama säärases mustuses, säärases jälkuses.»

«Aga mis siis meie? Kas meie oleme süüdi?» solvus poiss, kes istus minu kõrval.

«Ja kes siis süüdi on? Kes on süüdi, et sul on täna silmad pesemata ja istud siin minu ees säherduse tahmanäona? Ja sina seal — kes on süüdi, et su püksitel pole ainustki nööpi ees, nii et arugi ei saa, kuidas nad sul jalas püsivad? Või siis jälle Petka: kargab ühe kingaga. Kes mängis ta teise kinga maha — kas mina või? Või keegi kasvatajatest? Kes on süüdi, küsin ma? Ja kes on süüdi, et te olete argpüksid?»

«Ohoo! Kuidas nõnda? Me oleme argpüksid?» hüüatas korrapealt mitu häält.

«Jaa, jaa, argpüksid! Kas olete juba unustanud, kuidas te härga kartsite? Lidusite nagu jänesed! Ei, kui te tahate, et ma teie juurde jääksin, peab kõik muutuma.»

«Mida peab siis tegema?»

«See olen mina, kes ütleb, mis peab tegema. Põdrad käivad mööda taigat — neil on juhtpõder. Lennukid lendavad õhus — neil on juhtlennuk. Perekonnas on isa, tehases — direktor. Noh, aga kuidas on teil? Vanemaks teie juures jään mina. Kuid sellest on vähe. Mul on vaja abilisi. Kes olid teil siiamaale vastutavad? Komandörid?»

«Meie kõik oleme komandörid!» hõikas keegi minu selja taga.

Ma ei pööranud ümber.

«Hüva, juhtige siis teie kõik. Ma jään reameheks.

Juhtige mind, käsutage mind, korraldage mu elu. Kuid elada nii, nagu te ise praegu elate, ma ei taha. Ükski inimene, kes endast vähegi lugu peab, ei hakka teie viisi elama, jah, ta võib-olla kolgib isegi need läbi, kes teda sunnivad nii elama. Ei, poisid, rumalused jätke maha.»

«Semjon Afanasjevitš,» lausus väga tõsiselt kõhn tõmmu nooruk laialiasuvate tumepruunide silmadega, «me teeme nii, nagu te ütlete. Ainult komandöre pole meile vaja. Komandörid on alati tõmbajad — nad on esimesed õgima, nad rabavad endale ka paremad riided.»

«Need pole komandörid, vaid sulid!» katkestasin ma tema jutu. «Komandör on, nagu mina aru saan, enneköike teie endi seltsimees. Ta ei söö ühtki raasu enne, kui teie kõht pole täis, ei pane enne pükse jalga, kui need pole jalas kõigil. See sõltub teist enestest. Teie tunnete üksteist. Valige komandörideks kõige paremad, kõige ausamad — tõelised seltsimehed, aga mitte sulid ... Nüüd minge kõik hommikueinele, on juba hilja. Aga pärast einet tuleb väljakul rivistuda.»

Nad tormasid jooksujalu söögituppa. Kuid ... ei, mitte kõik ei jooksnud ära. Kuus-seitse poissi jäid istuma trepiastmeile. Nad pole niisugused nagu teised, nad ei jookse — enesearmastus ei luba. Nad ei muretse, kas neile hommikueinet jääb või mitte — nad on sellest üle.

«Kas teie, Semjon Afanasjevitš, olete kindel, et meil tuleb hea elu?»

Seda küsib tõsine pruunisilmne poiss, seesama, kes kõneles komandöridest.

«Aga sina ise?»

«Ma ei tea.»

«Kuidas on su perekonnanimi?»

«Žukov.»

«Aga eesnimi?»

«Sanka.»

«Nõnda siis, Aleksandr, pea meeles: meie majja tuleb hea elu. Tingimata tuleb. Aga nüüd viige mind oma söögituppa.»

... Pärast hommikueinet rivistusid nad patuga pooleks peahoone juures. Ja nüüd ma nendega enam ei vestelnud — külmalt ja kindlalt ütlesin neile, mida mina, uus juhataja, neilt nõuan ja mida ootan.

«Hoiatan teid ausalt: ma vihkan lodevust, vargust, laiskust ja rumalust. Midagi võimatut ma teile ei luba, kuid olen kindel: me hakkame elama hästi — töötama, õppima, mängima. Mida enam ja üksmeelsemalt me töötame, seda rutem saabub meile hea ja puhas elu. Juba täna me otsustame, kuidas oma elu paremini korraldada, et see oleks mõistlik, mitte kasimatu. Neid, kes on nõus koos minuga võitlema mustuse, varguse ja laiskuse vastu, palun ette astuda ja seista, näete, siia. Kes ei taha — jäägu oma kohale.»

Rivi võpatas. Minut kõhklemist. Välja astusid Sanja, Petka, Koršunov, veel sekund — astusid kõik. Kohale jäi üks, kogukas ja pikkade kätega, heleruskete kiharatega; laud paksud, nagu paistes, ja nendes pilusilmad.

«See on aus. Kuidas on su perekonnanimi?»

«Narõškin.»

«Mida sa tahad, Narõškin?»

«Tahan lastekodust ära minna.»

«Mine. Soovin sulle, et sa ei hukkuks, et sind ei tabaks mingi häda, ja kui sa mustusest kärnatõppe jääd, et keegi sind terveks raviks. Kes sulle mõistuse pähe paneb, seda ma ei tea. Mine.»

Täielikus vaikuses suundus Narõškin läbikäiguputka poole. Ma ei jäänud talle järele vaatama.

«Nõnda siis,» jätkasin ma, «meil on viis magamistuba. Esialgselt otsustame nõnda: iga magamistuba on rühm. Võite seda nimetada grupiks, pundiks, kuid minu arvates on rühm parem. Iga rühm valigu endale komandör. Komandör peab koostama oma rühma nimestiku — nimi, perekonnanimi, kui kaua on koolis õppinud. Iga rühm peab valima veel sanitari. Sanitar koostab avalduse — kui palju puudub rühmas madratseid, tekke, voodilinu, patju. Ja ma hoiatan: ei mingeid kaarte. Kui midagi laoruumist või köögist kaob — uut väljaandmist ei tule. Kaardimängu eest kõige karmim karistus ...»

Loogikat minu kõnes ei olnud, ma tõstsin esile peamise, kõige vältimatuma, ja olin kindel, et nad mind hästi mõistsid.

«Aga oleks tarvis veel ...» Petka hääl jäi kurku kinni, ta punastas, nähtavasti ise kohkudes oma vapruse üle, kuid lõpetas siiski: «Tarvis oleks veel korrapidajaid magamistubadesse, et midagi ei läheks kaduma.»

«Seal pole enam midagi kaduma minna,» vaidlesin ma vastu. «Kui just keegi üksi hingedelt maha ei võta.»

Mööda rivi jooksis naerukõhin, kuid ma lõikasin selle läbi sõnadega:

«Palun meeles pidada veel järgmist: edaspidi on vaba väljaminek lastekodust ainult komandöridel. Teised tohivad lahkuda ainult minu loal. Seda, kes lahkub omavoliliselt, enam tagasi ei lase.»

«Ohoo! Noh, mis siis sellest, et te ei lase?» kuuldus tagumistest ridadest.

«Mitte kui midagi. Ei lase, ja ongi kõik. Ja nüüd minge laiali magamistubadesse. Valige komandörid ja sanitarid. Ma ootan siin. Minge.»

Ühed vastu tahtmist, ebakindlalt, teised lõbusalt ja otsustavalt, üksteisest mööda joostes, liiguti trepi poole. Ma istusin pingile ja pistsin käe taskusse, et paberosse võtta. Ei paberossitopsi ega rahakotti polnud enam taskus ...

4

«Kahega on jõudsam!»

Esimese rühma komandöriks valiti Žukov, ja see oli hea. Minuga rääkides vaatas Žukov mulle otse silma. Ta võttis kõik südamesse, mis sel hommikul juhtus, ja poisid suhtusid kõige järgi otsustades temasse usaldusega.

«Sanka pole paha!» ütles ümara näoga linalakk jõmpsikas vattkuues.

Selles tagasihoidlikus kiituses helises tõsine poolehoid.

Teise rühma komandöri nimi oli Mihhail Kolõškin.

Tal oli kahvatu tursunud nägu ja unine silmavaade. Oma komandöri esitledes vaatasid selle rühma poisid mulle otsa kurikavala ilmega, ja ma võisin nende pilkudest lugeda: «Kuidas on, vennas, kas lõime su üle?» «Jah, see pole komandör. Kuid kes teist saab komandöriks tegelikult?» mõtlesin ma. «Kas sina, selgesilmaline ja heledajuukseline, irooniline muie suunurkades? Või sina, tusane, käharapäine, must sünnimärk põsel? Hüva, küll näeme.»

Kolmanda rühma komandör lõi enese minu ees sirgeks ja raporteeris südilt:

«Mul on au end esitleda — Dmitri Koroljov, hüüdnimega Korol!»

Ohoo, see saab poisid tugevasti pihku, ainult kas ta hakkab juhatama nii nagu vaja?

Tal oli väga elavailmeline ja taibukas nägu; ta silmad tumedate ripsmete all paistsid olevat päris kollased, just nagu merevaik, ja vaatasid teraselt ja kavalalt.

Mulle oli kohe meeltmööda ka Sergei Steklov — neljateistkümne-aastane nooruk, suure laubaga, rahulik, neljanda rühma komandör. Viimane, Suržik, ükskõikne ja paindumatu nagu Kolõškingi, ei jätnud mingit kahtlust, et ta on ainult sirmiks, ettelükatavaks isikuks. Ta valiti selleks, et ta täidaks kellegi teise, hoopis tugevama, targema, osavama tahtmist, kes eelistas jääda mulle tundmatuks.

«Ega muud, kui õnn kaasa!» ütlesin ma. «Aga nüüd asja juurde. Žukov, eralda viis poissi — las nad seavad sauna korda ja kütavad selle soojaks. Kes rühmas vabaks jääb, kandku oma magamistoast voodid ja madratsid välja — kõik tuleb puhastada ja tuulutada. Koroljov, võta mõned oma rühma poisid — las nad saevad ja lõhuvad sauna jaoks puid. Vaata ise, kui palju selleks töökäsi vaja läheb. Teised võtavad samuti voodid ja madratsid käsile. Steklov, sa muretse ämbrid ja nartsud, aknad tuleb puhtaks pesta. Kolõškin, sa...»

Pool tundi hiljem oli töö kõikjal kihama löönud. Ühed töötasid, üleolev ilme näol: vaatame õige, mis edasi saab. Seniks aga — miks mitte madratseid tuulutada? Miks mitte uusi kingi saada? Teised traavisid

mööda maja hiilgavate silmade ja lõkendavate põskedega ning olid valmis kogu maailma pahupidi pöörama. Kolmandad jäid ühtepuhku, veeämber käes, paigale seisma või istusid trepiastmeile ning vidutasid päikese käes silmi.

Teises magamistoas oli ilmatu segadus, kuid komandöri polnud näha ega kuulda.

«Kus on Kolõškin?» küsisin ma mööda minnes.

«Aga kes teda teab!» vastas ükskõikselt lühikesekasvuline tugev poisijäss, kes kandis kaenlas kaht madratsit korraga ja liikus nendega ukse poole.

Neljandas magamistoas aga oli käimas skandaal. «Noh, anna, anna! Küll ma sulle näitan!» kostsid sealt hüüded. Ma astusin sisse. Steklov seisis, nägu vihast punane, tolle kõhna, pika ja nurgelise poisi ees, kes oli kiidelnud, et tal on külas hiigelsuur härg. Mõlemal olid juba käedki rusikas, pead vastu rinda surutud ja nad seisid küljetsi teineteise vastas — kaklus oli iga silmapilk algamas.

«Milles on asi?»

«Küll ma teda... Küll ma talle...» kuulsin ma vastuse asemel.

«Glebov ei taha põrandaid pesta,» seletas väga väike ümaranäoline poisike, kes millegipoolest kuidagi tabamatult sarnanes Stekloviga. «Ma ei oska, ütleb ta, ma pole põrandapesija.»

«Aga kas teised on siis põrandapesemise kursused läbi teinud?» tundsin ma huvi. «On lõpetanud kõrgema õppeasutuse?»

Ümberringi turtsuti. Glebov sattus segadusse. Kuid ta sai kohe jälle hingelise tasakaalu tagasi.

«Mis see siis ometi on! Milleks pean kõigile põrandapesijaks hakkama!»

Ta heitis pea kuklasse, pani käed risti rinnale ja vaatas mulle ilma vähimagi kohmetuseta otse silma.

«Seisa korralikult,» ütlesin ma vaikselt.

«Noh, oletame, et seisan.»

Sellesse «oletame» pani ta kogu oma sõltumatuse ja eneseväärikusetunde, kuid lakkas Napoleoni kujutamast.

«Koroljovi rühm saeb puid, et Glebov saaks saunas

pesta,» ütlesin ma. «Suržiku rühm abistab köögis, et Glebov saaks täna lõunat. Kuid Glebov kardab ennast väsitada, kui ta kõigile põrandad puhtaks peseb. Las ta peseb puhtaks ainult selle koha, kus seisab tema voodi. Anna talle narts, Steklov.»

Kõik astusid tagasi. Steklov võttis nurgast ämbri ja nartsu.

«Võta, pese oma kaks ruutmeetrit puhtaks,» ütles ta rahulikult, korrates täpselt minu intonatsiooni.

«Muidugi pesen!» Glebov võttis ämbri, vett pritsis ta jalgadele. «Mine sina minema!» karjus ta tigedalt, Steklovi eemale tõugates ja järsult nartsu ämbrisse kastes.

Jah, Steklov ilmselt polnud rumal. Ta unustas korrapealt Glebovi olemasolu, ei andnud talle vastumüksugi, ja asus kohe teiste ülesannete juurde:

«Pavluška, võta teine ämber ja pese siitpoolt. Ljoška, sa pesed selle akna puhtaks. Jegor, sinule too aken . . .»

Ljoška, Jegor ja teised võtsid innuga aknad käsile, kuid kohe selgus, et see töö on neile harjumata: nad vedasid korratult märgade nartsudega mööda klaasi, jättes sellele porised nired.

Ma puistasin vaikides väikesesse vaagnasse pihustatud kriiti, lahustasin vees, ronisin siis aknalauale, võtsin Alekseilt — pikliku näoga, kahvatult, harali seisvate kõrvadega poisilt — nartsu ja kastsin kriidilahusesse . . .

«Vaadake esiteks, kuidas on vaja,» ütlesin ma poistele.

Kõik pead pöördusid minu poole. Ainult Glebov hõõ-

rus ägestunult põrandat, vihaga endale midagi nina alla pomisedes.

«Kaks ruutmeetrit... Lõpetas kõrgema õppeasutuse... Glebovi jaoks köetakse sauna...» kostsid minuni sõnad.

Ruute hõõrudes jälgisin ma silmanurgast Glebovit ja nägin varsti mõnuga, kuidas Glebov oli juba oma kurikuulsa kahe meetri piiridest välja jõudnud.

«Hea küll, laske me proovime nüüd ise,» väljendas Steklov pisut järsult, kuid otsustavalt.

Ma pühkisin käed kuivaks ja läksin käima teistesse magamistubadesse. Pärast seda suundusin õue.

Sanitarid olid rivistunud järjekorda laoruumi juures. Pesuperenaist meil ei olnud ja pesuladu hooldas kokk Antonina Grigorjevna. Huuled kokku surutud, loendas ta tusaselt voodilinu, padjapüüre ja tekke ning andis neid sanitaride kätte näoilmel, nagu oleks tal valus esemeid käest ära anda.

Päike soojendas vahetpidamata. Märtsikuus on mõnikord sellised päevad — taevas on kõrge ja sinine, nagu seda näeb ainult kevadel. On alles jahe, ent äkki hakkab tuul puhuma sooja. Homme tõmbab võib-olla uuesti loikudele jääkirme peale, kuid täna on neis sulavesi ja selles peegeldub taevas. Ka katuseräästad tilguvad ning äkki langeb kildudeks lahtimurdunud jääpurikas ja iga heli on kõlav ning selge. Hea on!

Kuuri juures saagisid Koroljov ja üks teine poiss — aastat üksteist vana, nigel ja väike, pika ja peene kaelaga — jämedat palki. Koroljov liigutas saagi kergelt, sujuvalt ja töötas ilma nähtava pingutuseta. Tema paarimees oli juba ammu higine, hingas raskelt, kuid alla anda ta nähtavasti ei tahtnud. Korol silmitses teda pilkavalt oma merevaigukarva silmi vidutades.

«Luba, ma asendan sind,» ütlesin mina.

Poisike vaatas imestuse ja tänuga mulle otsa, siis kõõritas kartlikult Koroljovi poole:

«Pole vaja, Semjon Afanasjevitš, ma pole väsinud.»

«Heakene küll, anna parem alla!» lausus Koroljov soosivalt ja tegi mulle ettepaneku: «Kas proovime?»

Ma haarasin saepidemest kinni. Koroljoviga oli mõnus töötada — saag käis ta käes kergelt, ilma peatuse ja pingutuseta. Mõnda aega arendas ta vestlust.

«Saab õige kord saunas vihelda,» kõneles ta, «korralikult vihelda. Juba ammu on mul igatsus end puhtaks pesta.»

Ta naljatles nõnda veerand tundi, siis jäi vait.

«Puhka,» soovitasin ma.

Ta raputas ainult pead. Me jätkasime vaikides ja visalt tööd. Ma tundsin, kuidas Koroljovi käsi nõrgemaks jäi, kui raskelt ta hingab. Ta ei vaadanud mulle otsa ning ma teadsin: ta variseb siinsamas palgi juures kokku, kuid armu ei palu. Kui oli veel pool tundi möödunud, ütlesin ma:

«Nüüd on küll! Ega sina üksi — ka mina olen väsinud.»

Koroljov oleks äärepealt pillanud sae käest ja laskus raskelt esimesele ettejuhtuvale pakuotsale.

«Kui ma poleks enne teid Vankaga saaginud, oleksin ma kes teab kui kaua veel jõudnud!» lausus ta hingeldades.

Ohtuks olime kõik kokkuvarisemiseni väsinud, kuid õhtusöögi sõime pärast kuuma sauna, puhtas pesus ja uutes ülikondades, ja magamistubades ootasid meid korralikult ülestehtud voodid värskete linade ja padjapüüridega.

Ohtusöögi eel tuli minu juurde Petka sinises satiinist ülikonnas ja uutes kingades, niivõrd puhas ja niivõrd pestud, et ta nägu lausa säras. Ta ei lausunud ühtki sõna — ainult seisis ja vaatas mulle otsa.

«Pööra ennast! Noh, ülikond on õmmeldud täpselt sinu järgi. Tubli! Kuidas on kingad, ei pigista?»

«On head!» vastas ta millegipärast sosistades, vaikis hetke ja lisas, äkki kelmikalt ise kõrvuni punastades: «Kahega on jõudsam!»

Õhtusöögi lõppedes küsisin ma:

«Mis me homme ette võtame? Kuidas te arvate?»

«Ou tahaks koristamist,» lausus Steklov kõheldes.

«Klubi!» hõikas keegi.

«Aga söögituba?» küsisin mina.

«Ka söögituba!»

«Tähendab, jätkame koristamist. On tarvis, et meil

valitseks puhtus. Komandörid, tulge pärast õhtusööki minu juurde!»

Maja valvama määrasin selleks ööks Koroljovi rühma. Miski ütles mulle: kui valvama hakkab Korol, siis polegi õieti enam kellegi eest valvata — vaevalt söandab keegi temaga kimpu sattuda.

Kaks poissi seisid läbikäiguputka juures, kaks peahoone sissekäigu juures. Ühekaupa valvati ka koridorides.

«Võta minu kell,» ütlesin ma Koroljovile. «On vaja, et poisse vahetataks iga tunni tagant, nad on täna kõik väsinud. Kella annad selle kätte, kelle määrad enda asemele. Kell kaks öösel ärata Steklov, ta vahetab sinu rühma välja.»

Koroljov võttis kella ja pani ta hoolikalt käe peale.

«Nii et te siis jääte meile töötama?» küsis ta mulle otse silma vaadates.

«Ja kuidas sina arvad?»

«Jääte küll!» vastas ta veendunult.

5

Hiline külaline

Kui majas kõik vaikseks jäi ja ma pidin juba magama heitma, koputati minu uksele.

«Palun sisse!» ütlesin ma, oskamata arvata, kes see võiks olla.

Lävel seisis võõras naine, väike reisikohver käes.

«Ma olen kasvataja Artemjeva,» algas ta rutakalt, pehme, veidi nagu hingeldava häälega. «Ma käisin Tihvinis haige isa juures.»

«Astuge sisse, palun. Võtke istet.»

Ta istus ja avas mantlinööbid. Välgatas valge pluusi kraeke. Bareti alt paistsid tumedad, juba märgatavalt hallisegused juuksed. Ka nägu polnud enam noor, see oli väsinud, selgesti märgatava kaldkurrukesega kulmude vahel. Tal oli aastaid tõenäoliselt üle neljakümne.

Ta märkas, et ma teda uurivalt silmitsen, kaldkurruke lõikus sügavamale ja hääl kõlas seekord vihaselt:

«Te vististi arvate, et ma enam ei peaks siin töötama?»

Ma ei jõudnud vastata; kergelt peopesaga lauale tüües lausus ta kindlalt:

«Ajate uksest välja — tulen aknast uuesti sisse. Lastekodust ma ei lahku.»

«Kuid . . . »

«Ära ma ei lähe!» katkestas ta mind, nähtavasti arvates, et ma tahan talle vastu vaielda. «Teie peate muidugi kõiki, kes siin töötasid, süüdlasteks. Küllap teil on selleks õigus. Kuid mina olen siin alles väga lühikest aega. Ja olgugi ma samuti süüdlane, ükskõik, ma lihtsalt ei või ära minna. Ma olen juba lastega harjunud, olen hakanud neid armastama. Ma pidin ära sõitma, sest minu vanake isa jäi raskesti haigeks . . .»

Mida enam ta ägestus, seda rahulikumaks mu süda jäi.

«Kuulge ometi, teid ei aja keegi ära!» hakkasin ma kõnelema. «Jääge! Ainult näete ise, milline töö siin ees seisab. Kasvatajad on kõik laiali jooksnud. Ja mina olen uus inimene.»

«Tööd on muidugi palju. Ma tean.»

«Tähendab te jääte?»

«Aga millest ma siis kõnelen teile kogu aeg!» Ta häälest kuuldus selline juubeldus, nagu oleks ta endale kätte võitnud õiguse lõbusaks ja rahulikuks puhkuseks, aga mitte tööks saja ohjeldamatu poisiga.

«Teil on vaja puhkama heita,» jätkas ta rutates ja ilmse kergendustundega. «Ma lähen. Head ööd! Ainult niipalju veel: te ei pea mõtlema, et need on tõepoolest raskestikasvatatavad. Lapsed nagu lapsed ikka. See siin oli ju läbikäiguhoov, keegi üle kuu aja siin ei töötanud. Tulid ja läksid, üks teise järel. Mä ise töötan siin vaevalt kuu aega, kuid ma kinnitan teile: lapsed on nagu ikka lapsed.» Ta hääles kõlas peale veendumuse veel ärevus: äkki ma siiski ei usu. «Kuulge,» katkestas ta oma kinnitused, «kas Lobov kordab oma harjutusi?»

«Vabandage . . .»

«Küllap te teate! Lobov, Vasja. Ta ei häälda poolt tähestikku, segab *r* ja *l* ära.»

«Ah Lobov!»

Mulle meenus väike linalakaline poiss Steklovi rühmast — tema jutust oli tõesti raske aru saada. Näis, nagu oleks ta suu alati palavat putru täis: *z* asemel räägib ta *v*, *s* asemel *f*; oli koguni raske aru saada ja meeles pidada, millega ta midagi ära segab või mida millegi asemel hääldab.

«Harjutusi? Ei, ma pole midagi sellest kuulnud.»

«Seda ma kartsingi. Kas teate, ta hakkas juba kaunis talutavalt hääldama *s*-i ja *z*-d.»

«Te arvate, et ta hakkab rääkima normaalselt?»

«Tingimata! See on parandatav, täiesti parandatav. Nii ma arvasingi: kõigega tuleb uuesti otsast peale hakata. Ometi aga lubas ta: «Ausõna, kordan iga päev.»»

«Mida ta siis pidi kordama?»

«Väga lihtsat... Oh, kui rumal!» tuli tal äkki meelde. «Teil on ammu aeg puhkama heita, kuid mina...»

«Teie veenate mind puhkama, aga ise, nagu ma näen, olete väsinud,» ütlesin ma. «Kas pole nii, tulete otse sõidult?»

«Tulen küll. Leningradis kuulsin siinsetest muudatustest — ja kohe rongile. Nüüd lähen koju. Mul on üüritud tuba Antonina Grigorjevna juures, see on siin kõrval.»

Ma võtsin Artemjevalt reisikohvri ja saatsin ta Antonina Grigorjevna juurde — see oli tõesti lähedal, teispool tara, midagi nii saja sammu kaugusel jaamateed mööda minna. Artemjeva koputas harjunult aknakesele välistrepi kõrval.

«Jekaterina Ivanovna! Kullakene!» kuuldus hääl, milles ma poleks kunagi ära tundnud meie karmi, ebasõbraliku perenaise ja koka häält. «Ja mina juba muretsesin! Noh, kuidas on isaga?»

«Paraneb, suur tänu. Niipea kui ta jalule sain, kohe sõitsin siia...»

Ma asusin koduteele. Läksin mööda putka juures seisvast Koroljovist, möödusin kõrvaltiivast, sööklast.

Külm tuul puhus näkku, peletades und, ja mul polnudki enam tahtmist magada. Millise ägedusega see vananev väsinud naine kaitses oma õigust töötada meie majas! Ootamatu kõnelus temaga oli lisanud mulle rahu- ja kindlusetunnet. Mulle meenus: päeval, enne seda kui andsin poistele aknapesu näitliku õppetunni, ma otsisin köögis sobivat anumat, et lahustada kriiti, ja siis tuligi minu juurde see kummaliselt riietatud mees, kes oli valvanud isolaatoris Koršunovi. Teadsin juba siis, et see on kasvataja Štšurov.

«Varemalt,» ütles ta ilma igasuguse sissejuhatuseta, «olin ma erialalt päevapiltnik...»

Ma ei avaldanud kuuldavalt oma üllatust ja ootasin, mis saab edasi.

Pidanud väikese pausi, lõpetas Štšurov mõjukalt:

«Ma mõtlesin oma endise elukutse juurde tagasi pöörduda.»

«Tähendab, et lahkute lastekodust?»

«Tähendab, et lahkun.»

Mis mul oli talle vastata? Kui inimene ei taha olla kasvataja, pole vaja teda veenda. Ja veenda seda, kes seisis minu ees liiga pikkades üleskääritud pükstes, võõra seljast laenatud pintsakus ja tähtsalt alumist huult pungitades vaatas mulle otsa oma häguste laiskade silmadega... Ei, veenmiseks polnud mingit põhjust. Küllap ma haridusosakonnas seletan, Zimin saab aru.

Štšurov sai minu vaikimisest õigesti aru.

«Mul on au,» ütles ta.

«Head aega!»

Mingi kõnts settis kõnelusest Štšuroviga siiski hinge. Ja siis, kui juba vastu ööd astus mu tuppa Jekaterina Ivanovna Artemjeva, väsinud, reisikohver käes ja juba lävelt kuulutas: «Ajate uksest välja, tulen aknast sisse!» — sain ma lihtsalt väga rõõmsaks, nagu oleks pimedal ööl tundmatul teel keegi mulle laterna süüdanud. Võimalik, et ma alles nüüd, sellel tuulisel ja külmal märtsikuu ööl õieti mõistsin, mis mulle oli ütelnud hüvastijätuks Anton Semjonovitš. Ma olin temaga koos töötanud ja teda abistanud, nagu vaid

suutsin. Kuid alati olin lootnud tema sõna peale. Tema mõtted olid mulle vastuvaidlematud, tema leiud kõigist paremad. Ent nüüd olin ise vanema eest.

6

Ja uuesti saabus hommik

Esimene, keda ma hommikul nägin, oli Sergei Steklov.

«Kas kõik on korras?» küsisin ma.

«Kell on terve, siin ta on,» vastas ta lihtsameelselt. Ma vaatasin talle otse näkku ja kehitasin õlgu.

Ta punastas tugevasti.

«Lastekodus on kõik korras, Semjon Afanasjevitš. Ja ... ja Podsolnuškin saabus.»

«Kes see on?»

«Meie poiss. Kasvandik. Me veel rääkisime teile, et tema sõna kuulab Timofei. Sealt ta tuleb!»

Ma arvasin, et näen täiskasvanud noormeest, jõumeest. Ent putka juurest tuli meie poole väike kitsaste õlgadega poiss — astus tõttamata, käed taskus, enesekindlalt kahele poole pilku heites.

«Tere,» ütlesin ma.

«Olgu pealegi tere, kui see pole nöök,» vastas pikkamööda ja väärikalt Podsolnuškin.

«Kuidas sa siis majast lahkud, kui sa tead, et ilma sinuta keegi Timofeist jagu ei saa? Näed, eile ta siin pääses välja ja oleks võinud kellegi sarvede otsa võtta.»

Minu sõnad tabasid teda ootamatult. Ta oli olnud valmis vastu võtma noomitust omavolilise äraoleku pärast ja kogu ta ilme kõneles algusest peale: «Ma olen iseenda peremees ja suudan enda eest seista.» Ja äkki — Timofei ... Podsolnuškin jäi kohmetult vahtima ja ma ei andnud talle aega toibumiseks:

«Noh, olgu nii: pese ennast kiiresti, söö hommikueinet, ja me läheme koos sinuga Timofei juurde. Missugusesse magamistuppa sa kuulud? ... Tähendab, et Žukovi juures. Vali endale paar tõhusamat poissi

abiks — kuur on vaja korda seada. Muide, kus sa olid need kaks päeva? Ma pole sind siin veel näinud.»

Podsolnuškin köhatas.

«Mul oli ... hm ...» Ta otsis ilmsesti ettekäänet, millega oma äraolekut seletada. «Ma olin tädi juures ... tahtsin sinna jääda ...»

«Ja mis siis?»

Edasi tuli sula tõtt:

«Ma kohtasin turul Narõškinit ... Ta rääkis: «Lastekodus on kõik pahupidi!» Ma siis otsustasingi vaadata ...»

«Seda otsustasid sa õigesti. Noh, Sergei, anna äratussignaal!»

Kõlas rabe katkendlik kellahelin. See põrises, nuutsus ja luksus aina ühel ja samal kõrgel toonil. «On see aga muusika!» mõtlesin ma tusaga. «Tuleb rutem fanfaar muretseda.»

Köögis oli juba lõbus tuli pliidi all ja Antonina Grigorjevna nägu ei paistnud mulle enam nii karm nagu eile.

«Jekaterina Ivanovna on juba jalul. Peahoones. Tõusis valgevarul,» teatas ta, kui olime tervitanud.

Kõik oli nagu eile — ja ometi oli kõik hoopis teisiti. Eilset hommikut algasid nad uudishimulikult oodates, mis neist saab. Mis uus juhataja nendega ette võtab? Nad olid harjunud, et keegi nendega midagi teeb, kusjuures nemad kas kuidagiviisi alistuvad, kõrvale viilivad või pisut vastugi hakkavad. Täna ärkasid nad teadmisega, et neil on käsil alustatud ja veel lõpule viimata üritused: Žukov teadis juba eile, et tema rühm on valvekorras sööklas ja köögis, Koroljovi rühm pidi koristama õue, Kolõškini rühmale anti ülesandeks klubi korda seada.

Huvitav oli näha, kuidas poisid võtsid vastu Jekaterina Ivanovna. Õigupoolest seda on raske vastuvõtuks nimetada. «Ka-te-ri-na Ivan-na!» Petka laulvalt ainult hääldaski, kuid väljendas nende kahe sõnaga väga palju. «Kui hea, et te tulite! Ja meie juba mõtlesime, et te ei tulegi tagasi!» lugesin ma välja sellest tervitusest. Siin oli küll rõõmu, küll üllatust ja veel midagi, millele otsekohe ei leia nimetust. Vanemad poisid näh-

tavasti tundsid teda vähe, kuid kümne-üheteistkümneaastased küllap vist tajusid temas kohe seda, mis neil oli kaua puudunud.

Vasja Lobov käis ta kannul ja seletas kätega veheldes tuliselt, kuigi kaunis ebaselgelt:

«Ma pole miškit unuštanud, Jekatelina Ivanovna. Ma koldasin. Kuulage...»

«Teie töötasite siin ju vähem kui kuu aega?» küsisin ma Artemjevalt.

«Täpselt kakskümmend neli päeva,» vastas ta.

Nagu selgub, võib inimene kahekümne nelja päeva jooksul külvata palju, mõtlesin ma talle järele vaadates.

«See on hea, et tuli Jekaterina Ivanovna,» ütles Korol. «Kuid ta on ainult väikeste poiste jaoks. Aga suurte jaoks...» Ta vangutas kaheldes pead ja lõpetas ettevaatlikult, püüdes mitte kedagi solvata: «Suurte poiste jaoks pole sellel tähtsust.»

«Ei, ma ei ole sinuga nõus,» vastasin ma. «See on meile kõigile väga hea.»

Keskpäeval toimus kaks sündmust. Esimene neist oli meeldiv: Leningradist saabus tööõpetaja Aleksei Savvitš. Temast oli juba jõudnud inspektor Zimin öelda: «Leidsin teile tööõpetaja — olete igavesti tänulikud. Minevikus oli ta Putilovi tööline, juba ammu seotud kooliga. Kultuurne ja asjatundlik inimene. Ühe sõnaga — leid. Nagu näete, kui ma olen lubanud, siis ka täidan!»

Aleksei Savvitš oli lüheldane, kõhn, korralikult pöetud vurrudega mees. Tema sügaval istuvad silmad vaatasid läbitungiva pilguga. Esitles end mulle lühidalt, surus tugevasti ja energiliselt kätt ja palus kohe luba minna töökotta. Midagi küsima ei hakanud, nähtavasti mõistes kõike esimesest pilgust.

«Tähendab, et tööriistu ei ole?»

«Tähendab, et ei ole.»

«Ei mingisuguseid. Niiviisi. Noh, mis siis ikka, määrake mulle kaheks päevaks paar poissi kaasa. Tuleb Leningradi tagasi sõita.»

Ma ei hakanud samuti teda küsitlema. Andsin talle kaasa kaks poissi Kolõškini rühmast ja asusin tege-

lema järjekordsete asjadega. Ja siin varitses mind teine sündmus, mis oli ebameeldiv: tuli Žukov ja teatas, et neli poissi on ilma igasuguse loata lastekodust lahkunud: Glebov, Pletnjov, Razumov ja Volodin.

«Kuidas nad ära läksid? Putka juures on ju korrapidajad?» küsis Jekaterina Ivanovna, kes seisis siinsamas.

«Üle plangu. Astusid tünni peale ja ronisid üle.»

Nõndaviisi...

Esimesel päeval läks ära ainult punapea Narõškin. Võimalik, et ta oli teistest vapram või liikuvam või vähem uudishimulik — ei tundnud huvi muudatuste vastu, mis koos minuga võivad tulla. Võimalik, et tal oli kuhu minna ja et ta ei karthud külma, oli ju alles peaaegu talv, väljas polnud kerge ära elada. Kuid tänav tõmbas muidugi ka teisi ja soojaga hakkab tõmbama palju tugevamini, kui ma vahele ei sega. Jah. Nii et Narõškiniga ei lõppenud ka praegu kogu lugu. Seda ma ootasin, see oli — ma teadsin seda — vältimatu. Kuid niisugused mõtted ei lohutanud.

Hilja õhtul, kui poisid olid juba magama heitnud, minu toas aga istusid komandörid homset päevakava arutades, koputas keegi tasakesi uksele.

«Palun!» ütlesin ma.

Uks avanes, kuid sisse ei astunud keegi.

«Tulge sisse! Kes seal on?» kordasin ma pimedusse vaadates.

«See olen mina...» kuuldus sealt. «Mina, Glebov...»

«Tule sisse, Glebov. Mis on juhtunud, miks sa oled nii kahvatu? Ja miks sa ei maga? Oled sa haige?»

«Mind ei lasta sisse...»

«Kuidas nõnda — ei lasta sisse? Kes julgeb takistada? Steklov, kas ta on sinu rühmast?»

Steklov on segaduses. Ta vaatab kord minu, kord Glebovi otsa ja ei tea, mida vastata.

«Ta ju alles praegu ilmus,» lausub ta viimaks.

Ma tõusen püsti. Minu näol ja hääles on suurim hämmastus:

«Siis tuleb talle ju kohe süüa anda ja las heidab magama. Te ju näete, et inimene on väsinud. Eks ole,

Glebov, sa käisid ju Aleksei Savvitšiga tööriistade järel?»

Toas on surmavaikus, ma kuulen ainult külmetada saanud Kolõškini nohisemist. Kõik ootavad, viies pilgud minult Glebovile. Ta tammub jalalt jalale, ohkab raskesti ja siis pressib endast esile:

«Aga ei, ma... ma läksin omavoliliselt...»

«Ah omavoliliselt?... Vabanda, palun, ma ei saanud lihtsalt aru. Ei, siis mine ära.»

Ma istun uuesti ja süvenen minu ees olevate paberite lugemisse. Vaikus. Isegi Kolõškin ei nohise enam. On imestusväärne, kui pikk võib olla minut vaikust. Minuti pärast tõstan ma uuesti pilgu.

«Sa oled alles siin, Glebov? Miks sa ära ei lähe?»

Oleksime me toas kahekesi, oleks ta juba ammu lausunud säärasel puhul vältimatu: «Ma enam ei tee nõnda.» Kuid praegu ta keel ei paindu: kuidas sa palud andeks seltsimeeste ees? Ta tammub jalalt jalale. Põrandalaud krigiseb — või kriuksuvad ta uued kingad? Akna taga ulub tuul. Õues on praegu nii külm, nii ebamugav...

«Semjon Afanasjevitš... ma enam... ma enam ei tee nii...»

«Ma ei tea, kas võib sind uskuda... Kas teda võib uskuda, Steklov? Teie kõik tunnete teda paremini.»

«Võib! Andke talle andeks. Ta enam nii ei tee,» kõnelevad korraga Koroljov, Steklov ja isegi üksköikne Suržik.

«Steklov, ta on sinu rühmas, sina oled komandör. Kas vastutad ta eest?»

«Vastutan,» lausub Steklov, muide ilma erilise kindluseta.

«Noh, hüva. Ainult et magamistuppa, Glebov, ma sind ei lase. Võta kingad jalast ja kuub seljast ning heida sinna minu diivanile. Tuli ei sega sind? Meil on vaja veel töötada.»

Ma tunnen, et pinge toas lõdveneb: keegi turtsatas, keegi pilgutas naabrile silma, ja kõik jäid uudishimulikult vahtima Glebovit. Ent Glebov on ahastuses, ta lööb isegi käed kokku:

«Ei! Ma lähen parem magamistuppa... poiste juurde...»

«Magamistuppa pärast kella kümmet ei saa. Ma ju seletasin eile, kas sa ei mäleta? Võta jalad lahti ja heida magama.»

Koroljov ei suutnud end pidada ja turtsatas jälle valjusti, ja korraga naersid kõik, nagu oleks murdunud mingi takistus.

Ma panen laualambile ajalehe varjuks ja küsin Glebovilt veel kord murelikult, kas teda valgus ei sega. Ta on juba pikali heitnud. Diivan on hea, mugav, kuid kõigest on näha — Glebovile on see halvem kaagist.

Ma kõnelen komandöridega, nad vastavad, ühtelugu kõigates ikka sellesama kaagi poole, kus tardunult lamab Glebov ja ei liiguta oimugi.

Veerand tundi hiljem lasen poisid ära. Ma tean, et nüüd ärkab terve maja — nii Steklov, Koroljov, Kolõškin kui ka Žukov jutustavad tingimata minu kõnelusest Gleboviga. Pole midagi, las nad naeravad. Gleboviga pole asi nii halb. Kus on aga teised? Kus nad hulguvad praegu?

Ma teadsin: palju ränki päevi ja öid, kus polnud tundigi hingetõmbust, minutitki rahunemist, tuli üle elada Anton Semjonovitšil, kui ta alustas kahekümnendal aastal oma tööd. Iga päev tema elust sisaldas siis endas nii usku, rõõmu kui ka meeleheidet.

Ma kontrollisin ennast, oma tunnet. Oli niihästi usk kui rõõm, oli teadmine: jah, on raske! Ja oi, kui raske on veel edaspidi! Kuid meeleheidet ei olnud. Ma olin alles päris tee alguses, ma ei olnud veel midagi jõudnud teha. Vastasmajas magas kaheksakümmend poisikest, keda miski veel ei sidunud üksteisega ja miski ei köitnud minu külge. Juba esimestel päevadel lahkusid neli — külma, halva ilma kätte. Ja ometi ma ei kahelnud: kõik läheb nagu vaja. Poisid muutuvad nende sarnasteks, kes jäid minust Dzeržinski-nimelisse kommuuni. Ja seal oli ometi hea pere. Seal osati tööd teha ja õppida, sõprust pidada ja unistada, seal tunti sõna väärtust. Koos nendega võtaksin ma ilma ühegi kõhkluseta käsile iga kõige rängema töö, läheksin kõige palavamasse lahingusse. Ning minu praegus-

test kasvandikest ei võrsu põrmugi halvemad. See polnud lihtsalt minu usk — ma teadsin, et see läheb nii. Minu päralt olid Anton Semjonovitši kogemused, tema otsingud ja mõtisklused, mulle oli antud kõik, mida võis anda tema kuum tark süda, tema mõte.

«Maga, Nikolai,» kõnelen ma Glebovile. «Ma istun pisut veel.»

Ta ainult ohkab vastuseks. Miks ta ei saa magada? Diivan oli mugav, pehme . . .

7

Kui lammutada, siis arukalt

Väljas sajab vihma. Seda valas kogu öö, valab ka praegu. See pole soe kevadvihm, vaid säärane, nagu ikka märtsikuu lõpus — lumega pooleks. See piitsutab väsimatult, trummeldab katusel, koputab akendele.

Kehv ilm on minu vaenlane. Kooli meil veel ei ole, õue ära oma nina pista. Lõunaks me lõpetame puhastus- ja koristustööd. Kuid päeva teisel poolel on poisid tegevuseta. Tegevuseta on nii nende käed kui ka pead. Sellises olukorras meenuvad hõlpsasti kaardid ning kull ja kiri. Tekib vägisi jutt sellest, kui hea on olla «priiuses». Klubisse koguneda veel ei saa — seal on küll puhas, kuid lage. Sööklas on ebamugav, kärarikas, söögivaheaegadel käib siin koristamine. Kuhu minna?

«Pärast lõunasööki kogunege esimesse magamistuppa,» ütlen ma. «Ma tulen ka sinna, peame pisut aru.»

Esimene magamistuba on kõige suurem ja avaram, kõige valgem — kolme aknaga, ja aknad on kõrged ning hästi puhtaks pestud. Voodid on hoolsalt korrastatud, igal voodil valendab padi. Poisid istuvad kahekolme kaupa, mõni on kingad jalast ära võtnud ja jaluli voodisse läinud. Ma istun Žukovi juurde (samasse on asunud ka ümaranäoline Pavluša Steklov ja Petka Kizimov) ja võtan välitaskust, mis mul alati küljel ripub, paki ülesvõtteid.

«Jah,» lausun ma, «unustasin hoopis: et keegi mulle suits suus silma alla ei satuks!»

«Ega meil keegi eriti suitsetagi,» ütleb Žukov.

«Ma ei tea, kas eriti või mitte eriti, kuid suitsumehi on. Milleks siis muidu kadus minu paberossitoos? Paistab, et kellelgi oli kõva suitsunälg.»

Ma ei tee mingit pausi, ei vaata, millise mulje jätsid poistele minu sõnad. Mulle on ainult üks tähtis: nad peavad teadma. Ka see, kes varastas, peab teadma: ma ei vaikinud mitte seepärast, et oleksin leppinud kadumisega või jätnud sellele tähelepanu pööramata. Ma tean, pean meeles, ent miks ma midagi ette ei võta, see on minu asi. Võimalik, et ma tean isegi seda, kes on süüdlane, ja ometi vaikin, nagu ma vaikisin seni.

«Ja nüüd vaadake,» jätkan ma, «see siin on Harkovi lastekodu, kus ma töötasin enne teie juurde tulekut. Ainult et seda kutsutakse kommuuniks. Dzeržinski-nimeliseks kommuuniks.»

Ma ei olnud ise neid ülesvõtteid ammu enam vaadanud ja nad olid mulle nagu kauge tervitus. Esimesel fotol, mis mulle pihku sattus ja algas ringkäiku käest kätte, olid kaks poissi, kaks säravat naeratust: Volodja Zoren ja Vanja Zaitšenko.

Poisid on väga huvitatud minu märkusest paberossitoosi kohta. Ent ka fotod nõuavad seletusi.

«Kes need on?» küsib Steklov-noorem.

«Need on sidemehed. Anna neile ülesanne kedagi üles otsida, midagi tuua, üle anda — silmapilk on see tehtud. Kust tahes otsivad inimese üles. Aga siin oleme meie sõidul Jaltasse, Krimmi.»

Fotol on dzeržinskilaste sirged read, kuus igas reas. Silmipimestavalt valged särgid. Ees lipubrigaad: pidulikud ning karmtõsised näod, laitmatu rüht. Ümberringi plataanid ja muu lõunamaine eksootika.

«Kas sa näe, igal suvel käisid mitmesugustes paikades! Ja küllap nägid seal kõiksugu asju!» kõnelevad poisid kadedusega, kuulates minu seletusi.

Ma näitan üha uusi ja uusi ülesvõtteid. Üldise hämmastuse kutsub esile juba kommuuni välisilme ise — suur hoone tornidega külgedel, selle ees toredad lillepeenrad.

«Ütle nüüd praegu, ehtne palee! On neil alles elu!»

Ja äkki kostab nende imestavate, innustunud ja kadetsevate hüüete sekka ootamatu küsimus:

«Aga kas Dzeržinski kommuunis kartser ka on?»

Me pöördume kõik ümber. Seda küsis poiss, keda ma olin märganud juba esimesel päeval: mulle jäi meelde, millise peremeheliku kindlusega ja tõttamata oli ta jaganud teda ümbritsevaile poistele saia. Ta nimi on Andrei Repin. Ta osutus siis ainukeseks, kellel ei olnud vaja midagi vahetada — kõik särgist kuni kingadeni

oli tal uus ja puhas, ja isegi kirju siidsall kaelas. Tookord juba märkasin ma ka, millised peened ja korrapärased näojooned tal olid. Pärast panin tähele muudki: kui kõik teised tööd tegid, uitas see ilus ja puhas poiss enamasti mööda õue, vaadeldes ja silmitsedes, nagu oleks ta esmakordselt siia tulnud alles hetk tagasi. Kui meie pilgud kohtusid, ei pööranud ta silmi kõrvale — tema silmad tumedate, juukseist hoopis tumedamate ripsmete all olid helesinised ja samuti kaunid —, ta vaid naeratas ja selles naeratuses oli sõbralikkuse ning varjatud pilke segu.

«Ei, kartserit seal ei ole ega võigi olla,» vastasin ma talle. «Kommunaarid on head sõbrad ja seltsimehed, neil pole mingit põhjust üksteist luku taha panna.»

«Asi ka, mida küsida!» uriseb keegi peaaegu solvunult.

«Sa nähtavasti ei saa aru, Repin,» jätkan ma leebelt. «Milleks peaksid kommunaarid üksteiselt võtma vabaduse? Nad oskasid oma kätega üles ehitada tehase, nad lõid endale kauni, huvitava ja mõistliku elu. Milleks neile kartser?»

Mulle vastamata kallutab ta kergelt pead. Ma ei ole kindel, et see on nõusoleku märk.

Üha uued fotod käivad käest kätte. Kaua ja keskendunult vaatab neid Sergei Steklov. Glebov haarab pilte naabrite käest, andmata neile aega korralikult vaadata. Poisid Koroli rühmast annavad ülesvõtted esiteks oma komandöri kätte ja alles siis vaatavad neid ise. Komandör võtab seda kui endastmõistetavat asja ja vaatab fotosid uudishimuga, uurivalt, jätmata vahele ühtki pisiasja. Ühed silmitsevad neid dzeržinskilaste elulõigukesi imestledes, teised kahtlusega, kolmandad kärsitu huviga, mis läheb kõige rutem üle tegutsemistarbeks.

Lasen käiku veel ühe ülesvõtte ja seletan, et sellel on signalistid. Need äratavad hommikul kommuuni fanfaarihelidega. Nad annavad signaali lõunasöögiks, tööleminekuks, koosolekule ilmumiseks, alarmisignaali ja signaali magamaminekuks. Nad tunnevad palju mitmesuguseid signaale — igasugusteks juhtumiteks.

«Aga meil on kell. Nii ülestõusmiseks, magamamine-

küks kui ka lõunasöögiks — kõik ühteviisi!» kõneleb Petka.

«Meil, meil,» uriseb selle peale keegi. «See on meil, ja see on neil. Võrdlus ei tule kõne allagi.»

Petka pea vajub norgu. Loen nukrust ja tuska veel kahelt-kolmelt näolt. Ja kõnelen siis:

«Aga miks siis mitte võrrelda? Ka meie saame fanfaari ja meilgi tulevad signalistid. Kas arvate, et kommunaaridele see kõik iseendast taevast kätte langes? Nii ekskursioonid Krimmi, head ülikonnad kui ka lilled? Nad teenisid selle kõik endale ise, valmistasid omaenda kätega. Aga teie — kas teie seda ei suuda? Te pole ju unustanud, mis teil siin oli kolm päeva tagasi?»

Ma meenutasin neile niihästi määrdunud Petkat ühesainsa kingaga jalas, riides magavaid poisse linadeta voodites kui ka Koršunovi, kes ulus töinata isolaatoris istudes.

«Teil on juba veider meeldegi tuletada, kuidas te olite mustusse uppunud, kuid ammuks see oli? Nüüd pole enam piinlik ringi vaadata — igal pool on puhtus. Kas on näiteks see teie magamistuba veel säärane, nagu oli?»

«Magamistoal pole viga,» reageerib minu jutule Koršunov ja lisab unistavalt: «Kui saaks veel kardinad akende ette ...»

«Just kardinad!» haarab juba päris lüüriliselt sekka Petka. «Ja ka lilled!»

«Kardinahilbud! Lillekesed!» turtsatab Korol põlglikult.

See on signaaliks: järgmise kahe minuti kestel närtsivad ettevaatamatu Koršunov ja unistama hakanud Petka pilkerahe all ja on valmis maa alla vajuma. Ja siis kõneleb nupumees Steklov pikkamööda, justkui valjusti mõeldes:

«Ilma kardinateta võib läbi saada. Aga voodikappe ... voodikappe oleks väga vaja! Oleks hoopis teine tegu. Ja teine nägu.»

«Jah, voodikapid ei teeks paha,» kõnelen mina. «Häda on ainult selles, et meil ei ole laudu.»

«Aga mina tean, kust võtta laudu!» See on jälle

Repin. Ta püüab meid iga kord nagu meelega segadusse ajada.

Kõik pöörduvad tema poole.

«Jah,» kordab ta, mitte just jultunult, aga kuidagi pilkavalt mulle silmadesse vaadates. «Ma tean, kust võtta laudu. Lammutame plangu ära ja teeme voodikapid.»

Noh, mis sa nüüd ütled? loen ma ta näoilmest.

Tema ootamatu leiutus võetakse vastu nõnda, nagu oleks ta teinud ettepaneku riputada lambi asemel kuu tuppa üles.

«Nüüd alles leidis! Kuidas siis ilma planguta?» kisas kõigist valjemini Podsolnuškin, keda, nagu mulle meenus, plangud just eriti ei pidanud.

Rahulikult kohtan ma Repini kavalat pilku. «Tark on ta,» mõtlen ma, «tark, midagi pole ütelda!» Aga valjusti lausun:

«Üldse, mis te arvate: milleks on plank? Seda on vaja selleks, et võõras siga ei tükiks köögiviljaaeda, mitte aga selleks, et varjata suurt lõiku taevakaarest. Milleks siis vajame meie planku? Või jooksete muidu ehk laiali?»

«Ei, ei jookse! Ei jookse! Lähme kohe! Lähme planku lammutama!» Poisid kargasid püsti — nad on juba valmis uste poole jooksma.

«Pidage ikka, poisid!» ütlen mina kohalt tõusmata. «Saame muidu märjaks, näete ju, milline vihm.»

«Tühja sellest vihmast! Semjon Afanasjevitš, lähme!» kisab Korol kogu kirega.

Ma vangutan pead. Siis sööstavad kõik akende juurde — saaks kas või vaadata seda planku, kas või kaaluda, kuidas me seda lammutame ja mis sellest saab. Plank on suur, laudu saab palju. Voodikapid — see on tore mõte!

«Semjon Afanasjevitš, igaühe jaoks ju voodikappe ei jätku. Kui algul saaks ühe voodikapi kahe pealegi, ainult et oleks kaks riiulit...»

«Ei jätku? Teeme arvestuse... Siin on laudu kantmeetrit viiskümmend — mitte ainult voodikappideks, vaid jätkub isegi madala varbtara jaoks, ja laudu jääb veel ülegi. Vaja on ainult kõike teha arukalt.»

«Kust saada tööriistu? Tööriistu pole!»

«Hei, vihm jääb vähemaks! Varsti läheb üle!»

Kogu sagina, plaanide ja vaidluste keskel jääb rahulikuks ainult üks inimene: geniaalse idee autor Andrei Repin. Ta ei karju, ei kipu akna juurde — ta on lihtsalt väga hämmastunud. Ta polnud sellist efekti kuidagi oodanud ja istus nüüd vaikides, vaadates mõtlikult minu poole.

Ja äkki kisendab Petka:

«Aleksei Savvitš tuli! Tööriistadega!»

Jah, jalgväravast astub sisse Aleksei Savvitš ja temaga koos kaks meie poissi, igaühel käes mahukas puukast. Nende järel tuleb pikakasvuline naine reisikohvriga. Kõik neli on läbimärjad — seda näeb isegi siit, teise korruse aknast.

Poisid tormavad uste poole ja keegi tõttab juba suure kolinaga trepist alla.

«Tagasi!» lausun ma silphaaval.

Nad vaatavad üllatunult ümber — mispärast tagasi?

«Steklov, mine alla, käsi Glebovil ja Kizimovil tagasi tulla.»

Hetke pärast on täiesti nõutud Glebov ja Kizimov uuesti magamistoas.

«Kas olete metslased? Kuhu te kihutasite? Minu arust liigub isegi hobusekari rahulikumalt. Võite minna.»

Veidi jahmunud, lähevad poisid trepist alla, seekord päris vaikselt. Nad ei taipa hästi, mis siin juhtus. Miks ei või alla joosta? Olin ju ainult hetk tagasi nendega igas asjas ühel meelel. Kas ei vaadanud ma nendega koos aknast välja, kas ei tundnud rõõmu, et vihm varsti üle jääb? Kas polnud mina see, kes ütles: «Igaüks saab voodikapi ja jääb veel ülegi»?

Saabujad on juba vestibüülis.

«Saage tuttavaks, see on minu naine Sofja Mihhailovna,» lausub mulle Aleksei Savvitš.

Sofja Mihhailovna nägu on tusane, kitsad huuled kokku surutud. Ent kui ma sirutan talle käe, siis vastab ta nagu vaja — hea, tugeva pigistusega.

«Kuhu te mu siis paigutate?» küsib ta arglikult.

Seda ei tea ma õieti isegi veel. Juhin ta enda poole kõrvaltiiba ja osutan toale minu oma kõrval.

«Kas see rahuldab esialgu?»

«Täiesti.»

Ta silmitseb lävelt paljaid seinu, väikest kapikest nurgas ja kitsast diivanit. Siis asetab ta oma reisikohvri jalgade ette maha.

«Mis siis ikka,» kõneleb ta äripäevaselt, «erialalt olen ma kirjandusõpetaja. Mõtlen, et saan olla teile kasulik. Ruumi on siin kahele küllalt. Arvan end olevat kodus.»

«Kas minu mudilased teid ei sega? Mul on neid kaks,» räägin ma.

Arusaamatu, miks ma äkki tunnen end poisikesena selle naise ees, kuigi ta on noorem ja mitte selline karm, nagu mulle paistis esimesel hetkel.

«Miks nad peaksid siis segama? Ma armastan lapsi. Seepärast sõitsingi siia teie juurde,» vastab Sofja Mihhailovna rahulikult.

Tammunud veel hetke lävel, taipan ma, et segan teda ise. Ka ära minna on ebamugav: olen siiski justkui peremees ja jätan inimese säherdusse tühja, veel korrastamata tuppa. Ja nagu kiuste kostavad väljast kannatamatud hääled:

«Semjon Afanasjevitš! Kas olete Semjon Afanasjevitši näinud?»

«Minge, minge,» noogutab Sofja Mihhailovna mulle pead. «Ma tulen ise kõigega toime, leian või küsin, kui on midagi vaja.»

Ukse taga ootavad mind käskjalad Aleksei Savvitši juurest. Ta on juba märja palitu ja mütsi maha võtnud ja toimetab töökojas. Ta on lihtsalt oma tööriistade komplekti siia toonud. «Kuni asjad korda saavad,» seletab ta murelikult.

Koos Podsolnuškini, Korobotškini ja veel nelja teise poisiga askeldab ta töökojas — võtab tööriistu kastist välja, asetab kaasatoodud varandust oma kohale. Ma lähen ära: siin tullakse minutagi toime.

Vihm on lõpuks vaibunud ja ainult tibab veel vähehaaval. Õu on lausa veeloik, muudkui paterda poris. Ent poisid on kõik juba siin, plangu ääres.

«Semjon Afanasjevitš, kas võib lammutama hakata?» küsivad nad üksteise võidu.

«Pidage, ka lammutada tuleb arukalt, muidu lammutate nõnda, et ainult ahjukütet saabki. Vaadake: need lauad on voodikappide jaoks. Aga need liistud lähevad varbtaraks. Lauad tuleb välja kaevata, need on sügavalt maa sees. Sina, Koroljov, too labidad ja hakka oma poistega pihta. Steklov, las sinu poisid paluvad Aleksei Savvitšilt tangid, et naelu välja tõmmata. Otsi ka kast naelte jaoks. Liistude mahavõtmisele asub Suržik oma poistega. Pärast teeme vahetust.»

Neil ei tulnud nähtavasti üldse pähe, et ka lammutada tuleb mõistusega. Kolm poissi Koroli rühmast jooksevad labidaid tooma, kaks Steklovi rühmast toovad tangid ja kasti naelte jaoks.

Plangule joostakse tormi. Poisse on haaranud tõeline hasart. Nakatun nende innust — mõnus on painutada lihaseid, eriti veel, kui ümber keeb selline üksmeelne, selline lõbus töö. Kära, ergutushüüded, maharebitavate laudade ragin. Ja ainult üks kõrvaline pealtvaataja leiduski: posti juures seisab Andrei Repin ja uurib meid mõtliku näoga. Või siis nõnda...

«Lammutate vahvasti!» räägin ma valju häälega. «Aga saab näha, kuidas te voodikappe meisterdate!»

«Küll näete! Küll näete! Ja veel kuidas meisterdame!» vastavad need, kes on ligemal.

«Mida, mida?» kisavad kaugemalolijad.

Nendele antakse jutt ahelikku mööda edasi ja siis kostab sealt samuti:

«Küll näete! Saate näha!»

Postid ja lauad on sügavasti maa sees — plank on kindel ja vastupidav. Märg muld kleepub labida külge, teeb selle raskeks ja ebamugavaks. Vihma enam ei saja, kuid on veel rõske ja jahe. Ent ümberringi on nii palju punetavaid nägusid ja õhus on säherdune lõbus lakkamatu lärm! Poisid töötavad suurepäraselt! Plank kahaneb silmanähtavalt ja meie lagendik sulab vähehaaval ümbritseva metsasaluga kokku. Meie valdused on mõõtmatult avardunud, meid ei varja enam plank, vaid kõrged männid ja kased, mis meid igast küljest ümbritsevad.

«Aga putka? Mis sellega teha? Kas ka lammutada?»

«Putka ilma planguta on totrus!» hõikab Korol.

«Ilma planguta on see tõesti totrus,» räägin mina. «Kuid me teeme ju varbtara — õige madala ja ilusa, ning putka juurde asetame korrapidaja.»

Nende päevade jooksul oli mu silm juba nägema harjunud. Poiste jõugus eraldan ma seda kolmikut, kes koos Gleboviga ära läks. Nad töötavad, nagu poleks midagi juhtunud, niisamuti innuga ja lõbusalt nagu kõik. Vaid harva vaatab kord üks, kord teine minu poole — isegi mitte vahest kartusega, vaid lihtsalt uudishimust.

Me töötame kuni õhtusöögini. Peale õhtusööki aga, kui poisid seisavad õhtuses rivis, lausun ma enne seda, kui hakatakse minema magamistubadesse: «Pletnjov, Razumov ja Volodin, tulge enne magamaheitmist minu kabinetti.»

Nad tulid ja jäid lävele seisma. Nad seisid pikkuse järjekorras, moodustades elava diagrammi: pikk ning kõhetu Pletnjov, temast lühem Razumov, heledajuukseline, avara hästivormitud lauba ja suurte siniste silmadega, ja vasakul tiival jupplühike Volodin, laiade õlgadega ja nurgeline, säärase energilise tugeva lõuaga, nagu neid armastas oma kangelastele jagada Jack London.

Volodin ongi, kes alustab esimesena:

«Semjon Afanasjevitš, andke meile andeks, et me omavoliliselt lahkusime... Kuid kabinetis ma magama ei hakka.»

Asi on selge: nad juba teavad, kus ja kuidas veetis oma öö Glebov.

«Miks te ära läksite? Te ju teate, et ma ütlesin: ilma minu loata linna minna ei tohi.»

«Aga meie...» Pletnjov peatus nagu jõudu kogudes ja prahvatas äkki: «Me otsustasime hoopis ära minna. Tulime ainult Koroli järele. Tahtsime teda kaasa meelitada.»

«Tulime ja näeme...» tahtis juba alustada Volodin.

Pletnjov teeb lühida käeliigutuse — nõnda, nagu oleks Volodin laegas, mille võib kinni lüüa — ja nurgeline jõmpsikas vaikib silmapilkselt.

«Tulime ja näeme,» jätkab Pletnjov tema asemel, «lammutatakse planku. Noh, eks siis meie ka...»

«Plank on juba lammutatud. Milleks teil siis enam jääda?»

Kolmik vahetab pilke, tammub jalalt jalale, vaikib. Ning nüüd ei jõua Pletnjov Volodinit enam «kinni lüüa».

«Korol räägib, et tuleb veel oodata,» lausub see kõnelev laegas.

Pletnjov vaatab talle vihaste silmadega otsa, surub hambad kokku ja valitseb end nähtavasti vaevaga. Ohoo, tal on, nagu selgub, samuti õige nelinurksed lõuapärad! Ent Razumov on rahulik, ainult ta silmad naeratavad veidi. Too ei vaidle ei ühe ega teisega, ta lihtsalt ootab, millega asi lõpeb.

«Niiviisi,» lausun ma tõttamata. «Nii et tahate siis sooja tulekut oodata. Meie hakkame tööd tegema, endale uut elu ehitama, teie aga vaatate kõrvalt. Meie, eks ju, vilistame kogu kupatusele. Meie asi on ainult süüa, välja magada ja kevadet oodata. Kas ma õigesti aru sain?»

«Semjon Afanasjevitš,» kõneleb Pletnjov lodeva sundimatusega. «Volodin on tobu. Ilmaaegu pöörate talle tähelepanu.»

«Volodin pole sinust rumalam. Ja igal juhul on ta sinust ausam. Ning ta kõneles tõtt. Eks ole tõsi, Razumov?»

Razumov langetab pilgu. Tal on pikad tihedad ripsmed, neist langeb põskedele vari. Ta vaikib.

«Minge magama. Ainult seda ütlen ma teile: häbiasi on kõrvale jääda, kui teised ausalt töötavad. Säherdustest pealtvaatajatest ei hakka keegi lugu pidama. Ja lisaks sellele võtke teatavaks hoiatus: veel üks omavoliline äraminek — ja enam ma teid lastekodusse sisse ei lase. Minge!»

8

Tugipunkt

Palju sellest, mis Anton Semjonovitš saavutas vere ja unetute ööde hinnaga, saavutasin ma lihtsalt, ilma pingutusteta — pärivuse korras. Ma teadsin, et minu esimeseks, edasilükkamatuks ülesandeks oli luua kollektiiv. Ma ei kahelnud, ei küsitlenud ennast, ei toonud mingeid väiteid poolt ja vastu — ma teadsin. Ent ilma kahtlemisteta kindlalt teada — see on suur, võrreldamatu pidepunkt ja toetus. Teades lähed kindlamalt eesmärgi poole. Teades sa ei lase murel enesest võitu saada. Paratamatud takistused ei sunni relvi maha panema, need ainult sunnivad veel visamalt otsima ja mõtlema.

Kogemusel ei ole üldist kooli, see õpetab kõiki oma õpilasi üksikult. Kuid ma olen veendunud, et neil esimestel päevadel tegutsesin ma nõnda, nagu tegutseksid sajad ja tuhanded teised minu olukorras. Sest avastamine on alati ühesugune — ka need, kes on laeval, hüüavad maad nähes alati: «Maa!», aga mitte midagi muud ainult soovist originaalne olla. Ma ei olnud originaalne. Ma tegin seda, mida oleks teinud minu kohal igaüks, ja ma veendusin veel kord: kui inimene elab halvasti, siis on ta ükskõikne selle suhtes, et ta edaspidine elu kujuneb veelgi halvemaks. Ent kui talle öelda: «Hakkame elama hästi!» — ja kui ta siiralt usub, et sa teda tahad aidata, siis ei ole tema tahtel paremuse poole piire, nagu ei ole seatud piire õnnele ja rõõmule. Need on kõige võimsamad hoovad maailmas, need ongi vahest needsamad tugipunktid, mille abil võib maailma teisipidi keerata.

Aga kuni me kõik teisipidi keerame oma väikeses vabariigis, veendun ma ikka ja jälle uuesti, et maailmas polegi säärast inimest, kes ei tahaks kuulda sõnu: «Võtame kätte ja teeme nii, et oleks hästi!» Need sõnad kostavad kaugele ja nad äratavad üles ka magajad.

Esimesed sammud olid juba astutud. Ennekõike on poistele otse ja selgesti välja öeldud vastuvaidlematu nõudmine. Ilma sellise nõudmiseta ei saa distsiplineerida loga-laga lastejõuku — sellest kõneles Anton Semjonovitš alati ja seda mõistsin ma uuesti, sattudes lastega silm silma vastu. Ja siis näed, kuidas sinu poole tuleb üle üks, teine, kolmas... Siis on võimalik öelda, et on kogunenud tuumik ja on, kellele toetuda. Sellega tuleb rutata.

Ma nägin, et siin Berjozovaja Poljanas on tuumik juba tekkinud. Oli poisse, kellelt endine mustusekiht lendas maha korrapealt. Nad omandasid uue elukorra rõõmsalt ja tagasipööramatult, nagu oleksid nad seda ainult oodanud. Ent kollektiivi veel ei olnud. Kui distsipliin lakkab olemast ainult meie kasvatajate mure ja muutub kõigi laste mureks, kui see muutub traditsiooniks ja ta järele hakatakse valvama mitte ühest korrarikkumise juhtumist teiseni, vaid alati ja iga tund, kui meil kujunevad ühised eesmärgid ja ühised mõtted, ühine rõõm ja ühised soovid — alles siis võidakse öelda: kollektiiv on olemas!

Ma pärisin veel ühe hinnalise teadmise, mida ma tol ajal muidugi poleks leidnud ühestki raamatust. Ma ei teadnud mitte ainult seda, et kõik jõud tuleb panna kollektiivi organiseerimisse, vaid teadsin ka, et ilma täpselt ette nähtud organisatsioonilise vormita ei saa kollektiivi üles ehitada. Ja siingi ei tulnud uuesti nuputada ja otsida. Ma lihtsalt ei kärsinud oodata uue elu andmisega sellele, mis oli ilmale sündinud Gorki-nimelises koloonias ja Dzrežinski-nimelises kommuunis.

Anton Semjonovitš ei kõnelnud ju iialgi ainult «peab». Alati seletas ja näitas ta, k u i d a s peab. Ja seepärast teadsin ma, et miski ei liida kollektiivi nõnda kui traditsioon.

Kui palju sisukaid, sügavasti mõttekaid traditsioone oli meil Gorki koloonias! Jõuab kätte Aleksei Maksimovitši sünnipäev. Me ootame seda päeva juba ammu, valmistume selleks, ent oodata midagi koos, ühiselt, pole ju hoopiski see mis oodata üksinda!

Ja kuidas pidasime me kalliks iga pisiasja, mis kaunistas meie pidupäeva ja mis oli meie endi leiutatud! Näiteks ei kutsunud me iialgi kedagi sel päeval külla, see oli meie perekondlik pidustus. Kes teab, tuleb ise!

Kui hästi oli leiutatud meie esimese viljavihu pidu! Siin oli iga samm kinnitatud muutmatu traditsiooniga, mida meie kõik kalliks pidasime — kõige väiksemaist kuni kõige suurematen. Kuni ma elan, on mul võimatu unustada seda päeva, nagu ei unusta — olen selles kindel — seda keegi gorkilastest: niihästi ühist rõõmsat elevust, millest hing tõepoolest kinni jäi, pärgi tütarlaste peas, lilli rehadel ja vikatitel, meie signalistide valgeid mantleid, noorema kolonisti tõotust vanemale esimese vihu üleandmisel, kõige kõrgemat tõotust — töötada ausalt ja kogu südamest armastada tööd. Kes on lugenud «Pedagoogilist poeemi», sellel on vististi meeles, kuidas on kirjeldanud seda päeva Anton Semjonovitš, on meeles nii Burun kui ka Zoren. Kes on kordki seda läbi elanud, nagu seda elasid läbi nii Burun, Zoren kui ka meie — gorkilased — kõik, see ei unusta seda iialgi. Elagu ta kas või saja aastaseks, talle jääb see eluajaks üheks kõige tänuväärsemaks ja õnnelikumaks mälestuseks.

Ent elu ei koosne ainult pidupäevadest. Ja seepärast oli traditsioone täis lükitud iga päev meie elus — hetkest, mil me üles tõusime, kuni tunnini, mil me heitsime magama. Me tervitasime üksteist saluudiga, me ütlesime saadud käsule vastuseks: «Just nii!» Me kogunesime fanfaari kutse peale, ei hilinenud iialgi oma koosolekutele ega kõnelnud koosolekuil kunagi üle ühe minuti: kuuekümne sekundi jooksul on võimalik välja öelda kuuskümmend mõtet, oli Anton Semjonovitšil kombeks öelda. Meie jaoks ei olnud hirmsamat karistust kui oma eksimuse pärast seltsimeeste ees vastust anda. «Astu keskele!» lausus komandöride nõukogu sekretär, ja süüdlane astus välja, igalt poolt olid talle suunatud seltsimeeste uurivad silmad ning ta pidi neile andma aru oma tegudest.

Paistab, nagu oleks see lihtne asi: algas päev. Kuidas ta möödub? Millest algab? Millega lõpeb? Kes millega hakkab tegelema?

Oleksin võinud ise kõik poistele ette ära öelda, ära seletada, korraldused teha. Ent ma tahtsin, et nad mõtleksid minuga koos. Mõtleksid ja leiutaksid. Et see päev, kogu selle kord ja sisu poleks midagi väljast

pealesurutut, vaid nende eneste looming, nende eneste mõtte vili.

Sellest on juba hulk aega möödas — kakskümmend aastat tagasi tulin ma Berjozovaja Poljanasse. Palju on juhtunud selle aja jooksul. On olnud rõõmu ja muret, on olnud valusaid kaotusi ja õnnelikke kohtumisi — kõike on mahtunud kahte aastakümnesse. Ent meenutades seda kauget päeva, märtsikuu päeva kolmekümne kolmandal aastal, näen ma selgesti, nagu oleks see olnud eile: väike tuba — minu kabinet; väheldane kirjutuslaud, selle vastas diivan ja sellel istumas viis poissi. Žukovil, esimese rühma komandöril, on inetu nägu: lame nina ja suur suu. Ent ta pruunid silmad on suurepärased. Need on targad ja puhtad, vaatavad otse ja teraselt, ning neis peegeldub kõik: naeratus, viha, äkitselt süttinud mõte. Elav, kiiretaibuline ja terav mõistus valgustab ta nägu ja teeb selle meeldivaks ilutuist näojoontest hoolimata.

Aga samas on ka sünge ja kahvatu Kolõškin. Tema rühmas valitseb segadus. Teda ei kuula keegi, ja ega ta ootagi seda. Koorem, mis on laotud tema õlgadele, rõhub teda. Ta mõistab paremini kui keegi teine: ta valiti just selleks, et ta end millessegi ei segaks ja kedagi ei tüütaks.

Tema kõrval vidutab Koroljov vastu lambivalgust oma kollaseid kavalaid silmi. Too hoiab oma rühma jumalahirmus. Kui ta on lõbus, on kõigil lõbusad näod. Kui ta tusatseb, on kõigil ninad norus. Ta ei räägi poistega, ta ainult käsutab, kuid poisid käivad aina ta kannul ja sööstavad ülepeakaela täitma iga tema ülesannet. Kolmandas rühmas ei ütle keegi: «Koroljov ütles» või «Koroljov palus». «Korol käskis» — see on ainsaks valemiks.

Aga Suržik? Ma ei tea, kes on Suržik. Ma ei tea, mida ta tahab, mida armastab, mis on talle kallis. Siin pole nagu üldse millestki kinni hakata, kõik on ühmane, eluta, ükskõikne — nii silmad, nägu kui ka hääl. Ta on just nagu meduus, see Suržik, teda ei saa haarata.

«Kõneleme pisut sellest,» ütlen ma, «kuidas me hakkame elama, kuidas õppima ja tööd tegema. Teie olete

komandörid, teie olete toeks õpetajaile ja kasvatajaile. Meid õpetajaid on esiotsa vähe: Aleksei Savvitš, Jekaterina Ivanovna, Sofja Mihhailovna ja mina. Meil on raske ilma teieta toime tulla. Üht-teist oleme juba korda seadnud: majas on meil puhtus, ja kui keegi peaks tulema, pole piinlik teda ka õuele lasta. Aga kuidas teha nii, et meie elu iga päevaga muutuks paremaks, huvitavamaks, mõistlikumaks?»

«Tuleb kool käima panna, see on kõige tähtsam. Kas olete nõus?» räägib Jekaterina Ivanovna poisse silmitsedes.

Žukov ja Koroljov noogutavad pead. Steklov pomiseb:

«No muidugi nõus, kuidas siis ilma koolita...»

«Nõndaviisi,» ütlen ma. «Steklov, tule istu siia ja kirjuta kõik üles, mis me otsustame.»

Steklov asub laua juurde ja tema muidu alati rahulikul näol on hirm: kuidas ta toime tuleb? On see siis naljaasi — kõik üles kirjutada!

«Missuguses seisukorras on meil koolipingid, tahvlid, õppevahendid?» küsin ma.

«Koolipinkidest on pooled lõhutud,» võtab sõna Žukov. «Meie koos Aleksei Savvitšiga vaatasime kõik üle. Seal on vaja suurt remonti.»

«Tähendab siis, et sellest me kõigepealt alganiegi. Seame korda, mis kooli jaoks vaja on.»

«Aga kuidas jääb klubiga, Semjon Afanasjevitš?» küsib Koroljov. «On ju igav: tühi tuba, paljad seinad. Klubi tuleb sisse seada.»

«Kas saame ühekorraga jagu, Aleksei Savvitš?»

«Mis siis ikka, töökäsi on palju... Kui on püüdmist, siis saame hakkama.»

Samm-sammult jõuame kõige juurde, iga pisiasjani.

«Aga kes hakkab valvama puhtuse järele?» lausub Steklov end oma protokollist lahti rebides. «Kas korrapidajad määrata? Või jätta see sanitaride hooleks?»

«Kas sanitarid üksi tulevad toime? Ei, siin on iga päev vaja kümmekond inimest, et sööklas ja õues — kõikjal järele vaadata,» kõneleb Koroljov.

«Aga mina arvan,» segab end jutusse Žukov, «et kui

korraldaksime rühmade järgi? Üks rühm on sööklas, teine õuel, kolmas...»

«Aga see on ju surmigav — kogu elu sööklas joru-tada!» protesteerib Korol.

«Misjaoks kogu elu? Võib ju vahetada,» vaidleb vastu Žukov. «Pidada korda — noh, nii umbes kuu või nii, ja siis vahetada. Siis ei tee see kellelegi liiga.»

«Aga magamistoad? Kes hakkab seal puhtuse järele valvama?»

«Noh, siin hoolitseb juba iga rühm oma magamistoa eest. Ilma lapsehoidjateta.»

Kõnelus läheb üha tõtlikumaks, üha kuumemaks. Isegi Suržik ütleb mõnikord sõna sekka. Ainult Kolõškin vaikib. Steklov on kummardunud sügavasti laua kohale, ta on üleni punane, ta juuksesalk on langenud otse silmadele. Ta jõuab vaevalt kõike üles kirjutada, pealegi on tal veel endal tahtmine midagi öelda.

Töötame, arutleme, vaidleme.

Mõnikord, kui vaidlus jookseb ummikusse, ütlen ma:

«Aga meil Dzeržinski-nimelises kommuunis oli nõnda...»

Ja otsekohe vastab keegi poistest:

«Aga mis siis veel? Teeme meiegi niiviisi.»

Ühiselt määrame päevarežiimi lõplikult kindlaks. Kell 7 hommikul äratus. Kell 7.40 komandör, kes on sellel päeval majas korrapidajaks, valvesanitar ja mina alustame ringkäiku. Selleks ajaks peab olema kõik valmis: voodid korras, magamistoad kraamitud, poisid ise pestud ja riides. Kontrollimise ajal peab igaüks seisma oma voodi juures ja rühma komandör annab raporti, kas kõik on korras. Pärast seda peab sanitar kõik üle vaatama.

«Las vaatab ka padja alla ja avab voodikapi,» täpsustab Steklov.

Pärast hommikvõimlemist on eine ja siis töötamine töökojas. Õhtul peavad rühmade komandörid andma raportid valvekomandörile ja see minule: kuidas möödus päev, kuidas on sooritatud töö, kas pole midagi juhtunud.

Kõik see arutatakse läbi täpselt, piinliku hoolega, ja mul on hea meel. Ma tean, et sellistesse raamidesse

surutud päev kulgeb komistusteta. Poistel ei jää aega mõttetuks logelemiseks mööda maja ja õue, igaühel on oma kohustused ja ta hakkab neid täitma, sest ta teab kindlasti, et teda peetakse meeles, teda kontrollitakse.

Poisid lahkuvad erutatuina. Igaüks neist, isegi Suržik, isegi Kolõškin, kes ei pillanud kogu õhtu jooksul ainustki sõna, jutustab surmkindlalt kõigest oma rühmas. Aga homme kõneleme kõigest üldkoosolekul.

9

Leivapäts

Mõnikord mõtlesin, kas ma pole vahest liialt enesekindel. Mispärast läheb kõik nii libedasti? Mis ma olen silmapaari vahele jätnud? Millele ma pole tähelepanu pööranud? Või on mul tõepoolest sedavõrd õnne? Ent maksis mul ainult nõnda mõelda, kui kohe vajus mu peale mingi ootamatus.

«Noh, näete nüüd, Semjon Afanasjevitš, ma ju rääkisin!» Antonina Grigorjevna näol ja hääles on meelepaha. «Ma seadsin juba õhtul hommikueineks valmis tatra, või ja leiva. Palun väga: on jäänud ainult kolm pätsi leiba ja sool. Isegi tee-ekstrakti pole enam.»

«Noh, mis siis, einestame kuuma vee ja leivariismetega.»

Kolm leivapätsi lõikame mikroskoopilisteks osadeks. Selline tilluke leivapalake ja kruus kuuma vett — see ongi kogu meie hommikueine.

«Mis see siis tähendab?» hüüab Petka hämmeldusega oma annust vaadates.

«Aga seda, et kogu eine ära tõsteti,» seletab Korol külmavereliselt.

«Meile kuulub . . .» uriseb Glebov. «Seda ka veel, et nälgida . . .»

«Kõik, mis teile kuulub, on ära varastatud. Aga teile oli öeldud: teistkordset väljaandmist ei tule.» Ma räägin rahulikult, kuid see rahulikkus pole saavutatud kergesti.

Ma olin juba harjunud mõttega, et kõik veereb tasast teed mööda, et peamised konarused on seljataga — oh, küll on ebameeldiv kõiges selles pettuda! Kuivõrd kerge on harjuda eduga ja kui väga vihastab iga takistus!

Nädal hiljem avastas Antonina Grigorjevna, et sahvris puudub viis kilo leiba.

«Nõnda . . . aga kui palju on köögis?»

«Kakskümmend neli kilo.»

«Viis viige sahvrisse tagasi.»

Poistele paistab, et mind ei huvitagi, kes võttis leiva. Et ma ei püüagi süüdlast kätte saada. Kuid ma pean ta leidma! Pean mis tahes hinnaga!

Ometi ei leidnud teda mina, vaid Aleksei Savvitš, ja kõik see selgus uskumatult lihtsalt. Aleksei Savvitš läks pööningule vaatama, kas ei vedele seal midagi vajalikku — laudu, tööriistu, saag võib-olla. Käis, soris — ja sattus samas suurde sinisesse rätikusse mähitud leivapätsile.

«Kas tunned, kelle rätt see on?» küsis ta esimeselt poisilt, kes sattus ta teele.

«Panini,» vastas see midagi aimamata.

Kahe minuti pärast seisab Panin minu ees.

«Miks sa varastasid?»

«Süüa tahtsin,» vastab ta ükskõikselt, mulle otsa vaatamata.

«Süüa?»

Ja siis meenub mulle juhtum kaugest minevikust. Kunagi kadus Gorki-nimelises koloonias sahvrist praetud kana. Selgus, et selle oli varastanud kolonist Prihodko. Ta seisis rivi ees norus, süüdlasena, ja Anton Semjonovitši küsimusele: «Milleks sa seda tegid?» vastas täpselt samuti: «Süüa tahtsin.» Ja siis ütles Anton Semjonovitš: «Süüa tahtsid? No eks siis söö. Andke talle kana!»

Õnnetu Prihodko oleks kas või maa alla vajunud. Seista nõnda ja kogu koloonia silma all mäluda kana? Ei, see on võimatu!

«Anton Semjonovitš! Andke andeks! Ei iialgi, mitte kunagi ei tee ma enam seda!»

«Sööl Kui tahtsid süüa, siis söö nüüd!»

«Oh, ma ütlesin seda niisama! Ma ei taha süüa, lihtsalt rumalast peast võtsin . . .»

Kõik see välgahtab ühe sekundi jooksul mul peast läbi, ja ma ütlen Paninile:

«Nõnda siis, sa tahtsid süüa? Koroljov, anna mulle see leivapäts. Võta, Panin, ja sõõ!»

Keegi minu selja taga ohkab imestusest. Panin murrab ruttamata tüki pätsist ja sööb. Sööb rahulikult, ükskõikselt. Meie seisame vaikides ümberringi, ja ma tunnen, et see stseen on võimatu. Selles pole mingit mõtet. Kõik, mis oli tark, naljakas ja igaühele selge juhtumis Prihodkoga, on siin praegu, ühenduses Paniniga, mõttetu ja inetu. Mispärast? Samasugune juhtum, samasugune karistus, kuid ometi mitte see.

Pikkamööda poisid elavnevad, keegi naerab, keegi teeb ettepaneku:

«Veame kihla: ära sööb! Viimse raasuni sööb ära!»

«Ei sõõ!»

«Vajugu ma maa alla, aga sööb!» hõikab Petka.

Ma hakkan higistama, ma mõistan, et peab kohe midagi leiutama, kohe selle lõpetama. Ent Panin samal ajal mälub alistunult ja ükskõikselt. Ta ei palu andeks. Ei ütle: «Enam ei tee!» Ta sööb oma pätsi ja võib selle tõepoolest viimse raasuni ära süüa.

«Minge laiali,» ütlen ma poistele. «Panin, tule minuga kaasa.»

Me läheme, saadetud kümneist silmapaaridest, minu kabinetti. Võib-olla, et see polnudki ilma kasuta ja mitte igaüks ei tahaks olla Panini seisukorras, kuid ometi ei läinud nõnda nagu vaja! Mitte nõnda!

Mul on hirmus hea meel, et keegi meie kasvatajatest ei sattunud sel hetkel olema läheduses.

«Pane päts ära!» ütlen ma Paninile, kui olen kabineti ukse enda järel kinni tõmmanud.

Ta paneb ühest otsast muritud leivapätsi kuulekalt lauale.

«Vasta! Milleks sa varastasid?»

«Süüa tahtsin,» vastab ta, ent lööb samas lootusetult käega.

«Pea meeles, et see olgu viimane kord. Muidu lähed siit ära.»

Ta vaikib. Küllap ta mõneks ajaks ehk lakkabki. Muutub ettevaatlikumaks. Aga muud midagi.

Veel kaua pärast seda juhtumit käisin ma ringi selline enesetundega, nagu oleksin alla neelanud kärnkonna. Näed nüüd, mis tähendab mõtlematult kasutada valmis võtet! Näed nüüd, mis tähendab mitte aru

saada, et minu ees on hoopis teine inimene, teine olukord!

Meil oli ju suurepärane kollektiiv. Selle kollektiivi sõna oli meile seaduseks, tema hukkamõist sündis südametunnistuse põhjal ja ilma ühegi pehmenduseta sundis aru saama, milles sul polnud õigus, tema heakskiit tegi õnnelikuks, aitas endasse uskuda. Ent kas mul siin on juba kollektiiv? Muidugi ei ole.

Jah, Prihodkole sai sellest loost õppetund kogu eluks. See käis ta hingest läbi, nagu öeldakse. See avaldas talle mõju. Aga Panin? Ma ei osanud isegi endale aru anda, milles seisis siis minu viga, kuid juba ainult asjaolu, et see kõik Paninile põrmugi mõju ei avaldanud, et ta nii rahulikult, nii ükskõikselt alistus minu käsule, pidi tähendama, et ma olin eksinud. Siin oleks tulnud käituda kuidagi teisiti. Ja tuhat korda on õigus Anton Semjonovitšil, kui ta kõneles, et karistus on tõeliselt võimalik ainult väga heas, väga hästi organiseeritud ja üksmeelses kollektiivis.

«Istuge ja mängige!»

Aga üks teine kord läks pärast lõbusat ja head tööpäeva Koršunov ilma loata linna. Kuidas tuli siin talitada? Lastekodusse tagasi tulekut ma talle keelata ei võinud. Läbi võtta nagu Glebovit ma ka ei võinud: Koršunov oli närviline ja hüsteeriline. Mõnikord ta, tõsi küll, teeskles: hakkas asja ees, teist taga nutma ja karjuma, et teda pole kellelegi vaja ja et ta on kõigile ülearune. Ja ometi oleks võinud isegi kõige vilumatum silm näha, et selle poisikese närvid polnud tõesti korras. Öösiti magas ta rahutult, tõmbles, karjatas, pomises, teda vaevasid alati mingisugused keerulised unenäod, mida ta hiljem kõiki põhjalikult tüüdates paljusõnaliselt ja segaselt jutustas. Ta kartis iga tühist asja: maksis kellelgi äkki hüüatada või valjusti naerma hakata, kui ta juba võpatas, nagu oleks teda tabanud elektrivool.

Ja nüüd oli ta omavoliliselt ärakäimiselt tagasi ja seisis koos valvekomandör Žukoviga minu ees, valmis nutma ja kisendama hakkama, valmis hüsteerikasse langema.

«Ärge siis laske tagasi! Kui te ei taha — ärge siis laske, mõtelda, kus mul asi!» hakkas ta juba tänitama ühel ja samal häälekõrgusel.

Kõige esimeses alguses ütlesin ma poistele väga täpselt: kes ära läheb — tagasi ei lase! Kuid Koršunovi praegu tagasi laskmata jätta ei saa, see on arusaadav niihästi mulle, Aleksei Savvitšile kui ka Žukovile. Seda ei mõista võib-olla ainult Koršunov ise, keda vaevab kahtlus: aga äkki ma jalamaid kihutan ta tänavale?

«Mina mõtlen,» ütleb Aleksei Savvitš mulle küsivalt otsa vaadates, «et mingu Koršunov pealegi magama. Kuid kogu Kolõškini rühma jätame kuuks ajaks ilma linnalubadeta — õppigu nad üksteise eest vastutama.»

Nii me tegimegi. Ent kohe teisel päeval ilmus minu juurde Repin:

«Semjon Afanasjevitš, palun lubage mind sõita Leningradi.»

«Sa ju tead, et teie rühm on kuu aega ilma linnalubadeta.»

«Kas see on Koršunovi pärast?»

«Jah, Koršunovi pärast.»

«Semjon Afanasjevitš, aga mis puutub see minusse?»

«Meil on nüüd selline seadus, Andrei: üks kõigi eest, kõik ühe eest.»

«Väga veider,» lausub Andrei ära minnes vaikselt.

Jah, Aleksei Savvitš tegi väga õige ettepaneku, kuid ma oleksin hoopis rahulikum, kui Koršunov oleks olnud Žukovi või Steklovi rühmas. Seal oleksid suhtunud poisid niisugusesse karistusse mõistlikumalt. Oleksid pisut kirunud, kuid poleks Koršunovi kiusanud ega nöökinud. Ent Kolõškini juures? Peaks nad mitte hakkama Koršunovile oma tuska välja valama! Seepärast ei lase ma Koršunovi silmast ei töö juures ega sööklas. Jah, karistus on mõistlik. Kuid jällegi — kas ei rakendanud me seda liiga vara? Heas, üksmeelses kollektiivis oleks see õige, kuid praegu?

Kord ühel samasugusel vihmasel päeval nagu too,

mil me planku lammutasime, leidsin ma Petja Kizimovi ja Andrei Repini pööningul kaarte mängimast. Ja siis ütlesin ma sõnad, mis muidugi ei võinud veel kuidagiviisi nende teadvusesse ulatuda. Ma laususin Petkale:

«Kas sul pole häbi?»

Segaduses ei taibanud ta isegi püsti tõusta — ta istus õnnetuna, punane nagu vähk, ja ei vastanud. Repin mind ei üllatanud. Kuid Petja, minu esimene tuttav Berjozovaja Poljanas, minu esimene soosik ja sõber! Kuidas see juhtus, et tema mind reetis, rikkus minu rangeimat keeldu?

«Sind on nähtavasti juba su kingad ära tüüdanud? Tuli jälle tahtmine palja jalu karata, kas nõnda? Anna kaardid siia.»

Küllap vist rõõmust, et avaneb mingisugunegi võimalus tegevusetust ja vaikivat ahastust lõpetada, hüppas Petka püsti ja hakkas palavikuliselt kaarte korjama. Andrei otsa ma ei vaadanud.

Õieti oli neist kahest ohtlik nimelt Repin. Ma olin selles päris kindel. Ja ometi leidsin ma mõni päev hiljem lühikesel vaheajal töökoja töö ja lõunasöögi vahel uuesti kaarte mängimast mitte Repini, vaid Petka, seekord Korobotškiniga. Petka tardus ehmatusest kangeks, jõudmata kaartide segamist lõpetada.

Ma ei hakanud poistelt midagi pärima ega kutsunud neid endaga kaasa. Nad ise tõusid sõnalausumata ja järgnesid mulle. Ma viisin nad sööklasse.

«Istuge lauda ja mängige! Pole vaja redutada mööda pööninguid. Kui te kuidagi muidu ei saa, mängige!»

Maksis sel hetkel vaadata Petkat!

«Mängida?»

«Nojah. Siin on teie kaardid — istuge ja mängige.»

Mõlemad istusid liikumatult, ainult selle vahega, et Korobotškini nägu oli rahulik ja kinnine, nagu Paninil, kui see mälus õnnetut leivapätsi, kuid Petka näole oli kirjutatud kõige kibedam ahastus. Kuid mis on sellest kasu? Sest ta ahastas ju ka möödunud korral, ometi ei takistanud see teda uuesti kaarte haaramast.

«Sega kaardid, Korobotškin!» ütlesin ma.

Korobotškin jagas kaardid.

«Mängige!»

Korobotškin heitis mulle altkulmu pilgu ja viskas kaardi lauale, kuid ta partner ei liigutanud end.

«Mis sina siis ootad? Käi vastu,» ütlesin ma.

Kui me sisse astusime, olid korrapidajad lõunasöögiks lauda katmas, kõlistasid lusikate ja kahvlitega. Praegu on elu sööklas peatunud, kõik vaatavad laua poole, mille ääres istuvad Petka ja Korobotškin. Juba heliseb kell, tormavad sisse esimesed poisid. Nad taipavad silmapilk, mis siin sünnib. Mõni tuleb lähemale ja vaatab, teised istuvad kohtadele ja jälgivad eemalt.

Ma eemaldun, vaatan söökla üle — kas kõik on korras. Siis istun Glebovi ja Steklovi juurde lauda ja asun lõunastama.

Sööklas on ebatavaline vaikus. Mõnikord murrab esile summutatud naer — ja siis on jälle vaikne. Niiviisi.

Kas ma talitasin õigesti? Ma tean kõik, mis võidakse mulle sel puhul öelda: ei tohi alandada inimväärikust. See on õige, ei tohi. Ja muidugi oli neil raske ning häbistav istuda kõigi teiste silmade all, kaardid käes, ja tunda endal poiste kaastundlikke või irvitavaid pilke... Kuid nende õnnetute kaardimängijate inimväärikus saab palju suurema alanduse osaliseks, kui nad hakkavadki niimoodi mängima ja teineteist koorima... Et ka kedagi ei ole, kellega nõu pidada! Kuidas nõnda — kedagi ei ole? Siin pole küll Anton Semjonovitši, kuid on ju Aleksei Savvitš, on Jekaterina Ivanovna ja Sofja Mihhailovna! Jah, aga kus ma sain siis nendega nõu pidada? Otsus tuli ju teha siinsamas, ühtki sekundit viivitamata...

Lõpetame lõunastamise. Poisid tõttavad sööklast minema, kuid ühtelugu käib keegi neist vaatamas, kuidas areneb kaardimäng. Ma viivitan äraminekuga oma laua juurest. Ja äkki kuulen ma nuttu. Nutab Petka — valjusti, luksudes, nagu nutavad päris väikesed lapsed. Korobotškin on endiselt rahulik ja liikumatu, kuid Petka töinab lohutamatult, hõõrudes pisaraid mööda nägu laiali. Temast on tõsiselt kahju.

«Noh, kuidas on, Pjotr? Mäng ei lähe?»

«Ma e-enam ei t-tee!» saab Petka pisaratetulva tõttu

vaevalt sõnu suust. «Ausõna! Ma ei taha enam... võt... ke kaardid!» Ta paiskab kaardid eemale, nagu oleks nende asemel uss või mürkmadu.

«Aga varupakk?»

«See on viimane! Vajugu ma maa alla... viimane...» luksub Petka.

Kas on sellega lõpp? Oh, küllap vist lõpp on veel kaugel!

Õhtul tuleb minu juurde kabinetti väike Pavluša Steklov.

«Mis sinul oli?»

«Ma tulin niisama.»

«No istu siis!»

Ta istub diivanile ja vaikib. Ka mina vaikin.

«Semjon Afanasjevitš,» saab ta viimaks otsa peale. «Asi on niisugune... Petkale ju... Küllap te mõtlete, et näe, ei kuula sõna või nii... Kuid ta võeti ju orgi otsa... Talle ütleb... keegi seal: «Mis, kas läksid verest ära? Oled plass, et veel mängida.» No eks Petka siis räägibki: «Ega ole küll plass!»»

Ahaa, või nii on asi.

«Petja, kus sa seal oled?» ütlen ma. «Astu sisse, ära pelga!»

Steklov-noorem jääb ammuli sui seisma. Ta on vapustatud: kuidas ma ometi taipasin, et ta ei tulnud üksinda! Ukse tagant kuuldub mingit kolinat, põrandalaua kriginat, sügavat ohkamist — ja lävele ilmub Petka.

«Istu, Petja,» lausun ma. «Kes vana asja meelde tuletab, silm peast välja. Mis oli, see möödas.»

Samal ajal murrab ilma koputamata uksest sisse Korol.

«Semjon Afanasjevitš, teile on telegramm! Aleksei Savvitši käest! Tähendab, tema võttis telegrammi vastu ja ütles — vii ruttu, nii ma siis...»

Ma rebin telegrammi lahti ja näen seejuures kolme minule suunatud ja küsivat silmapaari. Ma ei tea, mis poisid mõtlesid, kuid neil on säärane ilme, nagu peaks see telegramm puudutama vahetult neid, igatahes lastekodu.

«Harkovist sõitis välja minu naine koos lastega,»

lausun ma peaaegu tahtmatult. «Homme on ta Leningradis.»

Naljakas: kõigi kolme näol on rahulolev ilme. Ja Korol sõnab mõistvalt:

«Tuleb vastu minna. Te võtke mind kaasa, ma aitan teid.»

«Aitäh,» vastan ma.

11

Vastu võtta on hea!

Me asume Koroliga teele väga vara, esimese rongiga. Lastekodu jätsin Aleksei Savvitši hoolde. Teele läksin ma, tõtt öelda, mureliku südamega, kuid Aleksei Savvitš ja Jekaterina Ivanovna rahustasid mind teineteise võidu.

«Kõik läheb hästi, midagi teie äraolekul ei juhtu, küllap tuleme toime!»

Ja nii me siis istume poolpimedas vagunis. Meie vastas nurgas istub väike tütarlaps, valge kapuutsmüts peas. Silma pilgutamata vaatab ta vaguni lambikesele. Mõnikord langetab uniselt laud, ent juba jälle vahib üksisilmi tulukest. Ta on umbes kolme aastane. Minu omad on pisut vanemad. Oh, näeksin ma neid juba rutem! Mul pole olnud kõigil neil päevil aega neist mõelda. Minu aja võtsid jäägitult, viimse sekundini lastekodu Berjozovaja Poljanas ja minu uued lapsed. Ent nüüd ma alles mõistan, kuidas ma igatsen. Käed igatsevad: hea oleks mudilased sülle haarata, nende juukseid ja nende ümaraid põski paitada, neid päris laeni üles hüpitada, kuulata, kuidas nad mõlemad kiljuvad: see, kes lendab ülespoole, vaimustuses kohkumisest, too, kes oma lennujärjekorda oodates minu jalge juures põrandal kepsleb — õnnelikust kannatamatusest...

Korol istub akna juures ja vaatab möödatõttavaid puid, mille piirjooned on alles ähmased ja ebamäärased. Siis läheb vagunis valgemaks ja ennäe, juba seguneb päevane valgus elektrivalgusega ning tõrjub selle hiljem hoopis välja. Hommik. Tütarlaps vastas on ema

külge liibudes uinunud. Ma vaatan teda, vaatan nii kaua, kuni tema heleda peakese ja valge kapuutsi asemel hakkab mulle viirastuma teine — mustajuukseline, punase mütsikesega.

«Semjon Afanasjevitš,» kuulen ma Koroli häält, «ma jätsin rühma enda asendajaks Pletnjovi.»

Ma raputan end nagu tukkumisest ärgates.

«Kas seda maksis teha? Ta käis ilma loata ära.»

«Sest pole midagi,» arvan ma. «On talle õpetuseks.»

«Õpetus õpetuseks, kuid kas poisid hakkavad teda kuulama?»

«Ah teda või?»

Korol ei lisa enam midagi. Ent kui ma seni kahtlesin, kas Pletnjov on komandörina oma kohal, siis nüüd olen veendunud: kolmas rühm sattus vihma käest räästa alla.

«Kuidas see'nd oli,» ütlen ma, «kui metsas pealikuks määratakse rebane, siis saab küll palju sulgi, kuid linde pole ühtigi.»

Me mõlemad naeráme. Ja varsti olemegi Leningradis. Kihutame Moskva vaksalisse. Perroonil kõnnib juba ootamisest erutatud tädi Varja.

Tädi Varja on Galja kadunud ema sõbratar. Galja jäi seitsmeteistkümne-aastaselt orvuks ja tal ei olnud lähedasemat inimest kui tädi Varja. Vanusevahe ei seganud nende sõprust. Ma teadsin, et tädi Varjat kurvastas Galja varane abiellumine, veel enam aga kurvastas ja viis segadusse teda see, et ma olin endine kodutu.

Ent esimesel Leningradi saabumise päeval külastasin ma tädi Varjat. Me vestlesime temaga hilisööni. Ta esitas küsimusi nii Galja, meie laste, Dzeržinski-nimelise kommuuni kui ka Anton Semjonovitši kohta. Ja hommikul lahkusin ma tema korterist sellise tundega, nagu oleks ta ka minule omane, lapsepõlvest peale lähedane inimene, niisamuti nagu Galjalegi.

Nüüd tädi Varja tervitas lühidalt mind, ütles Korolile tõsiselt: «Saagem tuttavaks!», surus ta kätt ja hakkas uuesti sirgelt ning rangena edasi-tagasi käima. Ainult ta silmadest ja huultest, mis olid kokku suru-

tud, et ei väriseks, võis näha, kuivõrd suur oli ta kannatamatus.

Kui kedagi saadad — ükskõik kui lõbusale teekonnale, mis tahes rõõmus eesmärk ka ootaks ärasõitjaid —, on alati nukker meeleolu. Kuid vastu võtta — vastu võtta on hea! Näe, nüüd kohe huikab, hakkab puhkima lähenev vedur, rong veereb perrooni äärde, vagunist astub välja Galja koos lastega. Ma tahan neid endale ette kujutada, kuid ei saa. Kõik kolm on punapõselised, tõmmud, mustajuukselised — alati olen neid näinud korrapealt, tarvitses ainult sulgeda silmad, kuid praegu see millegipärast ei õnnestu.

«Tulevad!» ütleb tädi Varja erutusest kähiseva häälega.

Üha selgemini kostab rataste kolksumine, üha lähemale ja lähemale liigub veduri lai rind. Stopp! Üksteisest mööda rutates jookseme viienda vaguni juurde. Sellest väljub juba mingi inimene nahkmantlis, kaks hiiglasuurt kohvrit käeotsas. Tema selja taga seisab eideke kompsuga, edasi pikakasvuline sõjaväelane... vagunisse sisse astuma ei pääse.

«Aga kuhu on jäänud su poiss?» küsib tädi Varja.

Korolli ei ole. See veel puudus! Ei võinud ta ju ometi ära joosta! Ei, see ei ole võimalik. Kuhu ta siis kadus, tont võtaks! Ja mis ette võtta? Kas oodata, kuni Galja vagunist väljub, või otsida Korolli?

Äkki näen ma, kuidas end sõjaväelase ja eidekese vahelt läbi surudes astub vagunist välja Korol, Kostik süles. Pole mõtet küsida, kuidas ta sinna sai. Ta selja tagant vaatab naeratav Galja.

Veel hetk — ja nad on kõik minu kõrval. Galja ja lapsed. Tädi Varja kaelustab Galjat — nad pole teineteist juba kaua näinud. Leena ja Kostik on vattpalituis, kirevad vööd vööl, vildikud ja kalossid jalas ning punased mütsid peas — naljakad, kohmakad, teineteisest eraldamatud: täiesti ühesugused lõbusad mustad silmad, õunümarad põsed ja järsud kumerad otsmikud. Me oleme kõik pikad, seepärast paistavad lapsed olevat veelgi väiksemad: nad tammuvad kusagil allpool ja vaatavad pead kuklas meile otsa.

«Kuidas sa nad leidsid?» küsin ma Korolilt.

«Olete ju nii väga nende sarnane! Ma pole ometi pime,» seletab ta vastutulelikult.

Ma ei täpsusta, kes on kelle sarnane, sest mul tuleb kohe asuda tulisesse vaidlusse tädi Varjaga; ta ei taha sellest kuuldagi, et me otse vaksalist sõidaksime Berjozovaja Poljanasse. Ta nõuab, et me kõik viivitamatult sõidaksime tema juurde — seal on ootamas õunapirukas, aedmaasikakeedis, tee...

Kuid mina tahan kohe koju — ma olen mures, ma ei või oma majapidamisest kauaks eemale jääda.

«Nii palju aastaid pole ma ometi Galjat näinud!» sõnab tädi Varja vihaselt. «Kuidas sa ometi võid, Semjon? Ma ei saa sinust aru.»

«Tädi Varja, no kuidas te siis aru ei saa: lastekodu ju ometi...»

«Ma tahan isa juurde!» nõuab Kostik alt.

«Tahan isa juurde!» vastab talle kajana Leenake.

«Parem oleks siiski koju,» poetab väga viisakalt Korol oma sõnakese sekka. «Oldud on seal ikkagi väga lühikest aega ja kõik on alles harjumata.»

Tal on õigus. See on nii selge, et tädi Varja äkki alla annab ja käega lööb.

«Olgu, sõitke siis. Galja, sina tuled minuga. Sõidame pärast järele.»

«Ema, tahan pirukat!» sõnab alt Kostik.

«Mina ka tahan pirukat!» kordab Leena.

«Hea küll, hea küll, küllap toome pirukat kaasa,» lubab leebunud tädi Varja.

Me hakkame naerma ja ei tunne enam teineteise vastu meelepaha. Meie koos Koroli ja lastega otsustame sõita otse koju. Galja ja tädi Varja tulevad järele.

«Võib-olla võtame Leenakese endiga kaasa?» teeb tädi Varja ettepaneku. «Kuidas te kahega lähete? Võtke Kostik — ja aitab.»

«Ei!» protesteerivad mõlemad energiliselt. «Me läheme koos. Me läheme isaga!»

Andmata Galjale aega ümber mõelda, võtan lapsed käekõrvale, Korol haarab Galjalt reisikohvri ja me läheme väljakule. Ma kasutan seda, et Galja segadusse sattus — on näha, et teda vapustas niihästi kärarikas vastuvõtt, kohtumine tädi Varjaga pärast kauast lahus-

olekut kui ka muidugi Leningrad: pole ju minu tšernigovlanna veel kunagi Harkovist kaugemale sõitnud. Tõtates, et ta ümber ei jõuaks mõelda, lepin temaga kokku, et me tuleme temale ja tädi Varjale kella seitsmese rongi ajaks jaama vastu, jätame kiiruga hüvasti ja istume trammile. Lapselikult tädi Varja käest kinni hoides läheb Galja pikaldaselt mööda kõnniteed ja meie lehvitame talle lõbusasti trammivaguni rõdult.

Ning siis oleme me jälle linnalähedase rongi vagunis.

Alles nüüd saan ma lõppeks mõistlikult lapsi vaadata. Meie lahusolek ei ole olnud eriti pikk, nad nagu ei peakski olema muutunud, kuid ometi märkan ma palju uut. Kostik on õppinud hääldama häälikut «r» ja topib seda nüüd suurest rõõmust kuhu juhtub: «Meie jõime r-rimonaadi,» teatab ta uhkelt. «Meil on viltide otsas uued kar-rossid!» Ka Leenal on kõnelemisel uus harjumus: ta kordab iga lauset mitu korda, kuni talle viimaks vastatakse.

«Tee palitunööbid lahti, tee palitunööbid lahti, tee palitunööbid lahti,» kordab ta väga rahulikult ja ilma igasuguse isemeelsuseta ning vaikib alles siis, kui kuuleb vastuseks: «Kohe.»

Hääl on tal madal, lähedasem bassile kui Kostiku oma, ja ta sumiseb kogu aeg nagu kimalane.

Korol vaatab lapsi nagu tundmatuid, imepäraseid loomakesi ja naerab iga nende sõna üle. Tal on hea naer, ja ma märkan esmakordselt, kui ühetasased ja valged on ta hambad.

Vaevalt oleme koju jõudnud, kui Sofja Mihhailovna minult lapsed enda hoolde võtab. Neid ei häiri põrmugi Sofja Mihhailovna tusane nägu. Ent praegu see küll ei olegi tusane. Ta võtab kiiresti lastelt palitud seljast ja vildikud jalast, annab teed juua. Oma ruumidesse pilku heites leian ma sealt puhtaks pestud põranda ja linaga kaetud laua.

Laudsepatöökojas keeb kibe tegevus. Kaharad laastud katavad põrandat. Esimese höövelpingi juures on Pletnjov. Ta töötab hooletu moega, nagu hoopis ilma pingutuseta, kuid ta käed on osavad ja töö areneb kiiresti. Heitnud mulle lühikese kavala pilgu, langetab ta uuesti silmad. Ta läheduses on Razumov. Sellel on

höövel ummistunud, ta on hoolega ametis takerdunud laastu väljatirimisega. Ka tema kingib mulle pilkelise varjundiga lõbusa pilgu. Ma ei ole eriti võlutud, sest ma mõistan: praegu tahavad nad kõik mulle tõestada, et nad oskavad töötada mitte halvemini kui lammutada. Ja ometi — kui hea siin on, kui kärarikas ja kuivõrd erinev sellest, mis oli siin alles hiljaaegu!

... Kella seitsmese rongiga, nagu oligi lubatud, saabuvad Galja ja tädi Varja. Kõrvaltiivas on kolm tuba. Ühes asub Aleksei Savvitš Sofja Mihhailovnaga, kahes teises — meie perekond. Esimeses neist on minu kirjutuslaud, siis veel väike laud ja see diivan, millel vaevles Glebov. Teine tuba on söögi- ja magamistoaks.

Tädi Varja ja Galja vaatavad ringi ning hakkavad siis kohe midagi teisale nihutama, ümber paigutama. Äkki tuleb Galjale midagi meelde ja ta võtab ehmudes käekotist valge ümbriku:

«See on sulle Anton Semjonovitši käest. Andesta, unustasin algul edasi andmata.»

Kiiresti rebin ümbriku lahti.

«Vaadake ometi teda! Kohe näha — inimene on võitnud kakssada tuhat!» naerab tädi Varja.

«Ära teda puutu. Las ta loeb, kuni õpib kirja pähe,» vastab Galja.

Pähe õppida on kerge, kiri on hoopis lühike:

Tervist, Semjon! Ma ei küsi, miks sa ei kirjuta. Tean, sa tahad kohe jutustada, kuidas sul asjad hakkasid arenema hästi. Noh, mis siis ikka, ma ootan. Ja usun, et sa varsti kirjutad. Meie uudistest räägib sulle Galja. Surun tugevasti sinu kätt.

A. Makarenko

12

Mudilased

Minu jõud muutus kolmekordseks: Galja ja lapsed olid koos minuga. Ma võisin päeva jooksul kordagi koju saamata näha Galjat alles õhtul, ma ei tarvitsenud terve päeva jooksul teda meenutada, kuid ilma

meenutamatagi teadsin ma alati: ta on siinsamas, üsna lähedal — tema ja lapsed.

Kostik ja Leenake kodunesid uues majas silmapilkselt. Algul hoidsid nad pargis jalutades teineteise käest kinni. Kuid varsti läksid minu üllatuseks meie lahutamatud esmakordselt oma lühikese elu kestel teineteisest lahku. Liiga palju leidus ümbruskonnas veetlusi, liiga palju seninägematut ja meeldivat, ja kumbki leidis endale oma armsamad teerajad.

Juba vara hommikul võttis Kostik alati suuna kuuri juurde, kus valitses Pavel Podsolnuškin: Kostikul oli vaja kas või ühest silmanurgast vaadata Timofeid.

«No on alles poiss!» oli Podsolnuškin vaimustatud. «Mitte põrmugi ei karda! Jääb, jalad harkis, seisma — ja muudkui vahib, nagu oleks ta maasse kaevatud! Päris nali!»

Kostik suhtus kõigisse väga heatahtlikult, kuid Podsolnuškin oli talle peale Koroli kõige lugupeetavam inimene lastekodus. Lähedus Timofeile oli see, mis niivõrd tõstis Podsolnuškini tema silmis. Kostik vestles Podsolnuškiniga suurima aupaklikkusega.

«Kas tohib sisse astuda?» küsis ta iga kord ja jäi vaikselt eemale seisma või istus madalale pingikesele.

Siis algas küsitlemine:

«Aga kas Timofeil on ema? Aga kas õed on? Mida ta sööb lõunatoiduks? Aga õhtueineks? Kas võib Timofeile porgandi anda? Aga kui palju on Timofeil hambaid?»

Ma katsusin iga kord teda kuurist välja õngitseda. Ta lahkus koos minuga, kuid tuli pärast visalt tagasi. Pavel oli tema lugupidamise üle väga uhke ja vestles temaga meelsasti kõiksugustel teemadel — nii Timofeist kui ka sellest, kui hea on suvel siin olla ja kuidas tema, Pavel, õpetab siis Kostiku ujuma.

Koroliga olid Kostikul murdumatud sõprussidemed. Korol oli esimene, kellega lapsed said tuttavaks. Koroli taskus oli nende jaoks alati suhkrut — Galja vaatas vahest mõninga kohkumisega neid mitte eriti puhtaid suhkrutükke, kuid ei protesteerinud. Seejuures oli Korol — ja see oli muidugi peamine — ammendamatu oma väljamõtlemistega. Ta pildus lapsi õhku ja püüdis

kinni, nagu seda olin varemalt teinud ainult mina. Ta võttis Kostiku põlvedele ja kiigutas teda hiljukesi, ise lausudes:

Mööda siledat teed,
mööda siledat teed —

siis hüpitas kergelt:

Mööda kive ja kände! Mööda kive ja kände!

ja lõpuks:

Pauhti kraavi!!

Kostik oli peaaegu kukkumas, kuid samas haarasid teda tugevad ja kärmed käed. Ma ei näinud kunagi, et Kostik oleks kulmu kortsutanud — Korol ei teinud talle kordagi haiget, isegi mitte kogemata, liigutusi valesti arvestades. Ent kilkamist ja lõbusat naeru oli seejuures alati palju. Kuid seegi polnud veel kõik. Nagu selgus, oskas Korol kunsttükke teha. See ilmsikstulnud talent hämmastas kogu lastekodu ja võitis mudilased täiesti. Korol võttis kätte kivikese, mis samas kadus ja uuesti nähtavale tuli Kostiku krae vahelt. Ta žongleeris suurepäraselt ja artistlikult keppide ja pallidega. Ja ta näost võis näha, et ta ise tunneb seejuures tõelist mõnu.

Haruldaselt seltsiv Leenake ei eelistanud kedagi: ta armastas kõiki meie majas ja teda armastasid kõik. Ta tavatses astuda töökotta ja küsida delikaatselt: «Kas tohin laastu võtta?» — ja talle puistati taskutäied kaharat vaigust aaret, mis ei teinud põrmugi rõõmu

Galjale. Siis põikas Leena harilikult kööki ja teatas sealt väljudes: «Korol andis mulle porgandi ja ma ütlesin talle aitäh!»

Talle meeldis väga vaadata, kuidas Ljonja Petrov söödab kanu, ja Ljonja lubas tal kanadele raasukesi puistata.

Nii Kostik kui ka Leena kiindusid kohe Sofja Mihhailovnasse. Ma ütlesin juba, et Sofja Mihhailovna oli väliselt kuiv ja isegi peaaegu karm. Kuid mudilased lähenesid talle korrapealt, ilma järele mõtlemata, nagu oleksid tundnud teda juba kes teab kui kaua. Sagedasti leidsin ma Leena ja Kostiku Sofja Mihhailovna toast, ja ta ei tahtnud neid ära lasta. Ma mõistsin paljusid asju hiljem, kui Aleksei Savvitš oli mulle lausunud:

«Meil oli, kas teate, kolm lapsukest — kaks poega ja tütar. Kõik võttis sarlak, kõik kolm korraga, kahe nädala jooksul. Me töötasime siis külakoolis, Siberis, raudteest eemal. Koolis haigestus üks poisijõmpsikas — ja siis hakkas haigus kõiki niitma. Ka meie omi... Sofja Mihhailovna ütles siis: «Ma ei hakka enam lastega töötama. Ma ei või.» Aga viiendal päeval, vaatan, lahkub kodunt. «Kuhu sina lähed?» — «Laste juurde...»»

Aleksei Savvitš kõneleb naisest kuidagi vaiksemini kui harilikult, ettevaatusega. Ent Sofja Mihhailovna ise ei kõnele enesest kunagi. Millega ta Leena ja Kostiku enda külge köitis, ei oska ma öelda, ainult et neile meeldis Sofja Mihhailovna juures olla, ja ma kuulsin tihti, kuidas Kostik või Leena kuulutas:

«Ma lähen tädi Sofja juurde.»

Mudilased ei meenutanud üldse Harkovit ja ma mõistsin, et eilset päeva ei ole nende jaoks lihtsalt olemas. Selle lühikese aja jooksul, mil me üksteist ei näinud, oli nende juures esile kerkinud naljategev arutlemiskalduvus, mida ma varem polnud märganud. Hommikul aknast välja vaadates lausus Leena:

«Ema, sajab vihma, kuid ma tahtsin ju jalutada. Mul on vaja hingata värsket õhku, kuidas ma siis seda nüüd hingan?»

Varemalt, kui lapsed õhtul mingil põhjusel kaua aega ei uinunud, laulis Galja neile hällilaulu:

Vaikis laul lindude riigis,
kalad on uinunud tiigis...

Nüüd tuli see laul ära jätta, sest Kostik küsis äkki: «Mispärast tiigis? Oleksid võinud parem liival magada, see on pehme.»

Ja ta hakkas norima iga rea kallal: mispärast, milleks? Ja Galja lõigi käega selle hällilaulu peale.

Kapriise ega pisaraid ei olnud käibel. Lapsed tulid Galja kutsel kohe koju, jutustasid talle kõigest, mis nad olid näinud ja kuulnud, ja läksid uuesti poiste juurde, suurde, huvitavasse maailma. Ja kui ma kõigi oma askelduste keskel nägin eemalt lühikesi kogukesi, kes tatsasid asjalikult oma paksude jalakestega punastes villastes sukkades, käis mu peast uuesti läbi hetkeline mõte: mis hea see küll minuga on juhtunud?

13

Nööbid

Ükskord andis Anton Semjonovitš mulle Ušinski teoste köite, milles ta oli alla kriipsutanud järgmised read:

«Mis ütleksite te arhitektist, kes uut hoonet rajades ei oskaks teile vastata küsimusele, mida ta tahab ehitada — kas tõe-, armastuse- ja õigusejumalale pühendatud templit, lihtsat maja, milles oleks mugav elada, kauneid, kuid kasutuid toredusväravaid, mida silmitseksid möödasõitjad, kullatud võõrastemaja pillavate reisijate koorimiseks, kööki toitude keetmiseks, muuseumi harulduste säilitamiseks või lõppeks kuuri igasuguse elus tarbetu kolu kõrvalepanemiseks? Sedasama võite te öelda kasvatajast, kes ei oska teile selgesti ja täpselt määrata oma kasvatusliku tegevuse eesmärki.»

«See on väga õige,» ütles siis Anton Semjonovitš. «Hea jahimees, kes tulistab liikuvat eesmärki, sihib kaugele ette. Nii peab ka pedagoog oma kasvatustöös

sihtima kaugele ette, inimeselt palju nõudma ja teda lõpmatult austama, kuigi väliste tunnuste järgi see inimene võib-olla ei pälvigi austust.»

Mulle meenus see, kui ma püüdsin meenutada kõike, mis rääkis ja tegi Anton Semjonovitš: tema sõnade ja mõtete järgi ma kontrollisin ennast, oma mõtteid ja oma samme.

Iga päevaga veendusin ma üha enam, et nii nagu kell ilma pendlita pole kell, lind ilma tiibadeta pole lind, nõndasamuti ka õpetaja, kasvataja, ei saa töötada, kui ta unustab kellegi oma lastest, kui ta lakkab kuulmast, nägemast ja tundmast vähimaidki muudatusi nende juures, kes on usaldatud ta hooleks.

Mul oli väga palju väikesi poisse: kümneaastasi oli umbes üks kolmandik, oli isegi üheksa-aastasi. Enamik olid kahe-kolmeteistkümne aastased ja ainult väga vähesed — Žukov, Sergei Steklov, Repin — olid neljateistkümne aastased. Kõige sagedamini olid need ilma järelevaatuseta kasvanud või orvuks jäänud lapsed, kes olid suunatud meile teistest lastekodudest või koolidest, kus neid oli peetud «parandamatuteks». Kodutud polnud neist minevikus kaugeltki mitte kõik — igast viiest polnud kolm, isegi neli ühtki päeva tänaval elanud. Muidugi hõlbustas see kõik tööd. Ent kuigi ma mõistsin seda ennegi, siis nüüd teadsin kindlasti: kollektiiv ei teki hoobilt. See on hiiglasuur ja ränk töö kõigiga üheskoos ja igaühega eraldi. Aga selleks pean ma igaüht mõistma. Milline ta on, see poiss? Tahtejõuline? Tahtejõuetu? Omakasupüüdlik? Hea? Kinnine? Sirgjooneline? Ning ma ei ole kohustatud mõistma ainult seda, mis moodustab iga karakteri tuumiku, vaid ka seda, kuidas ta peab kasvama ja arenema.

Ja ennäe, saabuski hetk, kus võõras kogemus ja võõrad mõtted, isegi kui need olid Anton Semjonovitši kogemus ja mõtted, mind enam aidata ei saanud, sest et — seda armastas ka tema ise korrata — kõigi tema tööaastate jooksul polnud tulnud ette kahtki täiesti ühetaolist juhtumit.

Iga juhtum nõuab oma uut, erilist lahendust — selles veenas mind veelkordselt «nööbipalavik».

Meie juurde sõitis Leningradi linna haridusosakonna inspektor Aleksei Aleksandrovitš Zimin. Ta külastus ei olnud esmakordne. Ta oli mind juba väga paljus abistanud. Ta oli nende hulgast, kes olid juba ammu osutanud Berjozovaja Poljanas valitsevaile korratustele, ja kes seepärast teraselt ja heatahtlikult jälgis iga muudatust paremuse poole. Ta sõitis meie juurde mitte ainult kui inspektor, vaid nagu sõber, kellele on kõik huvitav ja kõik tähtis.

Harilikult nägime me teineteist päeva jooksul vähe — ta tavatses kaduda töökotta, kõneles poistega, lõunastas nendega ja alles õhtul tuli istuma minu juurde kabinetti, kus siis ladus välja oma tähelepanekud ja kaalutlused. Mind võlus tema juures see, et ta meelsasti kõneles poistest — nende karaktereist, harjumustest ja kalduvustest. Teda huvitas iga poiss eraldi ja ta esitas pidevalt nende kohta küsimusi.

Meil oli temaga veel üks ühine joon: kumbki meist ei sallinud pedolooge, ja need olid veel, oh, kui tugevad 1933. aastal! Zimin ei sallinud neid juba alates oma esimestest sammudest pedagoogilises töös inspektorina. Ta oli arvamusel, et suur hulk «raskestikasvatatavate» lastekodusid on kuritegu; sellistesse satuvad tavalised normaalsed lapsed. Mul oli võimatu temaga mitte nõustuda, kuna ka siin, minu juures, olid kõige tavalisemad lapsed, ja minule jäi ikka mõistatuseks, miks olid paljud minu kasvandikud kõrvaldatud harilikest lastekodudest ja saadetud raskestikasvatatavate omasse.

Nõnda siis, Aleksei Aleksandrovitš tuli meile, veetis siin kogu päeva, ööbis meil ja kavatses teisel hommikul Leningradi tagasi pöörata. Ja siis ilmnes, et tema vihmamantlile ei olnud jäänud ainustki nööpi — kõik olid ära lõigatud!

Seletus oli väga lihtne. Kaardid olid meil tarvituselt kadunud, kuid kirg hasartmängu vastu veel mitte, see hingitses edasi. Ja sellest hoolimata, et poisid olid kogu aeg ametis — küll tööga, küll mänguga —, vaatamata sellele, et meie, kasvatajad, kogu päeva nende keskel viibisime (isegi öösiti me magasime vähe), hakkasid nad mängima nööpidega. Mäng oli rumal, see ei nõud-

nud ei mõistust ega suurt osavust — oli midagi «kivimängu» taolist, mida nii väga armastavad tütarlapsed. Kuid nööpe nõudis see mäng mitte viis, mitte kümme, vaid loendamatu hulga. Kord üks, kord teine poistest avastas, et tema riietel puuduvad nööbid. Algasid palavikulised otsingud, sõim, lubadused «nii anda, nii anda, et eluaeg mäletad» — kuid nööbid muudkui kadusid.

Kutsuti kokku üldkoosolek. Ma pidasin tulise kõne. Kõik olid minuga nõus, et see mäng tuleb meie majast viivitamata välja kihutada. Sergei Steklov pani ette kõik olemasolevad nööbivarud siinsamas, kohalt lahkumata, ühte hunnikusse puistata. Pärast mõningat kõhklemist ladus ohates peotäie mitmemõõtmelisi nööpe lauale Petka Kizimov. Veidi hiljem järgis tema eeskujule Vasja Lobov, siis Koršunov. Kuid oleksin võinud oma pea anda, et igaühel neist jäid mõned nööbid «seemneks».

Peaaegu kõik kannatadasaanud otsisid nööbihunnikust oma nööbid üles ja hakkasid otsekohe neid oma pükste ja särkide külge õmblema.

Ja ometi kestis mängimine edasi — selles polnud mingit kahtlust —, kuid nüüd juba «vaikselt», salaja.

Petka väljendas valjusti valmisolekut «vajuda samas paigas maa alla» selle tõestuseks, et ta on unustanud isegi mõtlemise nööpidest. Pavluša vandus sedasama. Neid ma peaaegu uskusin. Kuid Lobov varjas minu eest pilku ja ma kahtlustasin, et nööbipalavik polnud temast veel lahkunud.

Ja ennäe... kannatada sai Aleksei Aleksandrovitši vihmamantel.

Ma ei teadnud, kuhu häbi pärast kaduda. Zimin püüdis, kuidas suutis, olukorda pehmendada ja ainult lausus:

«Pole midagi, pole midagi... Naine muidugi vihastub, ta alles mõni päev tagasi ajas uued ette... Noh, sest pole midagi!»

Ta ei tahtnud isegi kuulda mingisugustest uurimistest («pärast, pärast selgitate välja») ja sõitis ära, löönud mantlihõlmad tihedamini vaheliti ja hoides neid kuidagi koos küünarnukkide abil.

Zimini ära saatnud, sammusin ma pilvest süngemana sööklasse, kus poisid einetasid, seletasin lühidalt asja tuuma ära ja küsisin:

«Kes?»

Kõik muidugi vaikisid.

«Kizimov, kas sina?»

Petka kargas püsti, nagu oleks talle kuuma vett kaela kallatud:

«Semjon Afanasjevitš! Et ma maa alla vajuksin!»

«Steklov?»

«Kuulge ometi, Semjon Afanasjevitš!» Pavluša kehitab õlgu, ilmekalt ja väärikalt, just nagu vanem vend.

Nimetan üksteise järel veel mõningaid «nööbimehi». Kõik kinnitavad meelepahaga, et neil pole mingit tegu selle musta asjaga.

«Lobov!» ütlen ma.

Lobov tõuseb püsti nii punasena, et sellesse punasse on kadunud kõik ta tedretähnid.

«Tule siia.»

Ta läheneb. Ta jalad käivad risti.

«Pööra taskud pahempidi!»

Ta seisab liikumatult — lühikesekasvuline raidkuju punase ja haleda näoga.

«Pööra taskud pahempidi!» kordan ma.

Ta vajutab käe pikkamööda taskusse ja võtab sealt välja peotäie halle läikivaid nööpe — just neidsamu...

«Meile tuli külaline, Aleksei Aleksandrovitš,» räägin ma, vaadates valgejuukselist kuklanukki ja punetavaid kõrvu — rohkem pole mul midagi näha, nii madalale on Lobov langetanud oma patukahetseja pea. «Ta hoolitseb meie eest, mõtleb meist, ent kuidas meie teda kostitasime! Hästi küll, pole midagi öelda! Kas sa andsid ausõna, et enam nööbimängu ei mängi?»

Erutuse hetkedel unustab Vasja Lobov kõik Jekaterina Ivanovna õppetunnid ja pudrutab ning segab kaashäälikuid harilikust rohkem. Nüüdki saan ma vaevaga aru, ennem aiman, kui ta vastab peaaegu sosinal:

«Andsin...»

«Tähendab sinu jaoks on ausõna — lihtsalt niisama, ei midagi? Kord süljata. Kas nii või?»

Ta vaikib, pead tõstmata.

«Noh, aitäh sulle, Lobov!»

Pean tunnistama, et ma kõige parema meelega oleksin tahtnud võtta käärid ja lõigata ta riietelt ära kõik nööbid, kaasa arvatud ka need, mis ta pükse üleval hoidsid. Kuid ma ei teinud seda. Ma kujutlesin, kuidas ta jookseks, hoides kinni allalangevaid pükse, nägin mõttes Repini kahjurõõmsat muiet, kuulsin endamisi Glebovi valju naeru . . . Ja ma tundsin: ei tohi. Õnnetu leivapäts oli mulle mõndagi õpetanud.

«Mis me temaga ette võtame?» küsisin ma poistelt.

Vaikus. Ebaselge häältekõmin. Uuesti vaikus.

«Panna kuuks ajaks kõige mustemat tööd tegema,» sain ma aru.

Kuid kas Lobov lakkab mängimast nööbimängu, kui ta peab väljaspool järjekorda käimlat pesema?

Mul oli Loboviga avameelne kõnelus ja ta andis mulle uuesti tõotuse, et unustab nööbid.

Kuid keegi segas meid — visalt, järeleandmatult ja leidlikult — ja mitte otse, vaid ettelükatavate ebategelaste kaudu. Õnnetu Vasja Lobov kahtlemata jätkas mängimist ja kindlasti mitte omaenda tahtel. Tal oli pehme, painduv karakter, ja pealegi oli poisike kiindunud oma komandörisse Steklovi ning loomulikult ei tahtnud teda sisse vedada. Kuid ma teadsin, et ta mängib. Teadsin seepärast, et ta ei vaadanud mulle silmadesse ja pööras teelt kõrvale, kui me kohtusime. Ma nägin: tal puudub kraenööp. Kae, juba pole enam ka keskmist nööpi särgil, pole parempoolsel taskul, homme puudub see ka vasakpoolsel.

«Sergei,» räägin ma nii, nagu ma oleksin unustanud isegi mõelda nööbipalavikust, «mis korralagedus see on, miks on Lobovil nii korratu välimus? Kuhu on jäänud ta nööbid?»

«Ütleb olevat ära kaotanud.»

«Astu pärast lõunat minu juurde sisse.»

Pärast lõunat tuleb Steklov kabinetti ja kõneleb mulle seda, mida ma ka ise suurepäraselt mõistan:

«Semjon Afanasjevitš, see Repin ju kiusab teda. Räägin teile sulatõtt. Mul juba oli temaga juttu, aga mis tema vastab? Tal on sihuke põhimõte: «Kui pole tabatud, pole varas.»»

Ometi juhtus nõnda, et minu nähtamatu vastane arvestas valesti ja endale ootamatult aitas mind.

Ühel heal päeval nägin ma loendusel, et Lobov seisab mingis veidras poosis, käed tugevasti vastu külgi surutud ja kartes end liigutada. Niisama veidralt ja kohmakalt hakkas ta minema söökla poole — ta ei sammunud, vaid tippis. Siis sähvatas mulle äkki selgus: ta on ju maha mänginud oma viimased nööbid, ta püksid on alla kukkumas!

Sööklast oma tuppa tulles leidsin sealt eest Vasja.

«Galina Konstantinovna!» kõneles ta paluvalt. «Andke mulle kaks nööpi. Ma õmblen ise külge, teie ainult andke.»

Galja oli juba töölaegast avamas.

«Pea!» ütlesin ma. «Las Lobov otsib oma nööbid üles. Need ju tal on, otsigu ainult hoolega.»

Mis seal pikalt kõnelda — ta jäi sellesse olukorda kuni õhtuni. Algul ta käis pükse kätega üleval hoides; kui pärast töökojas töötas, sidus nad üles mingi nööri-jupi abil, kuid püksid libisesid sellest hoolimata ühtelugu alla. Vasja ei julgenud enam midagi paluda ja vajus nii sügavalt meeleheitekuristikku, et paistis ainult ta pealagi. Õhtusöögi ajal tõusis oma kohalt Sergei Steklov:

«Semjon Afanasjevitš! Palume teid kogu rühmaga: lubage Lobovil nööbid ette ajada. Ta enam ei mängi!»

«Kas vastutate?»

«Vastutame.»

Anton Semjonovitš küsis sellistel juhtumitel: «Millega te vastutate?» Küsisin minagi:

«Millega te vastutate?»

«Peaga!» järgnes ootamatu vastus.

Ma jäin sellega rahule, kuigi, tõtt öelda, oli vastutus väga ebamäärane.

14

«Oh seda Glebovit küll!»

Ma pidin omaenda kogemuste põhjal veenduma selles, mida ma juba ammu teadsin Anton Semjonovitši sõnade põhjal: pedagoogika on lõpmatult keeruline,

liikuv ja mitmekujuline, sügavalt dialektiline teadus. Ma pidin omamoodi lahendama minu ette tõusnud ülesanded, pidin koguma oma kogemusi, oma mõtteid ja avastusi.

Neil esimestel päevadel olin ma nagu inimene, kes õpib kirjaoskust. Arusaamatud konksud ja kõverikud muutusid tähtedeks, liitusid siis silpideks, sõnadeks — ja tumm lehekülg hakkas kõnelema, täitus elavast ja arusaadavast mõttest: sa olid õppinud lugema.

Algul olid kõik poisid lihtsalt jõuk. Ma tundsin nägupidi komandöre, tundsin nurgelist Volodinit, vibalikku Pletnjovi, siniste silmadega Razumovit, enesekindlat Podsolnuškini, tundsin Petkat ja tema sõpra, häbelikku, kõõrdsilmalist jänesepojaga sarnanevat Ljonjat. Midagi, mingeid hajuvaid üksikasju sain ma kõigi kohta teada juba esimestel päevadel. Ja ometi olid poisid jäänud minu jaoks ainult jõuguks ja ma mõistsin, et tõeliselt algab asi siis, kui Pletnjov lakkab olemast lihtsalt vibalik ja Volodin — nurgeline. Kui mitte need välised tunnused ei tule mulle pähe neist igaühest mõeldes.

Vähehaaval, päev-päevalt muutusid poisid mulle selgemaks.

Steklov juhtis oma rühma rahulikult, tasa ja targu. Ta oli kõige vanem, kõik teised poisid rühmas olid aastat neli nooremad, nende hulgas ka Steklov-noorem, Pavluša, kes sarnanes vennaga nii näolt kui ka iseloomult. Pidades kinni reeglist, mis valitses nii Gorkinimelises koloonias kui ka Dzeržinski-nimelises kommuunis, ei hakanud ma küsima, kuidas olid vennad lastekodusse sattunud. Kuid miks nad olid sattunud nimelt raskestikasvatatavate omasse — see oli täiesti arusaamatu. Mõlemad olid rahulikud, tasakaalukad, nad võtsid tingimusteta ning heakskiiduga vastu Berjozovaja Poljanas kehtestatud uue korra. Nende rahulikkuses ei olnud ükskõiksust, vaid see oli ühetasane ja kindel hingeline edasiminek. Nõnda on vaja — nõnda teemegi, ja kukub hästi välja — seda nagu oleksid nad kõnelnud kogu oma välimusega. Poisid Sergei rühmas — kõige nooremad meie lastekodus — kuulasid komandöri meelsasti ja vasturääki-

miseta. Kõik, peale Glebovi. Kui poleks olnud Glebovit, oleks elu Steklovil päris lihtne olnud — teistega tuli ta toime ilma tülita, naljatades. Tema karakter oli kuidagi väga kodune. Ja ilma et ma oleksin püüdnud nende teemade üle sügavamalt mõtelda, kujutlesin ma ometi tahtmatult: lähedases minevikus oli Steklovidel küllap vist suur, tubli perekond, mõistlikult korraldatud olustik, mida valitses märkamatult hea, kuid kindel emakäsi. Kes teab, mis juhtus siis. Kuid vaevalt küll ilma kunagise eeskujuta oli Sergei oma poiste silmapesu ajal nii virk igaühte järele vaatama.

«Aga kõrvad?» meenutas ta häält kõrgendamata ja kannatlikult. «Ja miks sa käsi kuivaks ei pühkinud? Kas tahad kurenaereid saada?»

Õhtul, kui poisid magama heitsid, tegi ta magamistoas viimast korda ringkäiku, just nagu väsimatu lapsehoidja: ühel kohendab vaipa, teisel korraldab patja. Söögilauas küsis ta kõige väiksemalt, Ljonja Petrovilt:

«Miks sina ei söö? Võib-olla kõht valutab?»

Ja märganud, et Jegor tühja taldriku taga istudes nukralt lusikat noolib, ütles ta korrapidajale:

«Pane talle lisa . . .»

Ta tundis end perekonnaisana ja oskas tähele panna kõiki muudatusi oma poiste meeleolus. Tema hoolitsus rühma majandusliku heaolu eest oli aga mõnikord lausa naljakas: ta valvas kiivalt, et keegi tema magamistoale liiga ei teeks, ta püüdis oma poiste jaoks hankida kõike kõige paremat. Žukov kord isegi ütles talle vihaselt:

«Sa jäta kord ometi need kulaku kombed!»

Ja kui Sergei Steklovi «kulaku kombed» ometi ei kutsunud esile ebameeldivaid tundeid, siis sellepärast, et kõigile oli selge: ta ei mõtle enda peale, ta ei püüa enese jaoks.

Kui olid valminud esimesed voodikapid, asus Steklov täotlema, et need saaksid nimelt tema neljandale rühmale.

«Sest minul on kõige väiksemad. Neid on vaja õpetada korda hoidma. Kui vana oled sina ja kui vanad nemad?» rääkis ta tuliselt Korolile. «Sa saad varsti

neljateistkümneseks, aga mul on peale Glebovi kõik mudilased.»

«Et sa kõngeksid nende voodikappide alla!» salvas Korol vastu. «Läheb juba vastikuks. Palju sa oma eelkooliealistega neid valmis oled teinud? Nüüd aga antagu sulle esimeses järjekorras!»

«Mitte mulle, vaid nendele,» käis Sergei peale, ilma et oleks solvunud. «Saad sa sellest aru?»

Ta seadiski kõige väiksematele voodikapid kõige enne kohale, endale aga palju hiljem, kui kõik magamistoad olid juba voodikappidega varustatud.

«Ülemine riiul on sinule, alumine aga sulle,» seletas ta Ljonja Petrovile ja Pavluškale, kelle voodid olid kõrvuti. «Ja olgu puhas. Vaatan järele. Mingit kolu — ragulkat, kive, kukesulgi või muud sihukest — ei tohi panna ... Küll ma teid tean! Need loobin ilma armuta välja!»

«Loksud oma tibudel nagu poegadega kana,» lausus Sergeile kunagi Korol oma kollaseid silmi vidutades.

Sergei lõi naerdes käega. Ta ei solvunud. Korol ütles seda, muide, ilma pilketa. Ma teadsin, et ta ise ka ei suhtu väikestesse sugugi halvasti ja tunneb võib-olla Sergeile sügavas südame põhjas isegi kaasa.

Kõik, mis rühmas toimub, puudutab Sergeid iga hetk, lakkamatult.

«Semjon Afanasjevitš,» räägib ta ärevalt, «ma ei tea, mis teha: Glebov ei maga voodis!»

«Kuidas nii? Kus ta siis magab?»

«Voodi all ...»

Oh seda Glebovit küll! Steklov sõdib temaga hommikust õhtuni. Ta on kõige isemeelsem ja lohakam, kõige riiakam kogu neljandas rühmas. Pisematki ülesannet ei täida ta ilma tülitsemata. Ta karjub, et talle antavat alati kõige raskem ja ebameeldivam töö. Ta kaupleb ja soiub. Ta on enesekindel jultumuseni ja naeruväärsuseni abitu.

Kui tuleb õhtu, heidab Glebov voodisse nagu kõik teisedki. Kuid hommikul leitakse ta järjekindlalt voodi alt. Poisid püüdsid kindlaks teha, millal ta sinna ronib, kuid kellelgi, nende hulgas ka Sergeil, kes väsis päeva jooksul kõige rohkem, ei jätkunud kannatust seda aega

ära oodata. Glebov uinus esimesena, jalamaid, ja iga kord paistis, et nüüd see vigur enam juba ei kordu. Ja ometi kordus see igal ööl.

Varem ma sellest ei teadnud: sel mälestusväärsel ööl, mille Glebov veetis minu juures diivanil, magasin ma kõrvaltoas ja leidsin ta hommikul eest juba jalul olevana.

Rahulik ja tasakaalukas Steklov ei või Glebovit kannatada. Glebov on vist ainus terves lastekodus, kes on võimeline teda endast välja viima. Ta on nüüdki veendunud, et Glebov teeskleb. Teeb seda kõigi kiuste: tahab üllatada, endale tähelepanu pöörata.

Vara hommikul, enne äratust astun sisse neljanda rühma magamistuppa. Glebov magab rahulikult, kerratõmbunult oma voodi all.

Pean nõu Jekaterina Ivanovnaga. Ta on veendunud, et see on haiglane nähtus. Ta toimetab Glebovi arsti juurde, seal vaadatakse ta hoolega läbi. Ent arst ei oska meile jõmpsika kummalist käitumist seletada. Närvid? Noh, närvid on kõige harilikumad, ei mingeid märgatavaid kõrvalekaldumisi normist, poiss nagu poiss ikka, kõige järgi otsustades terve, tugev, oma üheteistkümne aasta kohta rahuldavalt arenenud. Pole midagi niisugust, mis heidaks valgust sellele tema rumalale harjumusele. Ka ise ei oska ta midagi mõistlikku öelda.

«Ma ei mäleta. Heidan voodisse, kuid üles ärkan voodi all. Kuidas ma aga sinna sattusin, seda ei tea ma isegi.»

Kõigiga ja alati kõneleb ta hoolimatult. Ma olen nähtavasti ainuke, keda ta pärast ööbimist minu diivanil pisut kardab. Ta lihtsalt arvab, et parem on minuga mitte maid jagada: kes teab, mis ma veel võin välja mõtelda. Pilge, iroonia — need on asjad, milledele ta ei oska vastulööki anda ja seepärast väldib ta ettenägelikult kokkupuutumist minuga. Ja kui ta nüüd räägib: «Ma ei mäleta», siis usun ma teda.

Tal on hea, mugav voodi, kuid ta veedab peaaegu kogu öö paljal põrandal, mässinud end kuidagi voodist alla rebitud tekisse ja tõmmanud selle ääre näole. Mispärast? Ta ei maganud ka varemalt voodis, kuid siis ei

puutunud see kellessegi. Ent nüüd on kõik ärevuses Glebovi imeliku harjumuse pärast, kõik on selle pärast mures ja rahulolematud.

Glebov on isata-emata vaeslaps, on kaua olnud hooldamatu — see oli kõik, mis ma teadsin ta minevikust. Seda oli vähe. Kuid ma olin seda ka ise tunda saanud ja mulle näis, et ma olin leidnud seletuse tema kummalisele haigusele, samuti ka vahendi selle väljaravimiseks. Ma ei hakanud meie kasvatajatega nõu pidama, nad võisid üllatuda, ärevusse sattuda, koguni ehk mind hukkagi mõista: minu vahend polnud küllap vist just eriti rangelt pedagoogiline. Ärgu olgu pealegi. Mul oli tähtsam Glebovit inimese kombel magama õpetada.

Hilja õhtul astun ma kikivarvul neljandasse magamistuppa. Kõik on vaikne, kõik on vajunud unne. Peatun ühtelugu ja kuulatan, kas ikka kõik magavad, kas ei kerki kellegi pea? Kuid ei — mitte ainsatki liigutust ega häält, ainult poiste unine hingamine. Jõuan viimaks Glebovi voodi juurde. Ta magab nagu kõik teisedki. Vaatan veel kord ümberringi ja ronin siis ruttu ja käratult voodi alla. Heidan pikali ja ootan.

Ma ei tea, kui palju aega on möödunud. Ent nüüd Glebov hakkab vähkrema ja ohkama. Nojah, näed sa, juba ta ronibki voodi alla!

«Käi kuradile!» põrutan ma vihaselt. «Koht on võetud!»

Ta ronib kuulekalt tagasi ja heidab voodisse. Veerand tundi hiljem tõusen ma üles, kohendan tal tekki ja väljun käratult magamistoast.

See polnud nõiatemp ega ime — ma katsusin ainult taastada vahelejäänud loogilise lüli. Millest võis tulla Glebovi kummaline harjumus? Kodutus. Juhuslikud ööbimised mingis kõrvalises nurgas, praos, kus võib tuule, vihma või lume eest varju leida, ja mis peamine — kus vahest ehk ei märgata, kust välja ei aeta. Ent kui sinu koopasse ronis sisse keegi tugevam, tuli sul ära minna — ja enam sa sinna tagasi ei pöördu: koht on võetud.

Hommikul teen koos valvekomandöri Kolõškini ja valvesanitari Volodja Razumoviga magamistubades ringkäiku. Neljandas toas on nagu mujalgi kõik rivis-

tunud voodite juurde, kuid kõigil on eriline näoilme: kohe on näha, et meie jaoks on varuks mingi üllatus.

«Glebov magas täna voodis!» raporteerib Steklov.

Glebov on ka ise üllatatud. Kuigi ta vastu salvas, kui poisid ta kallal norisid, oli tal ometi piinlik oma veidra harjumuse pärast ja nüüd ta nähtavasti tundis mõningat kergendust.

Rõõmu tunda on muide veel vara: kes teab, kuidas ta käitub homme.

Kuid nii homme kui ka ülehomme läheb kõik nagu määritult. Südaöösel astun poiste poole sisse ja veendun, et Glebov magab rahulikult voodis. Enam ta neljandas magamistoas korda ei riku.

«Näed nüüd — tahtsid järele jätta ja jätsidki,» räägib Steklov.

Glebov kehitab vaikides õlgu. Ta oli tahtnud küll juba ammu, ometi millegipärast aga ei olnud sellest varem midagi välja tulnud...

15

«Nüüd me ära ei jookseks...»

Peale Aleksei Savvitši toodud kastitäie tuli meil peagi ilmsiks veel umbes kolm komplekti kõige hädatarvilikumaid tööriistu. Selgus, et mitte kõik tööriistad ei olnud rännanud turule, paljud olid jäänud siiasamasse, lastekodusse — poisid olid peitnud neile meeldinud tööriistad kes keldrisse, kes pööningule, kes magamistuppa kapi taha. Ja näe, nüüd kandsid nad oma aarded ainult neile teadaolevaist peidupaikadest esile ja tõid töökotta. Me olime delikaatsed ja ei hakanud pärima, kust, millisest urkast oli võetud näiteks see vineerisaeraam jõhvsaagidega, viil jämedate ja peente täketega, mitmesugused peitlid, purask, vinnal, naaskel, vasar, lapiktangid, pihid ja palju muud. See kõik valgus kokku pikkamööda, mõnikord anti Aleksei Savvitšile üle vaikides, kohmetu naeratusega, mõnikord — kõige lihtsama selgitusega:

«Võtke, Aleksei Savvitš, kulub ära.»

«Kindlasti kulub ära,» vastas Aleksei Savvitš tõsiselt.

Iroonia ei olnud talle omane. Ta naeratas tihti, naljatas, kuid iialgi ei segunenud ta naljasse kõige nõrgematki mürki. Poisse kohtles ta alati lihtsalt, resoluutselt ja sealjuures usaldavalt. Ta tuli esimesena töökotta ja lahkus sealt viimasena. Puit, metall ja tööriistad alistusid ta kätele tõrkumatult. Höövel, mis Petka kätes kuidagi minna ei tahtnud, libises Aleksei Savvitši kätes nõnda, nagu ei avaldaks kare laud vähematki vastupanu. Ja Petka ainult vaatas temale imestusega ja kadedalt, suu üksainus ümar ja hämmastunud «o».

Kõige enam sõbrunes Aleksei Savvitš Žukovi rühmaga. Sanja Žukov ei sarnanenud ei isalikult rahuliku, mureliku Steklovi ega võimuka Koroliga — tal oli oma «juhtimisstiil». Ta juhtis oma rühma lõbusalt, alati nuputas midagi välja, tungis kõigesse, süttis kõigest. Petka — see aina jumaldas teda ja käis alati ta kannul. Aga ka vanemad poisid armastasid oma komandöri. Ma ei kuulnud kordagi, et ta oleks kellegi peale karjunud, vihastanud või pahandanud. Tuli välja nõnda, et ta nagu üldse ei käsuta kedagi, ei nõua, vaid ainult annab nõu, ja tema nõuannet oli võimatu mitte kuulda võtta.

Aleksei Savvitš tundis suurepäraselt vineeri väljasaagimist — tema raamid ja laekad olid nagu pitsist, ent see kunst veetles väheseid. Ometi olid kõik huvitatud, kui Aleksei Savvitš ja temaga koos Žukov ja Petka hakkasid vaevalt märgatava punktiiri järgi välja saagima mingeid suuri tükke. Võimatu oli kohe aru saada, mis sellest just tuleb. Glebov taipas esimesena, et Petka saeb välja suurt jalga.

«Mis sina siis teed, kas kavatsed endale vineerist saapad jalga panna või?» küsis ta pilkavalt.

Petka raputas ainult salapäraselt pead. Siis selgus, et Žukov saeb välja tohutu suurt jämedate sõrmedega kätt. Aeg kulus — ilmus teine käsi ja teine jalg ning Aleksei Savvitši jõhvsae alt kerkis esile hiiglasuur kere lontkõrvalise peaga ja totralt ammuli suuga. Kõik see ühendati traadiga. Poisid, kes aina olid jookshnud sellesse töökojanurka vaatama, mis asjast tuleb, olid rabatud.

«Ennäe iludust! Milleks, misjaoks?»

Nüüd huvitas see juba kõiki — nii unist Suržikut, uhket Korolli kui ka vankumatult rahulikku, kõike aegamisi vaatlevat Repinit ja muidugi ka punaste sukkadega Kostikut, kes seisis siinsamas, jalad laialt harkis.

«Noh, arvake ära!» kõneles Žukov.

«Hernehirmutis köögiviljaaia tarvis?» avaldas oma arvamist Volodin.

«Hernehirmutis! Hernehirmutis! Vareste hirmutamiseks!» hüüdsid kõik seejärel kooris.

«Eksite, mu sõbrad,» lausus rahulikult Aleksei Savvitš ja käsutas Petkat: «Mine too värvid! Mis karva särgi talle värvime? Teda tuleb ehtida nagu kord ja kohus.»

«Maalime talle siidsalli, nagu on Repinil,» teeb Žukov heatahtlikult ettepaneku.

Andrei tõmbas kulmud kergelt koomale, kuid ta kaunis nägu jäi endiselt rahulikuks.

«Noh, on ta siis Repini sarnane? Ta on lihtne noormees,» vaidleb Aleksei Savvitš vastu. «Teeme talle punase särgi, sinised püksid . . .»

«Ei! Ei!» kisab äkki Petka. «Olgu ta silindriga pursui!»

Saeti ruttu silinder välja ja kinnitati ümara pea külge. Frakki küll ei saadud, kuid silinder näitas vastuvaidlematult: see on pursui.

Teisel päeval õhtu eel käis Žukov magamistoad läbi, ja seadnud käed kõnetoruna suu ette, hõikas välistrepilt neile, kes olid õues:

«Klubisse! Klubisse! Kõik klubisse!»

Me kogunesime suurde tühja saali, mis meid seni ei olnud millegagi veedelnud, ja nägime poodiumil vineerist pursuid. Aleksei Savvitš seisis lauakese juures. Ta käe all oli väheldane kast ja selles midagi ümmargust — nagu roosad ja kollased õunad. Pinke veel kõigile ei jätkunud ja me seisime piki seinu.

Siis võttis Aleksei Savvitš kätte kollase «õuna» — see oli midagi kaltsudest õmmeldud palli sarnast — ja viskas pursui ammuli suhu.

Pall lendas väikesest ümarast avast sisse, vineeri

riivamata. Aleksei Savvitš ei andnud meile mahti toibumiseks. Teine, kolmas — kümme palli lendas möödavisketa märklaua ammuli suhu, aga teisel pool oli Žukov neid kinni püüdmas.

Poisid hakkasid vaimustuses kisama ja käsi plaksutama. Mitmed tormasid laua juurde, kuid Aleksei Savvitš peatas nad käeliigutusega.

«Nüüd näitab oma osavust esimese rühma liige Pavel Podsolnuškin.»

Pavel astus esile, väike ja nigel välimuselt, kuid sama tõttamata väärikusega, millega ta esines alati, kui ta midagi tegi: kas ta söötis Timofeid, võimles hommikul või sõi sööklas tatraputru.

Žukov puistas pallid tagasi kasti ja Pavel hakkas viskama. Ta tabas seitse korda kümnest ja läks siis soliidselt, ilma naeratuseta, laua juurest eemale. Tema asemele tuli Petka. Punastades ja kulmu kortsutades hakkas ta palle loopima ja viskas kõik mööda. Poisid lagistasid naerda.

«Ära pelga, Petka! No on aga kitt! Viltulaskja! Petka, ära vannu alla!» kostis igast küljest.

Pärast kuuendat möödaviskamist ei kannatanud Petka enam välja. Peaaegu nuttes ja käigu peal kõneldes: «Kui treenisin, läks väga hästi!» pistis ta jooksma. Naerdes hakati tal särgist ja kätest kinni, kuid ta rebis end valla ja kadus.

Ja siis läks lahti: kõik tahtsid rutem oma täpsust ja osavust proovida.

«Neid tuleb veel rohkem välja saagida!» hõikas Glebov. «Vähemalt kolm! Aga muidu oota järjekorras!»

«Sa võta ja sae,» hakkas Žukov naerma: Glebovi kui esimese logardi ja laiskleja kuulsus oli levinud juba ammu väljapoole neljandat rühma.

Nii Žukov kui ka kogu esimene rühm olid väga rahul, kuid nad ei rõhutanud seda. Ainult nende silmad särasid ja huuled aina tõmbusid muigele. Nad loovutasid oma järjekorra poistele teistest rühmadest ja püüdsid seletada, kuidas palli pilduda, et mitte mööda visata.

Järgmisel päeval hakkasid Aleksei Savvitšit piirama

poisid, kes soovisid vabal ajal välja saagida uusi märklaudu.

«Kõige rohkem ühe teeme veel,» lausus Aleksei Savvitš resoluutselt. «Teie sattusite seepärast nii hasarti, et meil on seni veel tühjus, ei ole mänge. Parem mõelgem veel midagi välja.»

Sel päeval sumises töökoda nagu mesipuu. Kes on lastega töötanud, see teab, et on mitmesugust müra. Mõnikord on see mõttetu lärm, mõnikord õel korralagedus ja kisa õpetaja manitsuste kiuste. Aga esineb ka ühetasast töökõminat — ja siin juba vilunud pedagoog ei eksi, ei nõua vaitjäämist: ta kuuleb selles kõminas innustust ja keskendust.

Aleksei Savvitš ei vaigistanud kedagi, ja tal oli õigus: jutu sumin oli hea, innukas, lõbus. Keegi meenutas naerdes, kuidas õnnetu Petka eile märgist mööda loopis. Keegi ähkis niiske, vintske lauatüki kallal ja vandus läbi hammaste.

«Nii et — kui treenida, siis on see pärast laskmise juures kasulik, eks ole?» rääkis Volodin.

«Saame veel märklaudu välja, Aleksei Savvitš, mis klubi see muidu on — ainult seinad.»

«Ma ju räägin: on vaja veel midagi välja nuputada. Tuleme pärast lõunasööki kokku ja siis otsustame kõik.»

Ent lõunani oli veel palju aega ja höövelpinkide taga jätkati kuuldavat mõtlemist:

«Suvi tuleb. Kurnipulki oleks vaja.»

«Klubisse kuluks ära kabe.»

«Ja male!»

«Kõigepealt on klubisse vaja laudu. Ja istepinke. Saab siis põrandal kabet mängida?»

Kõnelus kõneluseks, kuid samal ajal käib ka töö. Laastud kahisevad, mööda lauapinda libiseb höövel.

Taga töökoja nurgas seisab höövelpingi juures Korobotškin — sünge, salkuspäine, must sünnimärk põsel. Ta ei sega kedagi, ei riku distsipliini ja töötab päris korralikult, kuid ometi ma tean, et ta ootab ainult ühte — kevadet. Mis on talle kabe ja male, mis loevad talle kurnipulgad ja vineerist molumihkel? Esimese sooja tulekul läheb ta tingimata minema!

Ammu oleks ära läinud ka Repin, kuid teda peab miski siin veel kinni. Tõeline peremees teises rühmas on kahtlemata tema. Kui Kolõškinist tühjagi ei peeta, siis Repini kohta käib hoopis teine jutt. Ta valitseb hoopis teisiti kui Korol. Ta ei hoia oma arsenalis müristamist ega pikset. Ta ainult kortsutab kulme, vaatab rahulikult ja laisalt — ja sellest on küllalt. Praegu tõmbab Andrei hooletult smirgelpaberiga üle siledaks hööveldatud lauatüki. Minu pilguga ta kohata ei soovi.

«Suvel... Oo, suvel võib siin kõiksugust ette võtta!» lausub unistavalt Aleksei Savvitš. «Selline väljak... Minu pea ei võta tänapäevani kinni, miks see teil siin niisama seisab?»

«Aga mis siis... Mis meie saame teha... On siis meile sellest räägitud?» kostab töökoja eri nurkadest.

«Aga kas teil endil siis pead otsas ei ole? Riputasite pallivõrgu üles, see nüüd pehastub vihma ja lume käes, aga mis siis edasi?»

«Teie ei tea, Aleksei Savvitš, see pole lihtne võrk,» kõneleb Korol kavala näoga. «Kui poleks olnud seda võrku, ei oleks Semjon Afanasjevitš pääsenud Timofei sarvede eest. Kas keegi pole teile sellest rääkinud?»

Tõepoolest! Sellest sündmusest ei tea Aleksei Savvitš midagi, teda ju meie mail siis veel ei olnud. Ning poisid asuvad naerdes ja üksteise võidu rääkides jutustama:

«Timofei, see ajas ninasõõrmed laiali, silmad jooksid tal verd täis — ennäe, just nüüd võtab Semjon Afanasjevitši sarvede otsa! Jookseb, ei näe midagi, tige nagu kurat — ja kui siis tormas võrku! Mässis end sellesse, kaabib maad, millestki aru ei saa — eks siis Semjon Afanasjevitš talle andiski, nii et...»

«Ja kus siis teie olite?»

Aleksei Savvitši hääles ja näoilmes pole mingit rõhku, kuid poisid on sattunud nagu külma duši alla. Hetk vaikust, siis surub Steklov läbi hammaste:

«Kus me jah olime — jooksu pistsime... Semjon Afanasjevitš jäi üksinda. Tema ja Timofei.»

«Nüüd me ära ei jookseks,» lausub Žukov veendunult.

16

Kanad

Ka mina olin veendunud: nüüd nad ei jookseks laiali ega jätaks mind raskel silmapilgul maha. Ma ei loo endale illusioone: meil ei ole veel tõelist, tugevasti liitunud, ühtlast kollektiivi, kuid see on sündimas. Selle esimesi võrseid on näha kõiges. Nii selles, kuidas poisid tööd teevad, kuidas nad kogunevad pärast lõunat klubisse, kui ka selles, et ma üha sagedamini kuulen: «meil» ning «võtame ja teeme».

Iga mõte, olgu see ükskõik kelle oma, on hakanud leidma viibimatut vastukaja. Kas see võeti omaks või hüljati, kuid kuuldamatuks see ei jäänud.

Umbes kolm nädalat pärast Galja ja laste saabumist ostsin ma linnast uue hõbedase fanfaari. Kui ma sellega jaamast tulin, kasvas poiste parv minu ümber kord-korralt suuremaks. Mingi salapärase traadita telegraafi abil oli teatavaks saanud, et ma polnud saabunud ükskõik kuidas, vaid fanfaariga, ning kõik tõttasid minu vastu.

«Kella asemel! See on tore! Kui see hüüdma hakkab, on seda kuulda Leningradiski,» rääkisid poisid erutatult.

Igaüks püüdis lähemale tungida ja minu kandamit käega puudutada.

Ainult üks inimene otsekui kangestus fanfaari nähes — see oli Petka. Ta hoidis end minu lähedusse ja kõndis minu kõrval, kuid ei lausunud ühtki sõna, püüdis vältida kohtumist minu pilguga ja kogu ta ilme oli nukker ning surutud. Seda mõistatust lahendada polnud raske: Petka ei julgenud mõeldagi, et fanfaar antakse tema kätte, ent lahkuda sellest kõlavast hõbedasest unistusest käis talle üle jõu. Küllap vist see unistus oli teda vallutanud juba sellest päevast peale, mil ma näitasin ülesvõtteid dzeržinskilastest ja ta nägi signaliste.

Volodin oli esimene, kes esitas otsese küsimuse:

«Aga kes saab fanfaristiks?»

«Tõmbame liisku!» hõikas Glebov.

«Kommuunis...» lausus vaevalt kuuldavalt Petka, neelatas kramplikult ning jätkas siis üha valjemini, meeleheite-energiaga: «Dzeržinski kommuunis... teie, Semjon Afanasjevitš, jutustasite... olid fanfaristid... olid fanfaristid väikeste hulgast!»

Üldine naerulagin mattis tä sõnad.

«Ehee, kuhu sina sihid!» õrritas Korol. «Meil on ju ka Jegor väike. Ning Vaska. Või Pavluša Steklov. Miks ei või ta olla fanfarist?»

Ning siis lausus Steklov-vanem kaalukalt:

«Koosolekul otsustame!»

Ma ei olnud sellest puudutatud, et ma ei kuulnud: «Keda Semjon Afanasjevitš määrab, see saab.» Hoopis tähtsam ja hoopis meeldivam isegi endaarmastusele oli kuulda just seda: «Koosolekul otsustame!»

Ent samal päeval toimus sündmus, mis sundis meid mõneks ajaks unustama isegi fanfaari.

Steklovi rühmas oli Ljonja Petrov, kõige väiksem poiss meie majas. Keegi ei pidanud teda isegi kümne aastaseks, sedavõrd kidur ja kõhnuke oli ta, suurte laialiasetatud silmadega kahvatul näol ja peenikese kaelaga. Patuasi küll, kuid ma mõtlesin temast harva — ta oli niivõrd vaikne ja silmapaistmatu, kuna minu kõige edasilükkamatumat tähelepanu nõudsid säärased eredad isiksused nagu Glebov, Pletnjov, Repin... Kuid ükskord üle õue minnes ma nägin, kuidas Ljonja Petrov rabeleb Koroli käte vahel, püüdes lahti pääseda ja midagi peita.

«Mis teil siis lahti on?» küsisin ma juurde astudes.

«Semjon Afanasjevitš, vaadake, ta kannab kogu oma toidu sööklast taskus välja! Näete — kõvaks keedetud muna. Aga taskust ma tõmbasin tal välja paberisse pakitud pudru. Ei saa isegi aru, milleks — ega ometi müügiks?»

Ma seadsin Ljonja enda ette seisma ja vaatasin tema ehmunud silmadesse.

«Noh?»

«Ka... kanad...» sosistas ta.

«Mi-is?»

«Ka... kanad!» kordas ta valjemini ja puhkes nutma.

Õnneks jõudis parajasti kohale Steklov.

«Kas jälle ei söönud?» küsis ta käigupealt, nähtavasti üldse mitte imestades.

«Mis see siis on?» küsisin ma erutatult. «Miks ei söö sa sööklas, misjaoks kannad sa toitu taskutes? Vasta juba ometi kord!»

«Semjon Afanasjevitš, ta tassib kanadele,» seletas Sergei. «Tal istub pesal hauduja kana, seda ta nüüd poputabki.»

Meil oli peale härja Timofei veel neli kana ja nigel, peaaegu ilma sabata kukk — laostunud ja paljaksvarastatud majapidamise jäänused. Kõik need olid nagu kord ja kohus inventeeritud, neid hooldas Antonina Grigorjevna, ent minul polnud mahti neile tähelepanu pöörata — nad sopitsesid kusagil kuuri läheduses, sopitsegu pealegi. Paar korda ma kuulsin, kuidas Ljonja Petrov neid iseäralikult kutsus. «Tip, tip!» kordas ta tasakesi ja kanad tõttasid ta juurde. Ükskord olin selle tunnistajaks, kuidas ta Antonina Grigorjevnaga oli südamlikus vestluses kanade üle. «Võta see sõel. Sellest saab hea pesa,» õpetas Antonina Grigorjevna. «Pane neile põhku alla, riputa nende sulgedele tuhka... sa pole veel riputanud, ega?»

Ljonja armastas kanu tõsiselt, hoolitses nende eest hommikust hilja ööni, kandis neile köögist igasuguseid jäätmeid. Ja nüüd selgus, et ta jagab nendega isegi oma hommikueinet, lõuna- ja õhtusööki.

Veendunud, et teda ei kavatseta karistada, muutus Ljonja julgemaks.

«Esiteks istus munadele must kana,» jutustas ta, «kuid ma nägin kohe, et see on vilets hauduja: tiibu ei ava, vaid surub need vastu keha, munad jäävadki katmata. Aga nüüd istus Kirju. See on tark kana. Aina vaatab enda ümber. Kui näeb, et mõni muna on katmata, siis tõuseb, veeretab selle nokaga lähemale ja katab tiivaga. Ja kui ta pesalt ära käib, siis muudkui laseb jooksu — puugib kähku midagi sisse ja kohe pesale tagasi...»

Ljonja jutustas meelsasti ja valjult, nagu poleks olnud see tema, kes hetk tagasi nuuksus ja pisaraid näol laiali hõõrus.

Aegamööda hakkas kanade vastu huvi tundma kogu meie maja naispere — Jekaterina Ivanovna, Galja ja Leenake. Kanadele eraldati nurk köögi kõrval. («Kuuris on külm, kanade harjad külmetavad,» seletas Ljonja.) Neile tehti pesapaigad korvist, kahest kastist ja sõelast; pesapaigad lubjati üle, et kaitsta neid putukate eest, varustati põhu ja heinaga. Ljonja unistas sellest, et suvel rajada kompostmullale ussikasvandus.

«See on väga lihtne: katta peenar laudadega ja niisutada veega. Ja siis veel maipõrnikad — kui neid rohkem koguda ja kuivatada, missugune sööt neist saab!»

Kirju istus ustavalt munadel, ja kui siis Ljonja kord pani ühe munadest kõrva juurde, kuulis ta esmakordselt vaevalt kuuldavat kopsimist. Ta surus käe huultele ja tõmbus nagu kühmu. Kuid ta ei lasknud läbematusel endast võitu saada — ei võtnud haudujat enneaegselt pesalt ära, võimaldas igal tibul enne kana all ära kuivada ja alles siis võttis ta välja ja tõstis sooja mugavasse kasti.

Kõik nooremad poisid majas innustusid kanade eest hoolitsemisest ja abistasid üksteise võidu Ljonjat. Aga kui Kirju oma pesakonnaga läks esimesele jalutuskäigule, korraldati talle pidulik vastuvõtt — küllap vist liigagi pidulik: ümbritsetud poisikeste salgast, ajas Kirju end üleni kohevile, valmistudes oma tibusid kaitsma.

Möödus mõni päev.

Vaevalt jõudsin ma, fanfaar käes, poistesalgast ümbritsetuna õue tulla, kui minu juurde tormas äranutetud näoga Ljonja Petrov, kes halas:

«Varastatud! Kirju on varastatud!»

«Pea, pea, ära nuta! Kust sa võtsid, et ta on varastatud?»

«Ma olin töökojas, tema jalutas väljas. Tulin välja — kana kadunud. Tibud üksipäini. Kas ta neid üksi jätab?»

«Kes teda siis võis ära viia?»

«Ma ei tea, aga ära varastati! Oi, Semjon Afanasjevitš, varastati ära!»

«Oota, ära karju, küll ta tuleb veel tagasi. Eksis ehk kuhugi.»

Kuid Kirju ei tulnud. Mõne tunni pärast sai täiesti selgeks, et ta ei tulegi enam.

«Oi, Kirju on tapetud! Tapetud!» halises Ljonja.

Varem poleks keegi pööranud tähelepanu kana kadumisele — mida kõike oli kadunud! —, kuid nüüd huvitas Kirju ja tema järelpõlve saatus kõiki. Ma märkasin endal ühtelugu poiste tähelepanelikke pilke.

Ma palusin korrapidajat kella helistada, ja kui kõik olid kogunenud sööklasse, pidasin lühikese kõne:

«Pidage meeles: homseks peab kana olema leitud. Kui süüdlast välja ei tule, mina teie juures töötama ei hakka.»

Kuu aega tagasi ei oleks ma tohtinud ega julgenud nõnda öelda, kuid nüüd tundsin, et võib nii öelda, kuigi risk oli olemas, ja mitte väike. Sest kui minu sõnad poistes vastukaja ei leia, ei või ma enam Berjozovaja Poljanasse jääda.

Päev möödus ärevalt. Poisid tulid aeg-ajalt kahekolmekaupa kokku ja sosistasid millestki. Ka vanemad poisid aruflesid isekeskis. Pärast õhtusööki tuli Korol minu juurde ja lausus usalduslikult:

«Mina, Semjon Afanasjevitš, mõtlen nõnda, et asi ei ole seda väärt. Enam see ei kordu, kuid seekord võiks asja summutada.»

«Sa mõtled nõnda? Esimestel päevadel poleks ma tõepoolest sellele tähelepanu pööranud. Kuid nüüd olen ma harjunud võtma teid kui inimesi ja mul pole tahtmist teisiti mõelda.»

«Milleks öelda «teie», Semjon Afanasjevitš? Te teate ju, et mina selles süüdi ei ole.»

«Olen selles kindel. Kuid on vaja mõista: meie kõik vastutame üksteise eest.»

«Üks on süüdlane, kuid kõik vastutavad?»

«Nimelt.»

«Keegi on varastanud, kuid mina olen süüdlane?»

«Mitte sina üksi — kõik.»

Kuni öö tulekuni ei tulnud ma peaaegu üldse kabinetist välja, et anda neile võimalust küllaldaselt rääkida, mõtelda, siin-seal otsida.

Hommikul vaatasid kõik mulle uurivalt näkku, kuid ma käitusin nõnda, nagu poleks midagi juhtunud. Ütlesin ainult valvekomandör Korolile:

«Ütle poistele, et ma ootan kuni kella kaheksani õhtul — ja mitte minutitki rohkem.»

Kella viie ajal vajus minu juurde sisse terve trobikond poisse.

«Leitud! Kirju on leitud!»

Ja ma kuulsin peaaegu mõistatusliku loo. Ljonja Petrov oli istunud köögitrepil, lootusetu pilk kaugusse

suunatud. Äkki tulid kaks inimest maskides, heitsid ta jalge ette seotud jalgadega Kirju ning kadusid. Ljonja kastis õnnetut vangi rõõmu- ja kaastundepisaratega — kellelgi polnud kahtlust, et kana oli olnud surmasuus.

Kõige järgi otsustades oli Kirju veetnud ööpäeva toiduta ja peaaegu ilma õhuta — ta pööritas kuidagi imelikult silmi ja sööstis ahnelt vee ja pudru kallale. Alles pärast seda toibus ta vähehaaval ja siis lasti ta tibude juurde.

«Kas tõesti süüdlased ei ilmugi päevavalgele?» kehitasin ma õlgu, kui olin loo lõpuni kuulanud. «Ma ei teadnudki, et te olete säärased argpüksid!»

««Teie»! «Teie»! Jälle «teie»!» läks Korol põlema.

«Aga kes siis? Muidugi teie! Ausas kollektiivis ei poe kunagi keegi peitu. Tegid pahandust — tunnista üles, siis on teine jutt. Ma näen, et teilt ei saa esialgu palju nõuda. Mis siis ikka, lepime sellega, et Kirju tagasi tuli.»

See oli kompromiss. Ma ei armasta kompromisse, kuid siin oli tõesti võimatu rohkem nõuda. Neil ei jätkunud veel mehisust tulla ja avameelselt üles tunnistada, kuid ma teadsin ju ka, et esimestel päevadel ei oleks poisid saavutanud sedagi. Pind minu jalge all muutus just nagu kindlamaks. Ent vaevalt suutsin selles veenduda, kui see lõi minu all uuesti kõikuma.

17

Laudlina

Žukovi rühm on korrapidajaks sööklas. Selle rühma poisid sarnanevad kõik oma komandöriga — nad on nupumehed. Nad hakkasid söögisedelit üles riputama. See oli uudis. Varem seda ei olnud. Kuid nüüd võib söökla uksel iga päev näha uut lehekest — ja mitte ainult lihtsa toitude loendiga, vaid selgitustega:

T a t r a p u d e r — kõige toekam.

K i s s e l l p i i m a g a — väga mõnus.

Iseloomustuste suhtes on Žukovi rühma poisid ammendamatud. Mõnikord lubavad nad enestele ka kriitilisi märkusi:

Hapukapsasupp lihaga — vesisevõitu.
Tee — mitte just eriti magus.

Kuid seda juhtub harva: Antonina Grigorjevnat meil armastatakse ja püütakse hoiduda teda kurvastamast; harva ongi selleks alust — toitu valmistab ta oivaliselt.

Ükskord saadeti meile laudlinad. Need polnud küll jumal teab kui head, kuid siiski uued valged laudlinad. Järgmisel päeval sööklasse tulles nägid poisid üht laudlina rõhtnaeltega korralikult ukse kõrvale seinale kinnitatuna ja selle kõrval oleval nooltega kirjutatud paberil seisis:

«Sellest päevast alates me ei riputa enam üles söögisedelit. Sellel pole mõtet. Parem vaadake laudlina, millelt sõid lõunat Pletnjov, Koroljov, Razumov ja Volodin. Sellel on kõik näha. See kollane plekk on kapsasupist. Pruun plekk, nagu te ise näete, on kotlettidest. Punane — kissellist. Kõik on klaar!»

Poisid tunglesid parvena selle «näitliku vahendi» ees. Lähemal seisjad naersid, tagapool seisjad püüdsid ettepoole tungida, sirutasid kaelu, tõusid kikivarvule — kära läks järjest valjemaks, ning äkitselt katkesid naer ja hüüded nagu käskluse peale. Läbi poistejõugu tungis Korol. Ta oli vihane ja näost kahvatu, silmad pilukil.

Ta sööstis laudlina juurde, kuid jäi mind nähes seisma ja ütles kähedalt:

«Semjon Afanasjevitš, las võetakse maha!»

«Mispärast?»

«See on ju irvitamine!»

«Sa oled solvunud? Žukov! Kus ta on? Kus on Žukov? Tuleb maha võtta! Koroljov on solvunud.»

Uuesti puhkes naer. Korol tõmbus tagasi. Ta nägu tumenes, põsesarnad ja lõualuud tungisid teravalt esile. Ta pöördus järsult ümber ja läks ruttu, peaaegu joostes ukse poole.

«Pani pahaks...» venitas keegi.

«Ta paneb pahaks ainult siis, kui miski teda puudutab,» hüüdis Steklov vastu. «Kui teised panevad pahaks, ei saa ta aru.»

«Aga milleks laudlinad? Milleks laudlinad?» hüüdis äkki Pletnjov. «Vaadake, nad on kõigil määrdunud.

Seni sõime vahariidelt — milleks laudlina? Vahariide pesed puhtaks — ja ongi kõik.»

Ta ei vehelnud kätega, kaklema ei kippunud, kuid oli näha, kuivõrd vihane ta oli: iga lihas oli pingul, hambad kokku pressitud. Ta laskis pika raske pilgu üle poiste libiseda ja mõni, kes seda välja ei kannatanud, lõi silmad maha.

«Aga mina olen laudlina poolt,» lausus rahulikult Žukov, kes oli seni vaikides, käed selja taga, seina ääres seisnud. «Kuni me sööme vahariidelt, arvab igaüks: no kallan lauale, no määrin ära, õige nüüd asi! Ja jääbki meil alati nagu laudas. Kuid laudlina puhul peetakse alati meeles, et seda tuleb ju pesta.»

«Kes hakkab pidama meeles?» hüüdis Pletnjov väljakutsuvalt.

«Mina pean meeles. Ja sina pead meeles. Ja pidagu meeles ka Korol.»

«Ma ei tea, kuidas on teie maitse järgi, kuid minu arust on meeldivam süüa laudlinalt,» ütlesin ma. «Kui sind lastakse süüa vahariidelt, siis tähendab see kartust, et sa võid reostada ja et sinu järelt tuleb koristada. Kui aga on laudlina, see tähendab, et sinust peetakse lugu. Kuid see on teie asi. Korraldame hääletuse. Kes on selle poolt, et süüa laudlinalt?... Ohoo, ei jõua lugedagi. Kes on vahariide poolt?... Pletnjov, Razumov... Aga sina, Volodin? Tähendab kõik peale Pletnjovi ja Razumovi on laudlina poolt. Aga nüüd, Žukov, võta see lina maha. Ja riputage jälle üles harilik söögisedel.»

... Poisid käratsesid pärast seda terve päev. Ja muidugi ei erutanud neid valik laudlina ja vahariide vahel, vaid see, et esimest korda Berjozovaja Poljana lastekodu ajaloos oli keegi julgenud Korolile vastu rääkida! Kõige järgi otsustades oli ta varem olnud täievõimuline peremees ja isegi vanemad ning kõige tugevamad poisid — Žukov, Steklov, Podsolnuškin — hoidusid temaga kokku põrkamast. Sellest peale, kui tekkisid rühmad, olid Koroli valdused kitsenenud — need piirdusid nüüd kolmanda rühma raamidega. Selles rühmas arvestas ta enam või vähem ainult Pletnjovi ja Razumovit. Teiste peale karjus ja käsutas neid hoo-

limatult. Poisid suhtusid temasse aupaklikult. Mõnikord mänguhoos unustasid nad siiralt, et ma olen vanem, olen juhataja, ja lõid hasardis mul palli käest, kuid Koroli suhtes ei unustanud nad end hetkekski. Mingi Volodin, kes oli visas, ennastunustavas võitluses, peaaegu eluga riskeerides vallutanud palli, laskis selle kohe käest, kui Korol ainult käe välja sirutas. Nad muutusid kohe loiuks ja käisid ringi vaikselt, kui Korol polnud heas tujus, ning said otsekohe rõõmsaks, kui tema kõrguse meeleolu muutus heaks.

Ja kõigest hoolimata Korol meeldis mulle. Kõigepealt polnud ta ükskõikne. Ta huvitus eranditult kõigest, kõik meie maja asjad puudutasid otseselt teda ning leidsid temas tulise ja huvitatud kaasosalise. Kas me lammutasime planku, valvasime öösel maja või jagasime voodikappe magamistubade vahel — kõik puudutas teda, isiklikult teda, Korolli. Seejuures oli tal hästi arenenud huumorimeel, mida ma väga hindan. Ta märkas oivaliselt naljakat ja oskas naerda võõra nalja üle, kui see ainult ei olnud sihitud tema vastu. Steklovi märgates hakkas ta käituma nagu ärritatud hauduja kana — tormas siia-sinna, vahtis ümberringi, kutsus: «Tip-tipp!» Selles ei olnud välist sarnasust Sergeiga — too käitus nimelt alati imetlusväärselt rahulikult ja tasakaalukalt —, kuid selles väljendus väga täpselt Sergei suhtumine neljanda rühma jõnglastesse ja harva suutis keegi ilma naeruta seda etendust pealt vaadata.

Koršunoviga kõneles Korol tavaliselt niisama hüsteeriliselt nagu Koršunovgi («Ja mis siis? Mis sellest? Lähen ära! Ei hakka!») — ja too püüdis võimalikult kiiresti eemale minna.

Žukovisse suhtus Korol valvsalt, isegi kiivalt. «Rämps!» lausus ta vineerist pursui kohta ja tema rühma poisid ei julgenud kõigile meeldima hakanud lõbust osa võtta, vaid jälgisid mängu kadetsedes eemalt. «Laste tembud!» hindas ta söögisedelit, mida hakkas üles riputama esimene rühm, ja poisid kolmandast rühmast ei julgenud sööklasse tulles ukse juures peatuda ning vaadata, mis täna söögiks antakse: olgu mis

tahes, kuid oma komandöri meeleolu tabasid nad silmapilkselt ja eksimata.

Žukov oleks muidugi võinud välja riputada mis tahes laudlina — kõik olid küllaldaselt määrdunud —, kuid ta valis laudlina nimelt Koroli laualt, kuigi ta ise ja kõik tema rühmas muidugi mõistsid, et nad asuvad rünnakule.

Kogu pärastlõunase aja kuni õhtuni ei puutunud Korol mulle silma. Teda ei olnud ei magamistoas ega klubis, ei näinud ma teda ei õues ega pargis. Kuid ma ei kahelnud, et ta tuleb ja et kõnelus toimub. Meie vahel olid välja kujunenud isiklikud suhted. Ega me asjatult jämedat palki saaginud, norivalt proovides, kuivõrd vastupidav ja visa on teine. Ega me asjatult kahekesi sõitnud poolpimedas vagunis vastu võtma Galjat lastega. See oli Korol, kes oli toonud mulle telegrammi nende saabumisest, tema oli see, kes aitas tuua Kostiku ja Leena Berjozovajasse, ta oli poistest esimene, kellega minu mudilased tutvusid ja sõbrunesid.

Ma istusin mingisuguste arvete kallal, kui uksele koputati.

«Sisse!» ütlesin ma pead tõstmata.

Korol tuli ja jäi laua juurde seisma.

«Istu!» ütlesin ma.

«Mis ma ikka istun,» vastas ta mornilt, kuid laskus siiski toolile. «Istumiseks pole üldse põhjust...»

«Miks nõnda?»

«Ma tulin hüvasti jätma, Semjon Afanasjevitš.»

«Hüvasti jätma? Kuhu sa siis lähed?»

«Lahkun lastekodust.»

«Kuhu?»

«Lähen päris ära.»

«Ma küsin: kuhu?»

«Kuhu juhtub. On siis teedest puudu?»

«Teid on palju, see on õige. Kuid miks sa siis mõtlesid lahkuda?»

«Nagu te ei teaks...»

«Ei tea.»

Korol vaatas mulle otse näkku. «Mis sa vigurdad?

Kas sul pole häbi?» lugesin ma sellest pilgust. Ta ohkas ja pööras pilgu kõrvale.

«Noh, kui teie ei tea, siis olge head: ma ei taha, et minu üle irvitatakse. Olen sellest tüdinud.»

«Kes sinu üle siis irvitab?»

«No kuulge ometi, Semjon Afanasjevitš!» läks Korol keema. «Kas te pilkate või? Laudlina ju riputati välja — kas see pole siis irvitamine?»

«Kui see on irvitamine, siis peaksid meilt kõik laiali jooksma. Sa näiteks ei anna Steklovile asu, hüüad teda Lokskanaks, sellest hoolimata ei lähe ta ära. Ja ei solvu.»

«Mind häbistati laudlinaga kõigi ees!»

«Aga kas sina häbistad poisse omavahel? Samuti kõigi ees.»

«Ma ei häbista. Ma lihtsalt naeran.»

«Ka sinu üle nüüd lihtsalt naerdi.»

«Noh, kuidas soovite, Semjon Afanasjevitš. Võimalik, et teie räägite õigesti. Kuid mina ei taha, et seal mõni Sanka hakkaks minu üle oma võimu näitama. Ma lähen ära.»

Ta istus kühmus, vaadates süngelt minust mööda aknast välja. Rohelise varjuga lamp valgustas ta nägu, jättes toa hämaraks. Lambivalgus peegeldus ta silmades, mis nüüd paistsid päris merevaiguvärvilistena. Me vaikisime.

«Vaata, Dmitri,» laususin ma vaikselt. «Sa tead, et ma vägisi kedagi kinni ei hoia. Ei hakka ka sind kinni hoidma. Kuid ma ütlen sulle ühte: sõbrad nii ei toimi.»

Ta vaatas mulle kiiresti otsa ja pööras uuesti pilgu kõrvale.

«Sõbrad nii ei toimi. Sa tead, mis siin oli. Ja tead, kui raske on saavutada, et poisid hakkaksid elama inimese moodi, et neist saaksid inimesed. Et meie maja muutuks kõige räpasemast, millele kõik sõrmega näitasid, kõige paremaks. Sa ju tead: kui poleks olnud sind, Steklovi, Žukovit, oleks olnud sada korda raskem. Teie saite aru, abistasite, asusite minu kõrvale nagu sõbrad, nagu seltsimehed. Arvad sa, et nii mina ja Aleksei Savvitš kui ka kõik meie, kasvatajad, sellest aru ei saa, seda ei hinda? Ja nüüd, poolel teel . . . ei,

kus siis poolel teel — päris tee alguses, kus kõige raskem on alles ees, ütled sina: lähen ära. Mine. Ma ei hakka sind kinni hoidma. Sõpru kinni ei hoita, ei keelitata, nad tulevad ise ja jäävad ise.»

Ta istus nüüd, küünarnukid laua serval, lõug pihku toetatud, ja vaatas mulle teravasti, silmi pilgutamata otse silmadesse.

«Kas tõesti on meie lastekodu sulle nagu mingi läbikäiguhoov?» lisasin ma veel vaiksemalt.

Ta vaikis. Ma tõusin üles, astusin akna juurde ja mulle meenus pimedusse vaadates hetkeks: ennäe, nii seisab akna juures Anton Semjonovitš ja mina istun laua ääres ning kuulan teda . . .

«Head ööd, Semjon Afanasjevitš!» kuulsin ma.

«Head ööd, Dmitri!»

Ta tõusis, läks, peatus mingi tabamatu sekundi murdosa vältel ukse juures — ja väljus.

Kuhu ta läks? Kas otseteed vaksalisse? Või hulgub mööda parki ja läheb magamistuppa? Kas ta tõesti suudab ära minna pärast seda, mis me olime koos läbi elanud, mis peaks juba olema sidunud teda meie lastekoduga nagu kõiki teisigi, võib-olla isegi rohkem kui teisi?

Keset ööd tõusin ma ja läksin magamistuppa. Mööda koridori kõndis valvekorras olev Petka ja raputas ennast iga minut nagu koerakutsikas, kes veest välja tulnud.

«Seda selleks, et ma tukkuma ei jääks,» seletas ta enne, kui ma jõudsin küsidagi.

Kuid mul polnud aega tema jaoks. Kartes poisse äratada, läksin hinge kinni pidades kolmanda rühma magamistuppa — ja märkasin kohe: Koroli voodi oli tühi. Ma ei uskunud oma silmi ja läksin ligemale — ei, ma ei eksinud: kedagi polnud. Läksin pikkamööda tagasi. Jätsin vastamata Petka naeratuse, millega ta mind alati tervitas, kuigi kohtuksime kas või kahekümnendat korda. Läksin trepist alla, astusin kabinetti ja heitsin diivanile, kindlasti teades, et ma niikuinii ei uinu.

18

Ära läksid

Kell ei olnud veel kuus, kui uksele koputati.

«Semjon Afanasjevitš!» — Žukov oli kahvatu, ta hääl kõlas ebakindlalt. «Semjon Afanasjevitš... Korol läks ära... ja Pletnjov ja Razumov...»

Tema taga seisis hommikusest külmast lõdisedes, nähtavasti alles ärganud Petka. Ta tammus kohmetunult jalalt jalale ja pilgutas ühtelugu silmi.

Hetkeks meenus mulle tühja, koristamata magamistoa nurgas mahajäetuna kössitav räpane ühe kingaga poisike. Ja isegi Petka hääl oli kähisev nagu tolgi korral.

«Semjon Afanasjevitš, nad... nad viisid fanfaari ära!» lausus ta, ja äkki hakkasid ta põski mööda alla veerema herneterasuurused pisarad. «Sem-jon Afanas-jevitš! Fa-fanfaar viidi ära-a!» kordas ta luksudes.

«Ei või olla!» oli kõik, mis ma sain järsku kähisema hakanud häälel öelda.

«Ära läksid! Ja fanfaari ei ole,» kinnitas Žukov.

Ausalt öeldes olin peaaegu kindel, et Korol jääb. Kuigi ta vaikis, ehkki ta peaaegu ei vastanudki mulle, ent ma mäletasin tema nägu, silmi, tema teravat pilku ja seda, kuidas ta ütles: «Head ööd, Semjon Afanasjevitš!» Ja ometi läks ta ära. Olgu, läks ära. Asjatu oli olnud minu kõnelus, minu katse teda tagasi hoida, ta südant riivata. Hüva, olgu siis nõnda. Kuid et ta minnes võis varastada fanfaari — ei! See on võimatu!

Sanja märkusele vastamata läksin ma sööklasse. Fanfaar rippus tavaliselt seal, ukse vastas. «Et kõik näeksid!» selgitasid poisid. Ja tõepoolest, iga sisseastuja märkas fanfaari. See helkis lõbusalt ja selle küljes rippus väike helepunane lipp.

«Nõndaks... Sina olid valvekorras, Aleksander. Jutusta!»

Valvekorras oli tõepoolest Žukovi rühm. Meil oli valvepost peahoone juures, kus asusid magamistoad, klubi ja laoruum. Tunnimees oli putka juures. Ent söökla juures ei olnud kedagi. Ja tõtt öelda ei uskunud

keegi tõsiselt, et kusagilt väljastpoolt võiksid meie maja rünnata vargad või bandiidid.

Korol, Razumov ja Pletnjov ronisid nähtavasti välja akna kaudu — Petka vandus, et tema valvekorra ajal nad koridorist läbi ei läinud. Sedasama kinnitasid ka teised korrapidajad. Aga veel tõenäolisem on, et Korol üles magamistuppa ei läinudki, vaid kutsus vilega sõbrad välja enda juurde, kui nad ei oodanud teda juba varem kokkulepitud paigas.

«Oh te kuradid! Lurjused, kaabakad!» kostis igast küljest.

Ent ma märkasin ka rõõmsaid nägusid, nii mõnegi silmis tantsisid kahjurõõmu-tulukesed. Irooniliselt muigas Repin. Endisest veelgi sügavamalt olid millegi üle mõtlema jäänud Korobotškin ja Suržik. Kolmandas rühmas valitses täielik segadus. Masajas poisipurikas Volodin seisis vähe maad pallivõrgust eemal ja kehitas vaikides õlgu, nagu vastaks ta mingile ainult temale kuuldaolevale küsimusele.

Kostik käis nagu nööri otsas minu kannul ja kordas alt üles mulle näkku vaadates:

«Aga kus on Korol? Ta sõitis Leningradi, eks? Ta tuleb õhtul tagasi, eks?»

Ja ma olin täielikus teadmatuses, mis talle vastata.

«Semjon Afanasjevitš!» kuulsin ma oma selja tagant. «Korol küll fanfaari ära ei viinud!»

Žukov seisis, käed taskus, ja vaatas mulle tõsiselt näkku. Midagi oli tal mõttes. Sel hetkel ei suutnud ma aru saada, mis nimelt.

«Aga kes siis?»

«Ma ei tea. Ainult mitte tema.»

«Jah... ka mina mõtlen samuti.»

Pärast õhtusööki astusin ma kolmanda rühma magamistuppa. Seal ei maganud keegi. Kõik tõstsid voodis pead ja vaatasid mulle küsivalt otsa. Ma istusin Volodini voodi servale.

«Kuidas on, kas olete vaeslasteks jäänud?»

Kõik hakkasid läbisegi käratsema. Ja vastus oli ootamatu.

«Muidugi on kahju, et ta ära läks. Kuid meile on see parem. Ta õiendas karjumisega — küll sa mu käest

saad... Noh, ja oligi kõik. Vaielda temaga oli võimatu — tal oli ränk käsi, see ju ammu teada... Kas Steklov nii talitab? Ja vaadake Žukovit — teda ei karda keegi, aga kord on majas!»

«Miks te sellest seni vaikisite?»

«Mis siis meie? Meie ainult niisama...»

«Mispärast vaikisite, küsin ma? Kas ta siis lõi teid?»

«Ei, nüüd ei löönud... seda tuli ette varem... Kui aga ainult vastamisi lähed, siis on ta kohe rabamas, ja kui siis annab...»

«Tähendab, ikkagi lõi?»

«Aga ei, Semjon Afanasjevitš, ei löönud. Rabab ainult kraest kinni ja siis muudkui...»

Selgust ma kätte ei saanudki. Üha uuesti ja uuesti tõendasid kõik kooris, et Korol üldsegi ei kakelnud, vaid ainult, kui rabab kinni ja siis muudkui annab!

«Kelle te siis nüüd komandöriks valite?»

«Pole kedagi,» vastasid nad üksmeelselt.

«Olgu. Esiotsa jään mina teie komandöriks. Volodini määran asetäitjaks. Kraest kinni võtma ei hakka, kuid korda nõuan. Kas on kõik selge?»

«Selge!» hõikas kõigi eest kõhn pika kaelaga Vanjuška.

«Aga nüüd magama!»

Süda oli raske. Parema meelega oleksin tahtnud end kabinetti sulgeda ja sealt mitte väljuda, kuid seda ei võinud ma endale lubada.

Anton Semjonovitš armastas korrata, et kasvatama õpetada on sama kerge kui õpetada matemaatikat, kätte õpetada freesimist või treimist. Ent see ei ole ju nii. Näiteks mina — ma tegin läbi nii hea kooli, ma õppisin Anton Semjonovitši enda juures, nägin tema tööd, abistasin teda ja mõtlesin ise palju selle üle; mida nägin — ja ometi? Ma vääratasin korrapealt, esimestel sammudel.

Millised totrad katsetused! Miks ei öelnud ma Korolile lihtsalt: «Jää siia!» Miks kinnitasin ma, et ta võib minna iga ilmakaare poole, et ma teda kinni ei pea? Miks olin ma nii kindel, et ta jääb? Poiss läks juba õiget teed — milleks oli vaja teda sellelt teelt ära tõugata? Mis nüüd teha? Ja mis siis juhtus ikkagi fanfaa-

riga? Ei, ma ei suutnud uskuda, et fanfaari viis ära Korol.

Kuidas ka oli, aga päev läks oma rada ja ma olin koos poistega — töötasin nendega, õhtu eel mängisin Žukoviga malet, kuid ühekski minutiks ei jätnud mind mõte lahkunuist. See ei olnud lihtsalt mõte — see oli valu. Ja esimest korda elus ei olnud ma mõttes ühel nõul Anton Semjonovitšiga. «Ei tohi,» kõneles ta, «kasvatada lapsi meie südamevalu, meie hingepiinade abil. Oleme ju inimesed. Ja kui igal teisel erialal on võimalik toime tulla ilma hingeliste kannatusteta, siis peame meiegi ilma toime tulema.»

Kuid kas saan ma jääda osavõtmatuks selle suhtes, mis juhtus möödunud ööl? Ei! Kas saan ma valu mitte tunda? Ei. Ja mitte ainult seepärast pole mul valus, et Korol oli jõudnud mulle juba südame külge kasvada, mitte ainult seepärast, et ma siin olen midagi poolikult mõelnud, midagi silmapaari vahele jätnud, ja ma kirun end vea pärast. Sest kui ma teisel päeval pärast Berjozovaja Poljanasse jõudmist ise Narõškini minna lasksin, tegin ma seda päris teadlikult. Ma nägin ette, et ma saan selle eest võtta tolleltsamalt Ziminilt, et see asi võib lõppeda noomitusega haridusosakonnalt. Ometi olin ma veendunud, et nõnda peabki talitama, et see on tähtis kõigile teistele. Ma võib-olla ei tunnegi ära Narõškinit, kui temaga tänaval kohtun, ta ei olnud jõudnud mulle armsaks saada, kuid ometi, kui ta lahkus, ma teadsin, endamisi teadsin, et olen tema eest ka edaspidi vastutav. Võimalik, et igal teisel erialal saab tulla toime ilma hingepiinata, kuid meie erialal?

19

Otsekohene kõnelus

Kool oli meie poistele esiotsa abstraktne mõiste, millel polnud mingit sidet nende eluga. Seepärast ei mõelnud poisid, kui nad remontisid koolipinke, tahvleid ja õpetajate laudu, üldse sellele, et nad sügisel istuvad koolipinki ja hakkavad õppima. Nad töötasid meel-

sasti töökojas seepärast, et Aleksei Savvitš oskas teha selle töö kütkestavaks ja ka seepärast, et koolimööbli remondi, neile esialgu ebahuvitava töö kõrval nad valmistasid teisi asju, mis tõotasid neile palju rõõmu.

Töökoda valmistas suveks võimlemisriistu. Iga päev rõõmustasin ma juhuse üle, mis oli saatnud meile Aleksei Savvitši. Sel inimesel oli taipu oma tööst. Kaks kald- ja kaks rõhtredelit, mastid, trapetsid — kõik need ehitasid poisid tema juhtimisel.

Õues oli juba soe ja kuiv, ja ühel ilusal päeval pandi võimlemisriistade jaoks paigale kaks suurt posti põikpuuga. Alt kinnitati postid lühikeste puutugedega. Peale selle seadsime üles lipuvarda. Saledal peenikesel männil võeti oksad ja koor maha, tehti seest õõnes vardatipp: saeti vineerist välja ja pandi sisse elektrilamp. Lipuvarras värviti valge värviga üle, esimeseks maiks põimiti selle ümber erepunased lindid. Lipp lendas üles ruttu ja lõbusalt, laskus pikkamööda, pidulikult. Nüüd alustasime ja lõpetasime päeva ülesrivistusega, lipu heiskas ja langetas valvekorrakomandör. Ainult et fanfaari meil ei olnud, ning poisse äratas, kutsus tööle ja unele endiselt kellahelin.

Arst kuulab südant: kas ühtlased täislöögid või on kõrvalkahinat? Nii kuulasin ma iga päev ja iga tund lastekodu organismi. Löögid muutusid aina ühtlasemaks, rütmilisemaks. Üha enam avalaid nägusid, vastunaeratusi... Kogu päeva kestel ei jätnud poisse Jekaterina Ivanovna, terved päevad veetis nendega — nii töökojas kui ka pärast tööd — Aleksei Savvitš. Kuni hilisõhtuni ei lahkunud poiste hulgast ka mina. Aga nii nagu perekonnas tahtmatult mõeldakse enam haigest kui tervest lapsest, nii mõtlesin mina lakkamatult kolmest lahkunust. Sõitsin Leningradi, käisin läbi kõik turud, matkasin linna läbi pikuti ja põigiti — ei mingeid jälgi. Sama mõttega sõitis Leningradi ka Aleksei Savvitš. Kuid kolmiku jälgi meil ei õnnestunud leida. Meile sellest hingamata, kuid kahtlemata sama eesmärgiga palus linnasõidu luba ka Žukov mingil tühisel ettekäändel. Ta oli terve päeva kadunud, kuid ütles tagasi tulles ainult:

«Ilmaasegu sõitsin.»

Rahutuks tegi meid Kolõškini rühm.

Sellest, kes seisab rühma eesotsas, sõltub väga palju: temast sõltub meeleolu, toon, pulsilöök, see, kuidas rühm võtab vastu iga oma päeva.

Kui ma hommikuti astusin esimese rühma magamistuppa, tundsin ma kõigis žukovlastes midagi erutusetaolist: ennäe, jälle jõudis kätte päev — kuidas me selle veedame, mis ta meile toob? Tuleks kõik juba rutem! Huvitav! Kolõškini rühmas nägin ma uniseid või tusaseid silmi, silmi, mis ei tahtnud minu pilguga kohtuda.

Kord pärast õhtust rivistust ütlesin ma:

«Suržik ja Kolõškin, enne magamaminekut tulge minu poole.»

Nad tulid, kohmitsesid ukse juures, võtsid kohmetult pakkumise peale istet ja hakkasid nagu käskluse järgi mõlemad oma kinganinasid vahtima.

Ma alustasin kõnelust ilma sissejuhatuseta, otse:

«Räägime otsekoheselt: teid valiti komandörideks pilkeks, et mitte teie ei juhiks, vaid et teid kamandada. Et teie olete nartsud, mis te ikka teha võite. On ju nii?»

Mõlemad vaikisid.

«Ja teie olitegi nõus: mis komandörid meie oleme, kus nüüd meie! Kas teil tõesti ei ole enesearmastust, pole iseloomu? Vaadake, kuidas juhivad oma rühmi Steklov ja Žukov! Nad on nii komandörid kui ka seltsimehed. Nad kuulavad, mis poisid neile räägivad, kuid nemad nõuavad ka poistelt. Aga teie? Teie ei suuda oma poistelt midagi saavutada, ka töötavad teie rühmad halvemini ja magamistubades on teil vähem korda. Kuidas on, kas ka edaspidi jääb nõnda?»

Ma tahtsin neid iga hinna eest üles raputada. Et nad ise ütleksid, miks neil asjad ei arene. Ent mõlemad olid endiselt vait.

«Teisi valida on lihtne,» jätkasin ma. «Kuid minu arust oleks see teile häbiks. Kas tõesti oled sina, Suržik, Steklovist rumalam?»

«Aga kes on temal rühmas? Tal on rühmas ainult nolgid,» ütles äkki Suržik.

Kuigi ta vastus pedagoogiliselt vaatepunktilt ei kannatanud mingit kriitikat, tegi see mulle ometi rõõmu: see oli vastus inimeselt, kes on puudutatud, kes on või-

meline tundma meelepaha, ühe sõnaga, vastus elavalt inimeselt.

«Tahad, viime su üle Koroli kohale? Kolmandas rühmas on väikesed poisid ja nad on praegu ilma komandörita. Volodin on alles noor, mis ta on — nii kaheteistkümnene... Kas tahad?»

«Ei taha,» porises Suržik ilma pead tõstmata ja kangekaelselt põrandale vahtides.

«No mis siis edasi saab?»

«Eks ma vaata...»

«Ja mis sina, Kolõškin, ütled?»

Kolõškin ohkas raskelt ja raputas pead:

«Ei tule mul midagi välja...»

«Mispärast?»

Ta ohkas uuesti raskelt ja pööras näo ära. Ent ma juba teadsin: kui ta oleks võinud valjusti öelda, mis teda ja tema rühma segab, oleks ta öelnud ainsa sõna: «Repin.»

... Ei saa öelda, et Suržikul juba teisel päeval oleks asi paremini läinud. Ei, seda ei juhtunud. Kuid miski selles tuimas ja ükskõikses noorukis liigatas, miski hakkas elama. Pisut kindlamalt hakkas kõlama tema hääl kõnelustes poistega, pisut sõltumatumalt hakkas ta andma raportit. Kui meie silmad kohtusid, lugesin ma nüüd ta pilgust midagi visa väljakutse taolist: «Sa veel õpid mu väärtust tundma. Kannata, küll sa näed, mis on Suržik!» See ei olnud ümbersünd. Kuid midagi oli juhtunud, midagi oli nihkunud paigalt selles liikumatus, unises hinges. Oli tähtis seda mitte kahe silma vahele jätta, seda õigeaegselt toetada, abistada.

Kolõškiniga ei toimunud mitte kui midagi. Vähest ehk ta nägu muutus veelgi süngemaks, silmad veel tuhmimaks, liigutused veelgi loiumaks ja kohmakamaks. Ma mõistsin, et endine vahekord Repiniga ei tohi enam edasi kesta, et on vaja midagi järsult ja tõsiselt murda.

Muide, pisut aega hiljem andis ta mulle ise põhjust kõneluseks.

Panin

Sööklas istusid poisid lauas nelja-, mõnikord kuuekaupa. Kui Koroli, Pletnjovi ja Razumovi kohad vabanesid, pandi ühele neist istuma Panin, kolmeteistkümne-aastane tusane ja kohmakas poiss, seesama, kes pidi peaaegu leivapätsi ära sööma. Karedad mustad juuksed rippusid kentsakalt nagu mütsisirm ta madala lauba kohal. Ja juba esimesel päeval nägin ma Volodinit, kes endisest kambast ainsana oli kohale jäänud, istumas viiendana naaberlauas.

«Miks sa ei istu omal kohal?»

«Niisama. Mul on siin mugavam... Ma olen nüüd koos Paška ja Petkaga.»

«Rumalus! Siin sa ainult segad neid ja sul eneselgi pole siin mugav — istud nurga peal. Mine oma kohale.»

Vastu vaielda oli keelatud ja Volodin läks vastu tahtmist oma endisele kohale. Kuid siis hakkas ta käima mul kannul, anudes endale luba istuda teise paika.

«Misjaoks?»

«No Semjon Afanasjevitš...»

«Seleta, miks sa ei taha jääda endisele kohale, siis räägime.»

«No Semjon Afanasjevitš... Semjon Afanasjevitš...»

Korralikku seletust ei järgnenud — ja Volodin jäi endisele kohale. Ent kasutades seda, et me ei läinud sööklasse rivis (oli lihtsalt määratud: hommikueine kella poole kaheksast kuni kaheksani, lõuna kella ühest kaheni jne.) keerutas ta, kuidas aga sai. Ta jooksis kohale varem, oskas välgukiirusega kõik, mis söögiks kuulus, alla kugistada ja lahkus enne, kui Panin sööklasse ilmus.

Panin läks sööklasse külg ees, silmad maas; sõi, vahtides taldrikusse. Ma nägin, et teda välditakse, tema kõrvale ei istuta, et isegi tema voodi magamistoas seisab teistest eemal. Mispärast?

Ma ei uskunud, et poisid temast eemale hoidsid leivapätsi loo pärast — selline peenetundlikkus polnud neile nagu omane. Ei, siin on midagi muud. Kuid mis?

Tollel päeval saabusime me Aleksei Savvitšiga Leningradist, kuhu meil oli tulnud mõlemal sõita eelmisel päeval, juba pärast hommikust ringkäiku, ja jõudsime kohale rivistumiseks. Meie asemel võttis magamistubadest raporti vastu Žukov.

Nagu alati pärast äraolekut — ka kõige lühemat — silmitsesin ma kõike eriti tähelepanelikult ja mulle näis, et poistes on toimunud mingi muudatus. Tabamatu, vaevalt märgatav. Ma ei oleks suutnud öelda, milles see seisab, teadsin ainult üht: muudatus on erutav. Sellise muutuse märkamist ei õpeta ükski raamat, seda õpetavad ainult kogemused.

Hommikueine ajal nägin ma, et Panin sööklast puudub. Minu küsimuse peale vastas korrapidaja ebamääraselt ja segaselt. Ma läksin üles magamistuppa ja leidsin sealt Panini julmalt läbipekstuna. Ta ei suutnud tõsta pead, tema nägu ja kogu keha olid siniseid vorpe täis.

«Mille eest sind peksti?»

Ta kattis silmad ja ei vastanud. Ma teadsin, et küsimine on kasutu: ei ütle mulle tema ega keegi teine. Ei öelda ei nelja silma all ega otsekoheselt, avalikult üldkoosolekul.

Ma lahkusin magamistoast, läksin alla sööklasse ja otsisin silmadega üles Petka:

«Kutsu kokku erakorraline koosolek.»

Ta pistis jooksma ja varsti kajas üle kogu õue kella hele tilin.

Poisid rivistusid, komandörid seisid oma rühmade paremal tiival. Mis seal rääkida, see polnud enam too määrdunud arulage jõuk, mille ma siia tulles eest leidsin. Ent kui kaugel on see siiski tollest, mis jäi minust Harkovisse, kui kaugel tollest, mida tahaks näha! Ja asi ei seisa isegi välimuses. Ennäe, nad seisavad harjunult sirgelt, puhtalt riides, pestud, valmis tööle minema. Kuid ülal lamab nende seltsimees, veriseks pekstud. Kõik nad teavad seda — ja mitte kellelgi,

isegi mitte parimail neist, ei jätku julgust otse ja avameelselt öelda, mis juhtus.

«Ma ei taha praegu teada, mida tegi Panin,» ütlesin ma. «Mis ta ka tegi, teil ei olnud õigust teda peksta. See pole esimene kord, kus ma näen, et te olete argpüksid. Te ei tee midagi avameelselt, ausalt. Te varastate kanu, maskid ees. Te peksate seltsimehe öösel läbi, te tormate hulgana ühe kallale.»

«Ta pole meile seltsimees,» hõikas keegi.

«Paninil ei ole teist perekonda. Tema perekond olete teie. Üksinda ta hukkub. Ja rusikaga ei õpeta te talle midagi. Valvekorra komandör Žukov. Kaks sammu ette!»

Žukov väljus rivist.

«Täna heiskasid sina lipu. Ja sa ütlesid: öö möödus rahulikult, kõik on korras. Miks sa valetasid?»

Žukov näris huuli, ta kulmud tõmbusid kokku, põsenukkidele ilmusid kaks eredat laiku. Ta vaatas mulle otse silma ja vaikis. Ta oli minu tugi, minu parim abiline, oma rühma hing. Ent parata polnud midagi, teda karistamata jätta ma ei võinud.

«Vabastan su valvekorrast ja võtan sinult valvekorra õiguse kuuks ajaks. Komandör Suržik! Võta valvekord üle!»

Suržik astus lipuvarda juurde. Žukov võttis varrukalt punase sideme ja andis Suržikule. Suržik seadis käesideme kohale ja lausus, nagu meil oli juba ammu kombeks:

«Valvekorra võttis vastu viienda rühma komandör Suržik!»

Ta nägu oli kahvatu, laup tõmbus pingutatult kannatajalikult kortsu. Esimest korda asendas ta meie parimat komandöri säärases olukorras.

See juhtum õpetas mind Žukovit uuest küljest hindama. Tema rühm oli viimse piirini rabatud ja nördinud. Kelle pärast kannatada? Kõige viimase, kõige põlastatavama jõmpsika pärast meie majas! Ja kes sai kannatada? Žukov, parim komandör, Žukov, kelle sõna kuulati meelsasti ja tõrkumata! Nad ei suutnud lihtsalt leppida sellise ebaõiglusega. Kuid Sanja ise käitus nõnda, nagu poleks ta põrmugi puudutatud,

nagu poleks midagi juhtunud. Ta vastas endise otsekohesusega minu pilgule, töötas niisama innukalt nagu enne, niisama tasakaalukalt kohtles ta oma poisse. Kuid temas oleks nagu tärganud mingi uus mõte, mis segas teda olemast päris endine, poisikeselikult muretu. Tema ette oli tõusnud ülesanne, mis oli keerulisem neist, millistega ta oli kokku puutunud varem, ja ma tundsin, et ta nüüd endamisi juurdles tõelise õigluse probleemi kallal.

Ent minu jaoks jäi õieti kõik lahendamata. Oli teadmata, miks oli pekstud Paninit ja miks temast kõik kõrvale hoidsid. Muidugi mul olid selle kohta omad arvamused ja oletused, kuid oletuste alusel ma tegutseda ei võinud. Oli vaja kõik täpselt ära selgitada ja seda võimalikult ruttu. Mulle tulid päeva kaks hiljem appi kaks päris tühist asjaolu.

«Miks su taskud on nii pungil?»

Petka vaatab alt üles mulle otsa:

«Seal... on suupill... ja veel pliiats. Punane koos sinisega. Ja veel... õun .. Ja veel...»

«Mine lao voodikappi. Taskuid pole vaja venitada.»

«Ei, Semjon Afanasjevitš, parem on taskus,» räägib Petka paluvalt. «Kui just voodikappidele lukud ette panna...»

«Milleks lukud? Kas sul asjad kaovad?»

«Aga ei...» Petka punastab tihedalt ja vaatab abitult kõrvale.

Ma käisin magamistoad läbi. Jah, siin on uudiseid. Ühe voodikapi ees on rõngad ja rippuv lukk. Teise uks on suletud riivi abil ja selle ebakindel sulg on kavalalt nööriga punutud. Vaevalt suudab see kindlustada ohutust, kuid igal juhul raskendab see ülesannet tollel, kes tahaks tungida kapi sisse.

«Tule minu poole!» ütlesin ma Paninile.

Vaevalt sai ta astuda üle läve, kui ma küsisin:

«Sa varastad oma inimestelt?»

Ta vaikis. Ta oli nende päevade jooksul pisut kahvatanud ja ta põsel oli veel näha sinine laik. Ma vaatasin tema kangekaelselt rinnale laskunud pead ja mõtlesin: jah muidugi, kahelda pole enam midagi. Seesugust karistust rakendavad poisid väga harvadel juhtumitel

ja üks neist juhtumitest on vargus oma seltsimeestelt, oma inimestelt.

Ma tegin Paninist midagi oma adjutandi taolist: kogu vaba aja, mis tal jäi üle töötamisest töökojas ja söömisest, oli ta vahetpidamata minu juures, ma ei lasknud teda enda juurest ainsakski minutiks. Veenmissõnad temani ei ulatunud. Teda valitses harjumus, sissesööbinud nagu haigus; seda ei ravinud isegi mitte kõige tugevam ja julmem ravim — põlgus. Kõik poisid lastekodus, Žukovist alates ja Ljonja Petroviga lõpetades põlgasid Paninit. Mõnel neist polnud endalgi käed puhtad. Ma lubasin neid linna alati valutava südamega: kes teab, kuidas nad käituvad, kui näevad midagi, mis on ripakil? Ent nad olid kindlas usus, et nende «ettevõtetel» pole midagi ühist Panini käitumisega. See varastas seltsimeestelt. Ta ei põlanud midagi, võttis kõik, mis kätte juhtus, vaikis ükskõikselt, kui see avalikuks tuli, ja leppis täielikult põlastusega, mida ta kutsus esile kõigis poistes. «Ja kas sul pole häbi?» — nende sõnade mõte lihtsalt ei ulatunudki temani.

See oli nimelt selline juhtum, kus sõna — ka kõige südamlikum, kõige mõjuvam — on jõuetu. Paniniga oli asjatu iga kõnelus, naeruväärne ja mõttetu oli teda veenda ja häbistada. Tema mõtteid ja käsi oli vaja kõita millegi muuga. Kuigi see teda ei haara. Ent ma tahtsin luua tema jaoks uue päevajärjestuse, uued harjumused ja kohustused. Kui mul oli vaja saagida, siis saagisin ma temaga paaris. Kui mul oli vaja kedagi saata Aleksei Savvitši, Jekaterina Ivanovna või Galja juurde, saatsin ma Panini ja nõudsin, et ta viivitamatult vastusega tagasi tuleks.

Just kui kogemata istusin ma kord sööklas tema juurde ja lõunastasin koos temaga. Õhtu eel aga tegin talle ülesandeks Kostik ja Leena koju viia. Ta jäi kõige vastu ükskõikseks, tegi kõike vastumeelselt, aeglaselt ja lohakalt. Mulle oleks olnud hoopis meeldivam ja mugavam pidada oma «käskudetäitjaks» Petkat — see tuli tagasi silmapilkselt ja raporteeris käsu täitmisest, vaadates mulle oma hiilgavate silmadega näkku: ennäe, kui kärmas ja täpne ma olen! Petkat oli

sellistel juhtudel lõbus vaadata. Ta meenutas mulle väga Begunokki, meie sidemeest kommuunis: seesama väledus, lõbus erksus, talitsematu uudishimu ja püüe seda mitte näidata. Samasugune oli ka Sinenki Gorkinimelises koloonias. Või on see juba säärane seisus — fanfaristid ja sidemehed, kõikjalolijad, kiired nagu elavhõbe, teravasilmsed jõmpsikad?

Kuid asi ei seisnud minu mõnus või mugavuses: ma otsustasin Paninit mitte silmist lasta, mis see mulle ka maksaks.

Lastekodu nõukogus ma ütlesin:

«Arvan, et Panin tuleb Kolõškini rühmast üle viia. Kes võtaks ta oma rühma?»

Kõik vaikisid.

«Žukov, kas sina?»

«Mina võtaksin küll, Semjon Afanasjevitš, kuid poisid ei ole nõus.»

«Räägi nendega,» ütles Aleksei Savvitš. «Selgita neile: inimene ju hukkub.»

«Mis inimene ta on!» väitis Steklov vastu.

Siis aga kähvas Žukov:

«Aga kas Repin on inimene? Ta taob Paninit jalgadega, kuid kes ta ise on?»

«Ta ei tõmba oma poiste tagant.»

«See-eest tõmbab ta võõrastelt, ja veel kuidas! Võtab, toob lastekodusse, jagab omadele ja hoiab sellega kõiki pihus. Kuidas on, Kolõškin, kas ma valetan? Kas ta pole teid kõiki ära ostnud? Pagan sinuga, anna meile Panin. Ma ütlen oma poistele, ehk saavad aru.»

See nägelus, mille kestel poisid siiralt unustasid nii Aleksei Savvitši, Jekaterina Ivanovna kui ka minu, kinnitas meile seda, mida me olime ammu arvanud.

Repin tuli alati linnast tagasi, taskud täis kalleid kompvekke. Ta kaelas oli ilmast-ilma hea siidsall, rinnataskust valendas puhta taskuräti serv.

Kord andis ta Kostikule šokolaadikompveki hiilgavas hõbepaberis. See sündis Galja juuresolekul. Mu naine tõmbas kulmud kortsu ja ütles järsult:

«Võta tagasi!»

Repin punastas.

«Mispärast? Korol andis Kostikule ühtelugu suhkrut!»

«See on hoopis teine asi,» ütles Galja talle silma vaadates kindlalt.

Repin pööras vaikides ümber ja läks ära. Kostik saatis teda nukra pilguga ja vaatas siis emale ettehoitvalt otsa.

«Ära võta temalt midagi!»

«Aga miks?»

«Ma ei luba.»

21

«Teil ei tule midagi välja!»

Varsti pärast seda, kui mul oli kõnelus Kolõškini ja Suržikuga, tuli Repin ise minu juurde.

Mäletan seda õhtut hästi. Astusin hetkeks akna juurde. Õues tungisid kangekaelselt läbi pruuni mulluse kulu teravad helerohelised okkad. Meie lagendiku kaugemat serval levis loojangupuna ja kogu õhk oli roosa, ja kärbsel, kes ogaralt minu ees vastu akna klaasi tõukles, mõistmata, mis asi see on, mis ei lase teda meelitavasse vabasse maailma, olid tiivadki roosad.

Ma mõtlesin sellest, kuidas kõik muutub teiseks, kui sa töötad ise, olgugi selliste abilistega nagu Aleksei Savvitš ja Jekaterina Ivanovna. Jah, ma teadsin ka varem, kui raske oli vahel Anton Semjonovitšil. Kuid iseasi on teada ja hoopis teine on tunda seda ise oma nahal iga päev, iga minut. Sa vastutad kaheksakümne lapse elu eest, vastutad oma eluga. Nad on väsinud oma sõltumatusest, teiste sõnadega — oma hooldamatusest ja abitusest, vajadusest ise enda eest hoolitseda. Nad tulid sulle meelsasti vastu, koos sinuga hakkasid nad korraldama oma elu uutmoodi. Selgus, et kui olla kogu päev tegevuses, ei tõmbagi kaartide poole. Pole kaarte ega hasartmänge — pole põhjust ka varastada. On toimunud midagi tähtsat, midagi on nihkunud surnud punktist, kuid ometi ei lahku minust mure. Oli poisse, kellest ma mõtlesin päevad ja ööd

peaaegu haiglase pingega. Ma ei saanud unustada Korolli, Pletnjovi ja Razumovit. Mind vaevas mõte Glebovist, Koršunovist, Paninist ja Repinist.

Glebov hakkas Stekloviga sobima, kuid lahkheli võis tekkida iga hetk. Koršunov oli vaiksemaks jäänud, ta hüsteeriline kisa kostis harvem, kuid ma teadsin, et see on ebakindel, habras rahu. Panini sünge nägu seisis kogu aeg mu silmade ees. Ent nende kolme poisi olemus oli teiste poiste poolt paljastatud. Koršunovi eputamised ning Glebovi laiskus ja alpus naelutati kinni ning seda pilgati igal sammul. Mulle mõnikord paistis, et võib-olla on isegi hea, et on olemas niisugune Glebov ja säärane Koršunov — sellised rabavad näited alpusest, laiskusest ja teeseldud tõvedest. Nad ju kutsuvad esile üldise hukkamõistu ja pilke, kutsuvad, kui vaja, esile vastupidise reaktsiooni: mõni ehk looderdaks ja lärmaks, kuid on piinlik — vaevalt alustad, kui juba öeldakse: «Ennäe, leidus veel üks Glebov!» Kuid Repin — Repin ei lasknud paljudel poistel toibuda, ta segas tervet kollektiivi. Kolõškini rühm oli nagu vastik paise, nagu paigale panemata luunihestus meie lastekodu vähehaaval tugevnevas kehas. Repin meenutas mulle ajuti Igor Tšernjavinit — oli meil niisugune Dzeržinski kommuunis. See sarnasus oli väline, mitte olemuslik: irooniline muie, oskus kasutada teravat sõna. Kuid Igor ei püüdnud kunagi sõnaga haavata, ta oli heasoovlik, armastas seltsimehi. Ent Repinit pures piiritu enesearmastus ja egoism.

Nende mõtiskluste keskelt leidiski mind Repin.

«Teile on kiri, Semjon Afanasjevitš,» ütles ta, pani lauale väheldase valge ümbriku ja väljus.

Ma keerasin ümbrikku pihus — ei aadressi, ei postitemplit, ei midagi. Avasin ümbriku. Selles oli paberileht, millel seisis:

36, 21 4, 19 39, 21, 25, 21, 23, 15, 4
39, 21, 50, 21, 39, 15 15, 19, 19, 21 5, 9, 9, 29, 21
36, 21 17, 9, 3, 4, 35 25, 36, 40, 15, 23, 19
9, 40, 21 39, 21 14, 21, 17, 5, 50, 29
23, 4, 19, 15, 4, 29 17, 9, 3, 4, 25, 21, 29
36, 19, 35, 4, 36, 21 36, 21

12, 17, 4, 39, 15, 19, 35 21, 36, 36, 50, 10, 19
17, 9, 19, 35, 50, 29 39, 50, 19, 29 36, 50, 17
12, 17,19 3, 50, 25, 19, 23, 21, 25 23, 4, 19, 29
5, 9, 17, 10, 19, 29, 21 23, 16, 15, 19
12, 35 4, 23 23, 4 12, 17, 4, 23, 4
14, 21, 17, 5, 50 15, 21, 21, 25, 50, 23, 21, 35, 50, 29
39, 50, 19, 29 35, 21, 10, 50, 35, 19, 19 4, 19
23, 50, 17, 4 23, 4, 19, 17 15, 4, 17, 17, 4, 15, 23
36, 19, 29, 21, 10, 19 25, 9, 17, 5, 21
19, 35, 19, 36, 4, 35, 4 3, 19, 35, 29, 21, 2
4, 35, 35, 4, 39, 16, 19, 39, 4 25, 21, 2, 21, 29, 50, 15, 23
25, 21, 2, 21, 29, 50, 15 12, 35 23, 21, 17, 17, 4
14, 4, 21, 36, 19, 35, 4 23, 4, 19, 4
23, 21, 3, 21, 23, 4 23, 4, 3, 21 39, 16, 19, 39, 4
23, 4, 19, 15, 19, 23, 19 39, 50, 19, 29
23, 4 4, 19 15, 21, 21, 25, 50, 23, 21
36, 19, 29, 21, 10, 19

Ning siis meenus mulle juba mitmendat korda — üks hiljutine sündmus.

Lastekodu nõukogu pidas koosolekut. Äkki koputati uksele ja lävele ilmus Repin.

«Semjon Afanasjevitš,» ütles ta oma tavalisel rahulikul ning sõltumatul kombel, «mul on vaja homme linnas olla. Lubage mind . . .»

Ma ei jõudnud veel mõelda tema palve üle ega küsida, milleks peab ta linnas ära käima.

«Semjon Afanasjevitš,» lausus Steklov kogu peopesaga laupa pühkides, «lubage või ärge lubage talle pärast, kuid nüüd kirjutagu ta protokolli. Mul on juba võhm väljas. Tema on ju meil hea kirjamees.»

«Õigus. Istu, Repin,» ütlesin ma nagu muuseas. «Istu ja kirjuta.»

Repin ei imestanud kunagi — küllap ta vist luges seda vastukäivaks omaenese väärikusele. Ei imestanud ka seekord — istus laua äärde, kindla, kuid jõhkruseta liigutusega nihutas eemale Steklovi, kes ei teinud talle küllalt ruttu ruumi, ja hakkas kirjutama.

Kui nõukogu koosolek lõppes ja poisid laiali läksid, hakkas Jekaterina Ivanovna lehitsema laual lebavat protokolli, ja ma nägin, et ta kulmud tõusid üha kõr-

gemale. «Kirjatargad on vist vigu sisse teinud,» mõtlesin hajameelselt, mõnuga suitsu tõmmates.

«Ja-aa,» ütles Jekaterina Ivanovna. «Ja-a,» kordas ta ja ulatas vihiku Aleksei Savvitšile.

See vaatas — ja temalgi kerkisid sagrised hallisegused kulmud kõrgele.

«Hm!...» lausus ta. «Hm!...»

«Mis seal siis on?»

Ma võtsin nende käest vihiku ja lugesin:

Eripele siikp mead hosba rööhnar...

Peaaegu kogu protokoll, välja arvatud esimesed kaks Steklovi konarlike kritseldustega täidetud lehekülge, koosnes sellisest segadikust.

«Mis see siis on — kas nali? Irvitamine? Mida see tähendab?» küsis Jekaterina Ivanovna nõutult.

«See ei ole lihtsalt tähtede lasu,» ütles Aleksei Savvitš. «Siin on mingi süsteem. Ning ta kirjutas ruttu.»

Aleksei Savvitš tõstis lehe silmadele lähemale, mõtles hetke ja jätkas:

«Jah, siin on loogikat... Eripele siikp mead hosba... Esimene rühm peab korda. Kas teate, ta säilitas kaashäälikud, kuid vahetas kaashäälikute kohad: «r» asemele «s», «m» asemele «p» ja vastupidi...»

Kui me teisel päeval kohtusime, vaatas Andrei mulle kavala pidulikkusega otsa — ega suutnud varjata oma pettumust, kui ma sündmusest sõnagi ei lausunud. Ta sattus ikka ja jälle minu teele ning ei suutnud viimaks enam pidada:

«Semjon Afanasjevitš, kuidas oli mu protokoll?»

«Pole viga, kaunis mõistlikult kirjutatud.»

«Aga... kas te saite aru?»

Ma kehitasin õlgu:

«Mis seal aru saada? On see siis šiffer? Sellest saab väike lapski jagu.»

Repin punastas kõrvuni, kuumalt, pisarateni, nagu see sünnib häbitundest ja teadmisest, et kõigile sinu ümber ja sulle enesele on selge, kui rumalasti sa oled käitunud.

Ta ootas siis suuremat efekti ja oli pettunud sellest, et tema šiffer nii ruttu avastati. Nüüd oli ta nähtavasti otsustanud anda mulle keerulisema ülesande. Ma pidin

äärepealt Aleksei Savvitšile koputama, kuid siis otsustasin teda mitte tülitada. Kas ma siis tõesti ei loe seda ära, mis see jõmpsikas kirjutas? Ning ma istusin mulle hoopis uudse töö kallale — avastama šifrit.

Kui ma uuesti aknast välja vaatasin, oli päike kustunud ja klaasid helesiniseks muutunud; järgmine kord nägin neid tumesinistena, siis vaatas aknast sisse ööpimedus, kuid ma istusin ikka veel neetud paberitüki kallal. Ma naersin kui ka vihastasin enda üle. Mis lapsikus see on! Miks pean ma tingimata selle kirja läbi lugema? Kas poleks lihtsam poisijõmpsikale öelda, et ta on rumal poseerija, «eputis», nagu kõnelesid meie tütarlapsed Dzeržinski-nimelises kommuunis, kui keegi hakkas nina liiga kõrgele tõstma. Muidugi ütlen ma talle seda. Kuid enne leian kätte võtme.

Iga arv tähendab tähte, see on selge. Mõned arvud esinevad tihti, teised harva.

Proovin ära lugeda, kui mitu korda iga number esineb.

Lugesin ära. Sain pikad kahekordsed arvude sambad. Selgus, et mõningaid arve on hoopis vähe.

Millised tähed esinevad kõige sagedamini? Pole ma millalgi varem selle üle mõelnud. Kuid näiteks «š» kindlasti mitte. Võib-olla «o» või «a»? Või mingi «t»? Ent milline arv mida tähendab?

Proovin teisest otsast. Kiri algab kahe kahetähelise sõnaga — 36, 21 ja 4, 19. Mõlemad sõnad esinevad ka veel edaspidi 36, 21 üks kord ja 4, 19 koguni kaks korda. Millised on meil kahe tähega kirjutatavad lühikesed sõnad? Eelkõige muidugi sidesõnad, asesõnad...

Ja siis mulle äkki koitis: kiri võib alata sõnaga «ma».

Kesköösk oli laual mu ees Andrei Repini järgmine kiri:

«Ma ei kavatse kauaks siia jääda. Ma lähen varsti ära, ka paljud teised lähevad minema. Ma oleksin ammugi läinud, kuid mul oli huvitav teid jälgida. Tõsi on, et te olete palju saavutanud, kuid nagunii ei tule teil sellest midagi välja. Inimene hindab ennekõike vabadust, vabadus on talle peamine. Teie tahate teha kõike teisiti, kuid te ei saavuta midagi.»

Tähendab, ta elab

Hommikul pärast lipu heiskamist andsin ma Repinile käsu tulla minu juurde. Poisid pöördusid nagu käskluse järgi tema poole — uudishimu, vahest ehk kahjurõõmugi oli nende pilkudes. Ta kergitas kulmusid, kehitas kergelt õlgu ja suundus oma kerge kindla kõnnakuga minu kabineti poole. Ma ei läinud sinna kohe — las ta istub, mõtleb ja arutab, mis teda ootab.

Kuid tal oli suur tagavara enesekindlust. Kabinetti astudes nägin teda istuvat diivanil kõige sundimatumas poosis — jalg põlvel. Ta tõusis, nagu poleks midagi juhtunud, naeratas mulle ja võttis sundimatult uuesti istet.

Ma istusin laua taha, otsisin mapist eilse šifreeringu ja ulatasin selle temale.

«Kuuled sa,» ütlesin ma, «mul on sulle alandlikem palve. Kui sa tahad mulle midagi öelda, ütle lihtsalt, inimlikult, nagu teevad seda teised. Mis rumal komme see sul on — kirjutada šifreeritud kirju?»

Ta naeratas uuesti.

«Ma mõtlesin, et te loete selle läbi sama kergesti nagu protokolli.»

«Lugesingi. Mul oli meeldiv võimalus tutvuda sinu vaatega minu töö kohta. Mind see ei üllata. Ma nägin juba algusest peale, et sa vaatad kõigele ülalt alla, ning pead ennast vabaks ja uhkeks isiksuseks. Kas võin sulle esitada ühe küsimuse?»

«Palun.»

Talle meeldis väga meie kõnelus — kõnelus võrdsete vahel. Ma olin tagasihoidlik ning viisakas nagu diplomaat — ta vastas samaga, olles ilmselt meelitatud, ja vaevaga varjates rahulolu enesega, mis üha silmanähtavamalt läbi tungis tema naeratusest. Nähtavasti valmistus ta selleks, et ma võtan teda esimesel hetkel vastu mingi vihapurskega, kuid praegu — ei, praegu ei oodanud ta enam midagi paha.

«Ütle, kas su vanemad elavad.»

«Jaa. Mu isa on metsateaduse professor. Ma olen

ainuke poeg. Kuid ma ei tahtnud kodus elada. Mu ema rääkis alati, et ta on minu pärast vanaks jäänud. Ta on õieti alles noor, kuid on juba täiesti hall. Teda kurvastab minu saatus tõepoolest. Kuid vaadake, ma ei saa sellest lahti öelda.»

«Millisest «sellest»?»

Ta kehitas õlgu ja naeratas väljakutsuvalt ning koketselt. Ma ütlesin nagu varemgi viisakalt ja rahulikult:

«Niisiis, Repin, kas ei tahaks sa ära kuulata minu arvamust sinu kohta?»

«Heameelega . . .»

«Sa oled halvem kui Panin.»

Repin hüppas püsti. Uudishimu selle kohta, kas ma lugesin läbi tema kirja ja mis ma teen sellele vastuseks, huvi ebatavalise kõneluse vastu, enesekindlus, soov edvistada — kõik taganes, kõik kustus solvangu ees, millega ma teda tabasin.

Ta seadis nii kindlalt ennast teistest kõrgemale, ta oli veendunud, et ma näen temas endale jõult peaaegu võrdset vastast, vahest nagu täiskasvanut, austan temas julget ja tarka vaenlast. Kuid ma seadsin ta madalamale kõige tühisemast ja põlastusväärsemast olendist Berjozovaja Poljanas — madalamale Paninist, keda isegi Petka ei pidanud inimeseks!

Surutud, tundmatuseni moondunud häälega karjatas ta:

«Ma ei ole Panin!»

Jätkasin, nagu ma poleks teda üldse kuulnud:

«Et Panin varastab, sellest saan ma aru: ta on harimatu poiss, ta ei tunne paremat elu ega pole võimeline esialgu seda mõistma. Kuid sina — ma ju näen —, sa oled kirjaoskaja, palju lugenud, sina, kas suvatseksite näha, koostad šifreeritud kirju ja kogu aeg imetled ennast: «Ah, kui tark, kui iseseisev ma olen, kui ilusasti mul kõik välja tuleb!» Kuid välja tuleb sul näruselt ja alatult.»

«Ma ei ole nagu Panin . . . Ma pole kunagi midagi omadelt võtnud . . . Miks te nõnda räägite?»

See ei olnud enam vaidlusargument, mitte veendumuse väljendus — ta kogeles, oli segaduses, teadmata,

kuidas tuleks tal siis nüüd uuesti tõusta, kui ta on nii äkki ning nii julmalt jalust maha löödud.

«Kõigepealt ma ei mõista, mis tähendavad «omad» ja «mitteomad»,» katkestasin ma teda. «Mispärast on need, kes meie juures lastekodus elavad, «omad», kuid need, kes on teisel pool planku, võõrad? Mulle on kõik meie maal — omad. Mulle on igasugune vargus — vargus, teiste sõnadega — nurjatus ja alatus.»

«Ma ei kuluta kunagi midagi ainult enda peale üksi... Ma jagan poistega...» Ta suutis vaevalt rääkida, tal plagisesid hambad.

«Ka sinu jagamine pole omakasupüüdmatu. Sa ostad sellega poisse ära, et neid pihus hoida. Ennäe, Žukovit ja Sergei Steklovi armastatakse nende endi pärast. Nad ei osta kellegi poolehoidu. Kuid sul ei ole midagi hinge taga. Sul ei ole isegi hinge, sa oled südametu, sul pole midagi, millega inimeste poolehoidu võita, ühtesid sa riisud, teisi ostad ära. Aga küllap sa oled vist isegi märganud, et poisse ära osta muutub üha raskemaks — kas pole? Neile siginevad teised mõtted, teised soovid, neis ärkab eneseväärtuse tunne. Sinu ümber on jäänud veel ainult kõige tõntsimad. Kas mõtled osta kuulsust? Ümbritsevate inimeste armastust? Põlastust ning needust sa saad — ja ei midagi rohkem. Varastada vanaeidelt kolm rubla — mis kuulsus see on?»

Ma olin läinud ometi vihaseks, ja see andis talle võimaluse end pisut koguda.

«Miks kolm rubla? Ma võin omandada päevas kümme tuhat!»

«Omandada? Laekuri paljaks riisuda? Teha õnnetuks terve perekond? Ei, sa oled parasiit, tõuk... Sa oled tühine kelkija, see on kõik. Ma mõistsin seda juba tükk aega tagasi. Seda mõista ei ole raske, tarvitseb sind ainult vaadata. Mõtelda ometi, millega sa kelgid — et ema on sinu pärast enneaegu vanaks jäänud? Sa ei ütle sõnakestki lihtsalt. Sa pole isegi suuteline inimlikku kirja kirjutama — tingimata koostad šifri. Inimesed sinu ümber on tõstnud porist üles kaheksakümmend poissi, püüavad luua neile inimlikku elu, kuid sina vaatad kõrvalt, sülitad neile, irvitad. Millega sa õieti uhkustad?»

Ta pures huuli, mööda ta põski veeresid pisarad — viha ning solvumise pisarad. Ta ei võinud ümber pöörata ja ära minna, sest kabineti ukse taga näeksid teda poisid, nende ette pisarais ilmuda ta ei julgenud. Kuid ka rohkem kuulata ta ei suutnud.

«Istu,» ütlesin ma. «Kuivata pisarad ära, nuuska nina puhtaks.»

«Ma lähen siit juba täna minema!»

«Seda ma teadsin. Sa oled nõrk, sa ei suuda isegi tõtt enda kohta ära kuulata. Sa oled harjunud, et kõik on sinust vaimustuses ja sulle valetavad.»

«Pole tõsi! Kõik see, mis te ütlesite, on vale! Ma ei ole Panin!»

«Ega ma ju ei öelnudki, et sa oled Panin. Ma ütlesin, et sa oled halvem Paninist. Ja tea: kui sa ära lähed, hakkan ma sind veel rohkem põlgama. Sa väljendasid minu kohta oma arvamust — et mu töö on asjatu. Ma ei ole sellega nõus, kuid ma kuulasin selle ära. Ole siis sinagi mees. Oska kuulata, kui sulle öeldakse tõtt näkku.»

Koputati. Ma läksin ukse juurde — selle taga oli Koršunov. Tal oli tuline tahtmine sisse astuda või vähemalt silmanurgastki vaadata, mis kabinetis tehakse.

«Semjon Afanasjevitš,» nämmutas ta, «mis ma tahtsin küsida...»

«Mida siis?»

«Jekaterina Ivanovna seal räägib...»

«Mida ta räägib?»

Ta sirutas üle minu õla vaadata püüdes kaela ja tõusis isegi kikivarvule.

«Sul ei ole, nagu ma näen, endalgi meeles, milleks sa mind vajad. Kui meenub, tuled uuesti.»

Ma lõin ta nina ees ukse kinni. Kuulnud, et ma tulin tagasi, tõusis Repin, salkus juustega ja punetav, diivanilt üles.

«Ma ei või siit sellise välimusega välja minna,» ütles ta läbi hammaste.

«Istu veel. Siin on sulle raamat, loe.»

Ta võttis raamatu ja jäi vaikselt istuma. Ta muidugi ei lugenud — ma ei kuulnud, et ta kordagi oleks lehte

pööranud. Aeg-ajalt tõstsin silmad töö juurest üles ja vaatlesin teda. Ta oli hoopis muutunud, just nagu luitunud. Kuhu olid jäänud tema muretu, enesekindel hoiak, tema naeratus? Ta oli kahvatu ning näris huuli.

Tasakesi avanes uks. Lävele ilmus Kostik ja jäi suurte silmadega Repinile otsa vaatama.

«Milleks sa tulid?»

«Kolõškin rääkis: vaata, mis see Andrei seal teeb. Aga ta ju loeb . . .»

Ma võtsin Kostikul käest kinni ja viisin ta välja.

. . . Repin ei lähenenud mulle tollel päeval enam. Kuid ma tundsin kogu aeg endal tema keskendatud ja küsivat pilku. Mis siis ikka, see on hea. Mõelgu ta üha uuesti ja uuesti läbi meie hommikune kõnelus. See on algus. Kui minu põlastus teda puudutas, siis on see hea. See tähendab, et ta elab.

Hilja öösel, kui poisid olid magama heitnud, uitsin ma kaua mööda parki, hingasin sisse niisket ning värsket mulla, noore lehestiku ja kasvava rohu lõhna ning mõtlesin, aina mõtlesin. Ennäe, minu ees on kaks poissi — Panin ja Repin. Mõlemad on vargad. Üks neist on lastekodus vihatud kõigi poiste poolt — olgu need kõige väiksemad või kõige suuremad. Teisesse suhtutakse lugupidamisega, teda isegi imetletakse. Panin varastab kõigilt ning igaühelt tühiseid asju, ta on morn, ebaseltsiv. Repin on menukas: ta toob iga kord linnast taskutäied kompvekke ja raha. Tal on väga hea välimus. Ta suhtub seltsimeestesse soosivalt, üleolevalt, armastab neid üllatada, nende ees edvistada. Paninile ei mõju miski — ei sõnad, ei üldine põlgus. Repin ei ole põlgusega harjunud, see rabas teda nagu piitsahoop.

. . . Mis oli kõige peamine, kõige võluvam Anton Semjonovitši juures? Ta oskas inimeses äratada inimlikkust. Ta oskas imeväärselt niihästi näha inimlikkust kui ka seda ellu äratada.

Kuueteistkümne-aastase noorukina sattusin ma Poltaava vanglasse, kus ma istusin oodates oma saatuse otsustamist, kui mind äkki vangla ülema juurde välja kutsuti. Ma läksin ja jäin lävele seisma. Peale ülema oli toas mulle võõras mees kulunud sinelis, paslik õlgadel. Mõlemad vaatasid mulle otsa — ülemal silmad külmalt vidukil, teise silmi ma läikivate näpitsprilli klaaside taha ei näinud.

«Perekonna-, ees- ja isanimi?» küsis ülem.

«Lubage mind, seltsimees,» katkestas teda võõras. «Nii et sina oledki Semjon? Saagem tuttavaks. Minu nimi on Anton, minu isa oli sulle nimekaim.»

«Nõnda olete teie siis Anton Semjonovitš?»

«Täiesti õige. Kütin, näed, selliseid kangeid poisse nagu sina. Kes istub vanglas oma aega ära, kes tembutab tänaval — mis elu see on? Lühidalt öeldes, kas sõidad koos minuga?»

«Küllap mina sõidaksin, ainult kes mind vanglast välja laseb?»

«See on juba minu mure. Tähendab, oleme kokku leppinud? Sa astu, palun, hetkeks välja.»

Ma väljusin. Tublisti kümme aastat hiljem sain ma teada, et Anton Semjonovitš, võttes mind vanglast oma vastutusele, andis minu eest pitseriga allkirja — ning arvas, et ma seda mulle alandavat toimingut ei pea nägema.

Ja nii siis väljusime me vangla väravast.

«Praegu läheme varustusbaasi, Semjon; sealt saame midagi kaasa, laome peale ja liigume siis kodu poole. Hobust juhtida oskad?»

«Oskan.»

«Mina, vennas, olen päris väsinud: see pole hobune, vaid nuhtlus, ja nagu kiuste läheb ta iga poole versta tagant rakkest lahti.»

Kubermangu rahvaharidusosakonna toiduainetebaasis andis Anton Semjonovitš minu kätte leiva, hirsitangude, karamellide ja rasvainete orderid — võta vastu! — ja läks ise kuhugi minema. Ma sain kõik kätte, panin ära ja mõtlesin koormatud saani kõrval seistes: kuidas siis nõnda? Kes ta on? Kuhu me sõidame? Milline veidrik — võttis vanglast kaasa, käsutab nagu kodus, usaldas nii suurt varahulka vastu võtma . . .

«Said kätte? Ongi tubli. Muidu oleks mul endal tulnud jännata. Kuid mulle on kaalud ja kaalujad surmani vastumeelt — nad tüssavad mind. Noh, rakenda hobune ette.»

Mis minuga toimus? Selleks ajaks olin juba sellega harjunud, et minu sõna kuulati, kuid tema oleks võinud öelda: «Asu ise rakkesse ja vea sedasinast saani,» ja ma oleksin asunud aiste vahele.

Me sõitsime mööda suurt Poltaava—Harkovi maanteed. Pakane võttis lõdisema, ümberringi oli lumeväli. tuul.

«Kas külmetad, Semjon?»

«Ei.»

«Võta see paslik ja tõmba pähe.»

«Mul ei ole ju külm.»

«Võta. Kui saad kõrvad soojaks, annad mulle tagasi, nõnda pääsemegi mõlemad hädast.»

Ning Anton Semjonovitš heitis mulle oma pasliku pähe. Kui soe näis mulle olevat see kulunud paslikukene!

Mõni aeg hiljem ütles ta:

«Noh, kas said kõrvad soojaks? Anna, vennas, nüüd mulle, muidu külmavad minu omad hoopis ära.»

Võtsin ruttu pasliku ja andsin selle Anton Semjonovitšile. Niipaljukest oligi kõike tol õhtul. Ent seda oli väga palju!

Siis meenus mulle teinegi õhtu, mis on jätnud minu hinge niisama sügava, niisama kustumatu jälje.

Kord kohtasin ma teda õues öösel, juba pärast öörahu algust. Mul oli alati hea meel kohata teda üksinda. Nelja silma all öeldud sõna pidasin ma eriti kalliks — mulle näis, et see kuulub siis vaid mulle, ainult minule.

«Miks te ei maga, Anton Semjonovitš?» küsisin ma lootes, et ta kas või hetkekski peatub ja võimaldab mõne sõna vahetada.

Anton Semjonovitš oleks nagu vappunud ja ta ütles pingutusega:

«Jäta mind rahule! Sina oled samasugune metsloom... ei, halvem — samasugune elajas nagu kõik teisedki...»

«Anton Semjonovitš! Mis teiega on? Mis on juhtunud?»

«Ma olen teile andnud kõik, mis on inimeses paremat — nooruse, mõistuse, südametunnistuse, au. Ma mõt-

lesin, et olete inimesed, kuid teie olete kari, jõuk kavalaid kelme!»

«Anton Semjonovitš, aga mis on siis juhtunud?»

«Sa ei tea, mis on juhtunud? Ära teeskle tola, aitab! Mitte kedagi teist ma ei usu! Teie ei kanna mitte ainult mind tükkhaaval laiali — teie õgite ka üksteist. Sa ei tea, mis sünnib magamistoas? Ning sa oled teistest halvem: sa ei mängi, kuid tead ja vaikid nagu argpüks.»

Ta pööras ümber ja läks ära, kuid mina seisin nagu piksest rabatud. Siis sööstsin magamistuppa. Seal vilkus hädavaevalt maskeeritud lambi valgus. Buruni voodil istusid ainult pesuväel kolm poisijõmmi. Nad istusid nõnda rusutult, alandlikult ning vaatasid haledate ja ahastavate silmadega Buruni otsa, kes segas häirimata rahus kaarte.

«Aitab mängimisest!» hüüdsin ma lävelt.

«Kas Anton?» küsis valvsalt Burun.

«Mitte Anton, vaid mina! Aitab!»

«Ohhoo!»

«Ževelõi, Gud ja teie kõik — magama!»

«Mis sinuga on, Semjon? Ennäe, kui hästikasvatatud sa oled.»

«Lõpeta mäng! Mis oled võitnud, anna poistele tagasi! Meil ei ole õigust Antoni üle irvitada!»

«Kas mina siis temaga mängin? Mis see temasse puutub? Või oled sa tema advokaadiks hakanud?»

«Ütlen veel kord: lõpeta!»

«Sa mine õige...» algas Burun, kuid ei lõpetanud. Kas oli minu näol nii meeletu ilme või midagi muud, kuid ta takerdus ja ütles mornilt: «Olgu... lõpetasime...»

Ei, inimene tunneb usaldust mitte ainult soojas, südamlikus kõneluses, vaid tunneb kä vihas, järsus, halastamatus sõnas. Anton Semjonovitši viha, tema põlgus olid alati nii siirad ja inimlikud, et äratasid meis kõige pühama ning inimlikuma. Isegi kõige laisemad ja tuimemad mõistsid: kui palju südant on vaja meie kasvatajal, kui palju raiskab ta ennast meie jaoks, kui palju annab ennast — milleks? Ainult selleks, et meist saaksid inimesed ja et meie elaksime nagu inimesed.

Pioneerid

Me lõunastasime, kui sööklasse sööstis hingeldav Suržik. Tema tavaliselt ükskõikne ja kinnine nägu lõkendas ja silmad... Me vist nägimegi esmakordselt, et Suržikul on silmad: alati raskete laugudega uniselt kaetud, olid nad nüüd valmis välja hüppama — ja selgus, et nad olid elavad, rahutud.

«Semjon Afanasjevitš!» rääkis ta hinge vaevu tagasi tõmmates. «Seal tulid Leningradist... meie juurde... mingisugused...»

Poisid tõusid, mõni neist heitis juba lusika kõrvale, väike Steklov kargas püsti.

«Pavluša, kas sa juba lõpetasid? Kui ei, siis istu paigal,» kuulsin ma, kui väljusin.

Žukovi rühm oli sööklas korrapidajaks, ja kas siis Sanja lubab välja minna, kui supp on pooleli, puder söömata — niisama lihtsalt hüpatakse söögilaua juurest minema!

Suržik astus pikkade sammudega minu kõrval, vaatas mulle näkku ja kordas erutatult:

«Teata, ütlesid nad, juhatajale. Sa oled nagu näha, korrapidaja, niisiis kanna ette juhatajale...»

«Kes siis? Kes, tulid?»

Ent siin kuulsin ma kuiva trummipõrinat. Jalgväravast marssisid kahekaupa reas meile vastu pioneerid — tükki kümme, kõik vormis ja kaelarättidega. Pikk nooruk sammus vasakul. Oli kohe näha, et ta oli kõigega väga rahul — niihästi rütmika trummipõrinaga, oma väikese rühma rühiga kui ka kauni päikesepaistelise päevaga.

«Seis!... Üks-kaks!»

«Oh, oleks nüüd fanfaar!» sosistas Suržik meeleheitlikult.

«Teie olete juhataja?» küsis pioneerijuht.

«Mina.»

«Tervist. Meie oleme Leningradi pioneeride delegatsioon kingitustega teie lastele. Lutšinkin.»

«Väga rõõmustav. Karabanov.»

Ausalt öeldes — ma ei saanud millestki aru. Milleks äkki kingitused, kust? Ent see pikk nooruk käitus nõnda tarmukalt ja lõbusalt, nõnda enesekindlalt vaatasid ta kirkad silmad... Oli lihtsalt võimatu kahelda, uuesti küsida! Ma vaatasin tagasi: mulle vaatas otse suhu vaevu hingav Petka. Ma noogutasin pead. Kõlas kellahelin, mis kutsus rivistuma, ja kohe kihutasid sööklast, magamistubadest ja pargist poisid meie juurde. Veel minut — ja kogu lastekodu oli rivis nagu alati — rühmade kaupa, igaüks oma alalisel kohal. Samal ajal andis pioneerijuht omadele vaikse käskluse ja nad rivistusid silmapilkselt ümber lühikesse viirgu rivi ette.

Valvekorrakomandör Suržik seisis minu kõrval ja vaatas abitult enda ümber, teadmata, mis teha oma käte ja jalgadega, mis olid muutunud veel kohmakamaks kui alati.

Pioneerijuht vaatas mulle küsivalt otsa. Ma andsin märku, et ma loovutan talle au ja koha.

«Sõna teadaandeks on Tanja Vorobjoval!» ütles ta.

Ja viirust astus esile pügatud juustega tõmmu tütarlaps, aastat kaksteistkümmend vana. Nagu Petkalgi, olid kõige üllatavamad sellel tõmmul näol sinakate silmavalgetega suured hallid silmad — vihased, kangekaelsed silmad.

Ta astus sammu ettepoole, heitis käega laubalt juuksekihara kõrvale, tõmbas nagu enne vettehüpet hinge ja lausus väga resoluutselt:

«Seltsimehed!»

Ma heitsin pilgu seltsimeeste ridadele. Nad vaatasid tütarlast tähelepanu ja huviga. Ja see, oodanud sekundi, jätkas niisama resoluutselt ja enesekindlalt:

«Teile on teada, et Gorki üleskutse peale jätkub kingituste korjamine külalaste jaoks. Märtsikuu alguses saadeti esimesed pakid. Korjandusel on esirinnas Smolnõi ja Petrogradi rajoon. Viiburlased on jäänud maha. Balti tehase pioneerid viisid kõigis tsehhides läbi tehnilise varustuse korjanduse. Tehas «Krasnõi gvozdilštšik» saadab teile vihikuid ja raamatuid. Uritski-nimelise baasi pioneerid saadavad korvpalle, kabe, male, lauamänge'... Elektriremondi baas...»

Tütarlaps lausa puistas nimesid ja arve (kuusteist-kümmend vasarat, kuus käsisaagi, kümme meislit...). Oli selge, et ta ei esinenud esmakordselt — asi oli lihtne, tavaline ja võib-olla isegi pisut tüütav.

Kui ta peatus, et hinge tagasi tõmmata, kostis meie ridadest asjalik küsimus:

«Aga kus see kõik on?»

Ma tundsin ära Volodini hääle. Keegi turtsatas, naer veeres mööda rivi ja vaikis. Tanja Vorobjova kehitas kergelt õlgu:

«Kus? Jaamas. Sinna jäi valvur... Kus... Nagu seisaks asi selles!»

Kuid meie jaoks seisis asi ka selles. Meie ei osanud veel abstraktselt mõelda. On toodud pallid, kruustangid, korvpalli korvid? Vähe on sellest ainult kuulda — on vaja neid rutem vaadata, puudutada ja käiku lasta!

«Suur tänu teile, seltsimehed pioneerid,» ütlesin mina. «Suur, südamlik tänu teile nii teie kingituste kui ka selle eest, et tulite meile külla. Ja nüüd saagem tuttavaks... Seltsimees valvekomandör, anna käsklus «vabalt».»

«Vabalt!» hüüdis Suržik pingutatult.

Read võppusid, kuid ei lagunenud koost. Külalised ei liikunud samuti paigast. Minu poisid ja küllasõitnud seisid ja silmitsesid üksteist.

«Kas te ei sööks õige lõunat?» küsisin ma.

See oli, otsekoheselt öeldud, ülitark käik. Külalised vahetasid pilke.

«Lõunat sööma! Lõunat sööma!» hõikas Žukov. «Seal on veel kõike küllalt, kartuleid sai veel keema pandud, meie juba panime, kohe! Lähme!» sõnas ta külalislahkelt, sirutades kätt ja pöördudes kord ühe, kord teise poole.

Ta inetu, kuid väga elav ja tark nägu hiilgas üleni elevusest ja mingisuguse hea elamuse ootusest, mis nüüd tingimata pidi sündima. Võis arvata, nagu tegelekski ta alati aina külaliste vastuvõtmisega.

Leningradlased liikusid söökla poole mitte enam paarikaupa, vaid tihedas kobaras, ümbritsetud minu poistest. Hallisilmaline Tanja esitas Sanjale rangelt

mingeid küsimusi, ja see vastas talle väga viisakalt, kuid samal ajal pisut üleolevalt.

«Aga jaama, millal siis jaama?» rünnati mind igast küljest.

«Suržik, tee korraldus.»

«Kas ma ise lähen?»

«Milleks sa ise? Kelle hooleks sa siis maja jätad? Sa oled täna peakorrapidaja. Saada kedagi. Kas või näiteks... Repin. Ta on vist vaba?»

Suržik paotas suud, tõmbas pea õlgade vahele, vaatas enda ümber, köhatas... Ta püüdis kas või pisutki, kas või minutigi aega võita. Kuid midagi polnud teha. Ja siis oli minul ja ümberseisvatel poistel mõnu kuulda, kuidas Viktor Suržik pisut kogeldes andis Andrei Repinile korralduse:

«Kuule, Repin... seesamane... Võta kolm poissi, millised sulle on vaja... ja mine jaama... nende... samaste... mis toodi.»

Repin kuulas vaikides, silmad maas ja ninasõõrmed kergelt laiali. Surus huuled tihedamini kokku. Arvatavasti oli tal tahtmine Suržikule vastu hakata, võibolla ka välja naerda. Kuid temalgi ei jäänud üle muud teha: kuulanud selle kohmaka korralduse ära, keeras ta vaikides ümber ja läks — korraldust täitma.

Külalised asusid meie sööklas kolme laua taha — koos pioneerijuhiga oli neid just kaksteistkümmend. Korrapidajad tõttasid nagu meeletud köögiava juurest laudade juurde ja tagasi. Kord paistis neile, et leivast tuleb puudus, kord tormasid nad supilisa tooma, kord arvasid nad äkki, et on vaja soola juurde puistata soolatoosi, mis oli juba niigi täis.

«Teil korvpalli ei ole? Tähendab, on hea, et tõime korvpalli korvid?» küsis väike ümaranäoline pioneer heleroosade naljakalt õieli kõrvadega.

«Pall on. Aga korv on vilets: võru on katki. Aga me võime töökojas...» asus Podsolnuškin vapralt seletama, kuid takerdus äkki poolelt sõnalt.

«Aga kas raamatukogu on?» küsis pioneerijuht.

«Raamatute eest suur aitäh, raamatutega on meil lugu kehv,» tuli Jekaterina Ivanovna appi.

«Toome veel. Kas teate, kuidas kingituste korjandus läheb? Kõik toovad, aina toovad lihtsalt üksteise võidu,» teatas veel keegi külalistest, kõige väiksem, ja kui mitte arvestada Tanja Vorobjovat, siis ka kõige tõsisem — tema oligi trummilööja.

«Sööge, sööge rohkem!» võõrustas murelikult Tanja.

Tema üksinda käitus täiesti lihtsalt ja sundimatult, samal ajal kui teised sekeldasid külaliste ümber, aga Petka jooksis koguni iga minut õue ning kihutas samas sööklasse tagasi, leidmata, mis õieti peaks veel tegema.

Samal ajal loodi õues rutuliselt mingit juba päris üleloomulikku korda. Meil oli juba niigi puhas. Ent nüüd korjas Petka jooksupealt paberitükikese ja sisistas: «Ajavad muudkui prahti maha...» Pavluška Steklov pühkis võrkpalliväljakut sellise näoga, nagu oleks see ballisaali parkett. Ljonja ajas tõtates kuhugi oma kanu. Ta oli muidugi kindel, et Kirju oma tibudega võib olla iga õue kaunistuseks, kuid teda rünnati igast küljest. Jäi üle vaid alistuda.

Aleksei Savvitš vaatas poisse trepilt.

«Tunnevad endid peremeestena,» ütles ta minu pilku kohates.

Kõige rohkem ma kartsin, et nad jäävadki käima kobaras ja vahtima külalisi, nagu poleks nad kunagi nina püsti ajanud täpselt samasuguste poiste ees Leningradi tänavail.

Ent jää murdjaks sai trummimees. Ta väljus sööklast esimesena — väike, mitte pikem Ljonja Petrovist, tähtis ja tõsine, peatus trepil ja pidi äärepealt komistama Petka otsa. Petka ei saanud oma ihalevat-valulevat pilku lahti trummimehe käes olevalt uuelt punaserummuliselt, hiilgavate vasksete kruvidega trummilt. Siis kohtusid nende pilgud.

«Kas oskad?» küsis trummimees.

Petka raputas pead.

«Kohe näitan. Võta pulgad...»

Kui söökla uksele ilmusid pioneerijuht, Tanja ja teised, ümbritses trummimeest ja Petkat juba tihe rõngas minu poisse. Keegi neist ei osanud trummi lüüa, kuid kõik õpetasid ja soovitasid üksteise võidu:

«Tihedamalt, tihedamalt on vaja! Vasak käsi jääb sul maha. Miks sa ainult paremaga!»

«Ah, minge metsa!» tõrjus Petka tusaselt.

Leningradi poiss trummeldas nõnda toredasti, nõnda selgesti:

Vanal trummilööjal,
vanal trummilööjal,
vanal trummilööjal
uni hea!
Äkki ärkas,
pöörda märkas,
pursuid kõik uppi
lõi siis pea!

Petkal ei tulnud nii hästi välja. Aga talle ei meeldinud see hoopiski, kui ta millegagi hakkama ei saanud! Või kellele see meeldib?

Siis aga ilmusid teerajale Repin, Volodin, Kolõškin ja veel keegi leningradlane — nad vedasid käru, millel oli kastide koorem. Kui nad lähemale jõudsid, ütlesin ma:

«Kõik kastid tuleb lattu viia, seal avame ja kirjutame kõik üles. Raamatud viige klubisse. Sa korralda, Repin.»

Ja Repin hakkas korraldusi jagama:

«Steklov, võta see kast siin — kannad üksi ära, see on kerge... Volodin, kutsu Žukov... Žukov, siin on raamatud, võta, vii kellegagi koos klubisse.»

Ta kõneles külmalt, vaikselt, nagu oleks igaüht hamba all proovinud — kas ei hakka Steklov vastu vaidlema? Kas ei keeldu vahest Žukov? Ent nii üks kui ka teine kuulasid sõna. Minu poole Andrei ei vaadanud, nagu poleks mind siin üldse.

«Aga miks olete te kõik ilma kaelarättideta?» küsis äkki Tanja. «Või olete te organiseerimatud?»

Jäi väga vaikseks. Siis küsis Žukov valvsalt:

«Miks organiseerimatud? Mis poolest oleme meie halvasti organiseeritud?»

«Noh, see tähendab — mitte pioneerid. Mitte pioneerid — see ongi organiseerimatud. Nõnda räägitakse alati, siin pole midagi erilist,» seletas tüdruk, tundes end poiste rahulolematute pilkude all ebamugavalt.

«Meie oleme organiseeritud,» ütles Sergei kuivalt.

«Kuid pioneere teil ju ei ole?» andis Tanja vastu-

lõögi. «Aga kas teil «Leninskie Iskrõ» käib? Internatsionaalseid viiekopikalisi kogute? Griša!» Pead raputades pöördus vihane tütarlaps pioneerijuhi poole: «Kas kuuled? Nad ei korja isegi internatsionaalseid viiekopikalisi... Aga ühing «Laste sõber» teil on? Noh, teate...»

«Kannata, Tanja,» peatas teda rahulikult pioneerijuht, ja tema naervad silmad muutusid esmakordselt täiskasvanulikult tähelepanelikuks ja tõsiseks. «Poisid,» lisas ta leebelt, pöördudes nende poole, kes olid ligemal, «teie rääkisite, et teil on klubi. Näidake õige.»

«Klubi... see pole meil veel eriti sisustatud, aga siiski...» vastas Sergei mitte ilma kohmetuseta.

«Läki!» segas end valmisolevalt vahele Petka. «Lähme, kohe näitame teile. Klubi on meil suur!»

Ta läks ees, ja näis, et ta kõnnak, kõrgele tõstetud õlad ja isegi pöetud kukal ilmutasid ärevust: ainult mitte häbisse jääda!

«Näete, see on väga huvitav!» ütles Petka, osutades laia žestiga ammulisuulisele vineerist pursuile. «Võite proovida. Ja siin on lauad — möödunud nädalal töökojas tegime. Kabe ja male jaoks, esiotsa on meil ainult kabe, Steklov treis koos Aleksei Savvitšiga välja...»

«Malendeid me tõime teile,» lausus sekka harali kõrvadega pioneer.

«Aitäh selle eest! Aga siia tulevad riiulid, meie ise teeme. Ja paneme neile raamatud — teie toodud ja ka meie omad, meil on neid samuti...»

Raamaturiiulid mõtles Petka käigu peal välja, meil sellest seni veel juttu ei olnud.

«Aga kus on teie seinaleht? Seda te välja ei anna?» küsis Tanja.

«Kannata, Tanja,» peatas teda jälle Griša. «Proovime tõepoolest märki visata. Kus on teil pallid? Nonoh, ma proovin õige... Üks! Kaks! Näete, see polegi nii lihtne! Noh, nüüd sina, Smirnov. Nii! Sul läheb paremini; aga sina, Tanja?»

«Ma proovin,» ütles püsimatu Tanja mornilt. «Kuid ma ei saa siiski aru, miks pole neil...»

«Tanja, ära pea kinni, kõik tahavad proovida.»

Palliheite-kunsti valitses Tanja palju halvemini kui

kõnekunsti, ja tabanud märklaua suud ainult ühega viiest, hakkas ta ringi vaatama veelgi rangemalt ja kriitilisemalt.

Sel ajal hüppas Petka, üleni punane ja kohevil, uuesti õue.

«Kolõškin,» kuulsin ma akna tagant tema häält. «Kolõškin, tule rutem! Näita, näita neile, kuidas tuleb visata! Tule juba rutem!»

Ta ei võinud Kolõškinit silma otsaski sallida ega pöördunud kunagi tema poole. Kuid nüüd oli asi liiga tõsine.

Oma tavalise hajameelse, unise ilmega Kolõškin tuli klubisse, trügis ettepoole, ootas, kuni Tanja endise kahtlase eduga ära viskas tema kätte jäänud pallid, võttis siis kasti vasemasse kätte ja asus mitte kõvasti, kuid täpselt parema käega vehkides, peaaegu sihtimata palli palli järel pursui ammuli suhu pilduma.

«Näete, näete, kuidas pillutakse!» kisas kareldes ja kätega veheldes Petka. «Oi sind! Veel kord! Lase käia, Kolõšš, lase käia!»

«Aga ütelge...» tahtis alustada Tanja.

Kuid siin hõikas keegi, kes oli samuti nagu Petka haaratud ideest end külalistele näidata:

«Mängime korvpalli! Meie teie vastu!»

Samas kihutasid Petka, Pavluša ja veel keegi väikestest kutsuma vanemaid poisse — need pakkisid töökojas äsjatoodud varandust lahti. Keegi kisas:

«Kas uute korvidega?»

«Millal neid siis kohale lüüa? Mängime seekord vanadega!»

«Võib-olla oleks parem segameeskondadega?» tegi Griša mulle otsa vaadates vaikselt ettepaneku.

«Parem otsustagu nad ise,» soovitas Aleksei Savvitš. «Säärane jõukatsumine on sõprusele kasuks.»

Leningradlased kogunesid ringiks kokku ja vaidlesid omavahel sosinal.

«Ta on oma koolis kõige parem,» kostis nende poolt.

«Olgu, olgu! Aga kes veel?»

Meil erilist korvpallimeeskonda ei olnud, kuid kõik paremad mängijad olid viimseni teada: Žukov, Sergei

Steklov, Podsolnuškin ja... «Ah, oleks Korol, oleks Korol siin!»

Leningradlaste meeskonnas oli kaks tütarlast — Tanja ja veel üks, kõhnukene, kuid osav ja sitke. Suuremat kartust ta, muide, ei sisendanud — oli välimuselt väga habras ja ka kasvult väike.

«Neil on ju plikad,» sosistas minu kõrva ääres Suržik. «Anname säru!»

«Kes on siis meil viiendaks? Semjon Afanasjevitš, vahest ehk teie?»

«Ei, ei! Kas Griša mängib meie eest? Minge ikka!» pahandas Tanja.

«Repin! Tema olgu viies!» ütles Žukov.

Ma pöördusin ümber ja minu pilk kohtus Andrei omaga. Ma polnud veel kunagi näinud, et ta mängib korvpalli, ja ma ei aimanudki, et ta seda oskab. Kuid nähtavasti teadis Sanja minust rohkem. Praegu vaatas Repin mulle otsa sama kinnise, solvunud ilmega, mis oli säilinud ta näol kogu aeg möödunud päevade jooksul.

«Kas mängid?»

Ta liigutas kulme.

«Võin,» vastas ta viivitades.

«Noh, hakkame pihta, rutem, rutem,» segas vahele Griša. «Mina olen kohtunik. Kas leidub teil vile?»

Algul mängisime meie paremini. Meil oli üks tõsine eelis: meie mängijad tundsid üksteist, teadsid peast igaühe tugevaid ja nõrku külgi. Külalised olid erinevaist koolidest ja mängisid koos esmakordselt. Pealegi ei võtnud poisid tõsiselt arvesse ei Tanjat ega teist, kõhna tütarlast. Palli oli vaja kiiresti edasi anda, kuid nad otsisid silmadega üksteist, eelistades kaotada aega, ainult et mitte heita palli tütarlastele.

«Ei ole õiglane!» kisas Tanja. «Griša, sa vaata, mis nad ometi teevad!»

Kõhn tütarlaps vaikis ja jälgis vaid lakkamatult palli, huuled tihedasti koos. Tema kumera kangekaelse laubaga nägu oli rahulik ja tähelepanelik. Kuid siis pöördus ta nõtkelt, haaras palli ja peopesadega seda vastu maad põrgatades jooksis ta meie korvi poole. Kõrvalt kerkis esile Podsolnuškin, sai palli kätte, kuid

ainult sekundiks: tütarlaps jooksis ettepoole, haaras uuesti palli, heitis ootamatult tugevasti üles, ja teinud kõrge kaare, vajus pall nagu nähtamatust niidist täpselt tõmmatult meie rõngasse. Esimene korv!

«Täitsa tüdruk!» hõikasid kohe mitu häält, kõige valjemini aga Petka.

Meie polnud isegi võimelised nukrutsema — nii hästi, nõnda osavasti mängis see tütarlaps.

«Ennäe, mis tähendab vastast alahinnata!» lausus meile otsa vaadates lõbusalt ja paljutähendavalt Griša...

Mäng jätkus. Teist korda viskas palli meie korvi linalakk jõmpsikas, keda ma sööklas märkasin tema haruldase isu tõttu. Tüse, peaaegu paks, valged kulmud ning ripsmed, luitunult helesinised silmad... Paistis, nagu oleks ta pidanud olema unine, loid, kohmakas, umbes meie Suržiku taoline — aga mine sa võta kinni...

Edasi olid mängu peremeesteks peamiselt kõhn tütarlaps — muuseas selgus, et ta nimi oli Ženja — ja see linalakk poiss. Viimane tegi otse imet — väsimatult lendas ta väljaku ühest äärest teise, püüdis kinni ka kõige lootusetumad pallid, kukkus, tõusis silmapilkselt — ja kaugelt, peaaegu vastaspoolsest äärest viskas samasuguse kergusega nagu esimenegi kord jällegi palli meie korvi. Mängu seis oli 6 : 0 — paraku mitte meie kasuks.

Kui tähtis on hästi alata! Kuigi nad varem polnud koos mänginud, tundsid külalised end pärast kaht esimest tabamust südikaina ja kindlaina. Keegi neist ei rabelnud väljakul asjatult, nad andsid üksteisele palli täpselt edasi ja ei kaotanud pead, kui võitlus pidas neid oma korvi juures kinni.

Minu süda valutas meelehärmist. Oh, kui oleks võimalust sekka lüüa! Raske on seista ja vaadata kõrvalt, kui käed nii sügelevad appi minema. Ja ometi oli mul hea meel oma poisse vaadata — neid, kes ei mänginud ja koos minuga edusammudele ja kaotustele kaasa elasid. Petka oli endast väljas. Ta peaaegu nuttis ja vaatas iga minut tummas ahastuses mulle otsa. Korobotškin, Suržik, Volodin, Koršunov — kelle nägu mulle

ka silma puutus, keegi ei jäänud ükskõikseks, kõik olid erutatud, ärevuses... Võimalik, et nad esmakordselt elus kartsid ja olid ärevuses mitte enda pärast.

Aga meie meeskonnas valitses segadus. Pole ka nali — mängu seis on 6 : 0 ja null on sinu osaks! Nad sattusid niivõrd segadusse, nagu poleks nad varem kordagi koos mänginud. Veel kunagi polnud ma näinud Sergei Steklovi nii punasena ja sasisena. Žukov nõretas higist. Podsolnuškin ei saanud oma rõngast kaitstes minutitki paigal püsida; ta sööstis aina ettepoole, ja kui pall lendas meie juurde, polnud õieti kedagi seda tõrjumas. Ainult Repin jäi rahulikuks. Iga ta liigutus oli järele kaalutud, ta ei sekeldanud, ei kaotanud enesevalitsust. Ta tegutses vahest ehk liigagi vähe, nagu ära oodates, silmitsedes, nagu midagi varitsedes.

Pärast seda, kui meile visati kolmas korv, ütles Repin midagi läbi hammaste Žukovile, too sosistas Podsolnuškiniga, ja nad vahetasid kohad — Sanja asus kaitsesse. Podsolnuškinist mööda joostes ütles Andrei midagi temalegi ja nähtavasti mitte eriti armastusväärselt. Podsolnuškin ainult liigutas pead, nagu oleks tal hammas valutama hakanud.

Nüüd Andrei rohkem nagu libises kui jooksis linalaka kõrval, teda segamata, püüdmata palli ta käest ära lüüa. Linalakk andis palli Tanjale — Andrei jõudis tüdruku kõrvale. Tanja viskas palli — ja mitte halvasti. Ent Repin lendas selle järel, nagu ei kaaluks ta rohkem kui pall ja nagu oleks teda paisanud samuti nähtamatu tugev käsi. Ja ta saatis lennult palli vastase korvi. Pall põrkas kergesti korvi rõnga vastu, hüppas üles — langes täpselt võrku.

«Hurraa, Andrei! Hurraa meie omadele!»

«Mitte kuivalt! Mitte kuivalt! Ma juba arvasin, et kuivalt!» kordas Petka nagu meeletu.

«Hea vise!» nõustus Griša.

Ja mäng läks uuesti lahti. Kõhn Ženja, kes viskas meile esimese korvi, tegi jälle osava ja jõulise viske, kuid Žukov püüdis palli kinni, saatis Steklovile ja Steklov andis selle kindlalt üle Repinile. Jälle saatis Repin väga kaugelt vahemaalt palli vastase korvi

peale — ja tabas uuesti. See toimus kiiresti ja kergelt, nagu unes, ja näis, nagu tõmbaksid kõik meie poisid korraga hinge tagasi — alles pärast väikest pausi kõlas üksmeelne vaimustuskisa. Aga Repini näole ilmus sekundi murdosa vältel teda tundmatuseni muutev kõige lihtsama ja tavalisema lapserõõmu ilme. Ning siis kõlas vile, mis kuulutas mängu lõppu.

Meil ei läinud korda isegi viigini jõuda, ent õnnetunne teadmisest, et ei tulnud häbistavat kuiva, oli suur: mängijaid tihedasti ümbritsedes patsutasid poisid nende õlgu, omade ja võõraste selgu, kisasid ja seletasid.

«Veel üks mäng! Teeme kaotuse tasa!» röökis Petka, truusüdamlikult esinedes «rahva hääle» osas.

Griša vaatas talle oma naervate silmadega tähelepanelikult otsa.

«Õige, kaotus tuleb teil tasa mängida. Kuid meil on, tead sa, aeg juba koju minna.»

«Me tuleme veel,» lausus Tanja suuremeelselt. «Me tuleme... noh... ülejärgmisel puhkepäeval.»

«Eksamid algavad,» vaidles linalakk vastu.

Ma otsisin tahtmatult kõhna tütarlast. Ta oli juba tagasi tõmbunud, ja teiste pioneeride tagant ei leidnud ma kohe tema kahvatut, mängust vaevalt õhetavat suurelaubalist nägu. Kuid kuulnud linalaka sõnu, tõstis ta pea püsti ja ütles:

«Muidugi tuleb neile anda võimalus tasa mängida.»

«Me oleme kohustatud, kuidas sa ei mõista!» kinnitas Tanja, rünnates linalakka. «See on kohustus, saad aru, meie kohus, kui me oleme võitnud!»

«Teate, sõbrad,» tegin ma ettepaneku, «te peaksite enne ärasõitu veidi istuma... ja midagi laulma.»

Hetke pärast istusime meie kõik ringi ümber külaliste — trepil, pinkidel, mis poisid olid kohale toonud, või ka lihtsalt maas. Ning Tanja küsis:

«Aga missuguseid laule te teate?»

«Missuguseid laule? «Unustatud-hüljatud»,» ütles äkki Repin, nagu oleks ta meelega paljastanud midagi tumedat, sügavale peidetut, mida keegi ei tahtnud enam meenutada.

«Seda laulavad ju kodutud!» imestas Tanja.

«Sa ära pane tähele, ta niisama... teeb nalja, kas sa ei näe?» sõnas Sanja. «Me oskame «Meie vedur lendab kaugele — kommuunis on peatus»...»

«Aga kas «Punast Weddingit» oskate?»

Žukov takerdus.

«Punane... mis asi?» küsis keegi.

«Wedding. Griša, nad ei tea, mis on Wedding!»

Siin sai kannatuse karikas täis — mitte ainult meil, vaid ka Grišal. Tüdrukule otsa vaatamata võttis ta temal õlgade ümbert kergelt kinni, just nagu soovides teda ühte kohta paigale vajutada — istu ja ole vait!

«Wedding — see on Berliini töölisrajoon,» lausus ta pehmelt, silmitsedes lapsi ilma kelmika sädemeta silmades. «Te ju teate, et Saksamaal toimuvad praegu streigid, areteerimised, mahalaskmised. Weddingis aga elavad inimesed, kes on revolutsioonile andunud kõige enam — töölised ja kommunistid. Laulame neile!» pöördus ta omade poole. «Teie aga laulge refrääni kaasa!»

Oli näha, et see laul on hästi tuntud ja armastatud — pioneerid alustasid üksmeelselt. Linalakk tõmbas oma valged kulmud kokku ja liigutas laulu taktis energiliselt pead. Suurepäraselt laulsid mõlemad tüdrukud. Tanjal oli tugev ja puhas alt, Ženja võttis kergelt ja puhtalt välja ka kõige kõrgemad toonid.

«Vasak! Vasak! Vasak! Vasak!
Trumm põriseb — saabunud hetk!
Vasak! Vasak! Vasak! Vasak!
Puna-Weddingil alanud retk.»

Minu poisid olid jäänud vaikseks ja kuulasid lihtsat ning karmi meloodiat.

Punane Wedding!
Võitlusse! Võitma!
Rusikaks tugevad käed!
Jõud kõik kokku
lahinguiks viimseiks!
Lähedal pääsmise päev.
Päikese kuumavast särast
lõõmamas vaatepiir.

Kerkigu lipud! Ründama rühmad!
Rot Front! Rot Front! Rot Front![1]

Teist salmi hakkasid minu poisid aralt ja ebakindlalt kaasa laulma.

«Teed jooma,» sosistas mulle kõrva kuuldamatult lähenenud Saša.

Ma ei märganudki, kunas ta ära kadus, ent miski ei pannud teda unustama peremehe kohustusi ja korrapidamist sööklas.

«Kutsu nad lauda,» ütlesin ma samuti sosinal.

«Lähme sööklasse, jooge enne äraminekut teed,» ütles Sanja, kui viimane lauluheli oli vaikinud.

«Teed jooma siis teed jooma, aitäh. Aga pärast seda koju!» vastas Griša tõustes.

Külalised ja minu poisid suundusid ühiselt söökla poole.

Pärast teejoomist, kui ma oma poistega saatsin pioneere jaama, tasandas Griša sammu ja puudutas mind ettevaatlikult küünarnukist. Me jäime veidi poistest maha.

«Ütelge,» lausus ta tasakesi, «kuidas nimetatakse teie lastekodu?»

«Lastekodu number kuuskümmend raskestikasvatatavatele lastele,» vastasin ma, vaadates ta selgetesse silmadesse, millest korraga kadus naeratus, andes maad kohmetusele.

«Kas teate, mis ...» Ta takerdus ja köhis hääle puhtaks. «On juhtunud nii öelda eksitus. Me sattusime valesse kohta. Mitte teie juurde ei pidanud me sõitma ...»

«Kingitused ...» algasin ma ja mu süda läks külmaks.

«Ei, ei, muidugi! Kingituste asi annab korraldada ... Kuid üldiselt me muidugi ajasime kõik segi. Noh, pole viga, see on hea, et saime tuttavaks.»

Ta oli niihästi kohmetu kui ka nõutu ja nähtavasti paistis see segadus talle naljakas. Silmadesse ilmus uuesti harilik, mind korrapealt võlunud naeru-

[1] Rot Front, täpsemalt Roter Frontkämpferbund — omaaegne saksa proletariaadi antifašistlik organisatsioon.

vine. Ta näris huult ning pühkis taskurätiga laubalt higi.

«Pole viga, küll me kõik lahti harutame,» lõpetas ta julgustavalt, «ärge te mõelge midagi ... Me tuleme teinekord jälle!» hüüdis ta juba vaguni platvormilt.

«Tuleme! Oodake!» haarasid sellest kinni pioneerid.

Nad lehvitasid meile aknast käsi — nii noriv Tanja Vorobjova, ta kõhetu sõbratar, laiakõrvaline nooruk ja linalakk korvpallimeister kui ka väike trummimees ... Ja minu omad vehklesid kätega vastuseks ja kisasid rõõmsalt, kõigest hingest:

«Tulge! Ootame!»

Oli juba peaaegu pime, kui me koju jõudsime. Ma lasksin poisid ees minna. Üle õue astudes kuulsin Žukovi häält:

«Ma ei saa sinust aru, oled sa inimene või oled tont teab mis. Esiteks aitasid — ilma sinuta oleks me häbiga mängu kaotanud. Aga siis hüppasid välja oma «Unustatud-hüljatud»-lauluga. Kas kiusuks või?»

«Aga kas sina oled inimene?» küsis Repin pilkavalt.

Ning Aleksandr Žukov vastas tasa, kuid rõhuga:

«Ole muretu, mina olen inimene.»

Ma läksin ilma peatumata mööda ja mõne hetke pärast kostsid minuni uued hääled:

«Oi, kui kahju, et Žukov ei olnud täna peakorrapidaja! Siis oleks olnud hoopis teine lugu!»

«Aga mis ma tegemata jätsin? Mis siis pahasti oli?» sööstis sõnelusse solvunud Suržik.

«Polnud õiget nägu! Kas mõistad? Õiget nägu! Seisad, suu ammuli, silmad pungis, vahid Semjon Afanasjevitši poole. Iseseisvust oli vähe! Vaata, mis!»

24

Mis on vabadus?

Nagu vette heidetud kivi puhul kestis meil veel kaua järellainetus Leningradi pioneeride külaskäigust. Ja mitte seepärast, et meil oli nüüd rohkem raamatuid, et olime saanud kuusteistkümmend vasarat, kuus käsi-

saagi ja kümme meislit, mida nii hoolega oli loendanud Tanja. Ka mitte seepärast, et Leningradist toodud mängude hulgas leidusid mitte ainult male, kabe ja korvpalli korvid, vaid ka ping-pong — mäng, mis pikaldase mürgina imbus mitte ühte-kahte õpilasse, vaid niitis ajajooksul kõik. Ei, mitte ainult kingitustes polnud asi. Veel midagi olid toonud endaga kaasa meie ootamatud külalised — ja mitte üksnes poistele, vaid ka meile kõigile, kasvatajatelegi.

Jälle — mitmes kord juba! — jäin ma mõtlema selle üle, et üks asi on mõista, teada, ja hoopis teine asi on teha. Praktikas juhtud hoopis unustama, silmapaari vahele jätma teoreetiliselt arusaadava ja teadaoleva, kuni elu ise ei tõuka, ei sunni avama silmi, ei tuleta äkki meelde: kuidas ma selle ometi unustasin? Kuidas seda oli võimalik unustada, silmist lasta?

Gorki koloonias ja Dzeržinski kommuunis tundsime meie huvi kogu maailma vastu ja see huvi oli asjalik, vahetu. Asi ei olnud mitte meie mingisuguses erilises teadmishimus. Me lihtsalt teadsime, et igal maal on meil sõpru ja seltsimehi ja et igal maal on meil vaenlasi.

«See on hoopis uus joon,» kõneles Anton Semjonovitš, «varem seda inimestel ei olnud, see ilmnes ainult meil, pärast meie revolutsiooni: nõukogude inimene elab, erutub, kurvastab ja rõõmustab suures üldinimlikus, ülemaailmses mastaabis, ta ei eraldu sellest, mis maailmas sünnib, sest kogu maailma asjad pole talle võõrad.»

Kui see tüütult täpne plika Tanja Vorobjova oli sellest nördinud, et me ei kogu internatsionaalseid viiekopikalisi, siis oli tal täielikult õigus.

Miks oleme meie nii jäägitult haaratud ainult oma elust, selle korraldamisest, oma kappide valmistamisest? Miks me unustasime kõik selle, mis meid ümbritseb? Nagu oleks me tõesti raskestikasvatatavate suletud vabariik!

Ei saa tähele panemata jätta seda, mida tehakse riigis, seda, mida tehakse maailmas. See on võimatu. See puudutab meid otseselt ja lähedalt, see on meie asi, meie saatus, meie tänapäev ja meie tulevik. Nagu

õhk, nagu leib ja vesi on meile vajalikud sidemed maailmaga, vajalikud sõbrad väljaspool meie maja.

Ma ei tea, kas leidus poiste hulgas ainustki, keda nii või teisiti ei puudutanud leningradlaste külaskäik. Igaühe hinges oli midagi värahtanud.

«Semjon Afanasjevitš, kas see häbimärk jääb veel kauaks meie külge rippuma?»

«Milline, Sanja?»

«Rasked ... raskestikasvatatavad. Noh, ütleme, et mina — olgu pealegi. Kaks aastat olin kodutu. Noh, siis Repin. Tema on, teadagi, varas. No aga Petka — ta on ju lihtsalt vaeslaps. Ja miks ta siia sattus, seda ei tea keegi. Aga Steklovi Pavluša? Kas teate, miks ta on siin? Ta sõi ära oma kooli põllumajandusnäituse.»

«Kuidas nii — sõi näituse ära?»

«Väga lihtsalt. Ta õppis esimeses grupis, oli veel hoopis rumal. Aga koolis korraldati põllumajandusnäitus. Ta tuleb ja näeb suurt porgandit — küllap see on magus. Võttis ja hammustas tükikese — maitses väga. Nii sõigi ära. Siis näeb õuna. Pani samuti nahka. Nii ta siis kinni nabiti ja päevavalgele toodi. Pedoloog räägib: defektiivne. Raskestikasvatatavate lastekodusse. Kuid isa-ema neil pole; isa Serjoža vaevalt mäletab, ema ning vanem õde surid hiljuti ära — vist kalamürgitusse. Viimasel aastal elasid tädi juures. Sergei kuulis raskestikasvatatavate lastekodust ja ütles: venda üksinda ei anna. Kui ta on defektiivne, tähendab, ka mina olen defektiivne, saatke koos. Temaga tehti ka mingi katse — ja mõlemad saadeti siia. Aga kuidas teie arvate, Semjon Afanasjevitš, kas nad on defektiivsed?»

«Mis sa ilmaaegu küsid? Tead ju, et nad on arukad, mõistlikud poisid.»

«Seda minagi. Noh, hea küll, on ju ka rikutuid. Aga ega nad eluaeg pea olema rikutud! Nüüd on kolm kuud möödas,» ta ei hakanud seletama, mis on selle kolme kuu kestel muutunud, «siia sõitsid inimesed — ja inimeste ees on piinlik.»

See kõnelus toimus hämaral koidueelsel tunnil. Esimene rühm oli valves, ma läksin vaatama, kas kõik

on korras ning sattusin kokku Žukoviga, kes kõndis ümber maja.

Me läksime koos putka juurde — seal seisid Petka ja Podsolnuškin.

«Semjon Afanasjevitš, see olete teie?» hõikas tasakesi Petka. «Kas nägite, missugune trumm neil oli? Aga linnas on igal rühmal fanfaar, nad ise rääkisid . . .»

Ta räägib aina sellestsamast. Visalt.

«Niimoodi,» jätkas Sanja, sammudes koos minuga ringi ümber õue. «Kas nägite? Ma ei räägi endast, mul on juba viieteistkümnes turjal, mul on hilja pioneeriks hakata. Aga niisugustele nagu Petka, Pavluša Steklov, Ljonka Petrov — neile oleks see väga hea.»

«Mõtleme sellest, Sanja. Mõtleme ja leiutame midagi. Head ööd, sõber!»

«Head ööd teile!»

Me tuleme veel, oli öelnud Griša Lutšinkin.

Kas nad tulevad? Või ruttavad oma juhusliku siiasattumise viga parandama ja ei tule enam üldse? Võitsid korvpallimängus ega anna isegi võimalust tasa teha?

Ent nädal hiljem sain ma sellise kirja:

Lugupeetud Semjon Afanasjevitš!

Ma käisin noorte pioneeride linnabüroos nõu küsimas. Seal peetakse väga otstarbekohaseks organiseerida pioneerirühm Teie lastekodus. Kuid seltsimehed pedoloogid linna haridusosakonnas püsivad esiotsa selles küsimuses teisel arvamisel — peavad seda poliitiliselt ebaõigeks. Jätkame taotlemist, seniks aga tahaksin Teile öelda, et ma suvel hakkan juhtima linna jäävate pioneeride baasi ja võtan plaani, kui Teie selle vastu pole, sõjalis-sportliku mängu Teie ja minu poiste vahel. Delegatsioonile, kes käis Teie juures, meeldisid Teie poisid väga ja nad küsivad igal kohtumisel aina, millal me jälle sõidame. Parim tervitus Teile, kõigile pedagoogidele ja poistele.

Grigori Lutšinkin

Vaat see on alles inimene! Keegi ei palunud teda selgitada pioneerirühma küsimust — ta taipas ise. Ta

mõistis ise, kui vajalik on meile nende sõprus, kui hea oleks meil uuesti üksteist näha!

Suvi lähenes meile pikkade sammudega. Meie maja koos avara väljakuga asus nagu ehtsas metsas: park oli tihe, roheline sein ümbritses meid igast küljest, pealegi oli päris lähedal selle taga kasesalu. Märtsikuus veel raagus, külmunud, sulas ta ühte halli uduse taevaga, ja külm oli vaadatagi ta valgeid külmi tüvesid. Ent nüüd olid kased muutunud nii eredaiks ja pidulikeks — kaharad, rõõmsad, nii silmipimestav oli nende hõbedaläikeliselt puhas, sile koor. Ja seetõttu näib soojenenud, peaaegu juba suviselt sinine taevas veelgi tihedam ja sügavam.

Lastekodu sissekäigu ees kõrgus nüüd roheline kaar: kahte kasti sissekäigu mõlemal pool olid torgatud pikad latid, nende ülemised otsad olid vastastikku kokku painutatud ja okstega kokku punutud. Kastidesse istutatud humalad ja metsviinapuud hakkasid hästi kasvama ja väänlesid toredasti lattide ümber. See oli pidulik ja rõõmus. Lipuvarras, enne maipühi valgeks värvitud ja kumatšist ribadega punutud, näis samuti pidulik.

Esimeseks maiks — see oli Aleksei Savvitši algatus — kutsusime endile külalisi Lenini-nimelisest kolhoosist. Saabus ka esimees ise — väikest kasvu, veidi kiivas; ta nägu polnud põrmugi kooskõlas niisuguse nigela ja kõhna kujuga: see oli resoluutne, tark peremehe nägu, kes oskab käskida ega või mõteldagi, et talle võiks keegi vastu hakata.

Ma juba pisut tundsin teda. Ta oli olnud tööline — üks kahekümne viiest tuhandest, kelle partei saatis kolhoose juhtima. «Algul ei osanud rukist nisust eraldada,» rääkis mulle temast üks kolhoosnik. «Kuid kas teate, ta ei lasknud seda üldse välja paista. Ei kortsutanud kulmugi. Väga ruttu sai kõigest jagu, nüüd on nii mõnelgi külaelanikul temalt õppida. Aga masinaid tunneb igasuguseid nagu oma viit sõrme — ta ise on traktoritehasest. Nupukas mees. Meil ei olnud siin, kas teate, mingit peapööritust, mitte midagi niisugust. Liialdusi ei olnud. Ei ühistanud kodulinde ega puudutanud elumaju. Ja kõik — vabatahtlikult. Algul

astuti liikmeks ettevaatlikult, aga pärast nägime — asjad arenevad peremehelikult, ja nii see kõik läks. Tema, see meie esimees, oli kolhoosnikute-eesrindlaste kongressilgi veebruarikuus. Kuulas Stalinit.»

Sellel inimesel oli hea kuulsus — arukas peremees, range ja õiglane. Võimalik, et ta algul tõesti ei eraldanud nisupead rukki omast, kuid nähtavasti tundis inimesi ja oskas õppida.

«Saagem tuttavaks: Sokolov,» üles ta mulle. «Huvitav on teie elu vaadata. Teie poisid sõelusid aina mööda meie sahvreid — aga nüüd nagu poleks enam kuuldagi?»

«Loodan, et te enam ei kuulegi.»

«See on väga hea. Muuseas, kas teie töökoda ei võtaks meilt tellimuse kooli mööbli peale. Meie ehitame teist kooli. Sovhoos siinsamas, masina-traktorijaam, poliitosakond — rahvast palju ja igaühel on lapsed. Ei tea, kas kahestki koolist jätkub. Ma plaanitsen isegi, et poleks paha veel lähemal ajal tehnikum asutada. Põllumajanduslik või zootehniline...»

«Võtke siis meidki osalisteks!» ütlesin ma.

«Mis siis ikka, võib. Kuid enne kui sellega toime tuleme, on meile vaja koolipinke, klassitahvleid. Teist kõneldakse, et tulete selle tööga toime. Võlgu me ei jää. Kahju, et te ei pöördunud meie poole, me oleksime teie köögiviljaaia üles kündnud. Ja kinno tulge, palun: meil jookseb täna «Partisani tütar».»

«Aitäh!»

«Ja veel, ma näen, et teil seisab härjavärss niisama ilma tegevuseta. Kas ta pole teil üleliigne? Ja dušš on teil hea. Meilegi kuluks kooli juurde sihuke ära.»

Selle duši meisterdasid Aleksei Savvitš ja Sergei: lõid kokku tornikese, asetasid selle otsa tünni, tünni põhja tegid tihedasti prundiga kinnikäiva augu. Tünni juurde juhtisid renni, renni otsa riputasid pange, mille põhi oli täis väikesi auke. Nii saimegi päris ehtsa duši. Hiljem kuumaga nautisid seda poisid alalõpmata, kilgates ja üksteist valjusti mööda märga läikivat selga patsutades. Lähedal oli ka jõgi, kuid dušš jäi sellest hoolimata armastatud mõnususeks, ja see töötas kor-

ralikult: korrapidajad ei unustanud kunagi vaati veega täitmast.

Me töötasime väsimatult oma spordiväljaku kallal, seda üha enam ja enam täiustades. Jooksuraja tegime piki väljaku vasakut äärt — selle pikkus oli sada ja laius viis meetrit. Peale selle puhastasime jooksu jaoks sirge ja tasase raja parki. Me ei unustanud ka hüppepaiku ega väljakut ketta- ja granaadiheiteks. Kaunistasime, ehitasime ja nuputasime väsimatult.

«Need sõidavad külla — noh, ütlevad, olete aga kõik toredasti teinud!» kuulsin ma.

«Tulevad nad küll, looda aga!»

«Mis sa siis arvad, kas sa pole kuulnud? Semjon Afanasjevitš ju rääkis, et tulevad! Ja veel sõjamäng tuleb!»

«Väga neil meist puudus, kuidas siis...»

«Veame kihla, et tulevad!»

Neil on meeles ja nad mõtlevad sellest — see on hea!

Juba on kõlisenud lõunakell, vennad Steklovid viisid viimase raamitäie mulda, ainult Repin on jäänud veel oma labidatega väljakule: tahab lõpetada, ääred ära tasandada.

«Semjon Afanasjevitš,» küsis äkki Andrei, «keda te poistest kõige enam armastate?»

«Sa paned mind imestama, Repin! Just nagu preili. Sa võiksid veel karikakral proovida — armastab — ei armasta, armastab — ei armasta...»

«Ei, ma küsin teilt päris tõsiselt.»

«Ma vastangi tõsiselt. Siin on käsi, siin on sõrmed — millist sõrme ma armastan rohkem? Mul on neid kõiki vaja. Ja kuigi sõrm on haige, kui sel on paise — ometi on see vajalik. Ravin seda, kuni see on töövõimeline.»

«Aga kui ma ära läheksin, siis ei kurvastaks te nii nagu Koroli pärast, kas pole tõsi?»

«Ma vastutan sinu eest samuti nagu Koroli eest.»

Repin vaikib, kulmud kokku tõmmatud, mõtleb millegi üle, siis räägib, nagu milleski otsusele jõudnud, kõige ükskõiksemal toonil:

«Ma nägin teda hiljuti.»

Ma pillan labida maha.

«Kus?»

Ta vaatab mulle teravalt otsa:

«Näete, ma ju rääkisin... Ma naljatasin, Semjon Afanasjevitš, ma pole teda kusagil näinud.»

Ma olen tusane, et ma nii erutusin, olen tusane, et ma oma labida maha pillasin.

«Aitab,» ütlen ma Sergeile ja Pavlušale, kui nad tühja raamiga tagasi tulevad. «Peske käed puhtaks ja lõunale!»

... Repini silmad jälgivad mind lakkamatult. Kuhu ma ka läheksin, mis ma ka teeksin, alati tunnen endal ta pilku. Vaatab — ja mõtleb, kaalub ja arutab: minna või jääda? Jääda või minna? Minna segab enesearmastus. Segab võib-olla huvi selle vastu, mis siin tehakse. Ja veel: ta tahab, et ma mõtleksin temast hästi. Talle on seda vaja. Ma ei tea milleks, kuid ma tean, et on vaja.

Kord tuli ta mulle poolel jaamateel vastu, kui ma Leningradist saabusin.

«Mis sa siin teed?»

«Tulin teile vastu.»

«Kas sind valvekorrakomandör lubas?»

«Täna on korrapidajaks Narõškin.»

See tähendas: hakkan ma siis Narõškinilt küsima.

«Noh, lähme siis.»

«Andke oma portfell.»

«See pole mul raske. Aga võta ehk see rull. Ainult ettevaatlikult, ära kokku suru — siin on joonistuspaberi lehed ajalehe jaoks.»

Sammume. Puud kahisevad tuules. Nähtavasti saame ööseks vihma.

«Ma tahtsin teilt ammu küsida: kas te väga vihastusite, kui ma pioneeride kuuldes soovitasin laulda «Unustatud-hüljatud»?»

«Vihastusin? Ei. Mille peale siin vihastuda? Kõigil on teada, et meil on lastekodu, kus elavad endised kodutud. Aga kodutute armsamaks lauluks on «Unustatud-hüljatud». Ma ei vihastunud, aga... kuidas sulle öelda... juhtub, et inimene ilma enda tahtmata ütleb enda kohta midagi, mida ei tahtnudki rääkida. Nõnda

siis sain minagi tookord sinust teada uut, sain teada rohkem, kui teadsin varem.»

«Halba?»

«Sain teada, et sinus istub inimene, kellel ei ole lõbus, kui teistel on hea. Inimene, kes armastab rikkuda teiste meeleolu, segada mõnusat tundi.»

«Aga milleks Korol, kui ta lastekodust ära läks, võttis fanfaari kaasa?» ütles ta ilma pausita, nagu oleks see mulle otseseks vastuseks.

Ma oleksin äärepealt seisma jäänud, kuid sain endast jagu.

«Kas sa tõepoolest usud, et Korol fanfaari kaasa võttis?» küsisin ma rahuliku häälega.

«Aga kas teie mõtlete teisiti?»

«Kindlasti.»

«Kuhu fanfaar siis jäi? Ega see ometi lendu läinud!»

«Ma ei tea. Ei tea, mis temaga nimelt juhtus, kuid tean — Korol ei võinud seda võtta.»

«Te mõtlete, et ta kunagi ei varastanud?»

«Ma pole sellest mõelnud ega tahagi mõelda. Mind ei huvita, mis ja kuidas oli Koroli elus enne seda, kui ma teda tundma õppisin. Tundma sain ma aga teda märtsis. Ta aitas meid kõiki, kui meil siin oli väga raske ja väga halb. Aitas ilma mõtlemata, ilma tasu küsimata, kõigest südamest.»

«Aga miks ta ära läks?»

«Võib-olla seepärast, et väike tühine solvang osutus talle tähtsamaks suurest, tõelisest üritusest.»

«Tähendab, tema tahtis samuti tasu.»

«Mispärast «samuti»? Keda sa veel silmas pead?»

«Ei kedagi. Ma niisama.»

Juba sajabki vihma. See sadu algas varem, kui ma mõtlesin — peen, igav vihm. Kuid Andrei ei lubanud endale ei kühmutõmbumist ega kiiremat käiku. Ta ainult rebis endal käigu pealt särgi seljast ja mässis sellesse paberirulli. Hüva, teeme näo, nagu poleks midagi juhtunud. Tundes, kuidas krae vahele tungivad esimesed külmad nired, jätkasin ma rahulikult kõnelust.

«Ah nõnda? No nii... Aga võib-olla ta läks ära

ägedushoos ja nüüd kahetseb seda. Ja enesearmastus segab teda tagasi tulemast.»

«Te mõtlete nõnda?»

«Jah, ma mõtlen nii.»

«Aga mina mõtlen — ta läks seepärast, et vabadus on inimesele kõige tähtsam.»

«Jah, sa oled mulle seda juba seletanud — õieti küll šifri abil. Vabadus varastada, kaarte mängida, inimesi ja iseennast õnnetuks teha? Kas see on sinu meelest vabadus?»

«Vabadus — see tähendab, et inimene on iseenese peremees!» lausus Andrei kahvatudes, ägedalt, nagu öeldes midagi läbimõeldut ja püha.

«Sa oled, nagu ma näen, palju Jack Londonit lugenud. Kuula siis, mis mina sulle ütlen: seda vabadust olen ma proovinud. Ma olen veel halvema ja keerulisema tee läbi käinud, kui paljud teie seast. Ma õppisin tundma sedä sinu vabadust — ei mingi hinna eest, kas kuuled, mitte mingi hinna eest ei pöörduks ma ta juurde tagasi. See on elaja vabadus, metslooma vabadus, aga mitte aruka olendi oma. Mul on õigus nõnda kõnelda. Kas mõistad?»

Ta ei vastanud. Me tulime meie Berjozovaja Poljanani vaikides.

25

Jekaterina Ivanovna perekond

Õpin terasemalt tundma Jekaterina Ivanovnat. Ta meeldib mulle üha enam.

Tšehhov ütles: «Osata armastada, see tähendab kõike osata.» Jekaterina Ivanovna oskab kõike, ja tal ei ole ühegi poisiga raskusi, sest et ta armastab.

Armastus ja sõprus — need pole lõpmatud kallistused, suudlused ja õrnad sõnad. Sõprus seisab usalduses ja austuses inimese vastu. Nii usaldas Anton Semjonovitš meid tõeliselt. Ja mitte selles polnud asi, et ta eilse kõrilõikaja kätte usaldas algul viissada ja pärast kaks tuhat rubla. Ei, peamine on, et sulle usaldati muret tunda ja vastutada ühiste eesmärkide, meie ühiste ürituste eest.

Jekaterina Ivanovna ei tundnud Anton Semjonovitši, polnud teda kunagi näinud, kuid ta kasvatuslikud põhimõtted olid samasugused, ja see oli mulle väga tähtis. Sest kuni siiani tundsin ma ainult üht pedagoogilist kollektiivi — seda, mis oli Gorki koloonias ja hiljem Dzeržinski kommuunis. Nüüd olin kohtunud uute inimestega, uute õpetajatega ja nägin, et nad olid erinevad, erisuguste karakteritega, kuid nende suhtumises lastesse oli olemas üks ning peamine — lugupidamine, usaldus ja kindel usk: igaühes on oma tera. Kui kohe ei leia, siis otsi.

«Kas mäletate, Semjon Afanasjevitš,» ütles mulle Jekaterina Ivanovna, «Gorkil räägib Vaska Pepel: «Kõik rääkisid mulle alati: Vaska on varas, Vaska on varga poeg... võib-olla ma olen ehk varas tigedusest... olen sellepärast varas, et muu nimega mind keegi kunagi nimetada ei märganudki...» See on väga õige! Ei või inimest sellega harjutada, et ta on halb! Tal tarvitseb vaid selles veenduda, ja kõik on kadunud.»

Ma teadsin Jekaterina Ivanovna elust vähe ja mul oli piinlik teda küsitleda. Ent ükskord astus meie õue neljakümnendates aastates mees, seljakott turjal. Ma olin parajasti grupi vanemate poistega õuel. Me lõpetasime tahtmatult jutu ja vaatasime küsivalt võõrale otsa. Ta nägu oli tuulest kare, kulmud luitunud, seljakott samuti. Riided ja saapad olid tolmused ja näis, et ta oli tulnud kaugelt, nii tolmuseks ei võinud ta saada teel, mis tõi jaamast meie maja juurde — see oli paljude teede tolm.

«Ma olen Jekaterina Ivanovna vend,» ütles too mees meile lähenedes. «Kas võib teda näha?»

«Mispärast mitte. Muidugi võib.»

... Kohe tõttas keegi Jekaterina Ivanovna järele. Me vaatasime, kuidas ta mööda õue tuli, tõtates, ikka sammu kiirendades, juba kaugelt igatsevalt ja rõõmsalt vennale otsa vaadates. Vend astus talle vastu. Õde oli talle õlast saadik ja vennal tuli teda emmates sügavalt kummarduda.

Nad olid vististi kaua lahus olnud — seda oli näha sellest, kuidas nad teineteisele vastu läksid, nägemata midagi või kedagi endi ümber.

Vladimir Ivanovitš Artemjev oli õe juures ainult ühe ööpäeva. Ta oli Leningradis läbisõidul ja pöördus tagasi Kasahstani, kus ta juba palju aastaid töötas geoloogina. Jekaterina Ivanovna ei unustanud hetkekski oma kohustusi, ja kuidas me ka palusime teda varem tööd lõpetada, ta ei nõustunud. Kuid me nägime esmakordselt, et teda võib haarata miski muu kui lapsed ja lastekodu.

Kahe kuu pärast ilmus meie juurde jälle võõras mees, seekord reisikohver käes ja kerge mantel seljas.

«Olen Jekaterina Ivanovna Artemjeva vend. Kas teda võib näha?» küsis ta.

Kõik oli nagu esimenegi kord: Jekaterina Ivanovna jooksis talle rõõmsa näoga vastu ja vend lähenes talle nõnda naeratades, et oli ilma igasuguste sõnadeta selge, kui kaua nad ei olnud teineteist näinud ja kui hea meel neil oli teineteisest. See vend, nagu selgus, oli arst ja töötas Krimmis, kusagil Nikitini botaanikaaia lähedal.

Kui mõni aeg hiljem tuli jälle mees, kes küsis, kas ta ei võiks Jekaterina Ivanovnat näha, küsis Žukov juba siinsamas lävel, laskmata tal lõpuni rääkida:

«Te olete vist tema vend?»

«Jah,» ütles ta. «Kas oleme siis nii sarnased?»

Kui ma päev hiljem saatsin teda jaama, jutustas Boriss Ivanovitš mulle, et Jekaterina Ivanovna — kõige vanem perekonnas — oli asendanud kuuele vennale varakult surnud ema.

«Jäime maha üks väiksem kui teine: vanem vend oli viisteist, kõige noorem kolm aastat vana. Katja aga oli üheksateistkümnene. Kas ta pole teile kunagi rääkinud? Nojah, ta ei armasta endast rääkida... Ja nii ta andiski meile kogu oma elu. Toitis, kattis ja laskis õppida. Kui vanem vend sai jalad alla, hakkas ta õde aitama. Nii meil läkski: vanem kasvab üles, saab kooli läbi, siis tõmbab järele ka teisi. Aga Katja... oli ta ju isegi alles päris plikake, kuid oli aina kodus — pesi, puhastas ja kasis meid kõiki. Ja õppis. Aga õpetajatöö meeldis talle väga. Kord oli lugu nõnda. Talle pakuti

tööd metsanduses. Mäletan, et see töö oli tasuv. Perekonnas saime tollal vaevalt ots otsaga kokku. Isa töötas nagu sunnitööline, kuid sööjaid oli palju. Katja tegi südame kõvaks ja nõustus. Suvi läheb mööda, saabub september, Katja jookseb, silmad märjad, koju: «Ma ei või näha, kui lapsed kooli lähevad... raamatute ja vihikutega...» Ja aina nutab. Isa ütles talle siis: «Ära vägista oma hinge, mine kooli tagasi. Saame kuidagi ots otsaga kokku.» Jah. Katja, tema on...»

Ta otsis õiget sõna:

«Katja — tema on inimene...»

Pärast seda, kui meil olid käinud need kolm külalist, lausus Jekaterina Ivanavna, kui oli poistega kõneldes vaja meenutada mõne vilunud inimese kogemust:

«Mu arstist vennal oli kord sihuke juhus... Minu geoloogist vend jutustas... Insenerist vend...»

Tal oli veel kaugesõidukaptenist vend, vend armees, vend — tehase direktor. Kõik nad elasid ja töötasid maa eri nurkades, kust tulid Jekaterina Ivanovnale kirjad. Ja tuues talle järjekordset ümbrikku, kõnelesid poisid veendunult:

«Teile on vennalt kiri, Jekaterina Ivanovna.»

Hiljem aga küsisid:

«Milliselt?»

Aga ükskord lähenes jaamast meie lagendikule grupp noori — inimest kümme, kõik suviselt heledates kergetes riietes, tugevad, pruuniks päevitunud. Me seisime just maja esisel ja vaatasime neid huviga.

«Ütelge,» pöördus meie poole lühikeseks põetud juustega neiu, «kas siin töötab Jekaterina Ivanovna Artemjeva?»

«Issand Jeesus!» hüüdis Petka, kindlas arvamises, et need on samuti meie Jekaterina Ivanovna õed ja vennad.

Petka polnud iialgi jumalakartusega silma paistnud ja oli üldse kõige vastu ette valmistatud. Kuid selline rohkearvuline perekond... see rikkus pisut tema hingelist tasakaalu.

Siinsamas selgus muide, et need olid Jekaterina Ivanovna endised õpilased, tema viimane koolilend. Nüüd õppisid mõned neist töölisfakulteetides, teised olid

juba kolmanda kursuse üliõpilased, kolmandad töötasid tehases. Jekaterina Ivanovna kadus täesti sellesse kirevasse, lõbusasse salka. Ta mäletas neid kõiki väga hästi, nimetas nimepidi, küsis igaühelt midagi nende vanemate, vendade ja õdede kohta.

«Teie jätsite kooli hoopis maha?» hüüdis kahetsedes ikka seesama pöetud, poisiga sarnanev neiu. Ta klammerdus juba esimesest kohtumishetkest Jekaterina Ivanovna küünarnuki külge ega lasknud seda enam lahti.

«Ei, mispärast siis? Siin on mul kõik koos — nii perekond kui ka kool.»

26

«Kaks ja üks...»

Koolides lõppesid üleminekueksamid. «Leninskie Iskrõ» veerud kirendasid õppe-eesrindlastest, klassidest sajaprotsendilise edukusega ja klassidest, kes tulid eksamitele ettevalmistamatult. Kuid meil polnud võimalik kokkuvõtteid teha. Meil ei olnud millelegi tagasi vaadata — meil oli vaja mõtelda tulevikule, eelolevale sügisele, ja kõige jõuga valmistuda selle vastu.

Nimelt nõnda talitaski Jekaterina Ivanovna. Ta juba teadis, kuidas oskab lugeda, kirjutada ja arvutada igaüks Steklovi ja Volodini rühmades, kuhu olid koondatud kõige väiksemad poisid, teadis, milline haridus on Petkal, kes meil juba algusest peale sattus oma vanusele mittevastavalt Žukovi rühma. Ta ei korraldanud erilisi katseid, üksikuid eksameid. Ükskord ma kuulsin, kuidas ta õhtu eel luges poistele Turgenevi «Bežini niitu» ja siis pöördus Ljonja Petrovi poole:

«Loe nüüd sina, ma niikaua veidi puhkan — väsisin ära...!»

Ljonja sattus täielikku segadusse:

«Kuulge ometi, Jekaterina Ivanovna! Ma ju ei oska... ma väga halvasti...»

«Loe, loe! Mul on hääl hoopis ära. Loe, meie kuulame.»

Punastades, higistades ja kohmetudes hakkas Ljonja

silpide kaupa harutama pikki ning sujuvaid Turgenevi lauseperioode.

Kuulanud minutit kolm, hakkas Jekaterina Ivanovnal kahju:

«Noh, puhka. Pavluša, nüüd asenda teda sina.»

Pavluša Steklov asus asja juurde hoopis südikamalt — ta luges väga selgesti, isegi ilmekalt.

«Kuhu kõlbab inimene ilma aritmeetikaoskuseta!» kuulsin ma teinekord. «Aritmeetikat on ju igal sammul tarvis. Isegi metsinimene ei tulnud ilma arvudeta toime. Kui tal oli vaja nimetada arvu, ta näitas esemetele, mis esinevad looduses just alati sellisel hulgal. Mis, kas on arusaamatu? Kohe seletan. Kuidas ta pidi ütlema «üks»? Muistne inimene ütles «kuu» — kuu on ju taevas üksainus. «Kahe» asemel ta ütles «silmad»...»

«Õige! Silmi on ju alati kaks!» hõikas Petka, ise imestunud ja uhke sellise avastuse üle.

«Aga kui oli vaja nimetada arvu «neli», öeldi «lõvi».»

«Seepärast, et nii palju jalgu? Neli!» taipas keegi valjusti.

«Aga kuidas oli «kolm»?» tahtis teada noorem Steklov.

«Jah, see oli raske. Palavates maades öeldi: «jaanalinnu jalg», sest jaanalinnul on jalal kolm varvast. Aga kus jaanalinde ei ole, seal ei teadnud inimesed, kuidas öelda...»

Ettevaatlikult, samm sammult äratas Jekaterina Ivanovna õpilastes huvi koolitöö vastu, ja nad ei jõudnud märgatagi, kui juba õppisid!

Kord õhtu eel väikeste magamistoas istudes ütles ta:

«Teate mis: seni andsin mina teile mitmesuguseid ülesandeid, nüüd andke teie mulle. Mõelge ise mingi ülesanne välja!»

«Välja mõelda?»

«Aga meie ju ei oska!»

«Te ei näe ülesandeid? Kas tõesti? Aga neid on teie ümber nii palju kui kulub.»

Poisid vahivad ringi, püüdes aru saada, mis Jekaterina Ivanovna neilt soovib. Kas ta vahest ei tee nalja? Aga Jekaterina Ivanovna tõuseb istmelt, kõnnib mööda

tuba, puudutab voodeid, patju, voodikappe ja aina kordab:

«Vaadake, siin on ülesanne, siin ülesanne, ja siin samuti ning mitte üks, vaid tervelt kaks. Pavluša, tule siia. Loenda need voodid ära.»

«Üks... kaks... seitse, Jekaterina Ivanovna!»

«Aga selles reas?»

«Üks... kaks... kolm... üheksa!» teatab Pavluša.

«Oi, ma sain aru!» kisab Ljonja. «Ühes reas oli seitse voodit, teises üheksa...» ja jäi äkki vait, nagu poleks tal jätkunud õhku.

«Noh, aga edasi?» küsib Jekaterina Ivanovna. «Kas see on kogu sinu ülesanne?»

«Ei ole, mitte kõik!» kisavad poisid üksteise võidu. «Võib teada saada, kui palju on kahes reas!»

«Aga võib ka seda teada, kui palju on meie reas rohkem!»

«Noh, hästi. Aga nüüd teeme nii. Näete, ma kirjutan. Kas kõik näevad?» Ja Jekaterina Ivanovna maalib suurelt ja selgelt paberilehele: 26 + 12. «Mõelge nendele arvudele ülesanne.»

«Me viskasime neile kakskümmend kuus korvi, aga nemad meile kaksteistkümmend — mitu korvi visati kokku?» kähvab Petka.

«Eh, sind! Kes siis nõnda arvutab — kui palju kokku? On vaja arvutada, kui palju meil on rohkem,» käratseb Vasja Lobov.

Hiljem sööklasse minnes hõikasid poisid aina Jekaterina Ivanovnale:

«Jekaterina Ivanovna! Kuulake, veel üks ülesanne! Kuulake, veel!»

Isegi õhtueinel ei saanud nad rahu: loendasid taldrikuid, lusikaid, leivapalu, isegi marju kompotis, ja koostasid neist ülesandeid.

Mõne aja pärast ei olnud väikeste hulgas ühtki poissi, keda Jekaterina Ivanovna poleks pannud mõtlema, nuputama, arutama. Ta muutis vähehaaval ülesanded keerulisemaks, veendunud, et poisid hästi ja teadlikult tulevad toime lihtsamatega. Ja nad lahendasid ülesandeid ja näiteid innuga, sest tuliselt ja innuga tegeles aritmeetikaga ka Jekaterina Ivanovna

ise. Seda tuld temas ei olnud aastad nähtavasti kustutanud, jah, ma mõtlen, ta ei korranudki aastast aastasse ühte ja sedasama, vaid mõtles iga kord ammendamatult midagi uut, oma.

Ja veel kuulsin ma kord, kuidas Vasja Lobov jooksis kareldes õues ja hüüdis midagi arusaamatut — kas värsikest või arvutussalmi. Lõpuks püüdsin ma kinni sõna «sehkendad».

Küllap vist polnud nõutus minu näolt veel kadunud, kui ma kokku sattusin Jekaterina Ivanovnaga, sest ta küsis kohe:

«Mis teid nii imestama pani, Semjon Afanasjevitš?»

«Ma ei suutnud aru saada: Lobov laulab midagi mõistatuslikku, soovitab midagi sehkendada.»

Ta hakkas naerma.

«Mitte sehkendada, vaid rehkendada. Mina jutustasin neile Magnitski esimesest vene aritmeetika õpikust. Mõned kohad on seal kirjutatud värssides, need hakkasid poistele meeldima.»

Ja ta deklameeris mulle naeratades Vaska mõistatusliku arvutussalmi:

Kaks ja üks — kolm ongi käes,
kaks ja kolm on viis, ennäe!
Kui sa nõnda rehkendad,
tabelist siis jagu saad!

Mõni päev hiljem teatas mulle Jekaterina Ivanovna:

«Aritmeetikas on kõik nooremad umbes teises grupis. Lugemine on neil kehvem, kuid ma aitan neid suve jooksul järele. Aga mis teha vanematega?»

Vanematega polnud asi kuigi hiilgav. Ükshaaval kontrollis neid aritmeetikas Aleksei Savvitš, emakeeles — Galja ja Sofja Mihhailovna. Umbes kolmkümmend poissi sobisid hädavaevalt kolmandasse gruppi, kakskümmend neljandasse ja kümme suure pingutusega viiendasse. Nende hulgas olid ka Žukov, Podsolnuškin ja Volodin. Volodinit ei olnud ma kunagi pidanud eriti andekaks ega taibukaks, kuid muuseas selgus, et ta hästi loeb, kaunis korralikult kirjutab ja lahendab väga arukalt ülesandeid. Mitmed suuremad poisid, nende hulgas Suržik ja Kolõškin, kes olid juba

neljateistkümne aastased, kõlbasid hädavaevalt kolmandasse klassi. Raskevõitu oli kujutledagi, kuidas nad hakkavad istuma ühes pingis Petkaga.

Ajaloos, botaanikas ja saksa keeles olid kõik — nii väikesed kui suured — ühtviisi harimatud. Teadmised geograafias kandsid... kuidas öelda seda täpsemalt... veidi ühekülgset iseloomu. Suržik tundis hästi Gruusiat — ta õppis seda päikeseküllast maad tundma reisides vagunite katustel või jälle, vastupidi, vagunite all, niinimetatud koerakastides. Podsolnuškin tundis kesk-mustamulla piirkonda: ei olnud vist Orjoli mail, Voroneži ja Kurski piirkondades sellist lastekodu, kus ta poleks elanud vähemalt kaks-kolm päeva. Repin oli olnud kõigis maa suurimais linnades, võis üht-teist jutustada mitte ainult Leningradist ja Moskvast, vaid ka Kiievist, Harkovist, Tbilisist, Minskist ja Sevastoopolist. Ent enamiku minevik ei olnud nii romantiline, ja rändamine mööda lastekodusid polnud neile lisanud teadmisi geograafiast.

«Mõningad augud nõelume kinni õppimise protsessis,» rääkis Sofja Mihhailovna. «Kuid hea oleks midagi tasa teha juba varem, kas või kohe. Vaja on mõtelda...»

27

Suveaias

Leningradis käisin ma tihti. Pikki aegu istusin ma linna haridusosakonnas, püüdes pedagoogiliste instituutide lõpetajaid. Mul oli tahtmine inimesega kõik otsekoheselt ära rääkida, enne kui ta Berjozovaja Poljanasse suunatakse. Kui sulle on juba töötaja kohale saadetud, siis on hilja vaielda. Mulle olid vajalikud mitte lihtsalt «suunatavad», vaid need, kes tuleksid meile omal soovil.

Ja meile kogunes niisugune pedagoogiline kollektiiv, et ma tõusin hommikul erilise rahu ja rõõmu tundega. Tõusin ja mõtlesin: mis erilist head on mul täna? Ah jaa: Aleksei Savvitš! Jekaterina Ivanovna! Need ei olnud ainult sõnad, vaid pidev tunne. Ma nägin mõtes Jekaterina Ivanovnat tihedasti poistest ümbritsetuna või Aleksei Savvitšit töökojas — ja see täitis mind hommikust peale kindlusetundega, et päev on heades kätes. Kui on vaja, võin ära sõita kas või ööpäevaks, ilma et mind piinaks mure või ärevus.

Tol kuumal juunikuu päeval tuli mul endaga kaasa võtta Kostik.

«Osta talle kingad,» õpetas Galja. «Proovi hästi jalga, et need ei pigistaks. Ja Leenotškale samasugused.»

«Las siis tuleb juba temagi kaasa.»

«Aitab sulle ühest. Suurus on mõlemal ühesugune. Millal teile vastu tulla?»

...Kostik istub vagunis minu ees. Ta silmad on päris ümarad — tähendab, ta tunneb juba ette rõõmu uute muljete üle. Aga võib-olla tahab lihtsalt magada — une eel muutuvad tema ja Leenotška silmad ümaraiks nagu öökullipoegadel. Kostiku näol peegeldub kõik, mis ta mõtleb või kuuleb. Nagu kerged pilved libisevad üle ta näo mõtete vastupeegeldused.

«Isa! Me ostame Leningradist kingad?»

«Ostame.»

«Ja Leenotškale ostame ka Leningradist kingad?»

«Ka Leenotškale.»

«Kas nähast?»

«Aga millest siis?»

«Ma tahan nahast kingi.»

«Nahast kingad me ostamegi.»

«Isa, ma istun sinu juurde?»

«Olgu, istu pealegi.»

Ta seab end mugavamalt minu põlvedele istuma ja ohkab mõnuga, rahulikult: näe, sain, mida tahtsin. Siis liibub kogu näoga vastu akent. Nina muutub tal päris lapikuks.

«Ettevaatust, Kostik, sa surud klaasi katki.»

«No olen ma siis rumal?» vaidleb ta tähtsalt vastu ja vaatab väga karmilt otsa tütarlapsele, kes oli julgenud valjusti naerma pahvatada, kui kuulis Kostiku vastust.

«Ja mis on siin naljakat?...» ütles ta väga tasa, surudes nina vastu klaasi. Ja lisas veel tasemini, peaaegu sosinal: «Uus aśi!»

Tuttav väljendus! Tunnen sellest ära Pavel Podsolnuškini. Pavel ei ole jutukas ja need kaks sõna — «uus asi» — öeldud väga mitmesuguses toonis, väljendavad päris edukalt nii tema pahameelt, imestust, ettekujutusi kui ka rahulolematust.

«Kostik!» ütlen ma hoiatavalt.

Kostik vaikib, väga hästi mõistes, mida ma silmas pean. Ta ei vaata enam naerusuise tütarlapse poole. Tütarlaps sirutab ta poole kompveki kirevas kollakaspunases paberis, kuid Kostik surub ainult huuled kokku ja raputab energiliselt pead.

«Kui uhke!» lausub tütarlaps ja naerab jälle.

Kostik vaatab aknast välja, mina vaatan Kostikut. Vaatan ja mõtlen oma mõtteid.

Ma nüüd juba magan öösiti. Esimestel aegadel me korralikult ei maganud — ei mina, ei Aleksei Savvitš ega Jekaterina Ivanovna: iga minut võidi uksele koputada; võis selguda, et keegi on kedagi läbi peksnud, keegi on ära jooksnud, midagi on ära varastatud, ära rikutud, ära lõhutud. Isegi siis, kui kõik hakkas juba korda saama, ei tundnud me ühtki päeva, ööd ega tundi rahu. Ent nüüd olen hakanud hästi magama.

Eile õhtul astus minu juurde sisse Suržik ja pani vaikides lauale kolmkümmend kaks rubla.

«Mis raha see on?»

«See on paberossitoosi eest.»

«Millise paberossitoosi eest?»

«Noh, siis... mäletate? Ja rahataskus oli teil sada rubla. Küll ma annan ka ülejäänud tagasi, te ärge mõtelge. Aga see on seniks...»

«Ahaa, nõndaviisi. No aitäh. Mine ja ära enam komista.»

Ta vastas vormi kohaselt:

«Just nii, mitte enam komistada!»

Kui ta oli juba ukse juures, ütlesin ma:

«Pea. Aga kust sa selle raha said?»

Ta pööras järsult ümber. Nägu oli tal tumepunane, ja teist korda nägin ma tema silmi — vihaseid, anuvaid, täidetud äkilisist, tahtmatuist pisaraist, mida ei saa tagasi hoida.

«Semjon Afanasjevitš!» Ta lõi kõminal endale vastu

rindu. «Viieteistkümnendal mail oli sünnipäev, vanaema saatis seitse rubla. Ja neist oli raiskamata kuus. Kümme rubla oli mulle Repin võlgu. Viis...»

«Olgu, see on kõik. Mine.»

«Ei, aga mispärast teie...»

«Sa ära solvu, ma tahtsin lihtsalt teada. Mine, Suržik.»

Viga. Ei oleks pidanud küsima. Ma teen palju vigu, tean seda. Kõige ohtlikum on segadusse sattuda sind ümbritsevate karakterite keerulisuse ja mitmekülgsuse ees.

Kui ma oma kirjades küsin Anton Semjonovitšilt, kuidas toimida ühel või teisel juhtumil, vastab ta: «Aga ma ju ei tea, milline oli teil tol päeval ilm.» See tähendab: kõik sõltub olustikust, kõigi reaalsete tingimuste summast — kõike peab oskama arvesse võtta, kõike peab oskama näha. Pisiasju ei ole, kõik on tähtis. Jah, muidugi. Ent mulle paistab mõnikord, et ma upun nimelt pisiasjadesse. Neid on palju, ja ma ei oska alati kindlaks teha, kuivõrd on üks tähtsam teisest, mida võib kõrvale jätta, millest tuleb kinni haarata enne kõike.

«Isa,» räägib Kostik, «ma ütlen sulle kõrva sisse: ma tahan seda kompvekki. Punast.»

Vaatan ringi. Tütarlast pole enam — me ei pannud tähelegi, millises peatuses ta lahkus.

«Pole midagi teha, Kostik. Oleks tulnud kohe võtta.»

«Aga miks ta naeris?»

Vaksalist läheme koos Kostikuga jalgsi. Tore! Leningrad on mähitud varasesse, alles tolmumata rohelusse. Ta on noorenenud, ja mulle tundub, et ta sirged tänavad pole enam nii ranged, nagu olid siis, märtsikuul. Nagu kaldapealsete karmi graniiti laiali lükates voogab kummulipööratud elav taevasina, voolab ja hingab Neeva. On veel väga vara, võib minna jalgsi. Tore! Rõõm on silmitseda sellel kirkal tunnil imepärast linna. Ja rõõm on hoida käes poja kätt, vaadata ülalt alla ümmargust roosat palet pikkade ripsmete varjuga. Kostik astub mu kõrval, püüdes minuga sammu

pidada, kuid iga minu sammu kohta tuleb tal astuda kaks.

Linna haridusosakonna vestibüülis jätan ma ta riietehoidja hoole alla. See heasüdamlik naine kinnitab mulle, et ei ole vaja mingit muret tunda. Tõsi, me Kostikuga lepime nagu mees mehega kokku, et ta istub vaikselt ja ootab kannatlikult, kuni ma tagasi tulen, kui asjad on aetud. Ja siis juba võtame käsile toimetused, mis on meil ühised.

Meil on täna linnas palju asjatalitusi. Ma pidin käima haridusosakonnas, siis me pidime ostma kingad, ostma värve ja pintsleid meie kunstnikele, aga peale selle oli ammu lubatud, et läheme Suveaeda ja vaatame Krõlovi mälestussammast. Ja kui ma poolteist tundi hiljem laskun alla vestibüüli, leian ma riietehoidja siiras vaimustuses Kostiku üle ning Kostiku endaga väga rahulolevana: ta oli ausalt, mehiselt pidanud sõna — ei jooksnud kuhugi, ei tundnud igavust, ainult istus vaikselt ja muidugi ei nutnud. Ostud tulevad edasi lükata — Kostik on kõigepealt ära teeninud lubatud jalutuskäigu.

Me läheme mööda silda. Selle all voogab Neeva. Peatume, vaatame alla. Kaua, lõpmatuseni võib vaadata lõkke leeki ja voolavat vett. Siis pööran pilgu Kostikule — ta nägu on tõsine, keskendatud. Ta vaatab samuti vette. Millest ta mõtleb?

«Lähme,» ütlen ma.

Jälle astume: mina ühe sammu, Kostik — kaks. Jõuame üle silla, läheme mööda kaldaäärset. Vasakul on Neeva, paremal Suveaia võrestik. Aiasügavusse kaovad valged skulptuurid, helkleb päikese käes puude lehestik. Inimesi ei ole. Võib-olla seepärast, et on veel nii varane tund?

«Vaata, Kostik: näed, seal on mälestussammas . . .»

Ma ei jõua oma sõnu lõpetada.

«Mälestussammas! Mälestussammas!» Kostik rebib käe lahti ja jookseb mööda teerada edasi.

Talle järele jõudes ei leia ma ta näolt varjugi endisest mõtisklusest — see on liikuvuses, naeratuses, mis helendab silmade sügavuses, huultel ja põselohukeses. Mõlema käega võtab Kostik tara võrestikust kinni ja

tõuseb kikivarvule, ta hääl ja naer kajavad, nagu näib, üle terve aia:

«Vaata! Vaata! Kurg! Ja rebane! Sabaga! Oi, missugune! Isa, vaata — kukk! Aga kes see on? See naljakas? Ahv? Mida ta teeb? Isa, kas toome Leenakese ka siia? Isa, Leenakese ka!»

Me vaatame ega jõua ära vaadatagi, kui tore ja lõbus see on — nii loomad, linnud kui ka Krõlov ise, tüse, rahulik, heasüdamlik ja pilklik — tõeline vanaisa.

«Kostik, lähme!»

«Oota. Vaatame veel natuke.»

«Kostik, aga kingad on ju vaja osta.»

«Isa, veel vähe-kene! Kas see on karu, isa? Ma tahaksin sinna minna, ma ronin üle . . .»

Järsku tardub ta liikumatult kohale, pungitab silmi ja avab suu pärani. Ma vaatan ringi — mis temaga on? Mida ta nägi? Ma ei jõuagi veel mõista, mis on juhtunud, kui Kostik pistab äkki jooksu ja tormab kuhugi paremale.

«Korol!» kisab ta täiest kõrist. «Korol!»

Sirelipõõsa all pingil istub hall räbaldunud kuju. Siinsamas ajalehetükil on sai ja veel mingi toidukraam. On arusaamatu, kuidas tundis Kostik selles kujus kaugelt ära Koroli, kuid ta tormab jooksu pealt kaltsaka põlvedele, kogu aja aina kisades:

«Korol! Korol!»

«Korol!» kutsun ma.

Ta tõuseb püsti.

Ma olen ta nägu näinud niihästi uljalt lõbusana, kurjana kui ka pilklikuna. Ma nägin teda süngena ja mõtlikuna meie viimasel kohtumisel. Kuid ma ei mäleta, et oleksin kunagi teda näinud nii kaitsetuna, nii abituna. Korol hoidis Kostikut õlgadest ja vaatas mind ehmunult ja imestunult. Kostik heitis pea kuklasse ja pöördus Koroli poole särava armunud naeratusega:

«Kuhu sa kadusid? Sa tuled meiega koju? Isa, ta sõidab meiega!»

Ma ei jõudnud veel endalt küsida, kas ta sõidab, kas ta tahab meiega sõita. Kuid ma olin nii rõõmus, et ta

on siin, et ma teda näen. Ja nõutus, ehmatus ja ärevus ta näol oleks nagu vähehaaval sulanud, asendunud mingi uue ilmega. Ta seisis pingi juures, toetanud käed Kostiku õlgadele, ja vaatas mulle nagu alati varemgi otse silmadesse.

«Tubli,» ütlesin ma lõpuks ja istusin pingile. «Aga kus on Razumov? Kus on Pletnjov?»

«Pletnjovi ei ole... kuid Razumov on siin. Me kavatseme temaga lõunasse sõita.»

Ta kollased silmad muutusid endiseiks, vallatuiks ja julgeiks, ja ta hääl kõlas nagu varemgi sõltumatult ja väljakutsuvalt.

«Sõidame rutem koju,» ütles Kostik.

Ma vaikisin. Korol keeras pilgu teisale ja sõnas vaikselt, poisikese otsa vaatamata:

«Ei saa ma sõita, Kostik.»

«Ei, sõidame! Isa, ütle sina talle!»

Korol pöördus kiiresti minu poole.

«Ei sõida,» hakkas ta ruttu rääkima, sõnu neelates, kaotanud korraga jälle kogu oma sõltumatuse. «Mind ei ole teile seal millekski vaja, miks ma peaksin äkki sõitma... Me otsustasime lõunasse sõita, miks ma äkki siia jään. Ja Razumov ei ole ka nõus...»

«Aga mina mõtlesin,» ütlesin ma pikkamööda, «aga mina mõtlesin: Korol jooksis ära — küllap vist uudisehitusele... Magnitkale... aga näe, kus sa oled...»

Korol vaatas mulle hämmeldunult otsa.

«Süüa tahaks,» ütles äkki Kostik.

«Aga sina söö... Näed, võta saia vorstiga, säh...»

Korol võttis taskust ruttu noa, nühkis ajalehega puhtaks, lõikas kääru saia, viilu vorsti ja ulatas Kostikule.

«Aitäh!» — Ja Kostik hakkas isuga hammustama saia ja vorsti.

«Semjon Afanasjevitš,» ütles äkki Korol. «Aga kuidas elavad poisid? Ei ole laiali jooksnud?»

Ma vaatasin talle teraselt otsa:

«Sa ei usu isegi, et nad oleksid laiali jooksnud. Kõik on kohal. Peale sinu, Razumovi ja Pletnjovi ei ole keegi ära läinud.»

«Ja kuidas te seal elate?»

«Lipuvarda panime üles,» teatas Kostik hoolega vorsti närides. «Pioneerid käisid külas. Trummiga. Mängisid meiega korvpalli.»

«Noo?»

«Meie kaotasime.»

«Kaotasite? Kas olid suured poisid, Semjon Afanasjevitš?»

«Tavalised pioneerid. Aasta kolmeteistkümnesed.»

«Ja meie omad kaotasid?»

«Kaotasid.»

Korol uratas tusaselt. Ja siis prahvatas äkki:

«Aga kes mängisid? Žukov — nõnda, Steklov — nõnda... Repin? Repin mängis? Ja kaotasid... Oh te kuradid!... Ja mis teeb Volodin — kas ta jäi tõesti ilma meieta paigale, ei läinud ära? Ja kes on rühmas komandöriks? Vo-lo-din? Vaat see on alles lugu! Aga uusi poisse ei ole?»

Ta küsib ja küsib, ilma hinge tõmbamata, ta kujutleb kõike ja kõiki, ta pole unustanud, ta mäletab...

«Kuule, Dmitri,» ütlen mina, «jäta tembutamine — sõidame.»

«Aga Razumov?» küsib ta vastuse asemel.

«Otsi ta üles ja sõidame kõik koos.»

«Ta tuleb kohe siia.»

«Ongi tore.»

Vaikisime. Korol vaatas mulle uurivalt näkku:

«Semjon Afanasjevitš, te olete vihane?»

«Ei ole. Kuid ma ei mõista, kuidas võisid sa ära minna. Ei mõista.»

«Semjon Afanasjevitš...» Ta hakkas korraga sosinal rääkima, nagu võiks meid peale Kostiku veel keegi kuulata. «Ma otsustasin siis jääda. Tulin teie juurest välja — mäletate, oli juba öö —, seal seisis Pletnjov. See räägib: oled narts, sind meelitati ja sa jääd. Noh, ma siis läksingi.»

«Vaata, siis sa just talitasidki nagu narts.»

Ma oleksin võinud öelda rohkemgi. Oleksin võinud talle öelda, et nähtavasti peab veel väga palju juhtuma, enne kui ta tõesti aru saab, milles on tõeline mehisus ja tõeline iseseisvus. Kuid ei maksnud kõnelda — sõnad ei ulatuks praegu temani, ta ei hakkaks neid kuulamagi. Ta peab rääkima ise. Sama kiire sosinaga, luksudes, juba enam midagi varjamata ja kaalumata, toob ta esile kõik, mis oli kogunenud ta hingele:

«Meie Razumoviga ei tahtnud minna... Kuid Razumov ei suuda temaga vaielda. Ta kuulab alati Pletnjovi sõna...»

«Aga sina?»

Korol teeb lühikese tõrjuva liigutuse — tal ei ole

aega tähele panna minu küsimusi, ta peab rutem ennast kuni põhjani tühjaks rääkima.

«Tulime Leningradi — ja läksime tülli. Midagi ei klapi, kõik läheb viltu ja kõveriti. Millegi vastu ei tunne huvi. Pletnjov rääkis: «Te olete nagu mürgitatud! Sõidan ära teie juurest. Käige kuradile! Küll te mu järele veel nutate!» Ja sõitiski. Kuid ega temagi ilma meieta läbi saa, ta tuleb tagasi. Aga kui ta meid ei leia, mis siis?»

«Küll sa nuputad, kuidas talle teatada. Ja küllap ta saab isegi aru, kust teid otsida.»

«Ta on uhke, Berjozovaja Poljanasse ta ei tule.»

«Ta pole uhke, vaid alp. Mõistad? Rumal kukk, see on kõik.»

Meist läks mööda käekotiga naine ja heitis meile imestunud pilgu; läks mõne sammu ja vaatas tagasi. Möödus lapsehoidja kahe lapsega — vaatas samuti korda kaks tagasi. Igaüks vaatas meie poole uudishimuga. Kuid Korol ei märganud midagi.

Kolme rattaga jalgrattal sõitis meist mööda umbes kuueaastane poisike. Kostik ronis mu põlvedelt maha ja jooksis talle järele.

Kustki põõsaste tagant kostis ettevaatlik summutatud vile. Korol vaatas ringi, tõusis püsti ja hõikas tasa:

«Tule, tule, ära karda!»

Ma tõusin samuti püsti: meie poole jooksis juba naeratav Razumov.

«Ja mina vaatan — kellega sa räägid?» kõneles ta alles joostes. «Tere, Semjon Afanasjevitš! Mõtlesin juba, et Korol on sisse kukkunud, kas läheneda või mitte?»

«Sõidame,» ütles Korol. «Kas võib kohe sõita või on teil veel mingisuguseid asjatoimetusi?»

«Sõidame! Kostik! Kus sa seal oled?»

Kostik ilmus nähtavale jalgrattal — sellelsamal, mille järele ta meie juurest ära jooksis. Ta hoidis tugevasti juhtrauda, kuid teda sõidutas masina omanik, pisut vanem poiss, kes vaatas Kostikut ülalt alla ja soosivalt. Poiss pidas jalgratta meie pingi ees kinni.

Kostiku pilk anus:

«Veel natukene!»

«Sõidame!» ütlesin ma. «Korol tuleb meiega kaasa.»
Kostik ronis ruttu rattalt maha.

«Aitäh, ma juba sõitsin küllalt,» ütles ta ratast omanikule üle andes, märkas alles siis Razumovit ja lausus rõõmsalt: «Ja Volodja ka!»

«Jaa, mina ka. Tere, Kostik!» vastas Razumov ja naeratas samuti, leebelt siniseid silmi vidutades.

Astume neljakesi — mudilane, kaks kaunistigi räbaldunud noorukit ja mina. Kõrvalt vaadates õige kummaline seltskond.

«Kas kodutuid viiakse?» ütles hämmastunud tütarlaps, aastat kümme vana.

«Vaevalt küll, väikese lapsega...» kandus meieni ema vastus.

Korol kehitas õlgu.

«Selge, et kodutuid,» kordas ta muiates.

«Noh, riided on meil sinuga tõesti...» ütles Razumov lepitavalt.

Ja jälle oleme vagunis. Akende taga läheb äkki pimedaks, mööda klaasi voolavad suurte vihmapiiskade längus nired. Kostikul pole enam huvitav aknast välja vaadata, ta ei saa enam pilku Korolilt lahti kiskuda.

«Sa enam ei sõida ära? Ega?»

«Ei!» vastab Koroli asemel lõbusalt Razumov.

Kogu tee pärisid mõlemad Berjozovaja Poljana üle — Korol kiiresti ja ahnelt, kõigest kordamööda, Razumov harva sõna sekka öeldes. Mul polnud enam midagi jutustada, paistis, et kõik oli räägitud. Ja märkamatult kadus meie mitte väga lühike tee. Väljusime vagunist. Vihm oli lakanud, kuid ümberringi oli veel sünge. Aga kui me lähenesime kasesalule, vaatas äkki päike pilvede tagant välja. Helkles puhtaks pestud rohelus, särasid valged tüved. Kõik helendas, kõik oli päikesest läbi valgustatud. Vaatasin Korolli. Sama oli toimunud temagagi: vari oli ta näolt kadunud, see oli avalalt õnnelik, ja — seda on vist küll naljakas öelda poisikesest, kuid siiski oli just nii: see nägu oli noorenenud. Ta kiirendas aina sammu, Kostik ei jõudnud talle enam järele. Ma tõstsin Kostiku oma õlgadele — me lähenesime lastekodule peaaegu joostes. Ja kui olime putkast umbes saja sammu kaugusel, võttis

Kostik äkki mõlema käega minu põskedest kinni, püüdis pöörda minu pead enda poole ja ütles ehmunult:

«Isa! Aga kingad?»

28

Palav päev

Läbikäiguputka juures tuli nähtavale Sergei Steklov — valvekorrakomandör. Ta tahtis midagi öelda, ja nii jäigi seisma lahtise suuga.

«Tervist!» tervitas teda Korol.

«Tervist!» kordas nagu kaja Razumov.

Mind ei oodanud keegi sel kellaajal ja selliste teekaaslastega. Kuid «traadita telegraaf» töötas laitmatult. Keegi vaatas magamistoa aknast, keegi töökoja uksest, keegi veeres nagu vurrkann trepist alla. Ja esiteks sahises sosinal, siis aga helises ikka valjemini mööda meie maja:

«Korol! Korol tuli! Ja Razumov!»

«Minge ja peske endid,» ütlesin ma. «Sergei, anna neile käterätt ja seep.»

Ma jätsin poisid üksinda.

«Sina?» tervitas mind suuri silmi Galja. «Nii vara? Kas kingad tõid?»

«Korol ja Razumov tulid minuga,» vastasin ma.

Unustanud kingad, jooksis Galja toast välja.

«Kui ruttu te täna tagasi saite!» vaatas oma toast välja Sofja Mihhailovna. «Kas värve ostsite?»

«Korol ja Razumov tulid tagasi,» kordasin ma, ja juba oma tuppa astudes kuulsin, kuidas uks paukus ja Sofja Mihhailovna kontsadega kõmpsides trepist alla jooksis.

Imestamisväärne lugu. Ma olin veendunud, et ma ennast valitsesin, kui poisid kadusid. Vähemalt püüdsin ma kõigest jõust näidata, et see mulle haiget ei teinud. Ka praegu käitusin ma nõnda, nagu poleks midagi juhtunud. Ent poiste naeratused ja nende silmad soovisid mulle õnne. Igaüks lähenes ainult selleks, et silmitseda, naeratada, vahest ka selleks, et öelda midagi õige originaalset ja tähtsat, nagu:

«Vahva!»
Või:
«See on vast asi!»
Aga mõista tuli seda nii:
«Soovin õnne, Semjon Afanasjevitš! Küllap ma juba näen, kui rõõmus te olete. Ja ka minul endal on hea meel!»
Ainult Volodin tuli minu juurde ilma naeratuseta:
«Semjon Afanasjevitš, kuidas on — kas Korol saab jälle meie rühma komandöriks?»
Ta häälest kostis ärevust ja ma olen süüdlane, et ma seda ärevust alguses õieti ei mõistnud.
«Ei, ei saa,» ütlesin ma kuivalt.
«Noh, olgu peale,» vastas ta, nagu oleksin ma teda kaua milleski veennud, ja tema — olgu siis nii — sellega nõustunud.
Ta pöördus ümber ja jooksis oma jässaka keha jaoks ootamatu nobedusega maja nurga taha, kust kannatamatult noogutades ja žestikuleerides vahtisid mõned poisid kolmandast rühmast. Minuti viie pärast, mitte varem, nägin ma neid uuesti, juba läbi akna — nad arutasid ikka veel tähtsat uudist. Ja siin siis ma tundsingi südamepõhjas end süüdlasena Volodini ees. Selge asi: kui ta kartis, et kas mitte Korol ei asu jälle komandöri kohale, siis hoopiski mitte sellepärast, et ta ise tahtis edaspidi Koroli asemel komandöriks olla. Tema muretses millegi muu pärast, enda peale ta ei mõelnud!
Kogu ülejäänud osa päevast olin ma ametis. Korol ja Razumov sattusid mulle mitu korda silma. Ma ei märganud, et nad oleksid kohmetunud või ärevil. Korol heitis pilgu igasse nurka ja kolkasse, silmitses ahnelt kõike uut — ja oli ka, mida vaadata. Ta tegi ringi võimlemislinnakeses, hüppas, jooksis mööda jooksurada, rebis end rõngastel üles. Käis köögis, astus sisse lauta vaatama Timofeid. (Härja otsustasime siiski müüa Lenini-nimelisele kolhoosile. Podsolnuškin talus mehiselt eelseisvat lahkumisvalu, tema ütleski pärast mulle: «Korol arvab ka — milleks siis lastekodule härg?» Korol tuli ja koguni imestas: «Ohhoo, kuidas Timofeid on nuumatud, kui sile ta on! Ta tuleks kusagile sovhoosi anda, mis meie temaga teeme?») Ja lõpuks tuli Korol töökotta. Ta kõndis kaua höövelpinkide vahel, vaatas ja koguni oleks nagu nuusutanud — ajas ninasõõrmed puhevile ja hingas sisse laastude vaigust lõhna. Vaadates just samal ajal uksest sisse, nägin ma eemalt, talle märkamatuks jäädes, kuidas ta vaikides Glebovi kõrvale tõrjus ja ise asemele asus.

«Aleksei Savvitš, aga mida...» tõstis Glebov häält.
«Tule sa siia,» kuuldus vastus, «aita pisut mind: hõõru mirgliga neid liiste, mul pole mahti nendega jännata.»
Glebov võttis mirgli ja Korol jäigi tema pingi taha. Razumov, kes käis Koroli kannul nagu vari, keerles veidi töökojas ja asus siis vaikselt käealuseks Žukovile, kes askeldas kaugemal nurgas mingite laudade kallal.
Pärast õhtust teejoomist ei läinud poisid laiali nagu tavaliselt — kes klubisse, kes ping-pongi või kabet mängima, kes korvpalliväljakule või võrkpallivõrgu juurde. Ei, täna kogunesime kõik nagu kokkuräägitult meie kõrgele trepirõdule, ja kellele ei jätkunud ruumi trepiastmeil, need istusid otse murule. Istusime, vahetasime lühikesi lauseid, arendamata üldist kõnelust, kuid tunnetades ühist edu, sündmust, millega oli vaja harjuda üheskoos.
«Semjon Afanasjevitš, jutustage midagi!» palus Petka.
«Kommuunist! Tõsi, jutustage!»
Mõni püüdis istuda mugavamini, mõni nihkus lähemale.
Minulgi oli tahtmine sel erilisel päeval meenutada kommuuni, seltsimehi, Anton Semjonovitši, kõnelda pisutki sellest, millest mõtlesin nii tihti, mis oli püsivalt minuga ja minu juures.
Millest siis neile jutustada? Ma heitsin neile pilgu. Jutustad kõigile, kuid mõttes pöördud mõnikord ühe poole ja kõneled temaga. Näed: too on suunanud ülemisel astmel istudes pilgu kuhugi pargi sügavusse ja vaatab sinna silmi pilgutamata ja mõtleb mingi oma asja üle... Ta on praegu üksinda, mitte meiega, võimalik, et ta ei kuulegi. Aga too nõjatus vastu ust ja ta pilk on hajameelne — ka tema ei kuule esiotsa

mind. Veel üks kuulab ebaledes — ja tahaks nii väga tema silmades näha mitte kahtleva, vaid tõelise, kaasatundva huvi sädet! Aga näe, see niihästi vaatab kui ka kuulab, ent kas see ulatub temani? Kas ta mõistab, et minu jutt on vastus enam kui ühele kõnelusele? Aga näe, Panin... Eh, Panin! Kas see jõuab sinuni, millest ma praegu jutustan?

«Nõnda siis,» ütlesin ma, «see oli möödunud aastal. Tegime ettevalmistusi matkaks. Ma kunagi juba kõnelesin teile, et me suvel alati reisisime — kas Volgal või mööda Krimmi, kuid tingimata sõitsime kaugele, uutesse paikadesse. Möödunud suvel sõitsime Kaukaasiasse. Vaksalisse läksime rivis, ja meie rivi oli ilus, kõige ees oma orkester. Teie küsite — aga kuidas oli siis asjadega? Asjad panime veoautole, seal oli kõik: toit, toidunõud, reisikohvrid rõivastega. Veoautod liikusid viimase rühma järel — mudilaste kannul. Ent kuigi rivis midagi ei kanta, kandsid vanemad poisid esimeses rühmas reisikohvrit. Vaadake, millest see tuli.

Valmistudes suve vastu pani iga kommunaar tavaliselt oma tööpalgast vähehaaval midagi kõrvale. Kogunes päris korralik summa — mõnel üle saja rubla. Selleks matkaks kogunes poistel ühtekokku viiskümmend viis tuhat rubla. Kommunaare oli nelisada — arvutage, kui palju tuli keskmiselt iga mehe peale!»

Minu kuulajad vaatasid üksteisele otsa — säherdust kiiresti peast arvutada...

«Umbes sada kolmkümmend rubla,» ütles Aleksei Savvitš ette.

«Nagu näete, tõsine summa. Me hakkasime mõtlema: kui anda see raha poistele kätte — raiskavad muidu ära ja jõuavad Kaukaasiasse tühjade taskutega. Ja leiti õigemaks panna kõik ühisesse reisikohvrisse ja alles Kaukaasias ära jagada, kus siis igaüks ostab, mida ta tahab. Panime need rahad reisikohvrisse. Hädavaevalt nad sinna mahtusid — oli ju ikka viiskümmend viis tuhat ja kõik viie- ning kolmerublalised. Anton Semjonovitš vaatas, vaatas ja ütles:

«Kui rahad on minu vastutusel, tähendab, reisikohvrit pean kandma mina.»

Proovisime reisikohvrit tõsta — kakskümmend kilo-

grammi, mitte vähem. On see siis võimalik, et seda koormat tassib kogu tee Anton Semjonovitš! Ja me otsustasime anda reisikohvri hoiule esimese rühma kätte — kommunistlikele noortele. Nad olid muidugi nõus, ja kogu aeg vilkus nende rühmas seesama kohver.

Aga matk polnud naljaasi. Seitsesada kilomeetrit raudteel Gorkini. Neli päeva peatusime Gorkis — käisime, vaatasime, kus elas ja töötas Aleksei Maksimovitš, vaatasime seal muidki mälestusväärseid, huvitavaid paiku, korraldasime ekskursiooni autotehasesse. Siis üürisime auriku — jaa, jaa, Petka, terve auriku — ja sõitsime mööda Volgat alla. Sõitsime ruttamata, peatusime igas linnas. Ja Anton Semjonovitš hakkas poistele vähehaaval raha kätte andma — sellise arvestusega, et ka Kaukaasia peale jätkuks. Iga jagamise puhul koostati nimestik ja poisid andsid allkirja. Nimestikud olid teises reisikohvris, kus asetses kogu meie kantselei. See kohver oli samuti kommunistlike noorte hoole all, kuid seda ei kantud, vaid veeti vooris.

Niimoodi jagas Anton Semjonovitš kümne laevasõidupäeva kestel ära kaheksateist tuhat viissada nelikümmend üks rubla kakskümmend viis kopikat — siiamaani on meeles. Aga miks see summa mulle nii täpselt meelde jäi, seda mõistate kohe.

Stalingradis istusime me laevalt rongile ümber ja veeresime Novorossiiskisse. Rong sattus väga kehv, ilma valgustuseta, kuid väljasõit toimus öösel ja me asusime rongile pimeduses. Anton Semjonovitš kontrollis valvemeeskondi igas vagunis ja läks esimesse rühma magama. Aga hommikul, alles valgevarul raputati mind — tõuse kiiresti üles! Sain vaevalt aru, milles asi seisab, kui hüüatasin ehmatusest. Selgus, et kui rong lahkus viimasest jaamast, hüppas mingisugune mees vagunisse — ja haaras kohvri! Siis sööstis teise ukse juurde ja hüppas käigupealt maha.

Mul oli muidugi mõttes ainult üks: reisikohver rahadega! Vanemad poisid ja mina koos nendega hüppasime pikemalt mõtlemata vagunist välja ja asusime kõike ümbruses läbi kammima. Kuid varas oli kadu-

nud nagu maa alla. Me olime viimasel jaamavahel enne Novorossiiskit ja teadsime, et kommunaarid veedavad seal kaks päeva enne laevaleminekut. Tähendab, jõuame järele. Mis sellest teile pikalt jutustada — kaks päeva luusisime sealses ümbruskonnas, olime väsinud ja muidugi äravaevatud, ja mis kõige halvem — tulime Novorossiiskisse omade juurde tühjade kätega. Seal selgus — unise peaga ei olnud ma õieti aru saanud, et varas oli haaranud mitte rahakohvri, vaid teise, milles oli meil igasugune kantselei. Nõnda et meil eriti nukrutseda ei olnudki muu, kui ainult endi lohakuse üle. Ja väga piinlik oli Anton Semjonovitši ees. Kuid pärast selgus veel üks asjaolu. Anton Semjonovitš kutsub komandöride nõukogu koosolekuks kokku ja kõneleb:

«Kohvris olid poiste allkirjad rahasaamise kohta. Tähendab, mul puudub praegu võimalus aru anda kaheksateistkümne ja poole tuhande rubla kulutamise üle. Mis teha?»

Siis lausub komandöride nõukogu sekretär Šurka Ževeli:

«Tuleb võtta uued allkirjad.»

Me kuulame ja mõtleme endamisi: see on tõsi, allkirjad tuleb võtta, teist väljapääsu ei ole. Ent on ju võimalik, et mõni on unustanud, eksib. Ja võib juhtuda veelgi pahemat: sai viisteistkümmend, kuid kirjutab kümme, vaat mis on paha. Meil on ju poisse mitmesuguseid, on selliseidki, kes on tulnud alles päris hiljuti vanglast...

Üldkoosolekul ütles siis Anton Semjonovitš poistele, et igaüks andku eri lehe peale allkiri kogu raha kohta, mis ta on teel saanud. Kõik istusid maha, tuletasid meelde ja kirjutasid. Õhtul hakati allkirju nõukogus ritta seadma — neid oli ju tervelt nelisada! Jagasime need kõik rühmade vahel ära ja iga rühm asus eraldi kokku lugema.

«Veavad alt... oi, alt veavad, kuradid!» sosistab mulle Šurka.

Ma istun samuti, arvutan ja ise mõtlen: kui nad aga alt ei vea!

Šurka seadis enda ette vihiku ja kirjutas sellesse

suurte tähtedega: «18.541 rubla 25 kop.» Ja siis saabus hetk, kus rühmades oli kõik järele kontrollitud ja üles kirjutatud, oli jäänud ainult üldkokkuvõte. Šurka võttis pliiatsi ja hakkas arvutama. Arvutas, arvutas, siis heitis pliiatsi käest: «Ei saa!» ütles ta. «Arvuta sina, Kolka!»

Kolka istus ja algas valjusti: kolm pluss neli pluss viis pluss üks pluss üheksa... ja kirjutas esimese numbri summast: viis. Me panime kõik kisama: õigus! Kuid Šurka surus läbi hammaste:

«Mõtelge, õige! Vara veel rõõmustada! Kopikates ei hakka keegi valetama.»

Nii meie arvutasime. Kui jõuti kümnete juurde, eksis Kolka liitmises — talle anti kohe võmm kuklasse ja keegi ei astunud ta kaitseks välja. Akna alla olid kogunenud kommunaarid ja ootasid.

Viimaks oli summa koos. Kolka kuulutas välja üldise arvu: «18.506 rubla 25 kopikat.» Tähendab, et puudujääk oli kõigest kolmkümmend viis rubla. Noh, see polnud veel häda. Alles nüüd tundsime, kui väsinud me olime erutusest. Paistis, et oleks vist olnud kergem vagunitäis puid ära lõhkuda. Kuid vastik oli siiski: keegi meie hulgast on nurjatu. Kuigi me endamisi kartsime, et veetakse alt, olime siiski lootnud, et kõik laheneb hästi... Šurka kummardus aknast välja ja ütles:

«Arvasime kokku. Kolmkümmend viis rubla on puudu.»

Seal vaikitakse samuti, keegi ei tunne rõõmu. Šurka küsib siis:

«Kas kõik andsid lehed ära?»

«Kõik,» vastatakse talle.

Ja siin lööb Šurka endale vastu laupa.

«Oh ma vana nui!» kisendab ta. «Oh mind koera! Sähke!»

Tõmbas taskust paberilehe ja viskas lauale, ning sellel oli allkiri, et Aleksander Ževeli on saanud töötasu arvel kolmkümmend viis rubla. Meie lagistame naerda ja tõreleme temaga — vaata, kus auke täis pea, ilmaaegu ärritusime sinu pärast. Kolka hüppas akna juurde ja hõikas:

«Õige! Karvapealt! Kopikapealt!»
Akna tagant kostis nagu ühest suust:
«Hurraa!»
Aga Anton Semjonovitš lausus rahulikult:
«Aga minu arvates ei olnud teisiti lihtsalt võimalik.» See oligi kogu lugu. Niiviisi.»
«Oh sa tont!» ütles Petka.

Ka teised liigutasid end minu ümber kuidagi kergendust tundes. Samas püüdsin ma kinni Repini kummalise, pingutatud pilgu. Ta pööras kohe silmad ära ja lausus tehtud ükskõiksusega:

«Korol, kuidas jäi fanfaariga, kas tegid rahaks?»

«Mis?» Korol tõstis hämmastunult kulme.

Tõusis käralaine, mis kohe vaibus. Kõik jäi vaikseks nagu enne tormi. Imelik — mitte keegi, isegi mitte Petka ei alustanud kõnelust fanfaarist, näis isegi, et kõik on selle unustanud. Aga Repin pidas meeles, kogu aeg oli meeles pidanud.

«Ma küsisin, kas tegid fanfaari rahaks?»

«Missuguse fanfaari? Millest sa räägid?»

«Sel hommikul, kui te ära läksite, kadus fanfaar. Kas sa siis seda ei tea?»

«Kas sa oled hulluks läinud?» Korol hüppas püsti. Ta hääl oli kärisev, moonutatud: «Mis sa ajad? Sina... Et mina... et mina võiksin võtta?! Sina...»

Ta tormas Repini juurde, vaevalt suutsin ma tal veel õlgadest kinni haarata:

«Oota, Dmitri!»

«Ei, ma löön praegu ta molu sisse... ma talle... ma...»

Repin tõusis, näost kahvatu, kuid rahulik.

«Kõik arvavad nõnda, mitte mina üksi,» ütles ta väljakutsuvalt.

«Ära valeta!» lausus valjusti ja kurjalt Žukov. «Keegi ei tuletanud meeldegi, ainult sina!»

«Meie ei võtnud,» ütles Razumov kohmetunult. «Mis te poisid ajate! Me ei teadnudki...»

«Võib arvata, et te üldse millalgi pole midagi võtnud!» hakkas Repin naerma.

Siis võttis Razumov kuidagi ebakindlalt ja oskamatult hoogu ning lõi Andreile vastu nägu. Ei mina ega

keegi teine jõudnud teda takistada — me olime juba ammu püsti hüpanud ja seisime valvsalt, valmis vaigistama, lahutama, valmis Korolli kinni hoidma, kuid kõige vähem ootasime seda, et kaklust alustab Razumov.

Kellegi käed haarasid Razumovi, keegi tiris eemale Repini. Kõik see on pikk lugu jutustada ja kirjeldada, kuid tegelikult möödusid vaid mingid murdosad sekundist — me ei jõudnud ei hingata, toibuda ega taibata, mis koletuslik ja ilge asi toimus praegu meie silmade ees.

Kuidas sügelesid minu käed — haarata Repinil kraest kinni ja tublisti raputada, raputada nõnda, et kõik põruks oma kohale selles nihestunud ennastarmastavas hinges!

«Rusikaga ei tõesta midagi,» ütlesin ma.

«Ega meie... meie ei kavatsegi tõestada!» hüüdis Korol.

«Ja ei ole vajagi tõestada. Kuule, Repin,» jätkasin ma, vaadates Andreile otse silma. «Sa kõnelesid mulle hiljuti fanfaarist. Mis ma sulle ütlesin?»

Repin surus huuled kokku ja pööras pilgu ära. Ümberringi oli vaikne, kuuldus ainult poiste hingamist.

«Ma ütlesin sulle, et ma ei usu seda,» tuletasin ma iga sõna rõhutades meelde.

«Semjon Afanasjevitš!» Žukov seisab sirgelt, tõsisena, nagu ta on siis, kui ta juhatab meie koosolekuid või esineb lastekodu nõukogus. «Repin rääkis ju mulle täna sedasama. Kuid ma ütlesin talle, et ta selle unustaks ega kordaks enam. Milleks sa tükkisid rääkima?» pöördus ta järsult Andrei poole.

«Uus asi — milleks! Kuidas ta jätab tükkimata!» häiris valvsat vaikust Podsolnuškin. «Sa küsi, miks ta esile tükkis, kui Leningradist külalised olid. Kas tema siis kannatab, et kõik oleks korras?»

«Õelust on tal palju,» lausus Sergei Steklov.

«Õelusest võib lämbudagi,» kuulutas äkki Petka.

Minu ja Aleksei Savvitši pilgud kohtusid. Aleksei Savvitši silmad naersid. «Tublid poisid! Mul on hea meel!» kõnelesid need silmad.

«Tähendab nõnda,» pöördusin ma uuesti Koroli ja

Razumovi poole, keda ikka veel hoiti käsivartest kinni, kuigi selleks enam ilmselt mingit vajadust ei olnud. «Unustage, mis ütles Repin. Unustage, sest et keegi pole temaga ühel nõul!»

«Ja temagi räägib... ilma, et usuks,» lisas Žukov, teinud enne lühikese pausi, et valida vajalikku sõna.

«Lubage mulle sõna, Semjon Afanasjevitš,» hakkas kõnelema Jekaterina Ivanovna. Seni oli ta seisnud vaikides eemal ukse juures ja silmitsenud poiste nägusid. «Ma mõtlen, et kõik on minuga ühel nõul, kui ma ütlen, et meil kõigil on hea meel Koroljovi ja Razumovi tagasitulekust. Koroljov aitas algusest peale meie lastekodu heaolu tõsta, hakkas lastekodu armastama, kuid läks ära... läks ära mõtlematult. Ka Razumov läks temaga koos mõtlematult, lihtsalt sõprusest. Ma ei tea, kuidas teie, kuid mina olin alati kindel, et nad tulevad tagasi. Ja vaja on unustada tänane kõnelus, vaja on unustada, et Koroljov ja Razumov ära läksid. On vaja mõelda homsest päevast. Näiteks seda: millisesse rühma nad nüüd lähevad?»

Poisid vaikisid hetke. See oli lühike, kuid pingeline vaikimine; kõigil oli kuidagi ebamugav.

Piinliku vaikuse lõpetas Volodin:

«Neil on ju oma rühm... meie rühm, tähendab! Nagu nad olid kolmandas rühmas, nii nüüd jälle... sellest pole midagi!»

Ta vaatas oma poiste poole, nagu oodates oma sõnadele kinnitust. Ähmane ebakindluse noot kõlas ta häälest, kuid ma tundsin uuesti, et teda ei häiri ta enda kahemõtteline olukord. Asi on selge: Koroljovil on oma rühm ja tä võib sinna tagasi pöörduda, see on õige ning loomulik. Ent teda komandöriks panna poisid kardavad, aga reamehena, võrdsena kümne-üheteistkümne-aastastega, Volodini või kellegi teise alluvuses — kas Korol tahab, kas see pole talle solvav?

«Aga kuhu te ise tahate?» küsis Jekaterina Ivanovna.

«Ükskõik...» surus Korol läbi hammaste. «Kas või kolmandasse.... Mis seal's ikka...»

Ta oli ikka veel nagu kokkusurutud rusikas, valmis vastulööki andma. Kuid Razumov oli vajunud norgu, õlad alla laskunud, silmad maas.

«Semjon Afanasjevitš, aga kuid nad tuleksid meie juurde? Ma teen ettepaneku tulla meie rühma, eks?» ütles äkki Žukov.

Ma vastasin:

«Arvan, et see on õige.»

«Tulge meie juurde,» ütles Sanja kuidagi lihtsalt ja külalislahkelt. «Meil on poisid vanemad kui kolmandas. Ja üldse...»

Ta vaatas avalalt ja otsekoheselt Korolile otsa ja tõestas kogu oma olekuga: ja üldse on meil hea rahvas, te ei kahetse. Aga kui ei taha, ega me solvu. Kuid ilma kelkimata anname nõu — paremat ei leia kusagilt.

Korol vaatas Razumovi poole, kuid see ei tõstnud ka nüüd pead, ja Korol otsustas mõlema eest:

«Olgu, teie juurde...»

«Tähendab, see asi on korras,» ütlesin ma. «Noh, aga mis me Repinile määrame? Juhata koosolekut, Žukov.»

Ja jälle jäi trepirõdul kõik vaikseks. Mulle meenus Kolõškin, otsisin teda silmadega. Noh, muidugi! Ta on rabatud, nagu oleks kõik ta ümber kokku varisenud ja nagu kõiguks maa ta jalgade all. Nii see ongi — Kolõškini mõte, kogu olemine tugines muutmatult Repini julmal ja pilkelisel ülevõimul nagu müüril, Repini tahte alt ei julgenud ta lahkuda, ei julgenud mõeldagi sellest, ja äkki mingi tundmatu jõud purustas Repini! Nagu ei oleks enam umbset müüri Kolõškini ümber, nagu lõõtsuksid ta peale korraga kõik tuuled. Kunagi ei olnud ma näinud tema kahvatul näol nii hämmastunud, nii... virgunud ilmet. Ta vaatas enda ümber, nagu näeks ta esmakordselt, et teda ümbritsevad — elavad inimesed.

Kuid mul ei olnud aega kaua Kolõškinit vaadata, ma ainult haarasin teda ainsa pilguga — nimelt sellisena, jahmununa, pärani silmadega! Oli vaja vaadata ja kuulata, midagi silmist laskmata: kes teab, äkki on võib-olla vaja uuesti vahele astuda...

Žukov laskis rahulikult pilgu üle poiste käia ja ootas vastust oma sõnadele Repini kohta. Vaikus venis pikale. Ja siis astus ette Podsolnuškin.

«Teadagi...» algas ta ja kõikide pilgud pöördusid tema poole. Ta kohendas vöörihma, tammus jalalt

jalale. Ta ei kohmetunud temale suunatud pilkudest, ta lihtsalt mõtles, kuidas paremini, arusaadavamalt väljendada oma mõtet, ja ta rääkis veel väärikamalt ja iseseisvamalt kui muidu. «Teadagi,» kordas ta, «et ilmast ilma on olnud nii: mis Repin ütleb, see sünnib. Kas Kolõškini rühmas on Kolõškin komandöriks? Ei, Repin. Mis sa vaatad, Kolõškin? Kas ma valetan? Aga Repinis istub selline kius: mida tahan, seda teised tehku; kui nad muidu ei tee, ostan ära, ainult olgu minu tahtmise järgi . . .» Podsolnuškin jäi vait, olles takerdunud omaenda keerulisse mõttekäiku ja leidmata selle väljendamiseks sobivaid sõnu. Ta hingas kopsudesse võimalikult rohkem õhku. «Teen ettepaneku!» ütles ta valjusti ja vihaselt: «Mingu siit ära. Head teed talle! Aga kui tahab jääda, siis aidaku kaasa. Elagu . . . nagu elavad inimesed. Kõik.»

Ta istus trepiastmele tusasena, pahurana, kuid nagu alati, täis eneseväärikuse teadvust.

Märkan poistesalgas Glebovi nägu. Tema, keda kunagi ei heiduta mingi jõhker, jultunud sõna, on üllatunud ja põrutatud sellest tagasihoidlikust ja jõulisest süüdistuskõnest, ja veel — mõeldagu ometi! — kõnest Repini vastu! Korobotškin aga — see vaatab, nagu toimuks ta ees põnev etendus. Vaata, vaata Korobotškin — sa ei läinud ära, ja kas näed, sa ei jäänud siia ilmaaegu!

Repin äigab käega üle lauba, üle kahvatu põse, ent ta hääl kõlab kindlalt:

«Pole sinu mure, Podsolnuškin, arutada, kuidas ma pean käituma. Ma toimin nii, nagu tahan. Kui tahan, lähen ära, tahan — jään siia. Sina pole minu õpetaja.»

Niimoodi. Nüüd on aeg sekka lüüa.

«Podsolnuškin pole sulle võib-olla tõesti õpetaja,» lausun ma, «kuid meie kõik koos võime õpetada. Minu arust ütles Podsolnuškin õigesti: meie ei tegele siin tühiste asjadega, meil on tähtis üritus, meie teeme tööd. Kui sa ei taha aidata — mine ära. Žukov, hääleta!»

«Kes on Podsolnuškini ettepaneku poolt?» küsib Sanja.

Otsustavalt tõstab käe Podsolnuškin ise ja Sergei

Steklov. Sekund kõhklemist. Käe tõstavad ka Volodin, Petka, Suržik. Veel mõned sekundid — ja ümberringi on terve tõstetud käte mets. Paistab, et ainult Kolõškin vaatab maha, nagu ei kuuleks ta midagi, ja ei tõsta ka kätt.

«Teen nii, nagu tahan,» kordab läbi hammaste Repin.

«Küllap me näeme,» vastab Žukov rahulikult.

29

Jälle kodus

Niisiis, poisid on jälle kodus. Razumovil on vaja puhata, ringi vaadata, toibuda. Kuid Koroljovi ei tohi lasta toibuda, teda on vaja tegevusse rakendada, tõelisse tegevusse, mis vallutaks ta üleni, jäägitult. Mis tegevus see peaks olema? Jekaterina Ivanovna arvab, et ta peaks väga palju õppima. See on õige, kuid seda on vähe. On vaja veel midagi. Mul on väga hea meel, et keegi kasvatajaist ei räägi: ta tuli jooksust, talle ei tohi anda mingeid vastutusrikkaid ülesandeid. Jah, on olukordi, kus tagasitulijat on vaja karistada, proovida, kolmekordselt kontrollida, kuid siin . . . Ei, siin on vaja tegevust leida nii kätele kui ka peale, on vaja usaldada palju ning kogu südamest. Ta on tulnud ju koju, ta on kippunud siia juba ammu, pole ainult osanud ületada takistusi, mis segasid tagasitulekut.

«Kui paneksime ta esimese rühma komandöriks?» mõtlen ma valjusti.

«Jah, Žukov on nõukogu esimees, tal on tööd küllalt,» nõustub Aleksei Savvitš. «Kuid mulle näib, et selles on oht: kas ta ei muuda rühma oma valduseks . . .»

«Noh, esimeses rühmas ei ole see nii lihtne! Kuid teil on võib-olla õigus . . . Talle on vaja laiemat tegevusvälja . . .»

Tund aega pärast seda kõnelust kuulsin ma koputust kabineti uksele:

«Semjon Afanasjevitš, ma astun teie poole sisse?»

Koroli hääles on nii küsimus kui ka jaatamine. Nii küsib ja jaatab harilikult Kostik: «Ma lähen jalutama? Ma söön ära porgandi?»

«Astu sisse muidugi.»

«Semjon Afanasjevitš, andke mulle mingisugune töö, palju tööd. Muidu ma põgenen ära.»

«Põgenemiseks pole vajadust. Sa tead, et siin kedagi vägisi ei hoita.»

Korol lõi tusaselt käega.

«Noh, lähen minema. Mulle ei anna asu see tobe fanfaar.»

Ma vaatan talle imestunult otsa.

«Mis sa räägid, Dmitri? Kas on keegi sulle rääkinud fanfaarist?»

«Keegi pole rääkinud. Ainult see Repin . . . ta vaatab nii, et kägistaksin ta ära. Ja Volodka ei leia endale kohta. Peab kõiki kinni ja seletab igaühele: «Mina ei võtnud! Meie ei võtnud!» Ma ei või enam . . .»

«Tööd on palju, sa näed ise. Vali, mis sulle enam meeldib.»

«Ma ei tea,» lausub ta aknast välja vaadates mornilt. Ja lisab siis tagasihoitud kirega: «Mulle on vaja midagi raskemat. Ma näitaksin kohe — ooh!»

Vaikinud veidi, ta lisab:

«Sofja Mihhailovna kontrollis mind . . . lugemises, kirjutamises . . . ka aritmeetikas . . .»

«No ja siis?»

«Ütles, et hädavaevu neljas grupp, või siis hoopis kolmas.»

Koroli nägu tumeneb. Paistab, et ta on isegi kõhnenenud viimastel päevadel, nii on ta sarnad esile tunginud ja huuled on muutunud nagu kaheks kitsaks ribaks — solvununa surub ta huuled alati tugevasti kokku.

«Parem ei hakka üldse õppima. Ma ei saa istuda nolkidega ühes grupis! Mulle on Petka paras pojaks.»

Ägeduses ei mõista ta nähtavasti isegi, mis jama ta ajab. Kuid ka mina olen naerust kaugel.

«Kuidas siis nii — ei hakka õppima? Aga Steklov?»

Steklov-vanem läheb samuti neljandasse gruppi. Kuid ta on rahulik, teda ei häiri see, et tema, poistest

kõige vanem (ta saab varsti viieteistkümne aastaseks, sattus ühte gruppi väikestega — seal on veel isegi kaks tema enda rühmast. Kellelegi ei tule pähegi tema üle naerda, kõik teavad, et see on mõttetu. Ka Korol teab.

«Teie, Semjon Afanasjevitš, ärge rääkige mulle Steklovist. Temale on kõik nagu hane selga vesi. Ta on rahulik. Talle on ükskõik, mis temast räägitakse.»

«Ja sulle ei ole ükskõik?»

«Mulle ei ole ükskõik.»

«No olgu. Mis sa siis tegema hakkad?»

«Hakkan töökojas kahe eest tööd tegema.»

«Ja jäädki harimatuks? Noh, hea küll, sul ei ole pead otsas ja sa oled nõus kirjaoskamatuks jääma, kuid sinu kannul tulevad ju teised — seda sa mõistad ju? Neid tuleb ju rohkem kui üks, kes hakkavad sinu poole noogutama: näe, Korol ei õpi, mis siis minagi hakkan.»

«Semjon Afanasjevitš! Ma tahan koos Razumoviga! Me olime Volodkaga nii kaua koos . . . aitab sellest, et me ilma Pletnjovita elame . . .»

«Saa nüüd ise aru, kuidas see on võimalik! Sa ei jää seal ainult kõige viimaseks, vaid sa ei suuda seal üldse õppida, see on ju viies grupp.»

Üksele ilmus Jekaterina Ivanovna — ta oli kuulnud viimaseid sõnu ja lülitus käigu pealt kõnelusse.

«Ah sind, Mitja,» lausus ta. «Kui sa ei oleks ära olnud, oleksime sinuga terve suve tööd teinud, viienda grupi kätte saanud . . .»

«Jekaterina Ivanovna!»

Korol sööstab oma paigalt. Ta seisab Jekaterina Ivanovna ees, käed surutud vastu rindu. «Teie töötage minuga nüüd! Ma hakkan, kas teate, nii . . . Ma õpin kõigest jõust! Ma õppisin ennegi korralikult. Aga nüüd ma . . .»

Võib arvata, et mind nagu polekski enam toas. Mõlemad on minu hoopis unustanud. Seisavad teineteise vastas, kortsutavad otsaesist, arutavad valjusti.

«Kas sa tead ka, mida see tähendab?»

«Jekaterina Ivanovna!!»

Neis kahes sõnas on kõik: nii tõotus, palve kui ka lootus.

«Jekaterina Ivanovna! Septembriks jõuame järele?»

«Kui sa hakkad...»

«Hakkan! Hakkan!» Korol pühib laubalt higi, istub endisele kohale. Ja ütleb äkki: «Semjon Afanasjevitš! Aga kui Serjoža ka?»

«Sa ju rääkisid temast, et temale on nagu hane selga vesi, talle on ükskõik?»

«No... Semjon Afanasjevitš!»

Ei möödunud tundigi, kui mu juurde tuli Žukov.

«Mis on, Aleksandr?»

«Semjon Afanasjevitš, Korolile oleks vaja mingi tegevus anda.»

«Meie mõtlesime juba sellest koos Aleksei Savvitšiga ja leidsime midagi. Sul on ju raske olla nii rühma komandöriks kui ka nõukogu esimeheks: mis oleks, kui Korol rühmas asendaks sind?»

«Rühmas? Ei, Semjon Afanasjevitš, komandöriks olgu parem Podsolnuškin. Aga ma pidasin nõu Steklovi ja Suržikuga ning rääkisin Kolõškiniga... Meie mõtleme, vaadake, mida: sõideti meile tol korral külla — ja meie kaotasime neile korvpallis. Tulevad uuesti — ja me kaotame jälle. Meeskond ei ole alaline, on muutuv, tõeline treening puudub. Poisid vehivad pingpongi — selles pole ka mingit korda. Varsti on sõjamäng, aga kui teie olete linnas, pole kedagi harjutusi läbi viimas. Aga Korol... te teate, kui ta tahab, saab ta kõigega hakkama. Jookseb ennast kas või pikali, kuid teeb ära. Las ta juhib kõike seda... noh, kultuurset, või nii, vaba aja veetmist.»

«Vaba aja veetmist. Nõnda. See pole halb mõte. Ma kõnelen sellest Aleksei Savvitši ja Jekaterina Ivanovnaga. See on peaaegu kõige õigem.»

«Aga kas teate, kes selle välja mõtles?»

«Kes siis?»

«Petka. Talle ei anna kuidagi rahu see kaotus. Ta rääkis juba siis: «Kui oleks Korol siin — me poleks iialgi kaotanud.» Vaevalt jõudis Korol tagasi, kui Petka hakkas aina minu kannul käima: räägi Semjon Afanasjevitšiga ja räägi Semjon Afanasjevitšiga.»

«Kas võib sisse astuda?»

Uksel seisis Aleksei Savvitš.

«Kuulge, Semjon Afanasjevitš, mis idee on tulnud meie Petja pähe: ta teeb ettepaneku kogu massiline kultuuritöö teha ülesandeks...»

«...Korolile?» Meie koos Žukoviga naerame.

«Ah te teate juba? Nojah, Korolile. Minu arust on see suurepärane idee. Petjal on, kas teate, riiklik mõistus! Ta mõtleb, ma ütleksin, suurtes mõõtudes!»

Repin ei läinud ära. Mulle näib, et ma mõistan tema mõttekäiku: nii ära minna — see tähendab tunnistada enda täielikku lüüasaamist. Kui juba ära minna, siis efektselt, sõltumatult, uhkelt, seepärast, et ise tahtsin, aga mitte seepärast, et seal mingisugune Podsolnuškin või Žukov ütles — mine ära. Ei, nii häbiväärselt ära minna ta ei võinud.

Olgu muuga, kuidas tahes, kuid vastupidavust sel poisil jätkus. Ta käitus täpselt samuti nagu ennegi kogu viimase aja jooksul. Allus režiimile. Töötas töökojas keskmist viisi — käed olid tal osavad. Nagu räägiti, olnud ta varemalt üks osavamaid taskuvargaid Leningradi kodutute hulgas — ja nüüd need osavad, väikesed, kuid tugevad käed omandasid kergesti, ilma pingutuseta igasuguse uue töö, õppisid valitsema iga uut tööriista.

Kuid ometi oli ta endast väljas — kogu tema eneseväitsemine ei suutnud mind petta. Ta oli sisimas täiesti vankuma löönud. Võimalik, et see oli esimene lüüasaamine tema elus. Ta oli tark ja nägi väga hästi, et tema endisest võimust ei olnud enam jälgegi järel: poisid on kaitstud ja ei sõltunud enam milleski temast. Oma mõjust Kolõškinile ja kolmele-neljale poisile oma rühmast ta ei hoolinud: ta oskas inimesi hinnata ja mõistis, et ka kümme alistuvat Kolõškinit ei lisa talle sära ega kuulsust. Ma tundsin ja teadsin meie endistest kõnelustest, et talle on tähtis, mis mõtlen temast mina. Kõik, mis tol korral öeldi, haavas teda sügavasti ja kauaks. Nagu näha, oli ta ebaloomulikult väljaarenenud enesearmastus tema iseloomu kõige määravamaks jooneks ja miski ei võinud teda

puudutada valusamalt kui põlgus. Ent ma teadsin, et põlgus — see on tugev, kuid ohtlik ravim; ega's ilmaaegu ei öelda, et see tungib läbi isegi kilpkonna kilbist. Sellega võib mürgitada — ja siis ei ole enam tagasiteed. Jah, Repin oli mulle raskeks ja murettekitavaks ülesandeks, ma ei saanud seda tunnikski unustada.

Teiseks ülesandeks osutus äkki Razumov. Nagu oleks kogu ta jõud ära kulunud kõrvakiiluks Repinile. Ta hulkus loiuna, roidununa, silmad maas. Midagi ei tulnud tal korralikult välja. Aleksei Savvitš rääkis, et Razumov tardub hulgaks ajaks höövelpingi juurde liikumatult seisma, ei reageeri hüüdmise peale, nagu oleks ta kõik unustanud. Žukovi sõnade järgi sõi ta isutult, magas öösel rahutult. Ta ei võtnud mingisugustest mängudest osa.

«Kuule, Semjon,» ütles mulle murelikult Galja. «Razumov käib minu juures ja aina seletab, et ta pole kunagi varastanud ega tea tollest kadumisest midagi. Ma ütlesin talle, et keegi ei kahtlegi selles.»

«Aga mis ütleb tema?»

«Räägib, et kõik on liiga täpselt kokku sattunud — nende äraminek ja fanfaari kadumine. Et kõik kahtlustavad muidugi neid. Ja ükski tema veenmine ei aita.»

Ma nägin, kuidas Razumov kutsus kõrvale kord ühe, kord teise poisi, ja ma teadsin, et ta kinnitab aina ühte ja sedasama: «Muidugi, kõik sattus ühele ajale... Ainult meie ei võtnud... Kuidas me siis võisime...»

On teadmata, kummal neist oli ebamugavam, kas Razumovil või tollel, kellel tuli teda ära kuulata. Poisid tundsid tema südamepuistamistes midagi valulist, mida ei vaigistata sõnade abil — aga midagi pole pahem, kui näha võõrast valu, suutmata seda leevendada.

Razumoviga kõneles Galja, kõnelesid Jekaterina Ivanovna ja Aleksei Savvitš, kõnelesin mina. Ta kordas ühte ja sedasama:

«Kui saaks kahtlustada veel kedagi teist. Aga paistab, et on selgem kui selge: me läheme ära — asjad kaovad...»

«Kuule,» ütles talle Galja, «kas sa usuksid, et mina varastaksin?»

Razumov vaatas talle jahmunult otsa ja ei teadnud, mida vastata.

«Noh, aga kui kõik süütõendid räägiksid minu vastu ja kedagi teist ei oleks võimalik kahtlustada? Ja kui keegi ütleks, et ta ise nägi, kuidas ma varastasin, ja teine... Kas sa usuksid?»

«Aga mis te nüüd ometi, Galina Konstantinovna! Eluilmaski ei usuks!»

«Ausõna?»

«Ausõna.»

«Aga kuidas siis peame meie sinu meelest arvama, nagu oleksite teie varastanud? Kas tõesti ainult sellepärast, et näiliselt on kõik teie vastu?»

«Teie ju tunnete meid vähe...»

«Kas sa tunned mind kauem kui mina sind?»

«Ei... kuid kõik ju teavad, et Pletnjov ja Korol... et varemalt tuli ette... et juhtus vahel... ja sellepärast...»

Galja jutustas mulle üksikasjaliselt selle kõneluse edasi.

«Ei, sa mõtle ainult!» hüüdis ta vihases nõutuses. «Teda ei-saa uskuma panna! Mis sa talle ka räägid, ta nagu ei kuulegi.»

«Razumov on oma meeleheites otse kangestunud,» kõneles Jekaterina Ivanovna. «Ma ei tea, mis ette võtta. Ta teeb mulle suurt muret, Semjon Afanasjevitš, on ju kohe näha, et tal on väga halb.»

Jekaterina Ivanovnale oli Razumov jutustanud kogu oma eluloo. Ta isa ja ema olid lahku läinud kolm aastat tagasi. («Ma läksin just üle kolmandasse gruppi.») Perekond elas siis Saraatovis. Kahe aasta jooksul pärast seda elasid nad vahel uuesti koos ja läksid jälle lahku, tülitsesid ja leppisid. Kumbki kiskus poissi enda poole, kumbki kõneles teisest kõige mustemat, kõige kibedamat, mis ainult võis mõelda: «Sinu isa on petis ja närukael», «Sinu ema on alatu naisterahvas». Ouel oli tuttav — Senka Pletnjov, samaealine, kuid tugeva ja võimuka iseloomuga. Tollele oli meri põlvini, ta oli soovitanud Vladimirile juba ammu kõigele

vilistada ja ära minna. («Ta on vaenelaps, elas koos vanaisaga. Kuid ongi parem, kui pole hoopiski isa ega ema, kui nõnda nagu minul,» ütles Razumov.) Lõppes sellega, et nad lahkusid kodunt koos. Sõitsid jänestena Moskvasse, siis Kaasanisse, siin tutvusid ja said sõbraks Koroliga ning tulid juba kolmekesi Leningradi. Siin tegid pikema peatuse — veetsid talve raskestikasvatatavate laste kodus ja sooja tulekuga kavatsesid iseendast mõista edasi matkata.

«Teate, ma kuulasin teda ja aina mõtlesin: just tema on imestamisväärselt vähe kohane sääraseks rändeluks,» lõpetas Jekaterina Ivanovna, olles jutustanud mulle selle lihtsa ja nukra eluloo. «Mulle näib, et kõigist meie poistest — igatahes neist, kes on vanemad — on tema iseloomult kõige «ebakodutum», kõige koduigatsevam. Tal on võib-olla rohkem ema vaja kui isegi meie Ljonjal, kuigi too on päris väike. Ega ta muidu toetunud ikka kellegi — kord Pletnjovi, kord Koroli — najale. Võimalik, et ta seepärast rääkiski minuga nii avameelselt... õieti hakkas ta endast jutustama enne, kui ma jõudsin küsimist alustadagi...»

Jekaterina Ivanovnal on muidugi õigus — Razumov vajas leebet, mitte mehelikku tähelepanu. Ta peaaegu kartis ainult väliselt karmi Sofja Mihhailovnat. Antonina Grigorjevnaga olid tal kõige paremad suhted — see oli tema, kelle ma leidsin Antonina Grigorjevna vabatahtlike abiliste hulgas köögiasjanduses, kui tegin esmakordset ülevaatust lastekodus, — ja ka Galjaga kõneles ta meelsamini ja otsekohesemalt kui minu või Aleksei Savvitšiga.

Ükskord õhtu eel oma kabinetis töötades kuulsin ma läbi lahtise akna katkendit Galja ja Razumovi kõnelusest. Nad istusid koos kõrvalhoone trepil — Galja õmblustööga, Razumov, jõhvsaag ja vineeritükk käes. Juba esimestest lausetest mõistsin ma, et Razumov nähtavasti kordas Galjale seda, mis ma olin juba kuulnud Jekaterina Ivanovnalt, ja nüüd tuli selle järg.

«Kas teate, kõik läks teisiti. Mul ei olnud tahtmist ära minna. Ka Korolil polnud tahtmist. Aga Pletnjov

muudkui rääkis, et lähme, oleme ju kokku leppinud. Kuid temagi kahtles. Aga kui Žukov riputas välja laudlina, Korol vihastus. Ja ka Pletnjov. Ta ütles kohe: siia ma oma jalga enam ei too...»

«Mis sa arvad, kus ta on praegu?»

«Ta sai meie peale hoopis pahaseks. Põrutas lõunasse. Aga ta tuleb tagasi. Ta on Koroliga suur sõber.»

«Aga sinuga?»

«Minuga?»

Paus. Võimalik, et Razumov jäi esmakordselt elus mõtlema, kas on see sõprus, mis teda Pletnjoviga seob.

«Teate, me oleme Arseniga viiendast eluaastast peale tuttavad. Mängisime ühel õuel. Tal oli väga hea vanaema. Aga siis see suri... Noh, vanaisaga oli Senkal halb...»

Ma vaatan uuesti aknast välja. Galja õmbleb keskendatult. Ta oskab suurepäraselt kuulata, ma tean seda omast käest, ja Razumovil on nähtavasti mõnus tema kuuldes oma mõtteid, oma minevikku lahti harutada — ma ei ole ammu näinud teda nõnda rahulikuna.

«Ta hoolitses alati minu pärast, see Senka. Ta ei söönud ilmaski ühtki pala minuga jagamata. Ja ta on väga julge. Isegi hulljulge. Kui palju kordi viidi ta miilitsasse! Oh, kuidas ma kartsin! Aga tema tuli alati tagasi. Luiskab midagi kokku, mina ei tea kuidas, ja ta lastakse lahti. Ta on... teie veel ei tea, missugune! Ta ei tahtnud, et ma varastaksin. Ta rääkis — sina ei tohi! Uskuge, kui tahate, või ärge uskuge, kuid ma ei ole kunagi ega kordagi midagi varastanud. Senka ei lubanud...»

Galja hammustas niidi katki.

«Kuid sa ütlesid, et ta sinuga kõike jagas?»

«Jah.»

«Sa vabanda mind, Volodja, kuid minu arust on see üks ja sama, kuigi sa oma kätega midagi ei võtnud.»

Paus.

«Näete, te ise räägite samuti...» lausus Razumov kustunud häälega.

«Millest ma siis räägin? See kõik oli varem. Aga minevikku ei meenuta siin keegi. Ma ütlesin ju sulle

tookord: kõik teavad, et sinul ega Korolil pole midagi tegemist fanfaari kadumisega. Meie poisid on otsekohesed, nad ei hakkaks teesklema, kui nad tõesti teist seda mõtleksid.»

«Nad kuulavad ainult Semjon Afanasjevitši sõna. Aga Semjon Afanasjevitš lihtsalt kasvatuseks... kas ma siis aru ei saa?»

Galja naerab:

«Vähe tunned sa Semjon Afanasjevitši! Ta ei oska ka siis midagi varjata, kui ta seda tahab...»

No ei, kuulata arutlusi enda iseloomu üle ma ei kavatse. Sulen paberitemapi, väljun trepile ja sammun ruttamata Galjast ja Razumovist mööda. Ootamatult tabatuna jäävad nad vait. Seejuures on neid kaunis lõbus vaadata.

... Õhtu. Galja paneb lapsi magama. Kostik kargleb voodis ja lagistab naerda, kui tal korda läheb Galja käte vahelt välja rabelda. Leenake tirib endalt sõnagi lausumata ähkides ja puhkides kleiti, ent kui ma püüan teda aidata, kuulutab ta:

«Ise! Ma ise!»

«Mulle näib,» ütleb äkki Galja, «et ta ei rahune enne, kui see vastik lugu selgub...»

Ja kuigi me enne kõnelesime sellest, et Kostiku ja Leenakese kingad on hoopis ära lagunenud ja et lõppeks on vaja ükskord aega leida ning uued osta, ometi mõistan ma silmapilkselt, kellest ja millest on jutt.

30

Korol leiutab

Meile sõitis külla Griša Lutšinkin. Meil on temast hea meel nagu vanast tuttavast. Tema kaaslasteks on seekord kolm noorukit, niivõrd tõsised ja väärikad, et mulle kohe meenub Tanja Vorobjova. Me tõesti ei tea, millest see on, kuid nagu näha, tunnevad kõik pioneeride delegaadid endid alguses vähemalt nagu rahvakomissarid teenistuskohuste täitmisel. Meie omad on otse masendatud nende rangusest ja külmu-

sest. Üks pioneer — väike, tüse, prillidega poiss — surub kogu aeg tähtsalt huuli kokku, millest tema paksud, päris lapse põsed muutuvad veelgi ümaramaks. Teine on pikem ja kõhnem; ta on jõudnud juba tugevasti päevituda ja tema tumeruske juuksetukk on märgatavalt pleekinud; ta kulmud on kokku kasvanud ja ta kortsutab neid sellest hoolimata kogu aeg, nii et ta ilme on juba hoopis ligipääsmatu. Kuid kõigist mõjukamalt käitub kõige tõsisem ja nähtavasti ka kõige vanem pioneer — ta rinda ehib mitte ainult pioneerirätt, vaid ka komsomolimärk, käes on tal pungil täis portfell. Ise on ta sarnakas, rohekasilmaline, paljaks pügatud ümar pea meenutab palli.

«Polossuhhin,» tutvustab ta ennast. «Mulle on tehtud ülesandeks pidada läbirääkimisi. Meie paluksime, seltsimees juhataja, kohale kutsuda isikud, kes teie poolt hakkavad vastutama sõjalis-sportliku mängu läbiviimise eest.»

«Isikud» olid kohal silmapilkselt: nõukogu esimees Žukov, rühmade komandörid ja Dmitri Koroljov. Kõik võtavad klubi laua ääres kombekalt istet ja vaatavad varjamata lugupidamisega, kuidas range Polossuhhin võtab portfellist välja mingeid pabereid. Esiotsa soojendab õhku ainult üks: tuttav sõbralik naeratus Griša silmades.

«Aga meilgi on nüüd «Laste sõber»,» lausub Petka. Ilma temata, ilma meie peasidemeheta, ei tulda muidugi siingi toime.

Polossuhhin ei pööra talle vähimatki tähelepanu, kuid Griša ütleb:

«See on hea. Ma ütlen selle edasi Tanja Vorobjovale — ta tundis selle vastu huvi, käskis isegi küsida.»

«Siin on nimestik meie rajooni pioneeridest, kes jäävad suveks Leningradi ja koonduvad ühte baasi,» lausub Polossuhhin, oodanud ära selle kahekõne lõpu. «Meid on sada inimest, teid — kaheksakümmend. Kuid teie ei tarvitse muret tunda meie arvulise ülekaalu pärast, kuna teil on muud eelised: te elate alaliselt selles rajoonis ja võite seda detailselt tundma õppida.»

Griša närib huult ja vaatab aknast välja. Mul on samuti kõvasti tegemist, et mitte naerma pahvatada.

Kuid minu poisid kuulavad Polossuhhini kõnet nagu ilmutust. Nad on teadlikud, et keegi neist ei oleks osanud kõnelda nii suurepäraselt, sääraste tarkade ja kõlavate sõnadega: «detailselt» . . .

«Augustikuu alguses me sõidame siia kaheks nädalaks laagrisse. Esimese nädala jooksul me orienteerume ja siis määrame üheskoos kindlaks päeva sõjalise tegevuse alustamiseks. Enne seda — ma ei tee sellest saladust — me saadame siia luure ja õpime tundma maastikku. Siin on teie rajooni kaart, mille me koostasime mõningate esialgsete andmete järgi.»

Ja ta laotas lauale kaardi, mis oli tehtud lapse käega, kuid kahtlemata vilunult ja oskuslikult. Kaart oli ühtlaselt ja hoolikalt roheliseks, helesiniseks ja pruuniks värvitud, tingmärgid joonistatud peene sule abil tušiga. Keeletuina kummardusid minu poisid kaardi kohale, ja range Polossuhhin, väga rahul tekitatud muljega, näitas meile pliiatsiga meie parki, lagendikku, lastekodu, jõekest pargi taga, jäärakut, raudteed . . .

Koroli nägu tõmbus pilve. Sanja oli samuti tusane, kuid säilitas näilist rahu. Seevastu kaotas Petka kurvastusest hoopis pea. Ta keerles toolil, õhkas, nuuskas nina, ja ta silmad polnud lihtsalt nukrad, vaid otse traagilised.

«Näete, umbes siin on territoorium, mille me valisime oma väeosade paigutamiseks.» Ja Polossuhhin vedas pliiatsiga ümber vastava paiga kaardil.

«Territoorium» oli valitud arukalt: jõekese naabruses, kaugemas metsaosas.

«Nii-moo-di,» venitas Korol.

«Aga meil on teile suur palve, seltsimehed lastekodulased,» ütles Griša. «Muidugi tuleb ettevalmistusi sõjalisteks mängudeks teha saladuses, kuid ütleh teile otsekoheselt: meil puudub kümmekond signaallippu ja kümmekond püssi. Kas ei saaks nii ühte kui teist teha teie töökojas? Koolis, kus asub praegu meie baas, on töökojas remont, ja meil on raskevõitu töötada.»

«Kuidas on, Aleksei Savvitš,» küsisin ma, «kas saame jagu?»

«Ma arvan, et saame . . . meid seob pisut koolimööbli

remont ja Lenini-nimelise kolhoosi tellimus, kuid tuleb pressida . . .»

«Pressime!» ütles Sanja resoluutselt.

«Ma arvan,» hakkas Griša uuesti kõnelema, «et meil on vaja kohtuda mõne päeva pärast ja täpsustada kõik üksikasjad. Aga kas püsside suhtes oleme siis kokku leppinud?»

«Oleme kokku leppinud!»

«Kui palju on meil aega rongi minekuni?»

«Poolteist tundi.»

Griša silmitses minu poisse ja peatas pilgu Sanjal:

«Kuidas on, vahest näitate meile oma valdusi?»

«Aga mis siis . . . muidugi . . . olge head!»

Pioneerid sööstsid paigalt nagu varblased, keda on ragulkaga lastud. Arusaadamatu oli vahe sujuva «detailselt», «maastiku tundmaõppimise» ja hasartse ilme vahel, millega nad klubist välja jooksid ning meie poisse ründasid, nõudes, et neile rutem kõike, kõike näidataks! Ahnelt ja lärmakalt küsisid nad seletusi iga pisiasja kohta, tuhnisid läbi kõik kolkad, uurisid tõesti «detailselt» läbi nii meie töökojad, pargi, peahoone kui ka võimlemislinnakese. Petka, kes ka muidugi oli saatjate hulgas, ei suutnud hulgal ajal toibuda pärast seda äkilist muundumist. Ja õhtul, kui me kogunesime lastekodu nõukogu koosolekule, jõllitas ta ainult silmi ja kordas aina:

«Näed sa! Näed, missugused . . . mis-su-gu-sed on nad! Aga see nende Genka . . . see näeb neil isegi maa alla!»

«Aga tõepoolest, Semjon Afanasjevitš!» toetas teda Sergei. «Nad on sihukesed, need poisid . . . Nad ainult alguses eputasid, aga pärast polnud viga. Ja pea jagab neil vahvasti, kõik nägid ära, mis ja kuidas. See nende Gennadi . . . See, kes kõnet pidas . . . Polossuhhin. Ta on õige nupukas!»

«Gennadil pole viga,» kinnitas ka Korol. «Aga see prillidega . . . kuidas ta nimi oligi . . . Šurka vist? See on alles lühikese aruga. Aina naerab. Kui nad nii väikesi võtavad, siis pole suurt huvi mängida.»

«Seda sa räägid ilmaaegu,» vaidles Sanja vastu. «Mis sest, et ta naerab. No oli ju naljakas, kui Ljonja

hakkas oma kanadega kiitlema. Ja kui Volodin trapetsilt alla kukkus, oli samuti naljakas. Tobedaid leidub ju meilgi. Aga säärase Gennadiga sõdida — oi-oi-oi! Ei hakka sul igav...»

«Gennadi — jaa,» oli Korol kohe nõus. «Ja Senka samuti.»

Petka nägu lõi korraga särama:

«Küll Senja vilistab hästi!»

«Tõsi, vilistab vahvasti. Ka seda laulu... «Punane Wedding». Üldse toredad poisid.»

Isegi Suržik ütles sõna sekka:

«Nendega peab silmad lahti hoidma... Vaata, missugused kaardid neil on... aga mis on meil — paljas harimatus.»

Sergei solvus:

«Kuidas nii — «harimatus»? Õpime samuti ära. Kuid tuleb ainult pressida — või muidu kaotame nii... kus pärast selle häbi ots!»

Sel õhtul istus lastekodu nõukogu kaua koos, arutades tulevase võitluse ettevalmistamise plaani. Ja järgmisest hommikust peale asus Korol seda plaani ellu viima. Ta haaras asjast kinni nii kirglikult, sellise andumusega, et kõik ta ümber lõi keema ja pulbitsema.

Pärast õhtust teejoomist läksid poisid Koroli käsutusse. Ma teadsin ka varem, et tal on kiire taip ja elav kujutlusvõime, kuid ei mina ega keegi teine oodanud temalt säherdust ammendamatut leidlikkust. Tema nuputustel ei olnud otsa ega äärt.

«Nüüd,» lausub Dmitri, rivistanud üles Steklovi rühma, mida nüüd nimetati salgaks, «ma pööran teile selja. Loen kümneni. Selle ajaga peitke endid, kuhu keegi saab.»

«Kas magamistuppa võib?» piiksub Ljonja Petrov.

«Ruumidesse ei tohi,» vastab Korol kategooriliselt. «Noh!»

Ta pöörab end ümber, suleb silmad ja alustab rütmiliselt:

«Üks... kaks...»

Ljonja kihutab kõigest jõust kuhugi kanala taha. Sergei, kaotamata oma tavalist rahu, kaob jooksusammul parki. Pavluša seisab segasena ning nõutuna,

siis lööb ta nägu naeratama — ahhaa, leidsin! — ja ta ronib jändriku haralise männi otsa. Teised poisid leiavad samuti igaüks oma maitse kohase peidukoha.

«... üheksa... üheksa ja pool... kümme!»

Korol pöördub kiiresti ümber, ja nagu oleks tal olnud silmad kuklas, jookseb kohe kanala poole. Ennäe, juba ta leidiski hämmastunud Ljonja ja kihutab parki: tabab ühe poisi põõsastest, teise puu tagant, kolmanda mingist august. Ta vaatab maja nurga taha, söökla pärani ukse taha, terrassi alla — ja tirib eksimatult sealt välja poisse, nagu oleks ta näinud, kuhu ja kuidas keegi end peitis. Mööduvad ainult üksikud minutid — ja tema ees seisab juba terve Steklovi rühm. Ainult üks puudub... Kuid Korol lausub laubalt higi pühkides ning isegi ülespoole vaatamata rõhutatud ükskõiksusega:

«Paška, roni alla! Roni ometi, ütlen ma, aitab varese mängimisest!»

Kohmetunud Pavluška ronib puu otsast alla. Ta põlved on kriimustatud, peopesad vaigust mustad.

Kuid naer ja käratsemine vaikib korrapealt, sest Mitka kõneleb aeglaselt:

«Vilets on teie maskeerimine, kõike teete tobedalt. Ena mul ülesannet, kuhu jooksis Ljonka! Teda ju paljastasid kanad: nii kui Ljonkat nägid, kohe hakkasid kõkutama. Ja kui teie parki jooksite — missugune trampimine tõusis! Nagu hobusekari!»

«Jah, aga kust selleks siis aega võtta!» vaidles kiirkõnes ja nagu alati erutusest susistades vastu Vasja Lobov. «Üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse-kaheksa-üheksa-kümme — kus sa siin jõuad end õieti peita!»

«Aga milleks sa laual karglesid?»

«Missugusel laual?»

«Missugusel! Siis, kui sa üle truubi kolistasid. Seal on üks laud lahti, sellel trampisid sa kolm korda. Kui nii läheb kogu aeg, siis on parem seda mängu mitte alustadagi. Parem heidame kohe maoli ja pistame pea põõsasse... Hästi, võtke labidad — hakkame kaevama.»

«Mida kaevama?»

«Sergei, kamanda, las võtavad labidad — ja parki!»

Pargis kaevab Steklovi rühm üles kolmekümne sammu pikkuse peenra. Poisid töötavad palehigis: Korol nõuab, et pinnas oleks kobe nagu püülijahu. Ta kaevab teistega koos ja jääb kurdiks mullakaevajate palvetele — seletada, milleks on seda vaja.

Teisel päeval kogub Korol teatud tunnil kõik peenra ümber kokku, nõuab kõigilt vaikust ja kõnnib peenral ühest otsast teise.

«Kolõškin! Nüüd sina! Aga et oleks jälg jäljes! Ettevaatlikult!»

Kõigi hinge kinnipidavate pealtvaatajate pilkude all balansseerides, nagu läheks ta mööda peent latti üle kuristiku, kõnnib Kolõškin mööda kobestatud mulda, püüdes astuda täpselt Koroli jalajälgedesse. Korda kolm ta astub mööda — ja ometi ei paista see olevat kuigi raske.

«Lase mind! Lase mind!» — Petka ei suuda ära oodata — ta astub täpselt jäljesse ega komista kordagi!

«Ei,» lõikab ta jutu läbi Korol. «Siia jääb Kolõškini rühm. Teised — rivisse! Kaheks loe! Kahte viirgu rivine! Pa-rem pool! Metsa suunas... sammu marss!»

Metsas paigutab ta osa poisse ahelikku piki teed:

«Te olete kaitse, kas on arusaadav? Teie ülesanne on valvata. Hoidke silmad lahti. Mitte kedagi ärge laske metsa, kas mõistate? Aga meie hakkame teie vahelt läbi tungima. Me peame kogunema jõekese äärde, nii et teie ei märkaks. Kui rohkem kui pooled meist on läbi tunginud, oleme võitnud. Kui te rohkem kui pooled kinni peate, oleme kaotanud. Lahkume!»

Ta ei hoiata millalgi ega millestki varakult. Ta seletab kõike viimasel hetkel väga lühidalt, nagu raiudes, ja kõik saavad nagu lennult temast aru.

Ta hiilib jõekese juurde märkamatult. Varsti tuleb ta juurde Žukov. Siis ilmub Podsolnuškin. Pool tundi hiljem toob «kaitse» konvoi saatel kohale kõik teised. Korol küsib põlastades:

«Kes kaitsest püüdis kinni Vaska?»

«Mina!»

«Kuidas sa ta püüdsid?»

«Mis seal ikka... Ta tuli täies pikkuses otse minu peale.»

«Nõndaviisi. Sanka, kas sind ei märgatud?»

«Ei märgatud.»

«Kuidas sa tulid?»

«Roomasin.»

«Õige. Podsolnuškin, kuidas sa tulid?»

«Kus roomates, kus küljetsi.»

«Näita!»

Podsolnuškin kummardub kuulekalt ja liigub kord oksi kõrvale painutades, kord maha heites, kord üles tõustes kümmekond sammu edasi.

Siis sunnib Korol iga tunnimeest ja kinnipeetut kordama püüdmise stseeni, saates iga liigutust salvavate märkustega:

«Noh, karu mis karu! Sa oleksid võinud veel laulma hakata, et sind oleks paremini kuuldud. Ära luiska, midagi sa ei roomanud. See oli Žukov, kes roomas, sina ajad ainult prügi silma.»

«Aga muidugi roomasin, roomasin jah!» kisendab Glebov.

«Kui sa roomasid, siis tähendab, et kõik sinu all ragises. Vanjuša, kuidas sa ta kinni püüdsid?»

Vanjuša annab ammendava seletuse:

«Kuidas? Noh... Väga lihtsalt: kuulen, nohiseb...»

«Ma ju räägingi: sa nohised, ähid. Kogu mets kära täis. Aga sa pead isegi hingamise unustama, saad sa sellest aru?»

Mulle meenub, kui valvsalt, kõhkluse ja kartusega andis korraldusi Repin, kui talle tehti ülesandeks jaamast ära tuua leningradlaste kingitused. Ta käsutas Žukovit ja Steklovi, olles peaaegu kindel, et nad talle ei alistu. Praegu ei märka ma valvsust Koroli käsutamises. Ta on nagu Repingi harjunud käsutama ja pole hoopiski harjunud alistuma. Ta võiks samuti oodata, et vanemad, kõige tugevamad poisid ei soovi talle alistuda. Kuid nüüd on kõik nii põimunud ühte sõlme, et lahti ei harutagi. Rühmas allub tema, Korol, sellelesamale Podsolnuškinile, kes kuulab teda vastuvaidlematult sportlikel harjutustel. Nad mõlemad kuulavad nõukogu esimehe Žukovi sõna, ent Žukov täidab rühmas sõnalausumata kõiki Podsolnuškini nõudmisi ja mängu ettevalmistamise ajal kõiki Koroli

käske. Ja kõik nad on kohustatud alistuma valvekomandörile, olgu Kolõškinile või Suržikule, aga homme hakkavad Kolõškin ja Suržik kuulekalt täitma uue valvekomandöri, Steklovi või Volodini korraldusi.

Kõik sõltuvad lastekodus üksteisest. Igaüks peab oskama niihästi seltsimeest käsutada kui ka seltsimehele alistuda. Alistumine ja käsutamine muutuvad üha sagedamaks, põimuvad üha tihedamini, ja Korol ei proovi enam hammast ei Žukovi ega Steklovi kallal. Ta ei muretse, ta teab: tema sõna kuulatakse. Ja ta ei saa enam vastata oma komandörile Podsolnuškinile: «Ah, jäta! Mida sa veel tahad?»

Ei saa — ja sellega lõpp!

31

Vigadega ümbrik

... Noh, aga õppimine? Millal hakkab siis Korol õppima?

«Kuule, Dmitri, kuidas jääb õppimisega? Anname ehk mänguks ettevalmistamise kellegi teise hooleks? Sulle koguneb tööd vahest ehk liiga palju?»

«Ei! Ei ole palju! Küll näete, Semjon Afanasjevitš! Küll näete, kuidas läheb!»

Ning me nägimegi.

Nägime algul kas või seda, et Korolil on ebatavalised organisaatori-võimed. Volodin näiteks tungib rühma elu igasse pisiasja, tegeleb kõigega, abistab kõiki — kuid ei jõua mõnikord ära teha peamist, kuigi ta on oma komandörikohuste täitmisega ametis hommikust hilisõhtuni. Ma olen seda näinud tihti: inimene kardab teisi usaldada ja püüab kõike teha ise. Korolil on teine stiil.

Esimestel päevadel oli Korol alaliselt poiste juures, kuid siis hakkas jätma rühmi komandöride hooleks. Ilmub ootamatult Podsolnuškini juurde, loob seal korda («Miks sa roomamist ei õpeta? Nii hakkategi täies pikkuses püsti käima?»), siis Volodini, seejärel Steklovi, Kolõškini juurde... Kui ta esimesel nädalal peaaegu kogu aja lõunasöögist kuni õhtuse teejoomiseni veetis treeninguis, siis teisel nädalal läks asi juba

ise. Kuid Korol ei unustanud vaatamas käia, midagi uut näidata, kontrollida, kuidas kõik see on omandatud, millega tegeldi viimane kord («Ei, üksteise jälgedes käia te ei oska — näete, kuidas te olete sõtkunud, nagu oleks kari läbi läinud! Ja peidate end halvasti!»), kuid kogu vaba aja kulutas viimase minutini õppimiseks.

Sofja Mihhailovna ja Jekaterina Ivanovna töötasid kumbki oma poistegrupiga. Õppetööks oli meil määratud neli tundi — pärast hommikueinet kuni töökotta minekuni ja pärast õhtust teed kuni õhtueineni. Ent keegi ei andunud sellele nii kirglikult, nii meeletu ägedusega kui Korol. Varem ma ei teadnud, et ta on fanaatik, aga ta oli nimelt fanaatik ja kui ta mingi otsuse oli teinud, siis ta, nagu paistis, enam ei taganenud, kas löö või maha. Nii tõusis ta kell kuus hommikul ja istus raamatute taha. Talle aru pähe panna oli võimatu.

«Aga kui ma ei saa magada? Kui mul puudub uni? Pean ma siis lamama, silmad jõllis?»

Ikka ja jälle kordab ta:

«Ah, kui nüüd Pletnjov tuleks! Õpiksime koos. Ta on nutikas. Mis te arvate, Semjon Afanasjevitš, kas ta tuleb?»

«Ma tunnen teda vähe. Mis sina arvad?»

«Peaks tulema. Kuhu ta ilma meieta läheb? Sügiseks tuleb tingimata.»

Jekaterina Ivanovna rääkis, et aritmeetika läheb Korolil hästi, hõlpsasti, kuid kiri on kohutavalt vigane. Siin oli arusaamatu, millest alustadagi — iga lehekülg Koroli kirjutatud etteütlusest oli kirjeldamatu puder, kus eessõnad sulasid kokku nimisõnadega, sõnad omandasid kõige ootamatuma ja mõttetuma kuju. Mõnikord ei saanud arugi, mis sõnaga on tegu.

On arusaadav, et harjutustest Jekaterina Ivanovnaga ei piisanud — ja Korol hakkas püüdma igaüht, kes parajasti juhtus olema vaba.

«Galina Konstantinovna, mida te nüüd tegema hakkate?... Jah, dikteeriksite mulle? Näete, siit, Jekaterina Ivanovna ütles.»

Ning koju sisse astudes või kabinetis istudes kuul-

sin ma Galja vaikset häält, mis hääldas rütmiliselt, selgelt:

«Sõdurid läksid mööda kaudseid teid. Oodati soodsat juhust . . .»

Mõnikord nägin ma Korolli ja Steklovi kahekesi: üks dikteeris teisele või mõlemad tegid grammatilisi harjutusi: kontrollisid sõna igast kandist, pöörasid teda igal viisil, et kirjutada punktide asemele õige vahelejäänud täht. Ent Steklov töötas hoopis teisiti: ta ei tagunud endale vihaselt peopesadega vastu otsaesist või koguni rusikaga mööda kukalt, nagu tegi seda Korol, ei sõimanud end valjusti eesliks ega tõmbiks lorupeaks. Kõige rohkem, mis ta tegi, oli see, et ta huuli näris ja tusatses. Toetas lõua rusikatele, istus vaikides, vaatas keskendatult vihikusse, siis kirjutas vaikides lahenduse, ilma et oma arvamust valjusti oleks väljendanud («Leidsin! Et kurat teda võtaks!»), nagu tegi seda Korol.

Koroli ettepaneku peale, katsuda üheskoos viiendale grupile järele jõuda, ütles ta:

«Ei hakka mina neid taga ajama. Ei taha. Kuhu kõlban, seal hakkan õppima.»

Korol sõimas teda halastamatult, nimetas teda eesliks, juhmardiks ja seda kõike tuliselt, ehtsa vihaga.

«Ja mis sinul sellest?» imestasid poisid. «Kui ta ei taha, siis pole tarvis, mis see sinu asi on?»

Kuid Korol ei rahunenud. Ma ei tea, millised väited ta peale sõimu käiku laskis. Tõsi, kord kuulsin ma läbi lahtise akna, kuidas ta Steklovile vihaselt lausus: «Mis sõber sa siis veel pärast seda oled!» Kuid on võimalik, et siis võis olla jutt millestki muust. Tean ainult üht: õpinguil Jekaterina Ivanovna juures hakkas käima ka Sergei.

«Huvitav, väga huvitav,» ütles mulle mõni päev hiljem Jekaterina Ivanovna. «Koroljov on väga arukas poiss, kuid kohutav tuisupea. Saab ülesande — asub kohe huupi korrutama, jagama, liitma, lahutama . . . Ning toibub alles siis, kui tal, ütleme, jagamine annab jäägi, kui ta saab viis ja kolmveerand lehma või midagi muud absurdset. Aga muidu on tal meri põlvini. Steklov on hoopis teine. Ta alustab analüüsist ja läheb

samm-sammult, kindlalt, arukalt edasi. Ta on veidi aeglase mõtlemisega, kuid lõppude lõpuks ei eksi ta peaaegu kunagi.»

Mõnel õhtul tuli Korol minu poole.

«Semjon Afanasjevitš, kas ma võin teie juures pisut istuda?»

«Istu.»

Ta seadis end naaberlaua taha istuma ja kirjutas midagi süvenenult, mõnikord avas ta pungil, viimse võimaluseni täistuubitud ümbriku ja tõmbas sellest välja ruudukujulisi paberitükke.

«Mis sul seal on?» olin ma uudishimulik.

«See? Vigadega ümbrik.»

«??»

«Nojah. Kui ma kirjutan sõna valesti, käsib Jekaterina Ivanovna selle nagu kord ja kohus ümber kirjutada ja ümbrikku panna. Näete, kui palju on neid kogunenud! Neid on ju niisuguseid, mida ei saa isegi kontrollida. *Kärbsed* näiteks. Miks siin on nõrk b?»

«Aga *kärbes*? Nimetavas on nõrk b . . .»

Korol oli minu taiplikkusest üllatatud:

«Kas sa näed, õigus jah! Noh, aga näiteks *ümmargune*! Kas ühe või kahe m-ga? Seda ju ei kontrolli? Ma panen ta ümbrikku. Pärast Jekaterina Ivanovna teeb etteütluse ja pistab tingimata jälle sisse selle *ümmarguse*. Kui ma ta õigesti kirjutan, võin ümbrikust välja võtta. Aga kui uuesti eksin, siis olgu ümbrikus. See *ümmargune* on minu rahu nahka pannud! Vaatan ja näen: ümmargune. Aga kirjutan — ja jälle ühe m-ga! Mispärast ometi, Semjon Afanasjevitš? Kõik jäävad meelde — nii jõed, mäed kui ka linnad, noh kõik! Kuid siin — kas või nui neljaks!»

Ent mulle on mõistatuseks hoopis muu: ta on ju suur poiss, ta saab varsti neljateistkümne aastaseks. Miks sekeldab ta nõnda selle ümbrikuga, lehitseb ja loeb nii hoolikalt paberiruudukesi? Selles on midagi mängutaolist, nii õpivad mudilased väljalõigatud tähtede järgi lugema. Kuid Korol . . . Ja kas ei öelnud just tema mulle päris hiljuti üleoleva armulikkusega: «Jekaterina Ivanovna on ju väikeste jaoks»?

32

Head uudised

Ühel ilusal hommikul seisavad meie ees Žukov, Korobotškin ja Razumov nii viksitud kingades ja nii siledaks kammitult, et võib pimedaks jääda. Nad sõidavad kohe Leningradi meie töökodades valmistatud puupüsse ja signaallippe ära viima.

«Nad tõid meile kingitusi — nüüd viime meie omakorda neilegi,» filosofeerib Petka.

Ta intonatsioon on kuidagi ebamäärane, kuid me mõistame väga hästi, milles on asi: tal on nii hirmus suur tahtmine samuti sõita, niisugune tahtmine, et seda ei saa sõnul seletada! Žukov, ekspeditsiooni juht, heidab talle kõõrdpilgu.

«Semjon Afanasjevitš! Kui võtaksime ka Petka kaasa? Ta kannaks ehk lippe...»

«Kui Podsolnuškin teda ei vaja, siis võiksid võtta.»

«Mine ja küsi komandöri käest end vabaks!»

Ja Petka on nagu vihurist viidud. Varsti kihutab ta uuesti kohale ja ta nägu särab nagu puhtaks küüritud vaskliud.

«Võib! Podsolnuškin lubas!»

Me heidame oma esindajaile viimast korda kriitilise pilgu. Ma oleksin võinud vanduda, et nad kõik on viimasel ajal nägusamaks muutunud. Polnud enam need näod mis varemalt. Polnud enam see ilme silmades. Rühtki polnud enam endine. Miski polnud enam endine! Või on see siiliema imetlus siilipoja sileduse üle, vareseema hardumine varesepoja välevusest? Kas see näib mulle nii või on poisid tõepoolest nõnda muutunud?

«Vaadake seal hoolega järele,» õpetab Korol, «kuidas nad ettevalmistusi teevad. Eriti mis puutub kaartidesse. Küsige, millal nad välja sõidavad. Läheme neile vastu.»

Žukov vaatab poisid ja kastid asjalikult üle:

«Kõik on korras! Sõidame!»

Nad tulevad tagasi terve virna uudistega. Jutustavad üksikasjaliselt sellest, kuidas arenevad leningradlaste ettevalmistused. Annavad üle suurima tänu Griša Lutšinkinilt ja kõigilt pioneeridelt kingituste eest. («Nii kästigi edasi öelda: suurim tänu!»)

Ent peamine pole see. Selgus, et samal ajal kui minu poisid olid noorte pioneeride linnabüroos Griša juures, oli saabunud teade selle kohta, et Leningradi olid jõudnud töötute lapsed Saksamaalt, Prantsusmaalt, Taanist — ühe sõnaga pursuilikest maadest, nagu seletas Petka. Ma teadsin juba ajalehe «Leninskie Iskrõ» kaudu, et nad tulevad ja asuvad puhkama Leningradi lähedal asuvates pioneerilaagrites. Žukov, Razumov, Korobotškin ja Petka olid olnud selle juures, kui büroos peeti nõu, kes lastest kuhugi sõidab: kes tehase «Elektrosila» baasiga Pessotšnaja jaama, kes Siverskajasse, kes Sestroretskisse.

Žukov ja Korobotškin jutustavad, kogu aeg teineteist parandades ja täiendades:

«Me istume ja vaikime — oleksime nagu kõrvalised inimesed, meie käest midagi ei küsita. Kuid Petka kuulas, kuulas ja siis segas vahele: «Aga meie juurde? Kas meie juurde ei tulda?» Lutšinkin vastas talle: «Teil ei ole veel pioneerirühma.» Kuid Petka omakorda: «Kas meie siis oleme halvemad kui pursuid?» Need hakkasid kõik naerma ja Lutšinkin siis rääkiski oma inimestele... noh, neile, kes olid tema juurde tulnud: «Neil seal (see on tähendab meil) on hea olukord. Ning distsipliin. Teen ettepaneku järele mõtelda.» Ja siis ütles meile: «Sõitke, poisid, meie siin mõtleme ja teatame teile!»»

Petka nägu väljendab ühtaegu uhkust ja kohkumist. Paistab, et ta praegu isegi vaevalt seda usub, et ta nii vapralt kõneles seal, Leningradis, ja mitte ei tea kus, vaid pioneeride büroos.

«Mis te arvate, Semjon Afanasjevitš, kas nad saadavad meie juurde?» küsib Korol.

«Arvan, et võivad saata. Kui saadavad, on väga hea. Peab vaid meeles pidama: neile lastele on vaja korralikku puhkust. Saksamaal on praegu raske. Pealegi on

nad töötute lapsed. Tähendab, nad on kannatanud nii külma kui ka nälga.»

«Aga kuidas nendega rääkida saab?» küsis Korobotškin murelikult.

«Kui on prantslane või sakslane, saame hakkama. Sofja Mihhailovna oskab saksa keelt, Galina Konstantinovna prantsuse keelt.»

«Veider!» õhkab keegi.

«Mis siin veidrat on? Hakkate ju sügisel teiegi saksa keelt õppima.»

«Ooh! Mina õppisin, juhtus sedagi!» naeris Korobotškin. «Was ist das — Tintenfass! Midagi ei tule sellest välja!»

«Ma räägin pisut saksa keelt,» ütleb äkki Repin.

Korol vaatab talle vihkavate silmadega otsa, sallimatuse ja põlastusega, nagu ei seisaks ta ees üldse inimene.

«Sina! Sa räägid neile sihukest kokku, et . . .»

Nägu üleni pilves, keerab ta ümber ja lahkub.

«See on väga tähtis, Andrei,» räägib Sofja Mihhailovna rahulikult. «Kui sa pole ainult unustanud. Keel ununeb väga ruttu.»

«Ma lapsepõlvest peale . . . ei, ma mäletan hästi. Ma olen ajaviiteks ennast mitu korda kontrollinud,» vastab Andrei rahulikult, nagu poleks siin olnud mingit Korolli.

33

Laanenäär — maismaalind

Iga päev toob uudiseid.

Lutškinilt saabus telegramm: kui meil midagi selle vastu pole, siis viibivad kaks last Saksamaalt meie juures umbes kuu aega. Oleks vaja olnud haridusosakonnalt luba küsida, kuid me saatsime kohe, ilma küsimata ja pikemalt mõtlemata vastutelegrammi: muidugi pole meil midagi selle vastu! Oleme rõõmsad! Ootame! Võtame vastu!

Ja teisel päeval läksime niipea, kui läks valgeks, metsa — luurajad, Korol ja mina.

Möödusime pargist, kasesalust. Siis põikasime üle külavahetee — ja olimegi metsas! Kask ja haab segamini, nende seas kõrgus harva mõni suur siledatüveline mänd, ja oli vaja pea selga ajada, et näha kõrgel endi kohal selges sinises taevas ta laia krooni. Mets oli üleni hõbejas, läbipaistev ja õhuline.

Läksime, vaikisime. Kuiv raag praksus jala all, lehestikust õhkus niiskust. Öösel oli sadanud vihma, ja muld, rohi, põõsad — kõik lõhnas ohtralt ning rõõmsalt.

«Maasikas!» ütles keegi millegipärast sosistades.

Ja me asusime otsima jahedas niiskes rohus.

«Noh, aitab juba. Nüüd hoidke silmad lahti!» lausub Korol ähvardavalt. «Küsin kõike!»

Petka avab silmad tavalisest veel enam pärani, nagu tahaks ta rohkem näha ja meelde jätta. Iga luuraja käes on väike märkmik ning pliiats, kuid see on rohkem niisama, korra pärast — nende silmad märgivad üles paremini kui käed.

Ning äkki me kuulsime avara metsa vaikuses häält — keegi möödus puude tagant ja kõneles valjusti:

Tulin sinu juurde kiirelt
ütlema, et tõusis päike,
et ta tulikuldsed kiired
teevad puude okstes käike.
Terve mets on juba ärkvel,
linnulaulu kostab vainult . . .

Me peatusime ja vahetasime pilke. Aga hääl kõneles edasi:

Iga puu ja lill, mis tärkvel,
kevadest nüüd räägib ainult.

Ta jutustas meile sellest, mis oli sel hetkel meie ümber — päikesest, lehtede rohelusest, taevasinast . . .

Tulin ütlema, et kõikjalt
lõbus tuul mu peale puhub . . .

«Hei!» hõikas Korol.

«E-hei!» vastas hääl meelsasti ja jäi ootavalt vait.

Me läksime veel kümmekond sammu edasi ja nägime puutüvede vahel meest, kes tuli meile vastu.

Ta oli väga pikk. Tal olid hallid juuksed ja kõrge kumer laup. Tumesinised silmad — varem arvasin ma, et nii tumesinised silmad võivad olla ainult lastel. Vurrud olid samuti hallid, kuid mitte sirgjoones huulte kohal, vaid veidi nagu längus. See andis ta näole ootamatult kavala, peaaegu vallatu ilme. Selline nägu on mehel, kes on küll üleni hall, kuid keda ei saa nimetada vanameheks. Tal oli seljas lühike pealiskuub ja jalas pikad säärsaapad, ta taskust paistis välja raamat. Kes ta võiks olla? Võib-olla metsnik? Ta paremal käel astus tähtsalt, sammugi maha jäämata või ette ruttamata, määratu suur peni — lambakoer, kuid mitte puhtavereline ja seetõttu veel enam hundi sarnane. Peni vaatas meid karmilt ega hakanud tähtsustundest haukumagi, kikitas ainult valvsalt teravaid kõrvu ja näitas kihvu.

«Oi, mis-sugune!» hüüdis Petka ja isegi taganes sammu. Ei tea, mida oli selles hüüdes rohkem — kas imetlust või kohkumist.

«Tere hommikust!» ütles võõras.

«Tere!» vastasime meie läbisegi.

«Küll on siin metsas tore!» jätkas ta heasoovlikult. «Kui soe! Ja linnud sädistavad!... Pst... Kuulake... Öelge,» jätkas ta poolsosinal Razumovi poole pöördudes, «mis lind see on, kes nõnda häälitseb — nagu kädistades?»

Razumov, põline linnaelanik, raputas kohmetunult pead.

«Kas te tõesti ei tea? Aga teie? Aga teie? Kuidas siis nõnda?» pöördus ta etteheitvalt minu poole.

Lind kätsatas veel kord ja ma ütlesin, suutmata vaikida:

«Metsnäär!»

«Aga nemad, miks nemad teil ei tea? Aga see? Ka seda te ei tunne? Kuidas te ei tunne peoleod?»

«Meil pole aega sellega jännata,» ütles resoluutselt Korol, keda see linnujutt oli hakanud tüütama.

«Aga milleks tulite siis metsa, noormees? Kas tohiksin teada saada?»

«Me teeme ettevalmistusi sõjamänguks,» vastas noormees sõltumatult.

Võõras isegi peatus hetkeks.

«No sellisel juhul peate te ju metsa tundma nagu oma viit sõrme!»

«Aga milleks mulle seejuures linnud?»

«Te viige ta kuhu tahate, ta tuleb igalt poolt tagasi, siduge kas või silmad kinni,» astus Koroli kaitseks välja Razumov.

«Kas te nõustute?» kummardus võõras elavalt Koroli poole.

«Millega siis?» küsis omakorda Korol, pisut jahmunud, et võõras teda teietas.

«Et ma viin teid, kui te nõustute... vähe maad siit eemale... Ei, silmi me kinni ei seo. Ja siis proovige leida teed tagasi. Kas te lubate?» pöördus ta minu poole.

«Kui Koroljov tahab.»

Kas sai siin keelduda?

«Hästi!» ütles Korol.

«Vaadake kella!» jätkas võõras. «Kui ta toob minu tagasi otsejoones, tuleme tagasi veerand tunni pärast. Mingem siis! Lähme, Tšokk!»

Mingite tabamatute tunnusmärkide, mingi erilise liikumise vabaduse ning kerguse ja pilgu kindluse järgi oli näha, et ta tunneb end metsas nagu kodus, ja et siin on kõik talle tuttav — iga puu, iga põõsas ja iga teerada. Koer jooksis tõttamata ta kannul.

Me istusime rohule ja asusime ootama.

«Semjon Afanasjevitš, kes see on? Kes ta on? Metsavaht? Ei ole võimalik — loeb värsse...»

Poisid olid erutatud — lugu tundus seiklusena. Ja tõepoolest — kes ta on? Millega tegeleb? Miks ta on nii vara metsas? On väga huvitav inimesest midagi teadmata mõistatada, kes ta on siin maa peal.

Razumov ja Petka käisid kahekesi ringi, otsisid midagi rohust ja tõid peos ühest küljest alles veidi roosasid, teiselt poolt juba päris punaseid, küpseid maasikaid.

«Sööge, Semjon Afanasjevitš!»

«Sööge ise. Ma oskan samuti maasikaid otsida, teil on minuga vist isegi raske võistelda... Hm!... Kus on siis meie Korol? Tal oleks juba aeg...»

«Aga äkki eksitas ära ... see?»

«Küll nüüd ütlesid, Volodka! Korol ise eksitab, kelle tahab.»

«Aga kuhu nad siis jäävad?»

Möödus kokkulepitud veerand tundi, siis veel kümme minutit. Ega me just ärevusse ei sattunud, kuid siiski ... kuhu nad jäid? Me vaikisime. Ja äkki kostis põõsaste tagant meie uue tuttava hääl:

«Sammal kasvab harilikult kas puutüve põhja- või kirdepoolsel küljel — kas märkasite? Aga sipelgapesa asetseb alati lõuna pool. Selliseid asju peab samuti teadma ... Siin me olemegi! Võtke oma kasvandik vastu! Suurepärane intuitsioon, tore nägemismälu, kuid metsaraamatu lehekülgi lugeda ei oska.»

Korol oli üleni higine, tema teekaaslane — lõbus ning reibas, ja näis, et ta ei olnud põrmugi väsinud.

«Käisime ringi,» lausus Korol laupa pühkides. «Peaaegu oleksin eksinud. Vladimir Mihhailovitš viis niisugusesse kohta, et päris häda kohe.»

«Te leidsite tee paremini, kui ma lootsin. Kuid teie haarate nägemismäluga. Aga on olukordi, kus silmal pole millestki kinni hakata ... Noh, istume pisut. Näete, isegi Tšokk on väsinud. Talle on see küll andeksantav — ta on juba vana, näete, koongi läheb juba halliks.»

Vladimir Mihhailovitš laskus rohule, tõmmates endaga kaasa Koroli, viipas laia žestiga peremehelikult käega, soovitades ka meil kõigil jälle istuda. Tšokk liputas viisakusest paar korda saba, heitis samuti maha ja sirutas esikäpad välja. Targa peni koonukarvades leidus tõepoolest hõbedasi niite ja tal olid targad, paljunäinud silmad. Jah, ta oli väsinud: ta suu avanes, roosa keel aina vilkus ta raske kahiseva hingamise taktis.

«Mets ei ole mõistatus,» hakkas Vladimir Mihhailovitš tõttamata rääkima. «Metsas leiad alati nii põhjakui ka lõunakaare — küll sipelgapesade, küll linnupesade järgi. Aga teate, Uraalis on säärane järv — Sarõpul. Tundide kaupa lähed kaldast kaugemale — aina vesi põlvini, noh, pisut kõrgemale või allapoole, ja nii kaugele kui silm võtab on kümneid kilomeetreid aina üks ja sama, üks ja sama. Mul oli kord juhus

lugeda sellest järvest huvitavat lugu. Kas te tunnete sellist kirjanikku — Vitali Bianki? Tema see jutustabki: läinud keegi mees pardijahil mööda seda järve — ja kaotanud õnnetuseks kompassi. Vaadanud taevast, kuid päikest ei olnud, ega polnud tal aimugi, kus ta on. Kas oli udu tõusnud või põlesid metsad, aga kõik oli mähitud säärasesse, kas teate, hägusse, sompu — ja päikest ei olnud näha. Noh, mõtleb ta, lähen lindude järele ... Aga mispärast lindude järele, mis te arvate?»

Poisid vaikisid ja vaatasid ainult jutustaja suhu: räägi juba rutem! Vladimir Mahhailovitš muigas.

«Kuid põhjus oli lihtne. Sügis. Aga sügisel lendavad linnud põhjast lõunasse. Ning ta läks. Kuid kallast ei ole ega ole. Tal hakkas kõhe: nii võib viimaks hukkudagi. Ei aidanud linnud, ei osutanud talle lõunakaart, sest linnud ei lenda täpselt otsejoones, nad teevad keerdkäike ja ringe. Siis aitas teda üks teine lind — laanenäär. See juhtis ta kaldale. Kas mäletate, kuidas Kolumbus juhtis oma laeva papagoide parve järele?»

Poisid vaikisid, ja Vladimir Mihhailovitš, kes tõlgendas nende vaikimist õigesti, ei hakanud piinlikku pausi pikemaks venitama.

«Te mäletate, et ta tahtis juba Hispaaniasse tagasi keerata. Ta oli kaotanud õige suuna, laevameeskond mässas ning Kolumbus oli meeleheitel, teadmata, kus viibib ja kuhu edasi purjetada. Ja siis nägi ta papagoisid — ja juhtis kohe ilma kõhklemata laeva nende lennu suunas, sest papagoi on metsalind ja pidi lendama maismaa poole. Just nõnda oli ka laanenääriga: laanenäär on maismaa-lind, järvel ei ole tal midagi teha. Pardid ja lagled on teine asi, neid toidab vesi. Kuid laanenäär lendab kalda poole. Kütt läkski talle järele — ja jõudis kuivale maale.»

Vladimir Mihhailovitš jäi vait ja kuulatas.

«Tihane hakkas häälitsema, kas kuulete?»

Mets helises lindude häältest. Meie uus tuttav eraldas selles kooris iga heli ning oli näha, et see valmistab talle tõelist naudingut.

«Kui mul on millestki kahju, siis sellest, et ma ei

tunne linnukeelt. Tunnen metsa lapsepõlvest peale, kuid linnu moodi rääkida ei oska.»

Ma vaatasin talle otsa — ta kõneles ilma naeratuseta, päris tõsiselt.

«Mulle jutustas Mitja (me kohe ei taibanudki, kes see Mitja oli), et te teete ettevalmistusi sõjamänguks. Mõtlen, et ma võin olla teile kasulik. Mul on hea, üksikasjaline rajooni kaart — astuge minu juurde sisse, võtke kasutamiseks. Ma ei ole viimasel aastal siia pilku heitnud, muidu oleksin teiega ammu tutvunud.»

«Teie elate jaama juures?»

«Sealpool raudteed, päris lähedal.»

Poisid vahtisid teda avameelse uudishimuga, Korol aga peaaegu jumaldades. Miski ei sisenda poistesse sügavamat lugupidamist, elavamat ja siiramat sümpaatiat, kui teadmiste ning oskustega inimene, kui need teadmised ja oskused on ohtrad.

Vladimir Mihhailovitš kõndis veel kaua koos meiega mööda metsa nagu mööda oma valduspiirkonda, jutustas lindudest, puudest, lilledest, metsloomade käitumisviisidest ning jahimärkidest, ja ta puudutas käega lilli nii kergelt ning säästlikult, nagu oleksid need elusad liblikad. Samal ajal päris ta niisama lihtsalt ja huviga, kellega meie mängime, kas leningradlased tulevad varsti, kas me juba teame, kuhu nad rajavad oma laagri. Poisid vastasid üksteise võidu ja ilmse mõnuga: on meeldiv, kui sind nii hästi, nii sõbralikult kuulatakse!

«Aga staabitelgi paigutaksin ma teie asemel, näete, siia: vaadake, kui hea koht!»

Me peatusime. Koht oli tõepoolest hea. Kaks kaharat kaske seisid teineteise poole kooldunult ja nende oksad põimusid kokku, moodustades kõrge rohelise telgi. Ümberringi kasvas tihe sarapik, selle keskel vabisesid siin-seal oma rahutute lehtedega peened noored haavad; nende rohekat koort täpistas helekollane pitsikujuline, kullana päikesekiirtes lõõmav samblik.

Pikas rohus käis mingi isesugune, vaevukuuldav elu: roomas rohukõrt painutav roheline põrnikas, keegi — küllap vist sisalik — lipsas paksemasse tihnikusse ja

sel kohal oleks roheluses nagu nõrk laine üles löönud. Suured helesinised kellukad ulatusid meile põlvini; üks neist tõnksatas äkki tugevasti ja hakkas ootamatult bassihäälel sumisema — selle seest ronis tagurpidi välja karutaoliselt kohmakas karvane kimalane ja lendas raskelt oma teed, kuid kellukas kõikus veel kaua oma pika varre otsas...

Oli nii kaunis ja nii hea, et poisid päris tardusid — ja jälle tekkis vaikus, nagu seda tuleb ette ainult metsasüdames, inimelamuist kaugel.

Mis on siis loodus? Sa ei taba
ta olemust, mu sõber, veel.
Ta pole hingetu, vaid vaba
ja armastav; ning tal on keel...

deklameeris Vladimir Mihhailovitš poolel häälel.

Ma vaatasin poisse. Nagu oleks kaunite värsside vastuhelk nende kõigi nägudest üle käinud. Keegi ohkas sügavasti. Korol vaatas kuhugi tihnikusse, ja tema merevaiguvärvi silmades ei näinud ma ei üleannetust ega kavalust.

34

Ülikool kodus

Juba järgmisel hommikul läksime meie — Korol ja mina — Vladimir Mihhailovitši poole. Kell ei olnud veel üheksagi, kui me lähenesime väikesele plekist katusega puumajale. Maja ümber oli raudvõre; ühes paigas tungis see kaarekujuliselt ettepoole ja ümbritses tihedalt kaht puud. Kaks suurt jalakat kasvasid siin, tüved tihedasti koos, oksad nagu kallistades kokku põimunud, lehestik kokku kasvanud. Majaesises aiakeses kasvasid kõrges rohus sirelipõõsad ja akaatsiad. Ümmargusel klumbil väikese klaasveranda ees ei olnud mingeid aialilli — samasuguses kõrges rohus kirendasid eredalt õitsvad moonid, karikakrad, rukkililled. Maja aknad olid pärani lahti. Ühest vaatas välja tumedäis rõivais vanaldane naine.

«Kohe,» lausus ta imestumata ja tuli meile ust

avama. «Vladimir Mihhailovitši juurde? Astuge sisse. Ta käskis oodata, tuleb kohe.»

Ta viis meid suurde, puumaja kohta õige kõrge laega tuppa. Kõik seinad olid põrandast laeni raamaturiiuleid täis.

«Oi, kui palju raamatuid!» ei suutnud Korol imestust tagasi hoida.

«Jah, vennas . . .»

Ma ei olnud kunagi varem proovinud endale ette kujutada inimest, teda varemalt tundmata, ainult tema toa, asjade, raamatute järgi kindlaks määrata, kes ta on või millega tegeleb. Kes siis on meie uus tuttav? Seinal ripuvad tennisereket ja hokikepid . . . Sportlane võibolla? Laual on välibinokkel . . . Sõjaväelane? Näe, siin on malelaud, näe, riiulil on paarkümmend raamatut malemängu teooriast.

Silmitseme läbi klaasi raamatukappide sisemust. Raamatud, aina raamatud — matemaatikast, kunstist, teatrist, maalikunstist, muusikast. Ja loendamatul arvul raamatuid geograafiast — suurte maailmarändurite ja «valgete laikude» uurijate kirjutusi ja elulugusid, kuulsate avastuste kroonikaid, reisikirjeldusi . . . Ei, siin elab tingimata geograaf, matkaja. Ainsal raamatutest katmata seinal on akende vahel tohutu hulk fotosid. Siin on ülesvõte tumedast okasharjasest, teravaokkalised oksad sirutuvad meie poole, on võimalik eraldada isegi karuseid seedreid, kõrgeid nulge ja süngeid kuuski. Läbipääsmatu taigakolgas, ainult metalne jõepael läbib seda. Selle kõrval üha uusi ja uusi fotosid: valguse ja varju teravaid kontraste, nagu ma neid olin näinud ainult Jaltas, kui me seal matkasime kommuuniga; rahutu meri, lained peksavad vastu rannakaljusid ja kõrgele lendab vahtu. Suur park — loorberipuud, oleandrid, määratu suured valged õiekarikad avanevad magnooliate tumedas lehestikus. Või jälle mäeharjad, järsud nõlvakud, metsik juga kive kaasa viies sügavikku langemas . . . Ja paljudel ülesvõtetel näeme meie Koroliga ühte ja sedasama rändurikuju, ühte ja sama nägu: mõnel fotol on see alles päris noor, teistel vanem; näe, siin on märgata juba hõbedasi juukseid kõrge lauba kohal, kurrud on teravamad.

Kuid meile vaatavad otsa ikka needsamad teravad, uurivad silmad.

«See on ikka igal pool tema? Vladimir Mihhailovitš?» küsib Korol miskipärast sosinal.

Äkki märkan ma kirjutuslaual väheldast koolivihikute virna. «Tatjana Dianina matemaatikavihik,» loen ma. Õpetaja? Kas tõesti õpetaja? Ja nagu vastuseks sellele näen ma suurt nahkset, juba kaunikesti kulunud portfelli, millel on metallplaat kirjaga: «Kallile Vladimir Mihhailovitš Zaozerskile VII-a grupi õpilastelt.»

Küllap vist inimene, kes on ootamatult-aimamatult

sattunud muinasjutulise aardeleiu peale, tunneb ennast just nõnda nagu mina sel hetkel. Mul hakkas isegi palav. Õpetaja! Kus on alles õnn!

«Mitka, ta on ju õpetaja!» ütlesin ma.

Pilgust, millega Korol mulle vastas, oli selge, et ka tema mõistab selle avastuse tähtsust.

Sel hetkel avanes uks ja ma astusin selle juurde:

«Vladimir Mihhailovitš! Sügisest algab kool... teil on muidugi vanemad õpilased, aga meil on alles viiendast grupist... kuid tulge tingimata... Tingimata!»

Ma kõnelesin segaselt, ent ma teadsin, et suren enne, kui lähen siit, saavutamata tema nõusolekut! Meie lastekodu ilma temata? Seda polnud enam võimalik kujutleda! Oli ju selgemaist selgem: meil puudus nimelt Vladimir Mihhailovitš, nimelt sellist inimest oligi meile vaja!

«Pidage, pidage, mida te nüüd ometi...» Ta oli minu pealetungist jahmunud. «Ma ju õieti ei töötagi enam koolis. Tahtsin ainult ühe oma grupi lõpuni viia — neil jäi veel viimane aasta. Silmad ei kuula enam sõna...»

«Vladimir Mihhailovitš, kui te näeksite poisse... oleksite kohe nõus!»

«Lähme kohe meie juurde!» tuli mulle Korol appi. «Andke kaart, mille lubasite, ja lähme — siit pole kaugel!»

Vladimir Mihhailovitš mõistis, et me oleme oma ideest hullupööra haaratud ja ta — nagu kunagi kergesti süttiv inimene — võttis sõnagi lausumata rullikeeratud kaardi ning läks ukse poole: viige mind kohale!

«Anna Sergejevna,» ütles ta esikus naisele, kes meid oli sisse lasknud, «ma lähen välja. Tulen tagasi... hm, püüan lõuna ajaks tulla!»

Anna Sergejevna silmitses meid õige laitvalt.

«Ärge te, Vladimir Mihhailovitš, hilinege, palun!»

«Jajah, ma püüan!» vastas ta ja pilgutas äkki mulle ja Korolile vandeseltslaslikult silma.

Trepi juures põõnutav Tšokk tõusis kiirustamata maast üles ja vaatas meile küsivalt otsa. Vladimir Mihhailovitš noogutas. Koer raputas ennast ja hakkas

siis oma harjumuse kohaselt peremehe kõrval sammuma.

Ja kogu tee kuni Berjozovaja Poljanani jutustas Korol hetkekski vaikimata Vladimir Mihhailovitšile kõigest läbisegi — poistest, korvpallist, ping-pongist, härg Timofeist ja isegi Ljonka kanadest ja tibudest.

Ma ei teadnud siis, kui vana oli Vladimir Mihhailovitš. Ta oli eakaaslaseks nii mulle, nii Korolile kui ka Petkale ja isegi Leenakesele ja Kostikule. Ta oli nii täiskasvanu, nooruk kui ka laps — ta oli inimene, kes oli võimeline mõistma igaüht, innustuma ja süttima koos igaühega. Ja õige varsti ei mäletanud ega kujutlenud me oma lastekodu ilma temata.

Ta teadis ääretult palju ja ta jagas oma rikkusi meelsasti ja rõõmsalt, igal sammul.

Ta oli väsimatu jalakäija ja oli oma üliõpilasaastaist peale rännanud, reisipaun seljas, paljusid sadasid kilomeetreid. Talle oli tuttav iga mäekuru ja teerada Kaukaasias, ta oli matkanud Tjan-Šanil, Altais, oli sõitnud küll lootsikus, küll parvedel mööda Vjatka, Jurezani, Ufaa ja Belaja jõge. Ta oli luusinud mööda Siberi taiga kaugeid kolkaid ja mööda tundraid. Kord oli ta läinud Siberi taigas mööda pehastunud purret üle Manu jõe ja purre oli ta all murdunud. Ta oli kukkunud voolu, kus ehitusmaterjaliks määratud palgid keerelnud nagu pilpad. Paistnud, et nüüd on hukkumine kindel...

«Kuid nagu näete, rabelesin välja...»

Ta jutustas imepäraselt Aeg tema jaoks ei kustunud ega tuhmunud. Ta ei mäletanud mitte ainult mõistuse, vaid ka südamega, mitte ainult sündmust, vaid ka seda, mis ta oli siis tundnud, mitte ainult linnu ega ehitusi, vaid paljusid, paljusid inimesi, keda oli oma teel kohanud. Kõneldes poistele mõnest maast või piirkonnast, kus ta oli käinud, jutustas ta neile tingimata selle maa ajaloost, tema rahva arenguteest sajandite sügavusest kuni tänapäevani. Ammu surnud inimesed kerkisid ta jutustustes esile nagu elavad — näis, nagu oleks ta ise kunagi nendega teetassi taga sundimatult vestelnud. Ta oli neile uhke või vaidles nendega, laitis neid või naeris välja.

«Aleksei Savvitš,» küsis ta ükskord, «milline kreeka mütoloogias esinevaist naistest on teile kõige enam meeltmööda? Hera? Ah, minge ikka! Säherdune riiakas, kättemaksuhimuline iseloom! Iialgi ei usu, et ta võiks teile meeldida . . .»

Žukov, kes seda vestlust pealt kuulas, ei kahelnud hetkekski, et jutt on elavast inimesest.

«Semjon Afanasjevitš, aga kes see on niisugune . . . Hera, keda Vladimir Mihhailovitš kirus?» küsis ta minult veidi hiljem ja oli väga imestunud minu naeru ja selle üle, et Hera ei olnud mingi Vladimir Mihhailovitši vähesümpaatne naabritar ega tüütu tädi, vaid jumalanna, keda kummardasid kreeklased kaks tuhat aastat tagasi.

Elupõlise piiterlasena tundis Vladimir Mihhailovitš oma kodulinna nagu oma maja. Siin oli talle tõeliselt tuttav iga kivi, iga tänav, selle ilme ning iseloom, iga ehitus ja selle ajalugu.

«Viin poisid Leningradi, siis kõnnime! Te ei hakka ju vastu vaidlema?» rääkis ta, ja nii nende sõnade kui ka sõnade tooni järgi oli selge, et tal on lihtsalt talumatu omada midagi endamisi, üksinda, tal on tingimata vaja anda ja jagada.

Mina peaksin vastu vaidlema!

On inimesi, kes teavad väga palju. Paistab, et ei leidu sellist teadmisteala, kus nad ei tunneks end nagu kala vees. Nad teavad, kui pikk on Missisippi jõgi, kui kaugel on Maa Neptunist ja miks on koertel külm nina. Viktoriini mängides koguvad niisugused inimesed kõige enam punkte. Kuid ma ei ole iial suutnud mõista, milleks neile kõik see, misjaoks. Säärased teadmised ei valgusta ega soojenda, need rõõmustavad millegipärast ainult nende omanikku, tekitavad temas isegi uhkusetunnet, kuid ainult tüütavad tema kuulajaid. Aga Vladimir Mihhailovitšiga oli hoopis teisiti. Kui ta nägi, et kellelegi oli teadmata miski temale endale tuntud asi, ta küllap vist hõõrus vaimus käsi ja mõtles: «Kohe ma seletan sulle selle ära! Kohe näed sa ise, kui huvitav see on!»

Ma olen veendunud, et Vladimir Mihhailovitši kuulates hakkasid ka poisid mõistma, et teada ei ole ainult

kasulik, vaid et elav teadmine on õnn. Sa näed seda, mida igaüks ei märka, ja sa võid seda näidata ka teisele. Sinu nägemine on kolmekordistunud, kuulmine on kolmekordistunud, sa oled nagu muinasjutuline olend, kellel on palju silmi, kõrvu, käsi, sa oled vägilane: kõik on sulle teada ja kõike sa võid!

Poistega jalutades deklameeris Vladimir Mihhailovitš neile alati mingeid värsse. Kord luges ta luuletust «Mull' meeldib äike maikuu algul». Mulle meenus, et kolmanda grupi õppekavas oli see luuletus ette nähtud «läbi võtta» ilma viimase nelja reata. Kuid Vladimir Mihhailovitš muidugi ei mõtelnudki Tjutševit amputeerida:

Sa ütled: Zeusi kotkast toites
seal Hebe haaras karika
ja kõuekeeva peekri loites
maa peale tühjaks kallas ta.

Minu poisid ei tundnud veel esiotsa ei Hebet [1], ei Zeusi ega selle kotkast, kuid nad kuulasid, nagu kuulatakse meloodiat, nagu kuulatakse muusikat. Neid vaadates mõistsin ma esmakordselt, et tõelistest värssidest võib pea pööritama hakata, isegi siis, kui iga sõna neis värssides sulle vahest polegi arusaadav.

Vladimir Mihhailovitš elas meie kandis juba ammu — kümme aastat. Ta kolis Leningradist siia pärast seda, kui ta naine oli raskesti haigestunud (siia ta hiljem naise mattiski), ja ta hakkas õpetajaks kohalikus koolis. Oma naabri, tema praeguse perenaise Anna Sergejevna mehe abiga ehitas ta endale ise maja, istutas ise selle ümber kaski ja vahtraid, sireleid ja akaatsiaid. Ta näitas mulle vanu fotosid. Ühel oli alles äsja ehitatud maja; ma tundsin ära terrassi ja Vladimir Mihhailovitši toa akna. Kuid maja ümbrus oli lage, ei põõsast ega lehekest, ainult tühja väljaku äärel maja ees seisid kaks tuttavat, teineteist embavat jalakat. Aga teisel ülesvõttel, mis oli tehtud täpselt aasta hil-

[1] Hebe — muinaskreeka jumalanna, Zeusi ja Hera tütar, vägilase Heraklese abikaasa pärast Heraklese vastuvõtmist jumalate hulka. (Tõlkija märkus.)

jem, nägin ma sedasama majanurka, akent ja terrassi ning nende ümber — lopsakat rohelust!

«Kui ma möödunud aastal käisin Krimmis ennast ravimas,» jutustas Vladimir Mihhailovitš, «arvasin ma, et minu lilled ära kuivavad ja hukkuvad. Aga ei! Ümbruskonna lapsed tulid ja kastsid. Ma tulin tagasi ja leidsin kõik samas korras nagu jätsin.»

Ja samuti nagu alguses, kui lastekodusse olid tulnud minu sõbrad ning abilised Aleksei Savvitš ja Jekaterina Ivanovna, ärkasin ma nüüdki hommikuti tundmusega: mis on meil head? Ahaa, Vladimir Mihhailovitš! Ma teadsin, et ta on meie jaoks õnnelik leid. Kustki lugesin ma kord ja kirjutasin endale mälestuseks: «Minu hing, mis ei ole veel küllaldaselt tugev elutööks, vajab suurepäraste inimeste lähedust, et ta võiks nende abil ise ilusamaks muutuda.» Ma nägin ja teadsin, et meie poiste ümber on inimesed, kes aitavad neid hingeliselt kaunimaks muutuda.

Aga lisaks kõigele oli Vladimir Mihhailovitš veel geograaf ja matemaatik. Meie rajooni kaardiga tutvustas ta kõiki poisse, suuri ja väikesi. Siis õpetas ta vanemaid poisse plaani ja kaardi järgi kaugusi mõõtma. Nad õppisid tundma arv- ja joonmõõtkava. Õppisid üht mõõtkava teisele üle kandma. Ükski päev ei möödunud meil kasuta. Poisid ei aimanudki, et iga päev oli ettevalmistuseks mitte ainult sõjamänguks Leningradi pioneeridega, vaid ka esimeseks septembriks, kus nad istuvad koolipinki.

«Vladimir Mihhailovitš jutustab!» ütles keegi vabal tunnil, ja kõik jooksid sinna, kus oli Vladimir Mihhailovitš.

Aga jutustas ta nõnda, nagu oleksid need eilsed kodutud ja «raskestikasvatatavad lapsed» temaga võrdsed, tema eakaaslased ja seltsimehed. Korol käis ta kannul lausa nagu Tšokk, kes oli meil muutunud samuti üldiseks lemmikuks. (Ainult et Tšokisse suhtuti peaaegu suurema aupaklikkusega, vähema lihtsameelsuse ja usaldusega kui ta peremehesse: Tšokk oli range ega talunud kellegi familiaarsusi, välja arvatud vahest ehk Kostiku omi.) Ja tihti sellisel hetkel,

kui Vladimir Mihhailovitš poiste ringis midagi jutustas, lugesin ma Koroli pilku kohates neist kuldsete sädemetena helkivaist, rõõmsaist silmadest: «Näe, mis mehed me oleme! Vaat, kelle me oma lastekodule hankisime!»

Me ei tulnud enam tagasi kõneluse juurde sellest, et Vladimir Mihhailovitš hakkab sügisel õpetama meie koolis. Kuid küllap ta vist mõistis juba isegi, et teisiti ei ole võimalik. Ta tuli meie juurde sagedasti, harilikult kella viieks, ja lahkus õhtu eel, alati kolme-nelja poisi saatel. Nad käisid teda saatmas kordamööda: see oli suur lõbu, millest pidi õigupoolest igaüks osa saama.

«Vaadake,» rääkis Vladimir Mihhailovitš, tõstes pea tähistaeva poole, «seal on Orioni tähekogu... Ei, te otsite valest kohast, näe, paremal... kas näete? Pidage meeles: luurajad ja matkajad peavad teadma tähistaevast peast. Hästi, kannatage, homme näitan teile kõigile, kui ainult taevas on selge...»

«Meie ülikool kodus», andis talle nimeks Aleksei Savvitš.

35

Hans ja Ervin

Saksamaalt tulnud poiste järele me palusime sõita Sofja Mihhailovnat, kes kõneles üsna hästi saksa keelt.

«Lähen hea meelega. Laske ainult Andrei minuga kaasa sõita.»

«Milleks? Pole vist tarvis, Sofja Mihhailovna,» ütleb Žukov kahtlusega hääles.

«Ilmaaegu!» urahtab ka Podsolnuškin. «Keedab sulle supi, katsu seda siis pärast süüa...»

«Kui lastele sõidab peale minu, täiskasvanud inimese, vastu kas või ükski nende eakaaslastest, siis on palju parem. Nad tunnevad endid siis vabamalt, nad võivad vabamalt rääkida. Kujutle endale, et sõidetakse sinu järele, kuidas sinagi...»

«Aga kuulge, kas te siis ei tunne Repinit?» segas end peaaegu meeleheitlikult vahele seni vaikinud Suržik.

«Paška räägib õieti: Repin viskab mõne vembu, pärast häbi silmad täis.»

Kuid Korol vaikis. Ta vaikis alati, kui juttu oli Repinist, nagu teades, et tema arvamus võiks olla erapoolik, või siis soovimata, et teda selles kahtlustataks.

«Mis sina ütled, Korol?» küsis Sanja.

«Tema üle ärge minult küsige . . .»

«Ma palun uuesti,» kordas Sofja Mihhailovna kuivalt, «saata minuga koos Repin. Ta oskab saksa keelt ja aitab mind.»

«Petka!» ütles Žukov.

Ta ei andnud Petkale iialgi paljusõnalisi korraldusi, ja ei olnud kunagi ette tulnud, et Petka teda poleks mõistnud või oleks eksinud. Ta jooksis minema ja ilmus juba minuti pärast koos Andreiga. Andreile oleks nagu olnud ükskõik, milleks teda kutsuti, mida temast tahetakse: «Hüva, midagi eriti head ma teilt ei oota, kuid ära kuulata teid võin,» kõneles tema valvsaks muutunud nägu.

«Homme sõidab Sofja Mihhailovna saksa poiste järele. Ta palub, et sind temaga kaasa saadetaks.»

Vaikus. Repin vaatab ikka samasuguse ükskõiksusega seinale kuskile Žukovi ja Suržiku vahel. Sanja kortsutab kulmu, köhatab, ja oodanud veel pool minutit, lisab:

«Sa sõidad Sofja Mihhailovnaga kella üheksase rongiga. Ütled korrapidajale, et sulle enne teisi hommikueinet antaks.»

«Kas ma võin teada saada, milles seisab minu osa?» Lõpuks katkeb Sanja kannatus.

«Sinu osa,» ütleb ta häält kõrgendamata ja ainult iga sõna vihaselt rõhutades, «seisab selles, et olla inimene.»

«Vaja on poisse hästi vastu võtta, hästi nendega rääkida,» lausub leplikult sekka Aleksei Savvitš. «On vaja neile seletada, et me neid ootame.»

«Ütle, et neil ei hakka meie juures igav,» kuulutab Petka. Too on viimasel ajal muutunud õige vapraks ja ta segab end kõigisse asjadesse ja kõnelustesse. Ainult siin, lastekodu nõukogus, ta veel pisut pelgab ja peidab ennast pärast oma sõnu ruttu kellegi selja taha.

«Ütle, et meil on poisse palju. Ja mets on. Ja jõgi. Ning ping-pong!»

Sofja Mihhailovna kuulab Petka tõsiselt ära ja pöördub Repini poole:

«Ma mõtlen, Andrei, et me sinuga koos leiame kohapeal, mida vaja rääkida . . . Näeme, mis poisid nad on ja mõistame, mis neid huvitab. Arvan, et me tuleme toime.»

«Hästi, Sofja Mihhailovna,» vastab Andrei rahulikult. «Asume teele kell kaheksa viisteist minutit?»

. . . Nad lahkuvad lastekodust kell kaheksa viisteist minutit. Andrei käes on väheldane pakk — Antonina Grigorjevna pani talle kaasa mõned võileivad.

«Teil lähevad kõhud enne tagasisõitu tühjaks. Ja anna ka külalistele pisut nälja vaigistamiseks.»

Kell üheksa viib neid rong Leningradi poole. Kella kolmeks saadame piilurid teele ja jaama — nad võtavad külalised vastu ja toovad meile teate.

Poole nelja ajal tormab õuele jooksust lõõtsutav Volodin, tema kannul traavivad Ljonja Petrov ja Vasja Lobov:

«Jõudsid pärale! Tulevad!»

Meeletult kilatseb kell, igalt poolt jooksevad poisid kokku, veel hetk — ja kõik viis rühma on rivistunud meie valge, punaste lintidega kaunistatud lipuvarda ümber.

Putka juures tulevad nähtavale Sofja Mihhailovna, Repin ja veel kaks poissi.

«Val-vel!» kamandab Sanja.

Read tarduvad liikumatuks. Meie külalised lähenevad kohmetult, sunnitult, nagu see on alati, kui tunned, et sinule on suunatud palju silmi. Nad isegi peatuvad sekundiks, vaatavad teineteisele otsa ja astuvad uuesti ebalevalt edasi.

«Te-re tu-le-mast!» raiuvad üheskoos kaheksakümmend poissi. «Pa-lu-me vä-ga!»

Vanem külalistest jääb seisma ja tõstab kokkusurutud rusika.

«Rot Front!» hõikab ta erutusest pisut kähiseva häälega.

Ja ilma ettevalmistuseta, ilma kokku leppimata vastavad meie omad nagu üks mees:

«Rot Front!»

Sanja pühib peopesaga üle lauba, neelatab viimast korda ja alustab oma esimest tervituskõnet:

«Palume teid meie juurde sisse astuda, kallid seltsimehed! Tundke endid nagu kodus! Meil on teie tulekust hea meel ja me loodame, et teil on meie juures hea olla... Öelge neile seda, Sofja Mihhailovna!»

Sofja Mihhailovna tõlgib külalistele selle lühikese kõne, mida valmistati kaua ja mis oli paberil korda neli pikem. Poisid noogutavad pead, naeratavad, siis sirutab vanem neist Sanjale käe ja lausub vene keeles, pisut susisevalt:

«Spa-sibo.»

Sanja surub külaliste kätt ja pöördudes meie, täiskasvanute poole ütleb:

«Saagem tuttavaks! Andrei, räägi neile Semjon Afanasjevitšist. Ja Jekaterina Ivanovnast ning Aleksei Savvitšist.»

Kuid näib, et mingi sõna on Andreile võõras, ta viivitab ja talle tuleb appi Sofja Mihhailovna. Ta tutvustab meid külalistele. Surun korraga mõlema käsi. Vanem neist on välimuse järgi aastat kolmteist vana. Tal on elav, tark nägu. Üle vasema põse on tal silma alt kuni lõuani haavaarm.

«Hans Büchner,» ütleb ta mulle silma vaadates.

Teine ei ole rohkem kui üheteistkümnene. Tal on läbipaistvalt kahvatu kitsas näoke ja kirkad silmad; ta otsmikult ripub viltu alla ruske kihar, ta püstnina on rikkalikult tedretähne täis. Ta meenutab millegagi Petkat — kuid nälginud, kurnatud, kaks korda kõhnemat Petkat.

«Ervin!» tutvustab ta ennast lühidalt.

On väga suur tahtmine öelda neile midagi head, südamlikku, kuid — neetud tummus! — ma ei mõista sõnagi saksa keelt.

«Semjon Afanasjevitš, kas võib anda käskluse «rivitult»?» sosistab mu kõrva juures Sanja.

Ma noogutan pead.

«Rivitult!» hõikab ta täiest kõrist.

Rivi laguneb silmapilkselt koost. Külalisi ümbritsetakse, neil surutakse kätt, neile patsutatakse õlale, seljale, neilt küsitakse midagi elavalt, oskamata kuidagi harjuda mõttega, et keegi võib mitte mõista, kui temaga kõnelda nii lihtsalt ning arusaadavalt — vene keeles!

Hans ja Ervin viiakse silmi pesema ja siis sööklasse. Algul järgnevad neile peaaegu kõik poisid, kuid enne, kui ma jõuan sellest mõelda, salk harveneb. («Žukov pani aru pähe,» ütleb mulle Sofja Mihhailovna mööda minnes.)

Me leppisime kokku, et me ei eruta külalisi küsimustega ega kõnelustega: las nad vaatavad ja harjuvad. Voodid tuli neile panna Kolõškini rühma, kõrvuti Andreiga, keda nad juba tundsid ja kes takistustega, pikkade pausidega ning pikkade «hm, hm»-dega, kuid ometi Sofja Mihhailovna sõnade järgi võrdlemisi rahuldavalt nendega ühise arusaamise saavutas.

Ilmad olid suurepärased — haruldased Leningradi suve kohta: kuumad, selged päevad. Ettevalmistus sportlikuks mänguks arenes täie hooga. Hans ja Ervin asusid sellest kohe kõige innukamalt osa võtma.

Väike Ervin üllatas kõiki ebatavalise paindlikkuse, väleduse ning osavusega füüsilistes harjutustes. Oli üks harjutus, mida oli soovitanud Vladimir Mihhailovitš: poisid seisavad kahes reas, väljasirutatud käte kauguses üksteisest. Silmad on kõigil kinni seotud (hiljem hakati mängima «au peale» — silmad pigistati lihtsalt kinni). Mängujuht pidi ridade vahelt nii läbi minema, et seltsimehed teda kuulmise järgi ei märkaks ega väljasirutatud käte puudutustega kinni ei saaks pidada. Tähelepandamatult hiilida oli peaaegu võimatu: liiv võib krudiseda, kivi jala all veerema hakata — iga hooletu samm või isegi hingamine võivad reeta. Meie luurajaist suutis ainult Korol üksi kümnest korrast üheksa korda pimeda, kuid erksa rivi vahelt õnnelikult läbi minna. Kuid Ervin ei jäänud kordagi vahele. Ta ei läinud, vaid libises nagu angerjas. Seejuures ta nähtavasti ei mõelnudki ettevaatusele — läks ruttu, ainult harva kummardudes, sageda-

mini aga täies pikkuses, kuid peaaegu ebatõenäolise kiiruse ja kergusega.

Kui Ervin ilmus meie võimlemislinnakesse, ümbritsesid teda alati vaimustatud pealtvaatajad: ta tegi keerulisi vigureid rõngastel, rööbaspuudel, hüppas suurepäraselt nii kaugust kui ka kõrgust ja jooksis kõigist meie poistest vististi kõige kiiremini.

Ainult üks asi oli kummaline: ta ei tahtnud mingi hinna eest supelda.

Suplus oli üks meie armastatumaid mõnusid. Jõkke tormasid meie poisid hasardi ja innuga — unustamata seejuures, nagu muuski, eelseisvat mängu. Jaguneti näiteks kahte ossa: kes jõuab kiiremini teisele kaldale ja seal kärmemini rivistub? Või: milline osa heidab kiiremini palli vastase kaldale? Mis siin siis kõik toimus!

Sellistest mängudest võtsid osa ainult meie parimad ujujad, sest «lahingupalavikus» sai keegi paratamatult mööda kukalt, keegi, kes püüdis palli vallutada, haaras vee all vastasel jalast kinni. Tõsi, sääraste lubamatute võtete eest saadeti süüdlased kaldale, kuid ometi eelistasime neid, kes ei suutnud vees samuti käituda nagu maal, jätta kuivale, kiusatusest kaugemale.

Ervin istus harilikult kaldal ja jälgis meid huviga, mõnikord pistis jaladki vette, kuid ei kastnud end kunagi üleni märjaks.

«Mis sa ootad? Lähme vette, on ju kuum!» tükkis Petka ligi.

Ervin punastas, noogutas pead, köhatas ja kordas aina:

«Hiljem . . . hil-jem . . .»

«Sa ehk kar-dad?» Petkale paistis, et kui ta räägib silpide kaupa, saab Ervin temast paremini aru.

Ühel esimestest päevadest jäi Hans murelikult nende vestlust kuulama ja hakkas midagi tõtates Repinile rääkima. Andrei kutsus Petka peanoogutusega enda juurde:

«Hans ütleb: ärge pärige temalt, ei ole vaja pärida. Kas mõistad? Ja ütle seda ka teistele.» Ja ta vaatas eemalt uurivalt Ervini poole.

Poisike tõuseb, uuristab palja jalaga liivas, kõhkleb

mõnda aega ja läheb pärast seda kuidagi küljetsi nagu vastu tahtmist lastekodu poole. Poisid vaatavad talle järele. Ja siis hakkab Hans midagi tusaselt Andreile selgitama. Too kuulab pingutatult, püüdes nähtavasti mitte midagi vahele jätta. Siis tõlgib ta meile:

«Ervin on Oderheimi külast. Seal on spordiväljak. Ervin ja teised poisid harjutasid rööbaspuudel. Fašistid läksid mööda ja röökisid: «Heil Hitler!» «Heil» — see on saksa keeles: «Olgu tervitatud». Kuid poisid vastasid: «Rot Front! Maha Hitler!» Siis tormasid fašistid väljakule, lõhkusid ära kõik võimlemisriistad, peksid poisse ja viskasid mõned neist jõkke. Ervin sattus sügavasse kohta, ta päästeti hädavaevu, pärast tehti kunstlikku hingamist; ta oli kaua haige. Ja nii ta hakkas vett kartma. Kuid enne seda oli ta hea ujuja.»

«Oh, te maod! Leidsid, kellega kakelda — väikeste lastega!» kostis Andreid ja Hansu ümbritsevate poiste hulgast.

«Ka mina olin kord uppumas ega supelnud pärast seda ka enam hulgal ajal,» lausus Volodin mõtlikult.

«Aga kui mina olin uppumas, ei kartnud, kuid pärast öösel ärkasin ja hakkas hirm. Oi-oi-oi, mõtlen, kus sa nüüd oleksid!» räägib Podsolnuškin.

«Kas teil nende sunnikute üle õigust ei olegi, või mis?» küsis nõudlikult tavaliselt napisõnaline Korobotškin. «Küsi temalt, Andrei!»

Repin küsib hoolega sõnu valides. Hans kuulab, pea kergelt kõrvale kallutatud. Ta nägu kahvatub, ta vastab vaikselt, hambad kokku surutud. Andrei tõlgib:

«Töölised võitlevad. Kuid fašistidel on suur jõud.»

«Mis see siis on, kas te inimesed on pimedad, ei näe, kus on valge, kus must?» ei jää Korobotškin rahule.

«Kuule, mis sa õige kiusad temast?» plahvatab äkki Andrei, silmitsedes ülekuulajat kurjade silmadega.

Too ei vasta, astub sammu eemale ja kergitab vihaselt pükse. Kuid Hans, kes vaatab uurivalt kord ühe, kord teise otsa, võtab Repinil küünarnukist kinni ja küsib ärevalt:

«Was? Was?»

Andrei tõlgib vastu tahtmist Korobotškini küsimuse. Hans vastab midagi, vaikib, siis kõneleb uuesti, tõm-

mates käega üle armi, mis kulgeb üle tema näo kulmust kuni lõuani.

«Ta räägib: paljud ei saa veel aru,» tõlgib Repin. «Ta kõneleb: kord müüs ta pioneeride lehte, mille nimi olnud «Trumm». Täiskasvanud fašist astus ta juurde, lõi rusikaga näkku, paiskas jalust maha. Ja siis hakkas peksma tema pead vastu raudvõret. Juurde jooksis tööline, kus andis alles fašistile! Neil läks löömiguks ja nad langesid rüseldes tänavale. Äkki jooksis ei tea kust kohale politsei. Fašistile ei öelnud sõnagi, aga töölise viis politseisse. Eks sa siis vaata nüüd, kas inimesed saavad aru või ei saa. Tööline tuli appi, kuid jõud oli fašistide käes.»

«Kuule,» lausub Hansule Korobotškin ja tõmbab uuesti püksid jalast ära, «ujume sinna teisele poole kaldale, mis? Kes saab rutem. Kas ujume?»

Seekord tuleb Hans ilma tõlkijata toime — Korobotškini peaaegu paluv nägu ja tema tõmmude tugevate käte liigutused on küllalt ilmekad. Hans noogutab kiiresti mitu korda järjest peaga ja sööstab siis pikemalt mõtlemata vette. Korobotškin tema kannul.

Me vaatame vaikides pealt. Korobotškin on meie parim ujuja, keegi poistest ei suuda temaga võistelda. Hans ujub korralikult, üsna korralikult, kuid Korobotškiniga ta küll võistelda ei saa!

Ometi ujuvad nad pea pea kõrval ja jõuavad vastaskaldale üheaegselt. Hans on väga rahul. Ta vehib kätega, raputab pead ja naerab: tõlk jäi teisele kaldale, kuid Hansul on tungiv vajadus oma võistlejale midagi seletada.

Me vaikime endiselt ja vaatame neid.

«Tubli poiss on Korobok, pea jagas!» lausub Podsolnuškin heakskiitvalt.

36

Sõber puudub

Ma teadsin: varas ühe päevaga ausaks ei muutu. Et muutuda ausaks mitte teise inimese pärast, keda armastad, mitte kohusetundest, vaid enda jaoks, enda

hingelisest vajadusest, selleks on vaja aastaid. Ma mäletasin ennast. Ma ei varastanud koloonias iialgi midagi, sest ma armastasin Anton Semjonovitši ja teda kurvastada tähendas mulle sedasama, mis iseennast lüüa. Kuid rüüstata võõrast arbuusivälja või «laenata» piima võõrast keldrist võisin ma ilma vähimagi südametunnistusepiinata. Ma olin aus tema jaoks, sest temale oli see tähtis, kuid mitte enda jaoks. Ja ma mäletan, kuidas ma kord öösel küünlavalgel, tuld varjates, et see naabreid ei segaks, lugesin «Minu ülikoole». Lugesin peaaegu varavalgeni ja tundsin, kuidas miski rinnas pahupidi keerab. Pärast hüppasin tänavale, vaatasin Anton Semjonovitši aknasse ja ütlesin nagu tõotust: mitte iialgi, mitte iialgi, mitte kelleltki ega mitte midagi ei võta! Ja tõepoolest: sellest peale pole enam iialgi võtnud ja juba enam mitte Anton Semjonovitši pärast, vaid seepärast, et mul oli võimatu võtta — ma tundsin selle olevat jälgi ja räpase.

Ja ma vaatan nüüd Paninit. Mis peaks temaga juhtuma, et ta ärkaks, et ta ei oleks enam ükskõikne seltsimeeste, põlguse või vanema inimese hea sõna suhtes? Kui raske iseloom oligi Repin, kuid isegi tema tegi mind vähem rahutuks. Repin ei olnud ükskõikne. Ja Repin ei olnud iialgi ihne. Ta jagas heldelt kõike, mis tal oli — tõsi, ta ei jaganud alati omakasupüüdmatult, kuid ometi ei olnud ta nöörija. Panini mastaabid ei olnud Repini omadega võrreldavad. Kuid Panin on ahnitseja ja sellest on raske, väga raske jagu saada. Aga jagu saama peab.

Panin oli kogu aeg minu silmade ees ja oli nagu kogu aeg millegagi ametis, kuid hing oli tal vaba, miski ei köitnud seda, välja arvatud tema vilets madal kirekene.

Me organiseerisime lastekodus «Laste sõprade» ühingu.

Petka küsis:

«Aga mis me tegema hakkame?»

«Aitame riigil niikaugele jõuda, et ei oleks enam ühtki kodutut, et kõik lastekodud oleksid head,» selgitas Aleksei Savvitš.

Poisid said sellest aru omamoodi, kuid põhiliselt õieti: kord üks, kord teine tõi linnast tuttava poisikese

(«sain turul kokku», «jooksis vastuvõtupunktist minema»). Mõnikord jätsime sellise endi juurde, sagedamini taotlesime, et ta määrataks teise lastekodusse. («Semjon Afanasjevitš, aga kas te kindlasti teate, et see on hea lastekodu?»)

Ma ütlesin Paninile:

«Võib-olla on sinulgi linnas sõber? Too ta siia!»

«Mul ei ole sõpra,» vastas ta igavalt.

Me valmistusime sportliku mängu vastu ja ma püüdsin anda talle keerulisemaid ning huvitavamaid ülesandeid, kuid ta ei ilmutanud kordki ega ühelgi puhul heameelt, tegi kõike ilma vähemagi huvita.

Esimest liikumist märkasin ma tema seiskunud, tardunud hinges siis, kui meie juurde tuli Vladimir Mihhailovitš. Too pööras kohe tähelepanu sarnakale, süngele, mitte kunagi naeratavale noorukile. Mitu korda tegi Vladimir Mihhailovitš Paninile ettepaneku teda koju saata, kord saatis poisi enda poole mingi raamatu järele. Ja lõppeks kuulsin ma sellist kõnelust:

«Mul on teile palve, Vitja. Kas te võiksite teha sellise kerge vineerist puldi, millel inimene saaks lamades kirjutada? Ma näitan teile kohe, missuguse . . .» Ja ta visandas mõne joonega puldi näitliku joonise.

Panin vaatas rohkem Vladimir Mihhailovitši nägu kui seda joonist, liigutades seejuures pingutatult kulme, nagu püüdes midagi kujutleda.

«Meil oskavad teised paremini . . . Ma võib-olla ei tee nagu vaja . . .» ütles ta lõpuks.

«Aga teie proovige, katsuge. Ma kord nägin, kui te raami välja saagisite, see õnnestus teil väga hästi. Siin on ju õieti seesama. Vaadake . . .»

Panin vaatas kaheldes Vladimir Mihhailovitši otsa. «Küllap sa, jah, vaatasid, kui ma saagisin,» võis lugeda ta näolt.

«Ei, ei, te lubasite ju proovida,» kordas Vladimir Mihhailovitš veenvalt.

Ma nägin, et ta mõte oli juba poisist kinni haaranud ega lase teda enam lahti. Ta esitas mulle Panini kohta hulga küsimusi, ja kuulanud hoolega seda vähest, mis ma võisin jutustada, lausus nagu endamisi:

«Teda on vaja käsile võtta. On vaja hoolega käsile

võtta, teda ei tohi omapead jätta. Ja ei tohi mõelda, nagu teda miski sugugi ei puudutaks. Minul oli, kas teate, ükskord õpilane. Sünge ja seltsimatu. Õppis keskmiselt. Kuid grupp oli silmapaistev, andekas. Ma jätsin ta kuidagi silmapaari vahele. Ja enne kooliaasta lõppu, enne vaheaega ta tuleb ja lausub: «Suur tänu, Vladimir Mihhailovitš!» — «Mille eest?» — «Selle eest, et hüüdsite mind eesnime järgi. Kõik kutsuvad mind perekonnanime, teie aga eesnime järgi.» Jah. Mul lähevad praegugi kõrvad kuumaks, kui see meenub. On häbi, kas teate . . .»

«Vabandage mind, Vladimir Mihhailovitš, kuid ma kardan, et meie Paninile ei ole niisugune tunnetepeenus omane.» Mulle tundus lugu olevat pisut sentimentaalne ja ei mingil juhul ega mingil määral Paninisse puutuv.

Nähtavasti jagas minu arvamust Panini kohta ka Steklov.

«Panin tükib Vladimir Mihhailovitšile ligi,» lausus ta murelikult. «Vladimir Mihhailovitš on selline inimene . . . usub kõiki . . . Aga äkki Panin vehib talt midagi sisse . . .»

«Ei meeldi mulle,» ütles Jekaterina Ivanovna pahaselt, enne kui ma jõudsin vastata, «ei meeldi mulle, kui inimesest on harjutud mõtlema halba! Inimene pole asi. Ta kasvab, ta muutub. Panin näeb, kuidas suhtub temasse Vladimir Mihhailovitš, ja ei võta temalt midagi.»

Sergei ei vastanud viisakusest midagi, ainult ümises endale midagi nina alla, kuid ma märkasin, et kui Panin läks Vladimir Mihhailovitši saatma, tuli tingimata temaga kaasa keegi Steklovi rühmast — Lobov, Ljonja Petrov või veel keegi põngerjate hulgast. Muidugi ei vaielnud mitte midagi aimav Vladimir Mihhailovitš sellele vastu, ja Steklovi süda oli sellest nähtavasti rahulikum.

Kord Vladimir Mihhailovitši juurest tagasi tulles ütles Panin mulle:

«Semjon Afanasjevitš, kas te tunnete Anna Sergejevnat, kes on Vladimir Mihhailovitšil perenaiseks? Tal on tütar, kes lebab viiendat aastat voodis.» Ja vaikinud pisut, lisas: «Ma teen talle puldi.»

«Kas Vladimir Mihhailovitš tutvustas sulle teda?»

«Jah. Ütles: näed, Nataša, see on Vitja Panin. Ja Nataša ütles: istu, Vitja...»

Ja ütles siis äkki, nagu ilma igasuguse seoseta eelmisega:

«Semjon Afanasjevitš, ma lähen ära.»

Ma ei mõistnud kohe:

«Kuhu sa lähed? Mispärast?»

«Lastekodust lähen ära. Nagunii ei saa varastamisest lahti. Ja vean teid alt.»

Kui ta oleks pidanud pika kõne varguse kahjulikkusest, ma ei oleks rõõmustanud rohkem. Tähendab, ta mõtles, vaidles endaga! Ent ma ütlesin ainult:

«Mis sinuga ikka teha! Eks siis vea alt.»

Aga kaks päeva hiljem — kuulsin sellest Aleksei Savvitši käest — ütles Panin töökojas:

«Kuule, Žukov... aita mul seda ... kuidas see oli... seda pulti...»

Oli näha, et ta siiski pisut inimestest aru sai, kui pöördus nimelt just Žukovi poole. Ja muidugi oli Sanja heasüdamlikult nõus:

«Olgu, teeme. Näita, kuidas Vladimir Mihhailovitš sulle seletas. Kas joonis on alles?»

Nad askeldasid mõned päevad, pidasid Aleksei Savvitšiga nõu, arutasid, kuidas oleks parem, mugavam, ja lõpuks oli kerge kokkupandav pult valmis. Ma ei taibanud kohe, miks Panin jookseb aina tee äärde, siis sain aru: ta ootab Vladimir Mihhailovitši. Aga Vladimir Mihhailovitš jäigi sel päeval tulemata ja juba päris videviku ajal palus Panin luba pult ära viia. Ma lubasin. Tagasi tulnud, astus ta minu juurde ja ütles vastupidi oma harilikule harjumusele ilma silmi peitmata ja mitte nii tuhmi häälega nagu alati:

«Viisin ära. Nataša ütles mulle: «Aitäh sulle. Aitäh,» ütles ta. «Mul on nüüd mugavam kirjutada.»»

Ma kartsin, et kui Vladimir Mihhailovitš teisel päeval tuleb, hakkab ta liialdatult Paninit kiitma. Poistes ei kutsu see esile rahulolu, vaid kahtlust, kas sellised kiitused ei ole määratud nende kõrvade jaoks. Kuid Vladimir Mihhailovitš ütles Paninile ainult tagasihoidlikult:

«Nataša palus sind veel kord tänada. Tal on väga mugav, sa tegid hea puldi.»

See oli öeldud peaaegu möödaminnnes. Kuid mõned poistest olid selle juures ja mul ei olnud kahtlustki: teada saavad kõik.

Sellega kogu asi esiotsa lõppeski. Meil ei olnud Paniniga hulgal ajal mingeid kõnelusi ja midagi nagu polekski muutunud. Ja ometi muutus oli — vaevu tuntavalt, ainult pisut märgatavalt oli poiste suhtumine temasse paigalt nihkunud. Tärkas huvisädemeke või õigemini uudishimu: kui Vladimir Mihhailovitš suhtub sinusse hästi, siis võib-olla et sa tõesti oled ehk midagi väärt?

37

«Kas tahad olla tubli?»

«Noh, nii,» ütles kord Vladimir Mihhailovitš meile tulles, «mul on ettepanek. Mitja, saatke poisid laiali — kes toob kõige tähtsama uudise?»

Ta ei öelnud, milline võib see uudis olla. Kuid kõik said aru, et ta midagi teab.

«Aga mis uudise, Vladimir Mihhailovitš? Mis uudise?» ei andnud Petka rahu.

«Sa oled luuraja? Siis luura välja,» ütles kõigutamatu rahuga Vladimir Mihhailovitš, kes kogu meie lastekodus sinatas ainult Petkat ja kahte-kolme põngerjat Steklovi rühmast.

Lõuna- ja õhtusöögi vahel traavisid luurajad läbi kogu oletatava «sõjalise tegevuse» piirkonna. Podsolnuškin teatas, et sõiduplaani on võetud täiendav päevane rong, kuid kõige varasem on selle eest ära jäetud. Pavluša Steklov sai teada, et metsavaht on arvatavasti ära sõitnud, vahimaja oli lukus. Aga mööda jõge sõidab muudkui kellegi purjepaat, teadis Volodin jutustada. Kõik tulid ja teatasid midagi uut, iga kord vaatasime Vladimir Mihhailovitšile otsa, ja iga kord taipasime — ei ole see. Nägime ju isegi, et neis teadetes ei olnud midagi niisugust, mis oleks võinud olla meile tähtis.

Aga kui juba helistati õhtueinele, sööstsid lastekodusse Korobotškin ja Petka. Mõlemail olid silmad lausa peast välja hüppamas.

«Jõudsid kohale! Leningradist jõudsid kohale!»

Jah, see oli juba uudis!

«Kust teie seda teadsite, Vladimir Mihhailovitš?»

«Ma ei hakka luuletama: juhuslikult sain teada. Läksin jaamast lehte tooma, kui mulle tulid vastu poisid, oma kümme tükki . . .»

«Siis pole need nemad! Neid on sada!»

«Ma arvan, et eelsalk. Ettevalmistuste tegemiseks.»

«Mis seal ikka mõistatada!» ütles Aleksei Savvitš. «Lähme neid vaatama.»

«Lähme,» toetasin ma ettepanekut. «Lähme homme hommikul. Ma mõtlen, et neid on milleski vaja aidata. Koroljov, võta kaasa kümmekond poissi.»

Koroljov valis poisid välja ja ma kuulsin, kuidas ta neid õpetas:

«Kui kohale jõuame, teretame. Kui on midagi vaja, aitame. Aga ei mingit silmade jõllitamist ega pärimist, muidu nad arvavad, et tulime midagi välja nuhkima.»

Hommikujaheduses lähenesime koolimajale, kuhu saabunud külalised pidid korterisse asuma. Petka ja Korobotškin jutustasid juba ei tea mitmendat korda teineteisest üle rääkides, kuidas nad olid tulnud mõttele luurata just selles suunas. Petka oli oma edust ülimal määral vaimustatud. See alles on ikka ehtne luure: tõime kõige tähtsama uudise! Mitte nii nagu teised. Te mõelge ainult, mis teate tõi Podsolnuhh! Mis on meil tegemist selle rongiga? Ja Pavluška? Metsnik sõitis ära — ka mõni uudis! Korobotškin oli hoopis tagasihoidlikum, kuid temagi mõistis, et nad koos Petkaga on silma paistnud. See pole nali — kõigist teistest ette jõuda . . .

Korobotškin püüdis olla tagasihoidlik ja kortsutas kõigest väest kulmu. Boriss Korobotškin oli üldse tõsine inimene ja must sünnimärk vasaku silma all andis ta näole veel mornima ilme. Kuid nüüd kippus see päevitusest kestendav nägu ühtelugu pealekippuvast naeratusest laiaks venima . . .

«Oleme kohal! Kas läheme kõik korraga sisse?»

Väikese ühekorruselise koolimaja lähedasel maa-alal sagisid lapsed — kellel narts, kellel ämber käes. Mulle meenusid korrapealt meie esimesed päevad, esimesed majapidamismured, üldine koristus, täpselt nagu laeval.

«Tere! Astuge sisse, astuge sisse!» hõikas Ženja — toosama heledajuukseline tütarlaps, kes nõnda osavalt oli korvpalli mänginud.

Ja kõik teised jooksid tema hääle peale kokku.

Nagu Vladimir Mihhailovitš oli arvanud, olid leningradlased välja saatnud eelsalga, kes pidi teiste kohalesõiduks kõik ette valmistama. Salgas oli kümme last — ja niisugust last, kes nähtavasti ei raisanud aega asjatult ega polnud suve mööda saatnud raamatukogus või klassitoas. Kõik nad olid nagu valitult tugevad, päevitunud — isegi kõhn Ženja oli jõudnud põleda šokolaadipruuniks —, ja tööd ei kartnud. Nad nühkisid ning küürisid koolimaja, kuhu pidid korterisse asuma, sagisid ning lõhkusid puid. Täiskasvanuid nendega ühes ei olnud, nad valmistasid ise endile toitu. Olgu öeldud, et ka meie neid abistasime.

Esialgu pioneerid ja minu poisid silmitsesid üksteist, kuid see ei kestnud kaua.

«Kas te ehk vajate midagi?» küsis Korol, nagu ta oli eelmisel päeval poistega harjutanud. «Kas saame teid kuidagi aidata?»

«Kas teil vahest ei leiduks ülearust ämbrit?» küsis kõheldes vanem poiss, salgajuht. (Kuni siiani on mul nimi meeles — Golõšev.) «Läks kuidagi viltu: musta vee ämbrid me võtsime põrandapesuks kaasa, kuid puhta vee ämbrid jäid maha. Ühe saime siit, teist oleks veel tarvis, kuni meie omad kohale jõuavad . . .»

Korol vaatas mulle küsivalt otsa.

«Tuleb anda,» ütlesin ma.

«Noh, Volodin, kihuta!» käsutas Korol.

«Kihutada» polnudki nii lihtne — lastekoduni oli kolm kilomeetrit. Kuni Volodin «kihutas», lonkisid minu poisid ringi, silmitsesid kõike, kuid ei pärinud midagi, pidades meeles Koroli hoiatust: «Mõtlevad, et tulime nuhkima!» Mina end asjasse ei seganud, olles arvamisel, et nad peavad ise toime tulema.

Volodin tuli tagasi rekordilise kiirusega. Ta tõi mitte ainult ämbri, vaid omaenda algatusel veel ka uue karvase põrandaharja.

«Näe... ma mõtlesin, ehk on parem põrandaid...» ütles ta hingeldades.

«Oi, suur aitäh! Vaata, kus tubli poiss, et taipas!...» Ženja lausa rebis ta käest harja ära. «Nartsuga roomamine tüütas päris ära.»

«Ta on meil üldse sihuke... pea jagab,» lausus Korol tagasihoidlikult, kuid ma nägin, et ta oli väga rahul.

Koroli kiitus juba maksis midagi ning Leningradi tütarlastele heameelt teha oli meelitav, seepärast ilmutas Korobotškin samuti initsiatiivi:

«Aga siis võiks ju veel duši üles seada. Nagu on meil. Sihuke aam ja ämber. Aukudega. Dušš. Muidugi, kui te tahate.»

Seni ei olnud ma Korobotškinilt kuigi tihti sääraseid pikki kõnesid kuulnud. Menu oli ebatavaline.

«Vaat see oleks juba asi! See oleks väga hea! Meie omad tulevad, siin aga on dušš — olge lahked, karastage endid! See teeks neile rõõmu!»

Sellest kõik algaski. Meisterdati dušš valmis, seati õu korda, hakati abivalmilt kinni kõigest, millega saadi pioneere abistada. Ja need võtsid abi vastu lihtsalt ja sõbralikult.

«Mida teha?» küsis keegi meie poistest, äsja kohale jõudnud.

«Kohe kartuleid koorima!» kutsus köögikorrapidaja.

«Koorigu ise, selleks nad korrapidajad ongi. Aga teie tulge parem siia, telk kukub ümber!»

Juba esimesel päeval ütles mulle Sanja Žukov:

«Semjon Afanasjevitš, kõiki ei või sinna lasta. Mine tea, mis võib juhtuda. Panin näiteks...»

«Tähendab, et lastekodu nõukogu määraku. Tuleb luua midagi koondrühmataolist, nagu meil kommuunis: kahe-, kolmekaupa, mitmesugustest rühmadest, iga päev uued. Aga keda nimelt määrata, seda arutage ise.»

Ja ilmnes huvitav asjaolu. Pioneeride juurde mindi töötama — seda teadsid kõik. Mitte mängima, mitte lõbutsema. (Võrkpalli mängima tulid pioneerid õhtuti

meile.) Kuid kui keegi sai karistada, siis teda ei saadetud. Keegi ei öelnud: näed nüüd, tegid pahandust ja seepärast ei lähe. Ja too, keda esimese palve peale ei saadetud, ei hakanud kauplema: südametunnistus ei olnud puhas. Kuid minna tahtsid millegipärast kõik. Kuigi, kordan, igaüks teadis, et sinna minna ning käed rüpes istuda polnud mõeldav. On võimatu tulla inimeste juurde, kes tõusid koidu ajal ja töötavad, ning neid lihtsalt kõrvalt vaadata. Siin kas aita kaasa või mine ära. Meie poisid tulid — ning aitasid kaasa.

Sel päeval, kui Leningradist pidid saabuma ülejäänud pioneerid, läksime rivis neid jaama vastu võtma.

Rong veeres kohale. Viimasest vagunist pudenes lapsi nagu herneid, kõigil sinised püksid jalas, valged särgid seljas ja punased rätid kaelas. Nad rivistusid kohe neljakaupa üles: sai ilus, otse hiilgav kolonn. Kõige ees seisid lipukandja ja kaks assistenti — poiss ja tüdruk nooremate hulgast.

«Ter-vist!» raiusid minu poisid.

«Ter-vist!» vastasid leningradlased.

«Edasi... marss!» hüüdis valjusti Griša Lutšinkin. Ja pioneeride kolonn läks liikvele.

«Edasi... marss!» hõikasin mina.

Ning minu poisid liikusid samuti.

Ilm oli sombune, kogu silmapiir oli paksus pilves ning tugev kõle tuul mähkis armutult hallidesse pilveräbalaisse kõik viimsed sinised laigud meie peade kohal. Ja ometi ei oodanud keegi, et vihm nii järsku voolama hakkab. Aga juhtus just nimelt nõnda. Viimane tuulepuhang, hetkeline vaikus — ja vihm, just nagu oleks ta oodanud seda hetke, vajus kohinal ning mühinal tihedate läbipaistmatute valingutena meile kaela.

Meie rivi vankus, viimased read läksid segamini.

«Oi, Semjon Afanasjevitš!» virises keegi nooremaist.

Glebov hüppas kõrvale ja jäi teeäärse kioski katuse serva alla seisma.

«Mis te teete?» karjus Korol raevunult. «Semjon Afanasjevitš, mis nad ometi, vaadake!»

Ta haaras Glebovil kraest kinni ja tõmbas ta ritta tagasi.

Ma ei jõudnud anda uut käsklust, ei jõudnud midagi ette võtta, et korda uuesti taastada, kui ees minevad pioneerid hakkasid kooris lausuma — mitte laulma, vaid nimelt lausuma. Me jäime tahtmatult kuulatama... Vihm kohises, seda valas nagu oavarrest ja selle kohinas olid sõnad algul eraldamatud. Kuid kord-korralt hakkas meieni kostma:

Kõlks-kõlks-kõlks-kõlks
kõlisevad kabjarauad!
Tahad olla tubli poiss?
Püsti hoia pea!

Kõlks-kõlks-kõlks-kõlks
kõlisevad kabjarauad...

Ja uuesti ning uuesti, üha valjemini, üha trotslikumalt. Veel minut — ja meie olime selle lõbusa loo kiirest ning reipast rütmist haaratud. Kui hea oli minna selle taktis! See ei olnud muusika ega trummipõrin, kuid samm sobis sellega nii täpselt, nii kergelt, et meiegi hakkasime skandeerima, algul tasa, ja lõpuks täiel häälel, ühes taktis eesminejatega:

Kõlks-kõlks-kõlks-kõlks
kõlisevad kabjarauad!
Tahad olla tubli poiss?
Püsti hoia pea!

Õelad ajad läksid mööda,
tulevik on meie!
Hüüa, hüüa, sarvekene,
nüüd galoppi — marss!

Kõlks-kõlks-kõlks-kõlks
kõlisevad kabjarauad...

See oli tore! Neis kindlais ridades oli tõesti kabjaraudade helinat, oli kutset, see tegi sammu kergeks, ja kuigi särgid kleepusid turja külge, ei mõelnud keegi enam vihmale.

Lutšinkin pööras vahetevahel meie poole oma naeratava, vihmapiiskadest nõretava näo, juuksekiharad laubale kleepunud, ning vehkis käega, nagu oleks ta takti löönud. Ja meie kordasime üha valjemini, rõõmsamalt, üha tarmukamalt vihma trotsides:

Kõlks-kõlks-kõlks-kõlks
kõlisevad kabjarauad!
Tahad olla tubli poiss?...

38

Meie homme — see on rõõm!

Homne päev — mida ta tõotab? Mis toimub homme? Millise ebakindluse tundega uinub inimene, kes seda ei tea! Kui rahutult magab too, kes ei oota homselt päevalt midagi head!

Meie poisid omandasid õnneliku kindlusetunde mitte ainult homse päeva suhtes — see ei olnud kaugeltki kõik! Vähe on sellest, et sa oled kindlustatud toidu, jalatsite, riietega. Sellest me algasime, alguseks ei olnud sellestki vähe, ent nüüd ei võinud see väike rõõm meid enam rahuldada. Ei, nüüd olid poisid kindlad selles, et homne päev toob täielikumat rõõmu, kui seda on üksnes rahulik elu ja täis kõht.

Kunagi väga ammu, üsna minu töö alguses kommuunis, ütles mulle Anton Semjonovitš:

«Inimene ei või maailmas elada, kui tal pole ees midagi rõõmustavat. Homne rõõm — see ongi too, mille jaoks me elame. Ja pea meeles: meie, pedagoogide töös on see vahest kõige tähtsam. Kõigepealt on vaja ellu kutsuda see rõõm, nõnda et lapsed näeksid ning tajuksid: siin see ongi! Aga siis — see on raske, kuid väga tähtis! — on vaja see lihtne rõõm muuta palju keerulisemaks, inimlikult ilmekaks. Alguses on selleks rõõmuks lastele vahest mingi piparkook või, ütleme, tsirkusekülastus. Aga siis muutub rõõmuks täita oma kohust. Hästi töötada. Aga võib-olla isegi elu anda suure, üldise, ülla ürituse eest. Saad sa aru? Ma ütleksin isegi nõnda: kasvatada inimest — see tähendab kasvatada ta juures perspektiivseid teid, mille ääres

asetseb ta homne rõõm. Saad sa aru? Sa tee näiteks lastele ettepanek ehitada liuväli. Nad asuvad tuliselt töö juurde, innustatud lõbustusperspektiivist. Lihtne perspektiiv, mitte eriti väärtuslik. Kuid töö läheb, areneb ning teel tekivad mitmesugused ülesanded. Kus soojendamas käia? Kuhu ja kuidas asetada pingid? Kas ei saaks paremini korraldada valgustust? Vaata, kuidas läheb perspektiiv komplitseerituks juba päris alguses, esimestel aegadel. Ja sa oled meie elus juba korduvalt näinud: kui kollektiiv kasvab kokku perekonnaks, haarab ja rõõmustab juba kõige lähem perspektiiv — töötada ühiselt, kollektiivselt.»

Mulle meenus see kõnelus, ma katsusin kohandada seda Anton Semjonovitši väljendust meie eluga, ning nägin: jah, selline lähedane perspektiiv, selline üldine püüdlus homse päeva poole, täidetud kollektiivsest tegevusest ja kollektiivsest edust, on meil olemas. Kahtlemata on! Poisid ärkavad hommikuti ühe tundmusega: ees seisab ühine üritus, ühine töö — hästi! Töötame siis!

Me sõbrunesime ka Lenini-nimelise kolhoosiga. Pole tõsi, et hea kuulsus ahjul põõnab ja ainult halb mööda teed lippab. Korda kaks päästsime kolhoosi heina vihma käest — jooksime kutsumata kohale ning panime kogu salgaga heina ruttu aunadesse, päev hiljem aga laotasime selle uuesti kuivama ning tulime seda kuuma päikese käes kaarutama. Seda pole palju, kuid ometi küllalt selleks, et meist räägiti: «Head poisid, töötavad rõõmsasti!» Ja meie hea kuulsus ei jäänud ahjule lesima, vaid libises sealt alla ning veeres mööda laia teed aina edasi ja edasi.

Koos külapioneeridega me rohisime puhtaks kooli kapsad ja peedid, külapioneerid aga tulid hiljem appi meile, meie juurviljaaeda. Ning iialgi ei juhtunud enam seda, et meid oleks unustatud kutsumata, kui toodi uus film.

Meie kuulsust aitas hoida ka veel säärane juhtum. Meie istusime seansi algust oodates suures, avaras saalis (sovhoosi ja masina-traktorijaama juures oli hea klubi) ja kuulasime isekeskis juttu ajades muidugi ka seda, mis meie ümber kõneldi. Üks noormees, aastat

seltseteist vana, ütles, et kirjutab ajalehes sovhoosi naiskokast: sellel on oma- ja võõraslapsed: ühtedele valab kapsasuppi üle ääre, teistele jätab vajaka, ühtedele annab putru raasukese põhja peale, teistele laob terve mäe.

«Mis leht teil on?» küsis Podsolnuškin asjalikult.

«Aga muidugi see, mida välja annab poliitosakond. Selles on kohe sihuke osakond: «Kõrvust kinni ja päevavalguse kätte» — just sinna meie Avdotja Sergejevnast tulekski kirjutada.»

«Aga kuidas on teie Avdotja Sergejevna perekonnanimi?» küsis äkki Repin.

«Mis sinul sellega asja?» vastas noormees küsimusega küsimuse peale.

«Lihtsalt niisama, ei millekski.»

«Noh, on Boiko. Mis siis edasi?»

«Pea, pea! Aga kas teie sovhoosis on Semjon? Aga Vassili? Aga Jefim? . . . Ei ole Jefimi? Mul on Jefimi vaja. Aga Pantelei? Aga Filipp? . . . Ka ei ole? No aga Ivan on ju ometi?»

Meie olime nõutud ja naiskokast juttu alustanud noormees vaatas kartusega Andrei otsa. Too aga vaatas kuhugi nurka, maigutas murelikult huuli ning vaikis . . . Ja päris ootamatult pöördus noormehe poole ettepanekuga:

«Te ärge kirjutage märkust, vaid tehke parem karikatuur ning selle alla värsid. Kas või nõnda:

Seltsimees Boiko, nüüd vastake aga:
miks teie õiglaselt suppi ei jaga?
Kas siis Vassili, Ivan või Semjon
Aleksandrist halvemad on?

Nii minu kui ka kolhoosi poisid olid otse jahmunud, nagu oleks nende silmade all toimunud suurim ime. Aga kui see nelikvärss tõepoolest ilmus õela ning naljaka joonistuse all osakonnas «Kõrvust kinni ja päevavalguse kätte», kasvas meie populaarsus kuulmatult.

«Näe, see — toosama! See oli tema, kes luuletas!»

kõnelesid nii noored sovhoosi töölised kui ka isegi täiskasvanud inimesed, kui me ilmusime klubisse.

See oli esimene annus head kuulsust, mille lisas meie lastekodule Andrei Repin.

39

Mäng

Nõnda me elasime, ja iga päev tõotas meile midagi head.

Aga leningradlaste küllatulekuga tõusis meie ette veel üks lähedane rõõm — seda nimetati sportlikuks mänguks.

Kuid enne, kui selle juurde tagasi tulla, jutustan veel ühest asjast.

«Semjon Afanasjevitš,» kõnetas mind Sergei Steklov, «tehke mis tahate, aga ilma fanfaarita läbi ei saa. Mitte kuidagi ei saa! Kuidas häire korral tõusta? Kuidas puhuda kogunemissignaali? Kellast on abi vähe!»

«Arutame nõukogus ja otsustame, mis teha!»

«Semjon Afanasjevitš, parem nõukogus mitte arutada. Milleks me jälle torgime Korolile silma . . .»

«Mis jutt see on, Sergei? On sul aru peas?»

«Semjon Afanasjevitš, ta ju ütles juba ammu kõigi kuuldes: «Jätke juba, mina võtsin fanfaari, aga Volodkat ärge puudutage, tema süüdi ei ole.»»

«Millal ta seda ütles?»

Steklov tasandas veel enam häält:

«Aga Semjon Afanasjevitš, Volodka aina vaevleb . . . käib igaühe kannul ning viriseb. Korol kuulis seda kord ja ütles: «Mina olin see. Võtke kõik teadmiseks. Ja sina, kuradima Repin, pea kah meeles, et ma sülitan sinu peale: mina olin see, kes võttis fanfaari, Volodkal pole sellega midagi tegemist.»

«Aga mis ütles siis Volodja?»

«Ega ta seda Volodka juuresolekul . . . Ta veel ähvardaski: kui keegi Razumovile ütleb, rebin tal pea otsast. No ega keegi hakanudki temaga tüli norima.

Volodka ei teagi, et Korol ennast laimas. Aga ei, Semjon Afanasjevitš, ärge arvake, ega keegi seda ei usu,» lisas Sergei. «Selge, et ta seda tegi viha pärast Repini vastu. «Kui,» ütleb ta, «sina Volodkale ainult hingad, ma näitan sulle . . .»»

Pean tunnistama, et Sergei mind rabas. Muidugi ei uskunud ma ega võinudki uskuda seda, mis ütles Korol. Ta ütles muidugi viha pärast, see on tõsi. Ometi ei olnud kuigi lõbus veenduda selles, et väga palju veel tehakse ning räägitakse lastekodus sinust mööda minnes, et on asju, millest sulle ei räägita, mis sinuni kas üldse ei ulatugi või selguvad, nagu seegi, juhuslikult. Ja oli siis Korolil vaja kokku jahmerdada säärast lollust!

Kuid fanfaar — Sergei arutles õigesti — oli vaja muretseda. Me korraldasime selle asja ilma kärata: Aleksei Savvitš tõi fanfaari. Rõõmust päris ogaraks läinud Petka õppis mõne tunni Leningradi fanfaristi juures ja ühel kaunil hommikul äratas Berjozovaja Poljanat kõlav nõudlik signaal. Kõik hüppasid voodist nagu häire peale ja jooksid ringkäiku ootamata rivijoonele.

Siinsamas mängis Petka läbi neli signaali. Ta punetas üleni ja higistas oma kõrget missiooni täites. Esimene signaal oli äratuseks, reibas ning lõbus: «Möödas öö, silmad lahti löö! Korda end sea ja tea, et algab töö!» Teine oli visa ning kutsuv. See hüüdis tööle: «Pihku labidas ja kirka! Töö armastab virka! Töö ja õppimise päev jälle käes!» Kolmas kutsus laulvalt, melanhoolselt: «U-ne-le, u-ne-le, telkidesse-e! U-ne-le, u-ne-le, telkidesse-e!»

Häiresignaali fanfaar ei laulnud, vaid hõikas: «Rutem! Venida pole mahti! Maast lahti!»

Sellest päevast peale heitsid poisid magama häiret oodates.

Esimese häirekutse peale, mis kõlas koidu ajal, hüppasid nad silmapilkselt voodist välja. Fanfaar ei jõudnud veel oma kutset lõpetada, kui poisid seisid juba minu ees rivis — pükstes, särkides ja tuhvlites.

«Tublid poisid!» laususin ma kõigest südamest, ja . . . nagu osutus, rüttasin liigselt.

Järgmisel ööl tegin ringkäigu magamistubades ja alles siis mõistsin, kust oli pärit selline välgukiirus, selline eeskujulik valmisolek: kõik — meie nupumees Žukov, arukas Sergei Steklov, kohmakas Kolõškin, Hans ning Ervin, kõnelemata veel mudilastest — magasid riides. Ja mul tuli hommikuse rivi ees öelda hoopis muud:

«Häirekogunemine läks meil väga halvasti. Petmine, aga mitte kogunemine. Kuidas me siis talvel magame? Kasukais ja viltides? Kõrvikmütsid peas? Kõigile komandöridele teen valju noomituse. Palun jälgida, et kõik magaksid nagu kord ja kohus ning koguneksid häire peale ilma pettuseta.»

Petka muutus erakordselt tähtsaks isikuks. Magamamineku eel sakutas teda igaüks varrukast:

«Ütle ausalt: kas homme tuleb häire?»

«Vajugu ma kas või maa alla!» hüüdis Petka, vastamata ometi ei «jaa» ega ka «ei».

Õhtul ei saanud ma sekundikski temaga üksi jääda — kümned silmad jälgisid meid teraselt. Tuli kokku leppida, et korralduse häireks annab edaspidi Jekaterina Ivanovna, keda poisid pidasid neis asjus erapooletuks inimeseks.

Me andsime häiresignaali, kui oldi lakatud seda ootamast, ja see, mis ma nägin rivijoonel, võis keda tahes naerma ajada: poisid seisid rivis ripakil-rapakil, kellel ühes jalas suss ja teine jalg paljas, kes ainult lühikestes pükstes ilma särgita, kellel särk kaenlas. Pilt oli kirev ja kurb.

«Väga halb! Magamistubadesse laiali minna. Ennast korda seada!»

Järgmine kord — paar päeva hiljem — jooksid kõigest rutem ja täies korras välja Steklovi poisid, keda Sergei oli väsimatult treeninud. Viimasena rivistus Kolõškini rühm. Lastekodu nõukogu avaldas tänu neljandale rühmale ja noomituse teisele.

Nii saavutasime me vähehaaval seda, et poisid häiresignaali peale seadsid ennast kiiresti vajalikku korda ja rivistusid täies korras, rühikatena, kõik nagu välja valitud.

Kõigis rühmades pandi mängu ettevalmistusse nii palju kirge, et Jekaterina Ivanovna ainult ohkas:

«Kui sügisel ka õppimine samuti käsile võetaks . . .»

Neil päevil me peaaegu ei saanudki leningradlastega kokku — olgu siis et luurajad kohtuvad metsas silm silma vastu, mõõdavad üksteist kahtlustavalt uurivate pilkudega ning pööravad siis pilgu mujale.

Päeva kolm enne «sõjalise tegevuse» algust kogunesid meie ning vaenuliku poole komandörid uuesti klubisse. Noh, nüüd nägime me hoopis teisiti välja kui kuu aega tagasi! Ei langetatud pilke, ei tagasihoitud ohkeid ega kadestavat imetlemist. Me istume nagu võrdsed ja arutame hoolikalt ning norivalt mängu reegleid.

Muidugi süttis silmapilkselt vaidlus, kellele tulevad punased ja kellele valged käesidemed. Tuli liisku tõmmata. Meil vedas! Meile langesid punased käesidemed valgete numbritega, leningradlastele — valged punaste numbritega.

Siis asuti sobitama kokkulepet punktide asjus. Eduka maskeeringu eest — kaks punkti. Iga õige ja väärtusliku ettekande eest — kuni viis punkti.

«Kuid morse tähestiku järgi šifreeritud ettekande eest punkti võrra rohkem,» täpsustas Lutšinkin.

See oli rängaks hoobiks. Morse tähestikku polnud me peaaegu õppinudki. Siin oli meile Jekaterina Ivanovna resoluutselt teele ette asunud: ta teatas, et ei luba koormata alles nõrgalt ükskordühte oskavate poiste päid morse tähestikuga. Me vaidlesime seekord ning andsime viimaks järele, kuid nüüd pidime nii palju kaotama!

«Sõjalise tegevuse» alguse määrasime kümnendale augustile. Ent keegi peale komandöride ei pidanud sellest teadma. Eelõhtul seadis viisik Koroliga eesotsas metsa üles staabitelgi. Koht valiti arukalt — väike lagendik, igast küljest haabade ja mändidega piiratud. Oli siin ka üksik, nagu äraeksinud kask. Pikk, peenike ja nähtavasti tuulest koolutatud, seisis ta järsult kallutatuna, joonistades selge valge kaare haaviku hallikasrohelisel taustal. Natuke maad kasest eemale seatigi üles telk. Sammu kümme vasakule oli sügav, peaaegu

ümmargune lohk ja selle põhjas vesi, aga paremal pisut kaugemal voolas mööda kaunis lai külm oja. Ent meie jaoks ei olnud need auk ega oja — need olid tõkked, mis vajaduse korral on vastasele takistuseks. Ainult sellelt vaatekohalt võisime nüüd vaadata kõike, mis meid ümbritses.

Mis puutub minusse, siis olin tugevasti erutatud. Ja rahutuks ei teinud mind mitte mängu tulemus ega punktide arv, mille minu poisid saavutavad kaarditundmise eest, oskuse eest haavatuid kanda ja maastikul orienteeruda. Mis siin rääkida — ka see oli tähtis, kuid see ei olnud minu jaoks peamine. Meie kollektiiv andis ju eksamit, kuigi väikest. Ja kui kollektiiv kasvab, tugevneb, on tema jaoks kõik katseks: nii häda, nii rõõm, kui ka kokkupuutumine teise kollektiiviga. Ja nüüd pidi meie kollektiiv õieti esimest korda mängus ja võitluses teisega kohtuma. Kuidas mu poisid toime tulevad? Kas nad läbi ei kuku? Ma ootasin. Ja ma ei salga: olin ärevuses.

Ja nii saabuski suur päev. Oli alles pime, kui fanfaar ärevalt, häälekalt, katkendlikult hüüdma hakkas. Meie Petkaga seisime rivijoonel. Petka puhus ning ma kuulsin, kuidas ta hambad plagisesid hommikusest jahedusest ja — erutusest. Lastekodu värahtas, hakkas silmapilkselt elama. Puupüssid käes, jooksid poisid kolme astet korraga võttes trepist alla ja rivistusid rühmade kaupa. Luure oli juba ammu lahkunud, aga vahtkond ja staabisekretär olid telgi juurde läinud juba õhtul ning veetsid öö seal.

«Kuulutan lastekodu number kuuskümmend sõjaseisukorras olevaks!» ütlesin ma, heites pilgu vaikivale rivile.

Täielikus vaikuses viis iga komandör oma rühma varem kindlaks määratud positsioonile. Poisid sammusid üksteise järel, hanereas. Rivistusid ümber ruttu, kuuldamatult, hinge kinni pidades. Žukov seadis lastekodu ümber valve. Valvureid oli otsustatud vahetada iga poolteise tunni tagant, et nemadki saaksid mängust osa võtta.

«Kes tuleb? Kes tuleb?» hüüti mulle tasakesi korda viis, kuni jõudsin staabi juurde.

«Kotkas,» laususin ma tasa märgusõna.

«Haugas,» vastasid tunnimehed sosistades, ja mind lasti läbi.

Telk oli üleni rohelistes okstes, peaaegu eraldamatu haabade keskel ja tuhmis koidueelses valguses. Sissekäigu juures seisid Glebov ja Ervin.

«Kotkas!» ütles Ervin.

«Haugas!» vastasin ma.

Ervinil tuleb täna selgeks õppida hulk venekeelseid sõnu — parooli muudeti iga kahe tunni tagant.

Telgis on laua taga Repin. Tema, kõige suurem kirjamees, on staabi sekretär.

«Ainult ilma viguriteta,» ütlesin ma talle eelmisel päeval kerge rõhuga hääles.

Ja ta vastas vormi järgi, ilma solvumise ja ilma naeratuseta:

«Just nii: ilma viguriteta.»

Võib-olla temal üksi on meeles, et see on mäng. Igal juhul ei luba ta endal seda ununeda. Ka praegu peitub tema helesiniste silmade sügavuses ja kuskil huulenurkades harjumuslik muie. Ma vastan talle tõsise, isegi sünge pilguga.

Kuid meil ei olnud aega teineteist silmitseda — telki tormab Korobotškin esimese ettekandega: «Suržik on haavatud.» Tema rühma ründas vaenlane tagalast, heitis toibuda laskmata mõned granaadid ja kadus sealsamas. Võiks ju muidugi Suržikut haavatuks lugemata jätta, kuid granaat kukkus pähe, nii et kui ausalt rääkida . . .

«Kui ausalt rääkida, siis Suržik ei ole haavatud, vaid surnud . . .»

Hiljem hakkas tulema ikka ärevamaid ja ärevamaid teateid. Kõik, mis meie luurel korda läks teada saada, kaotas poole tunni pärast oma väärtuse — vaenlane paigutas vahetpidamata oma väeosi ümber, vahetas relvade asukohti. Kõik meie teated osutusid ebakindlaiks ning ebaõigeiks.

Tõsi, meil oli varuks üks kavalus, ja me otsustasime sellega oodata kuni lõunani. Selle nuputas välja muidugi Korol.

Leningradlased teavad, et meil tütarlapsi ei ole.

Miks ei võiks me paari-kolme poissi ümber riietada tüdrukuteks? Las hulguvad mööda metsa, korjavad seeni. Keegi neid milleski ei kahtlusta: ei tunne ju leningradlased kõiki meie omi näo järgi!

Kõige parem oleks tütarlapseks riietada Petka, kuid teda tunnevad pioneerid nagu endi oma. Välimuse järgi sobiks Ljonja, kanakasvataja, ent kuidas loota tema osavusele? Ta on liiga vaikne ja arg, ega ta asjata ole jänesepoja moodi... Ja siis soovitas Korol Vasja Lobovit, samuti väikest ning tähelepandamatut, ja Pavluša Steklovi. Algul hakkasid need vastu: «Jaah, plikadeks! Aga pärast hakatakse naerma, ei anta enam rahu!» Kuid Korol ütles oma kõige mõjukama häälega:

«Katsugu keegi naerda! Ma talle naeran!»

Galja, kes kuulis meie kõnelust naabertoast, hõikas samuti:

«Mis siin siis ikka? See on ju sõjakavalus!»

Öeldud — tehtud. Galja ja Sofja Mihhailovna tegid oma seelikud ja pluusid peaaegu kaks korda kitsamaks ning lühemaks, nii et need poisikestele parajad olid, Antonina Grigorjevna andis kummalegi rätiku: ühe mustade täppidega valgel põhjal, teise õitega sinise. Kummalegi muretseti korv. Mitu korda tehti proovi, kuidas käia, kuidas ennast üleval pidada. Poisipõnnid aina turtsusid, ja see oli kõige suuremaks hädaohuks: hakkavad naerma — ja ongi läbi! Kuid mõlemad tõotasid, et lahinguolukorras mingit naeru ei tule.

Vahepeal aga hakkas atmosfäär pärast Suržiku «traagilisele hukkumisele» järgnenud vaikust kuumenema. Iga minut tõi endaga kaasa midagi uut. Glebov nägi kõrge männi otsast pioneeride ahelikku, mis liikus piki jõge meie staabi poole. Neile saadeti vastu üks jagu Podsolnuškini rühmast. Seejärel ilmusid staapi Korol, Hans ja üks jõmpsikas Kolõškini rühmast — Ljubimov, tedretähniline nagu käomuna ning valgete juustega. Nad olid vaenlaselt ära võtnud moonavoori — käru, millega kolm leningradlast vedasid omadele toitu.

Olukord oli keeruline. Mis teha? Jätta lapsed ilma

toiduta? Kuid midagi ei ole parata — sõda on sõda! Las rabelevad kitsikusest välja...

Siis tormasid telki Hans ja Podsolnuškin, lausa lohistades enda järel Tanja Vorobjovat. Too punnis vastu ega soovinud edasi minna. Selgus, et Hansu ja Podsolnuškini kohates oli tüdruk tõstnud meeleheitlikku kisa ning hüüdnud appi. Asi seisis selles, et mängureeglite järgi loeti ebavõrdse kohtumise korral (ütleme näiteks kaks ühe vastu) vastane tapetuks ja käeside võeti ära. Poisid olid katsunudki Tanja varrukalt sidet ära võtta, kuid... side oli külge õmmeldud! Meie siduksime ise ka käesidemed varrukatele keeruliste umbsõlmedega, et oleks raskem ära võtta, kuid külge õmmelda... ei, sellist häbitust ei mõelnud meil keegi välja!

Pärast keskpäeva ilmusid nähtavale Vasja ja Pavluša. Nad sammusid väärikalt, hoides teineteise käest kinni, rätikud kulmudeni peas ning lõua alt sõlmes, laiad seelikud seljas, korvid käes. Käisid tõttamata, lubamata endile sammu kiirendada. Kuid ületanud joone, mille taga neid enam miski ei ähvardanud, hakkasid nad jooksma, naljakalt seelikuid hoides ja korvidega vehkides.

Hetke pärast olid meie luurajad juba telgis ja hingeldades ning teineteisele vahele rääkides jutustasid nad, kuidas vastase seisupaikades neile räägiti: minge edasi, minge edasi, tütarlapsed, siin on sõjaline maaala.

«Aga meie tulime seenele,» oli ütelnud Vasja.

«Homme tulete seenele, täna ei tohi. Minge ära, muidu saate veel haiget.»

Kuid poisid olid seal veel kaua ringi uitnud ja alles siis, kui olid kuulnud Griša Lutšinkini häält, minekut teinud, sest Griša ju teadis ning tundis näo järgi väga paljusid.

«Käisime igal pool ringi, vaatasime kõik üle, teame kõik!» raporteeris Steklov-noorem asjalikult, ilma igasuguse kiitlemiseta.

Me laotasime nende ette kaardi, ja nad näitasid arukalt, kus asuvad leningradlaste staabi juures kaks

kuulipildurit, millisel teerajal seisab piilkond — kõik kuni peensusteni.

«Siit te läbi ei pääse,» kõneles Pavluška soliidselt, täpselt vanemat venda jäljendades. «Siin on kuusik niivõrd tihe, okkad torgivad teid veriseks. Aga kui mööda seda teerada minna, jah, kui nende tagant minna, näete, siit, näete, siit, Semjon Afanasjevitš . . .»

Tanja näole oli kirjutatud ääretu nördimus, kuid ta vaikis. Minu arvates oli see tema iseloomu arvestades peaaegu loomuvastane.

Nõnda oli siis selge: leningradlased olid endid hästi julgestanud lõunapoolsest küljest ja hoopis nõrgemini põhja poolt. Peale selle tundsid Pavluša ja Vasja kogu teed nende telgi põhjapoolsest küljest kuni meieni peast: kus oli kuulipilduja, kus on vägede koondumine, kus on vaiksem, millisel teerajal on puu, mille tipus asub vaatleja.

Ja me otsustasime liikuda vaenlase peale põhja poolt. Jättes tugevdatud vahtkonna oma staabi juurde, paiskasime kõik jõud vaenlase staapi vallutama. Liiguti kolmes grupis. Esimest gruppi juhtis Korol, teist — Zukov, kolmandat ja viimast — mina. Läksime üsna ligistikku, mõnes kohas ohtlikest paikadest ümber minnes, mõnes kohas vaenlast sisse piirates, kui ta ei olnud eriti tugev. Jõudnud eesmärgi lähedusse, liikusime edasi roomates. Kõik kuni peensusteni oli Lobovi ja Steklov-noorema rapordis õige, veendusime selles igal sammul. Nad ei olnud midagi unustanud: me leidsime vaenlase postid nimelt sealt, kus Lobov ja Steklov olid näidanud, ning me lipsasime märkamatult läbi sealt, kus nende sõnade järgi pidigi olema vaba läbipääs.

Näinud põõsaste taga vaenlase staabi telki, käsutas Korol oma poisid jalule ja nad sööstsid pöörase, küllap vist kogu metsas kuulda oleva hurraaga rünnakule. Ja siis toimus midagi ettenähtamatut. Poisid jooksid ahelikus, tõusnud täies pikkuses püsti, ja äkki kukkusid — silmapilkselt, jooksupealt, mitte üksikult, vaid kõik korraga, nagu ühest kuulipildujavalangust niidetult. Eemalt vaadates oli see täiesti arusaamatu, isegi kuidagi jubedavõitu. Mis oli juhtunud? Žukov tõttas appi — ja nendega tema rühmast, kes olid ette tõtanud, toimus seesama.

Aga samal ajal jooksid igast küljest kokku vaenlase võitlejad. Siis surusin mina omadega peale ja me sattusime otse lahingu keerisesse. Lendasid granaadid, kuulipilduja hakkas ragistama, kuid jäi kohe vait, sest nagu pärast selgus, oli Žukov kahe oma poisiga jõud-

nud tagant ligineda ja kuulipildurid kõrvaldada. Kuid samas hakkas ragistama teine . . .

Me katsusime Grišaga valvata selle järele, et keegi ei saaks vigastada: poisid olid säärases hoos ja nii siiralt unustanud kõik muu maailmas, et kuigi granaadid olid nartsudest ja heinu täis topitud ning kuulipildujateks olid puust käristid, muutus oht ometi tõsiseks. Eriti olin ma mures Leningradi tütarlaste pärast, kes sööstsid lahingusse mitte vähema vaprusega kui poisid.

Meid tõrjuti tagasi, kuid vaenlasele tekitatud kaotused olid suured — kord üks, kord teine leningradlane jäi ilma numbrita, sanitarid ei jõudnud haavatuid ära koristada. Kui poleks olnud äkilist ja salapärast takistust, mis meie esimesed read maha niitis, oleksime me kahtlemata lahingu võitnud.

Mis see siis õieti oli?

Steklov ja Lobov olid luuranud tõepoolest välja kõik, välja arvatud üks väga tähtis asjaolu: põhjapoolsel küljel olid leningradlased vedanud põõsaste ning puude vahele maskeeritud nööri ja mitte lihtsalt, vaid mitmes reas. Meie poisid komistasid hoogsal jooksul, takerdusid ja kukkusid. Lihtne kavalus, kuid osutus määravaks, sest see ajas meie read segi ja viis palju rahvast rivist välja — lühikeseks ajaks küll, kuid küllalt selleks, et leningradlased jõudsid toibuda ja oma jõude koondada.

Meie lähenesime leningradlaste staabile samal hetkel, kui nad välja astusid. Täies relvastuses, kokku kogunud kõik inimreservid, kavatsesid nad liikuda meie staabi poole. Kui me oleksime tulnud pisut hiljem, oleksime võib-olla tabanud vaenlast ootamatult — väikese inimeste arvuga — ning olnuksime võiduseisus, kuid nüüd — nüüd oli viik! Tõsi on, et kui arvestada rangelt punktide järgi, oleks tulnud lugeda võitjaiks leningradlasi. Punkte oli neil rohkem, ettekanded olid morse tähestikus kokku seatud, kaardid paremini joonistatud, kavalust nööriga jäi meil üle ainult kadestada! Ent kas oli siis võimalik eitada, et meie olime tunginud otse vaenlase leeri südamesse! Me olime päris eesmärgi juures, nemad aga polnud saanud meie

staabi lähedalegi, nende luure ei teadnud sedagi, kuidas meie staap välja näeb!

«Mäng lõppes viigiga, auga mõlemale poolele,» ütles Griša Lutšinkin, kui äsjased vastased punetavatena, nagristena, raskelt hingates rivistusid avaral metsalagendikul.

. . . Me läksime koju üldises kolonnis, segamini meie poisid ja leningradlased, juuksed sassis, näod õhetamas, käed ja jalad põõsastest ja okstest kriimustatud, kellel särk katki rebitud, kellel silm sinine. Kuid pead olid kõigil püsti, silmad särasid ja kõigi nägude ilmet võis edasi anda nelja sõnaga: «See juba oli midagi!»

Esimeses reas kandsid leningradlased oma lippu, aga kaks sammu neist eespool sammusid fanfaristid — ümarapõseline Senja ja meie Petka. Pead kuklas, päikese käes läikivad fanfaarid ette sirutatud, puhusid nad midagi, mis ei sarnanenud ühegi meie tuttava signaaliga. See ei kutsunud ärkama, lõunastama ega magama, see ei kuulutanud häiret. See tähendas võitu ning rõõmu, see tõotas head, lõbusat lõket meie lagendikul ja head, rõõmsat ning ustavat sõprust edaspidiseks.

40

«Ma nägin Thälmanni!»

Tööks oma aeg, mänguks oma. Augustikuu on lõpule jõudmas.

Meie tisleritöökoda oli omandanud juba teatava populaarsuse: olime valmistanud komplekti koolipinke ja klassitahvleid Lenini-nimelise kolhoosi uue koolimaja jaoks ning olime saanud veel mitu tellimust, muuseas isegi Leningradist. Meie mööblist kõneldakse, et see on kaunis, ja Sokolov, kolhoosi esimees, lausus lühidalt:

«Vastupidav töö. Tellin teilt edaspidigi!»

Me käisime külas vaatamas, kuidas meie koolipingid ja tahvlid uues koolimajas välja näevad.

«Minu töö,» ütles Podsolnuškin musta läikivat koolipingi pealislauda silitades.

«Minu samuti,» parandas Korobotškin kiivalt.

Mille järgi nad ära tundsid? Kõik koolipingid on ju nagu kaksikud. Aga ega nad muidu räägi, küllap jätsid mõne märgi.

Petja oli värvinud tahvleid, ja need näisid talle paremad kui miski muu.

«Semjon Afanasjevitš,» sosistas ta, «kas tahvleid ka nägite? Eks ole head?»

«Head, head tahvlid,» kinnitab Ivan Aleksejevitš Sokolov, kes teeb meiega koos koolimajas ringkäiku. «Aga kuule, Semjon Afanasjevits, sul on külalisteks poisid Saksamaalt. Küll oleks hea, kui nad meile tuleksid ja jutustaksid. Sa ju tead, kuidas rahvas tunneb huvi . . .»

Kuidagi ei tahaks talle ära öelda, kuid puudutada haavu Hansu ja Ervini hinges ka ei tahaks — liiga palju ränka on nad üle elanud. Sellest jutustada on valus isegi täiskasvanul.

«Jah, sul on õigus,» nõustub Sokolov. «Aga ometi, kas tead . . . Mitte klubis muidugi, sinna trügib palju rahvast — aga kui siin, kas või selles klassis. Õnnistame ühtlasi teie uue mööbli sisse. Ei, päris tõsiselt ma räägin sulle, sa mõtle järele, ära löö käega. Õpetajad, no ja siis meie kolhoosnikud — mõningad, ainult nii palju, kui klassi mahub. Sa mõistad ju isegi: ajalehed ajalehtedeks, aga elavat sõna ei asenda miski. Seda mõistavad inimesed kõige paremini. No kuidas jääb?»

Lastekodus me Hansu ja Ervinit küsimustega ei vaevanud, eriti mitte pärast juhtumit jõe ääres: me tahtsime, et nad meil puhkaksid ja lõbutseksid. Kuid Ivan Aleksejevitši palvet Hansule edasi andmata ei võinud ma jätta. Ja ta nähtavasti mõistis, et teda ei kutsuta palja uudishimu pärast. Ta ei saanud samuti nõustumata jätta. Mulle paistab, et ta luges seda oma ülesandeks, oma kohuseks, nagu oleks ta tundnud end siin kõigi nende esindajana, kes olid jäänud kaugele kodumaale. Ta vastas tagasihoidlikult nagu täiskasvanu:

«Kui ma ära sõitsin, öeldi mulle: jutusta sealsetele seltsimeestele meie elust. Ma lähen. Ma lubasin, et jutustan.»

Me läksime kolhoosi õhtul. Ervini jätsime koju. Sofja Mihhailovna pidi meile tõlkima. Ka Repin sai loa meiega kaasa tulla.

Kui kohale jõudsime, oli klass juba rahvast täis. Keskel, otse õpetaja lauakese vastas, istus vanataat, nagu neid on igas külas, olgu siis Ukrainas, Moskva või Smolenski ümbruses. Kinoseanssidel istub ta samuti alati esimesse ritta, kuigi talle seletatakse, et ta nägemisele oleks kasulikum istuda kaugemale. Taat oli nende hulgast, kes usaldab ainult oma silmi ja oma arusaamist, kelle'e võõras sõna loeb vähe. Kui minul või mõnel teisel õpetajal tuli esineda kolhoosis mõne ettekandega või pidada vestlus, istus taat samuti tingimata esimeses reas ja esitas tingimata hulga küsimusi, millest ma võisin kindlasti järeldada, et ta loeb ajalehti niisama järjekindlalt nagu meiegi ja orienteerub neis mitte halvemini.

Nüüd vaatasin vanameest kartusega. Ma ei tahtnud põrmugi, et Hansusse suhtutaks nagu kogenud referenti ja teda küsimustega üle külvataks.

Tagumistes ridades tungles noorsugu — peaaegu kõik meile tuttav rahvas niihästi klubiõhtutelt, kinoseanssidelt kui töölt põllul. Vanemad naised olid seadnud end koolipinkides mugavalt ja püsivalt istuma, mõned olid kaasa võtnud kudumistöö.

«Nõnda siis, seltsimehed kolhoosnikud,» algas Ivan Aleksejevitš, «meie juurde on tulnud noor seltsimees. Ta tuli Saksamaalt, ta on külas meie naabrite juures. Palume teda jutustada, kuidas seal Saksamaal inimesed elavad.»

Koosolijad plaksutasid tagasihoidlikult käsi ning silmitsesid Hansu, kes asjalikult ning pealtnäha rahulikult astus õpetaja laua juurde. Sofja Mihhailovna ta kõrvale.

Mõni hetk möödus vaikuses. Ma tahtsin juba teha ettepaneku, et Hansu aidataks alguses küsimustega. Kuid ta seisis sirgena, tõsisena, käed laua äärele toetatud, ja vaadanud kõrvalt ta nägu, ta silmi, mis olid suunatud kuhugi klassi lõppu, võimalik ka, et selle seinte taha, mõistsin ma, et midagi ei ole vaja küsida.

Ja siis kuuldus täielikust vaikusest Hansu tasane hääl ja selle järel Sofja Mihhailovna oma:

«Ma nägin Thälmanni!»

Poiss ütles seda pikkamööda, heites koolipinkides istujaile usaldusliku pilgu ja kordas:

«Ma nägin Thälmanni.» Ja jätkas siis juba ruttu: «See oli ammu, kuid ma mäletan hästi. Oli 1. mai. Me läksime emaga demonstratsioonile. Ta hoidis mind käekõrval, siis aga kummardus äkki ja ütles: «Vaata, see on Thälmann! Vaata, pea meeles, milline ta on!» Thälmann seisis mingil tribüünitaolisel poodiumil, naeratas ja lehvitas meile käega ja mina vaatasin teda ning püüdsin meelde jätta. Tal on väga heasüdamlik nägu. Praegu on ta vanglas. Praegu on väga palju häid inimesi Saksamaal areteeritud ning istuvad vanglas.

Minu seltsimehe Ervini isa suri vanglas. Mu isa võttis Ervini meie perekonda. Kuid ka minu isa areteeriti varsti — ta oli kommunist. Hiljem saime temalt kirja. See oli kirjutatud šifriga. Keegi peale ema ja kõige lähemate seltsimeeste ei oleks osanud seda lugeda.»

Kui Sofja Mihhailovna neid sõnu tõlgib, vaatab Repin, kes istub minu kõrval, sekundi vältel mulle otsa. Me pilgud kohtuvad ja ta pöörab oma silmad kohe kõrvale.

«See kiri oli alguses ema käes, siis hoidis teda minu vanem vend, kuid nüüd on ta minu käes, sest mina üksi olen kogu perekonnast alles — mina ning Ervin.»

Kahin käis üle klassi. Mulle paistis, et kõik, kes siin olid, end tahtmatult liigutasid, ettepoole kallutasid, nagu tahaksid nad olla laua juures seisvale heledajuukselisele poisile lähemal.

Hans ulatas Sofja Mihhailovnale vihikust välja rebitud lehe:

«Siin on kiri lahtisifreeritult.»

«Kallis naine, mu kallid pojad!» luges Sofja Mihhailovna. «Kui te saate selle kirja, ei ole mind enam elavate hulgas. Kuid nutan ma praegu ainult seepärast, et ma teid enam kunagi ei näe. Surm mind ei kurvasta. Pole tilkagi verd, mis ei jätaks voolates jälge. Mina ja kõik need, kes on praegu minuga, me teame, et meie pole elanud asjatult, et see, mis me oleme külvanud nii

suure vaevaga, elu hinnaga, ei kao, vaid kannab vilja. Ehkki mitte ruttu, kuid tingimata kannab vilja. Ma usun sellesse pühalikult ja see usk annab mulle mehisust surra.

Kallis Marta, minu seltsimehe poeg on ka minu poeg. Palun sind, võta Ervin oma südamesse Hansu ja Kurti kõrvale. Usun, et minu pojad on alatiseks ustavad õritusele, millele meie sinuga pühendasime oma elu.

Suudlen sind, kallis, minu kõige lähem sõber. Kallistan sind ja lapsi.»

Sofja Mihhailovna vaikis ja laskis käe kirjaga langeda. Klassis oli väga vaikne.

. . . «Te näete,» hakkas Hans uuesti rääkima ning ta hääl värahtas, «siin ei ole öeldud midagi erilist. Kuid ema seletas meile — isa ei soovinud, et tema hüvastijätukiri satuks kellegi räpastesse kätesse. Ja tegi nii, et kirja võisid lugeda ainult kõige lähedasemad.»

«Aga kus on siis praegu tema ema?» küsis tasa naine, kes istus vasakul minu kõrval. Kudumistöö lebas juba ammu liikumatult ta põlvedel.

«Samuti vanglas,» vastas Andrei ilma nägu pööramata vaikselt.

«Aga vanem vend?»

«Ka vend.»

Naine langetas silmad, vangutas pikkamööda pead.

«Millest mõtles enne surma . . .» ütles taat esimeses reas. «Võõrast poisikesest . . .»

Hans vaatas küsivalt ta poole, siis Sofja Mihhailovna otsa. Viimane tõlkis.

«Ei, kuidas siis võõras?» ütles Hans taadi poole pöörates ning surus mõlemad käed vastu rinda. «Ta on seltsimehe poeg, sõbra poeg, kas mõistate?»

Taat kuulas tõlgi ära, noogutas pead ja sõnas leebelt: «Mõistan, mõistan, pojuke!»

Üks naisõpetajatest küsitles Hansu kooli kohta. Hans hakkas jutustama niisama lihtsalt, nagu oli jutustanud seni.

«Saksamaal on praegu kõikjal hirmus,» ütles ta lõpuks. «Seal kardad kogu aeg. Kodus on hirmus, tänaval on hirmus ja koolis on samuti hirmus. Nagu varitseks sind keegi kogu aeg nurga tagant. Hirmus . . .»

Ta ohkas sügavasti ja heitis jälle pilgu üle enda ees istujate ridade. «Kuid kunagi see lõpeb. On inimesi, kes ühelgi juhul kartma ei löö. Nad võitlevad. Ei või ju igaveseks nii jääda. On ju tõsi?»

Kui Sofja Mihhailovna need sõnad tõlkis, hakkas kogu klass nõusolevalt, julgustavalt sumisema, püüdes kõigest hingest poisikest kinnitada tema ainuõiges mõttes: ei või igavesti kesta selline ränk, ebainimlik elu.

Aga siis hakati Hansult küsima (võimalik, et mitte ainult seepärast, et peremehelikult ning inimlikult teada taheti, vaid ka soovist Hansu mõtteid mujale juhtida, kõneldes temaga lihtsamatest elu-olulistest asjadest), kas on Saksamaal palju töötuid, kuidas on seal toiduga, mis maksab liha, leib, kartul. Hans vastas ikka niisama lihtsalt ning valmisolekuga. Töötu pojana teadis ta sellest kõigest mitte ainult kuulduste järgi. Enne sõitu Nõukogude Liitu said nad koos Erviniga mitu aastat tihti tühja kõhtu kannatada, nad olid unustanud liha maitse, ja hoolimata kõigist meie püüdeist neid poputada ja kosutada, hoolimata äsjasest päevitusest, oli kohe näha, kui kõhn ja kurnatud oli Hans.

Aknad olid pärani lahti ning tuppa vaatas tume tähistaevane augustikuu öö. Hans aina seisis, käsi lauale toetatud, ja vastas ausalt ning üksikasjaliselt küsimustele, mis talle esitati. Kuid Ivan Aleksejevitš vaatas muretsevalt üha sagedamini talle otsa.

Lõpuks läks Ivan Aleksejevitšil korda kasutada vaikushetke, ja ta tõusis üles:

«Poisike on väsinud,» ütles ta endamisi ja pöördus Hansu poole: «Aitäh sulle, noor seltsimees!»

Sofja Mihhailovna ei hakanud seda tõlkima — Hansu käsi uppus esimehe laia, tugevasse pihku.

«Suur tänu sulle meie kõigi poolt!» kordas Ivan Aleksejevitš.

Hans naeratas ja sellest naeratusest oli näha, et ta mõistis hästi ka ilma tõlkimiseta.

Siis piirati ta ümber, kes silitas ta õlga, kes surus kätt. Ta ei jõudnud pöörata ega naeratusega vastata sõnadele, millega teda kõnetati.

«Ära kahetse, ära kahetse, et ta siia tõid!» sosistas mulle Sokolov.

«Ei kahetse,» vastasin mina.

Me pöördusime koju tagasi pimedas. Tähed hiilgasid suurtena ning eredatena meie peade kohal, ja kord üks, kord teine langes neist alla. Hans kõndis minu kõrval, ma hoidsin käe ta õlgade ümber. Nõnda me tulimegi vaikides kuni meie lastekoduni.

41

«Aga mis on siis maailmas kerge?»

Aleksei Savvitš, Sanja ja mina käime mööda klasse. Ülemisel korrusel on meie kool. Neli tuba: teine, kolmas, neljas ja viies grupp.

Toad on hästi valgendatud. Koolipinkide pealislauad läigivad nagu antratsiit. Toredad ja mugavad on õpetajate lauad.

See kõik on poiste eneste töö — nii ruumide valgendamine kui ka koolipinkide ja laudade remont. Mitmed pingid ja lauad on tehtud koguni uued. Seinal on tahvel, must ning range. Ja kõrged puhtad toad näivad samuti ranged.

«Pingid alles määrivad,» lausub Žukov selle ranguse ees aupaklikult häält madaldades.

«Küll need kuivavad. Aega on.»

«Ma kardan . . .» jätkab Sanja ohates ja kuhugi kõrvale vaadates.

«Mida sa kardad? Et poisid ehk kinni kleepuvad? Ma ju ütlen — küll kuivavad: terve nädal on veel ees.»

Sanja ei vasta ja Aleksei Savvitš lööb endale vastu laupa:

«Ah, mina . . . No mida sa kardad? Mõtled, et ei saa jagu?»

«Kõik on ju võõrdunud, Aleksei Savvitš,» kõneleb Aleksandr ikka veel tasa ning silmi tõstmata. «Pole enam kaua aega koolipinkides istunud. Ununenud. Raskeks läheb.»

«Raskeks muidugi. Aga mis on siis maailmas kerge? Kõik on raske.»

«Seni oli kerge,» lausub päris siiralt Sanja.

«Kuidas, Semjon Afanasjevitš, kas ta õigust räägib?» küsib Aleksei Savvitš.

Ja me naerame mõlemad.

«Nojah, ma mõistan... Kuid edasi läheb raskemaks!» lausub Žukov veendunult.

Hingepõhjas mõtlen ma samuti nõnda. Ma ootan ise samuti ärevusega õppeaasta algust. Üks asi on äratada poistes huvi mängu, ühise ning korraldatud töö vastu töökojas või juurviljaaias, teine asi on harjutada neid tähele panema, keskenduma, püsivalt õppima. Aga kas tööks töökojas ei olnud vaja keskendumist või püsivust? Kas spordimäng ei nõudnud tähelepanu ega visadust, vaidlen ma endale vastu. Jah, muidugi, kõik see ei olnud asjatu, ei läinud ilmaaegu kaotsi. Aga siiski, siiski...

Korol ja Sergei Steklov istusid vahetpidamata õpikute kallal. Kõik lastekodus jälgisid huvi ning kaasatundmisega seda kahevõitlust teadusega. Kõik soovisid, et Korol ning Steklov teeksid katse läbi ja pääseksid viiendasse gruppi. Kõik teadsid, et kuulus Koroli ümbrik kord kõhneneb, kord uuesti paisub paberist ruudukestest — tähendab, Korol on jälle etteütluses vigu teinud. Ja tihti tegi kord üks, kord teine ettepaneku:

«Kas tahad, ma dikteerin sulle?»

Podsolnuškin vabastas kogu rühma nõusolekul Koroli korrapidamisest köögis. «Mine, mine, koorime ilma sinutagi,» ütles ta Dmitrilt kartulit ja nuga käest ära võttes.

Stekloviga oli raskem — teda ei olnud rühmas kellegagi asendada. Kuid seal võttis väga palju enda peale Jekaterina Ivanovna, kelle ümber alati meelsasti keerlesid nooremad.

Koroli pruunid ülemeelikud silmad vajusid auku, silmaalused muutusid siniseks, põsed vajusid lohku. Teda põletas seesmiselt enesearmastuslik erutus, vaigistamatu ärevus. Sergei oli — vähemasti väliselt — täiesti rahulik.

28. augustiks me määrasime Sergeile ja Mitjale

katse aritmeetikas. Ülesande lahendasid mõlemad arukalt ning ruttu. Näited arvutas Steklov veatult, Korol eksis arvutustega, seepärast tuli vastus kohmakas ning mõttetu. Pärast lõunat kontrollisime neid suuliselt, ning Korol lahendas sama näite tahvlil.

«Oleks nagu sama, mis hommikul,» ütles ta kahtlusega hääles, «kuid vastus on millegipärast teine!»

«Seepärast, et te nüüd lahendasite ruttamata,» ütles Vladimir Mihhailovitš. «Aga nüüd nuputage: kui palju tuleb maksta naistöölisele akende pesemise eest, kui akna kõrgus on kaks meetrit, laius — meeter, aknaid on meil üldse nelikümmend, aga iga ruutmeetri pesemise eest makstakse viis kopikat?»

«Ma tean, kuidas arvutada, Vladimir Mihhailovitš, kohe arvutan välja, kuid ainult aknad peseme ise ära,» vastas Dmitri.

Ja ma mõtlesin kergendustundega: veel elab temas huumorimeel, tähendab, ta ei ole veel end hoopis tuimaks õppinud.

Teisel hommikul oli etteütlus. Steklov ja Korol istusid esimeses pingis ning Jekaterina Ivanovna luges tahvli juures seistes vaikselt, kuid selgelt:

«Sügis jõudis kätte. Linnud lendasid ära lõunasse...»

Ma istusin akna juures ja vaatasin poisse, nende kallutatud päid. Korol näris huult, ta põsed kattusid ebatavalise punaga. Sergei oli veidi kahvatu, kuid rahulik nagu alati.

Jekaterina Ivanovna lõpetas. Poisid istusid üle lugedes ning parandades, mis nad kirjutanud. Ma lähenesin kõrvalt Korolile ja nägin üle tema õla vaadates, kuidas ta sõnas «hani» «h» maha tõmbas ja selgesti parandas: «ani».

«Kuule, Dmitri...» alustasin ma tahtmatult, kuid surusin kohe peo suule, kui märkasin Jekaterina Ivanovna imestunud ja hoiatavat pilku.

Tuli klassist välja minna, et ei oleks kiusatust.

Siis vaatas Jekaterina Ivanovna etteütlused läbi. Korolil oli kaheksa viga, Sergeil — kuus. Ja imelik lugu: mõlemal olid paljud algul õigesti kirjutatud sõnad ära rikutud parandustega, milledest mõned olid hoopis mõttetud: «ani» ei olnud ainsaks erandiks. Nähta-

vasti olid teadmised alles ebakindlad ja poistel ei olnud endasse usku. Muidugi kirjutasid nad hoopis paremini kui kaks kuud tagasi, kuid ometi veel väga nigelalt.

Me istusime kolmekesi — Jekaterina Ivanovna, Sofja Mihhailovna ja mina — ning vaikisime rusutult.

«Mis siis teha?» ei kannatanud Jekaterina Ivanovna välja.

«Ma ei tea,» vastas Sofja Mihhailovna mõtlikult. «Kui käia instruktsiooni järgi, siis on kõik selge: jätta neljandasse gruppi, ja siiski tuleb nendega veel väga palju tööd.»

«Võib-olla on instruktsiooni järgi tõesti nõnda. Kuid otsustage ise, kas nii on õige!» ütlesin mina.

«Kas teate mis,» ütles Sofja Mihhailovna, «instruktsiooni järgi on muidugi... Kuid emakeelt õpetan viiendas grupis mina, ja mina võtan selle enda peale. Viime üle... Mis te arvate?»

42

Eelõhtul

«Noh, nüüd ei või te meie peale kaevata,» kõneleb mulle linna haridusosakonnas Aleksei Aleksandrovitš. «Ma täidan oma lubadust. Meil polnud kahju teile inimesi anda — vaadake, milline kollektiiv koguneb. Sofja Mihhailovna tuleb täiesti toime õppeala juhataja ülesannetega. Algkooli jaoks õpetajad on, kirjandusõpetaja on, matemaatik... noh, teie matemaatiku pärast on teile kade iga Leningradi kool. Nõnda siis, keda te veel vajate? Ainult füüsikut ja ajaloolast. Noh, näib, et me nüüd laseme kaks jänest korraga. Liidia Semjonovna,» pöördus ta sekretäri poole, «seal ootab vastuvõtmist seltsimees Gulko. Palun, kutsuge ta sisse!»

Tuppa astus noor mustasilmne ja mustajuukseline tõmmu mees — ega ometi ukrainlane, kaasmaalane? Tal on hea nägu, selline, mis korrapealt sümpaatiat äratab, aval, elav ja abivalmis, kui nii võib öelda näo

kohta: see reageeris silmapilkselt igale muljele, see peegeldas iga hingeliigutust.

Nõnda siis, too oli Nikolai Ivanovitš Gulko, füüsikaõpetaja, ning tema naine osutus ajalooõpetajaks — meile justkui tellitud! Mõlemad Leningradi kooli õpetajad, kuid soovisid maale kolida, kuna elasid koos lapsega naisevanemate juures — võimalik, et ei mingis vaenus, kuid suures ruumipuuduses.

Me väljusime haridusosakonnast koos. Nikolai Ivanovitš vedas märgatavalt vasakut jalga järel. Püüdnud minu pilgu kinni ja ootamata küsimust, seletas: ta on insener, murdis Dneprostroil jala, see kasvas valesti kinni, tuli uuesti lahti murda, kuid nüüd on miski jälle korrast ära: valutab, et teda tont võtaks, aga kui palju liikuda, siis piinab kahekordselt. Kas on närv puudutatud või on midagi muud, seda arstid veel seletada ei oska. Aga kas siis ehitusel saab istuda? Nõnda tuligi end proovida koolis.

Ei kõlba, mõtlesin mina. Kui sa tuled kooli vastu tahtmist, meile ei ole seda vaja. Vaatan teda kõrvalt — ei, ei näe selle järgi välja, et selline oleks asunud töö juurde vastumeelselt. Tähendab kool on talle meele järgi, kui asus õpetajaametisse. Hüva, vaatame.

Nikolai Ivanovitš lubas meie juurde sõita nädala lõpul, vahepeal palusin Antonina Grigorjevnat leida talle paar paremat tuba hea pererahva juures ja lastekodu lähedal.

Sofja Mihhailovna koostas tunniplaani ja mina istusin poole ööni õppeprogrammide kallal. Ma tahtsin selget kujutlust saada, mille kallal ning kuidas asub tööle iga grupp, sest tolle ajani ei olnud mul tulnud kunagi kooli juhtida.

Ühte ma teadsin: et mul on vedanud. Mul ei tulnud, nagu omal ajal Anton Semjonovitšil, tõestada, et kaks korda kaks on neli, ei tulnud tõrjuda tagasi Daltoni plaani, komplekssüsteemi, projektmeetodit, laboratoorset-brigaadset meetodit.

Kahekümnendail aastail tähendas väljaastumine pedoloogia või kompleksmeetodi vastu enese seadmist «väljaspoole pedagoogilist teadust» — nii tugevad, nii visad olid vanad ja uued eelarvamused. Meie töö vald-

konnas oli võitlus eriti terav ja pingeline — sest siin oli vaja luua inimese sisemaailm, tema karakter. Anton Semjonovitšilgi oli vahel väga raske.

1933. aastal, kui ma alustasin oma iseseisvat tööd, oli kõik juba teisiti. Kooli ei vapustanud enam õppekavade, programmide ja tunniplaanide igatunnise muutmise palavik. Tõsi küll, kuni viimase ajani puudusid koolis alalised õpikud ja hariduse rahvakomissariaadi juhtivad ringkonnad lugesid seda oma «revolutsiooniliste saavutuste» tunnuseks. Kuid aasta tagasi — 1932. aasta augustis — ilmus ÜK(b)P Keskkomitee määrus, milles oli selgesti öeldud, must valgel: «Tunnistada hariduse rahvakomissariaadi joon ... õpikute loomise alal ebaõigeks.» Ei mingeid üksiknähtuste järgi koostatud õpikuid! Luua alalised, üldiselt tarvitatavad ja teaduse nõuetele vastavad õpikud. Ja võtta need tarvitusele õppeaasta algusest peale — 1. septembril 1933. aastal.

«Justkui spetsiaalselt meie jaoks!» rääkis Sofja Mihhailovna.

Ta mõistis sellest kõigest hoopis rohkem kui mina, ning me oleksime ilma temata muidugi palju silmapaari vahele jätnud. Ta aitas mind seltsimehelikult, arukalt ning pealetükkimatult aru saada keerukaist ja minu jaoks tol ajal uutest küsimustest.

«Ma mõtlen, et kooliprogrammid tulevad veel tõsisele läbivaatamisele,» kõneles ta. «Ja tööd on nende kallal väga palju. Otsustage ise, Semjon Afanasjevitš, näete, mina olen kirjandusõpetaja. Mis pean ma siis programmi järgi lastele Puškinist jutustama? Kuulake: «Puškin kui 20-ndate ja 30-ndate aastate eesrindliku, kapitaliseeruva aadli ideoloog, kes elab läbi poliitilisi kõikumisi Nikolai-aegse reaktsiooni surve all.» Ja kuskil märkustes — «Puškini teoste kunstiline tähtsus»! Nagu asuksid «kunstilised väärtused» mingis erilises kastis, eraldi kogu muust poeedi palgest, tema loomingust! Kuid kus on too ainulaadne, elav Puškin, keda meie armastame — suur poeet, suur rahvalik laulik? Ja nii on ju iga kirjanikuga! Aga ajalugu? Kui seda õpetada täpselt nõnda, nagu nõuab programm, ei saa ju lapsed teada ei tähtsamaid sündmusi ja fakte ega kronoloogiat. Nad kordavad ainult, et «Jekaterina — see on produkt» ja «Peeter — see on produkt», kuid korralikult iseloomustada ei suuda Peetrit ega Jekaterinat. Kas saate aru, et siin on suur oht: asud täpselt jälgima programmi — ja hakkad elava, huvitava ajalooteaduse asemel lastele ette kandma abstraktseid skeeme. Ei, Semjon Afanasjevitš, pidage meeles minu sõnu — jõutakse ka sinnamaale, muutub kõik. Ainult meil ei ole õigust istuda ja oodata, me peame, mis võimalik, parandama ning täiendama ise.»

Pean tunnistama, et ma ise selle järelduseni poleks niipea jõudnud. Ma olin sellest väga kaugel, et hariduse rahvakomissariaadi programme kritiseerida. Ma tahtsin neid lihtsalt tundma õppida, tahtsin teada, millises grupis mida läbi võetakse. Sofja Mihhailovna pani mind asjale mõtlema tõsisemalt, ning ma õppisin alles hiljem selle tähtsust tõeliselt hindama. Sofja Mihhailovnal oli anne näha asju niihästi sügavuti kui ka igast küljest.

Ja tema silmad, kitsad ja rohekad, vaatasid kuidagi eriti teravalt ja läbitungivalt: sellise pilgu eest ei jää miski varjule.

Veidi aega enne õppetöö algust otsustas lastekodu nõukogu, et iga grupp peab võtma oma klassitoa oma täielikule vastutusele ning hoidma kõik tervena ja puhtana.

Teise grupi vanemaks valiti Vasja Lobov, kolmanda omaks — Petja Kizimov: mõlemale anti selline vastutav ülesanne esmakordselt («On aeg mõistus pähe võtta,» ütles Žukov); neljanda grupi vanemaks oli Ljubimov, viienda grupi vanemaks ... Repin. Seda soovitas eriti Aleksei Savvitš.

«Ta ei saa poistega hakkama ...» algas juba Žukov.

«Kas nõnda jäämegi eluaeg rääkima — ei saa hakkama, ei tule välja? Ma ei ole nõus!» vaidles vastu Aleksei Savvitš.

Ta korraldas igas grupis koosoleku.

«Anname teile üle uued koolipingid, laua, tooli, tahvli, värvitud seinad ja poonitud põrandad ilma ühegi kriimustuseta,» kõneles ta. «Vaadake, et aasta lõpuks oleks kõik samas seisukorras.»

«Aga meil on kriimustus! Näete, ukse juures!» karjus Petka.

«Kiidan! See on peremehelik!» lausus Aleksei Savvitš. «Vaadake kõik peensusteni üle ja paneme kõik täpselt kirja, et aasta lõpul ei oleks ilmaaegset norimist.»

Iga vanem vaatas piinliku hoolega oma klassi kõik nurgad ja põrandalauad üle. Puudusi peaaegu ei olnudki, vahest ainult mõni kriimustus uksel, vaevalt märgatav konarus tahvlil, kuid needki märgiti ära. Ja Aleksei Savvitš kordas:

«Vaadake, et kevadel oleks kõik täpselt samuti!»

Augustikuu viimastel päevadel me jätsime Hansu ja Erviniga hüvasti. Nende järele sõitis vanem mees, kellel oli seljas halvasti istuv kaitsevärvi poolsõjaväeline ülikond. Mehel oli tark, karm, kuid väsinud ilmega nägu. Kõneldes, pigistas ta tihti silmad kinni, nagu hetkeks kuhugi ära minnes ja puhates kõigest, mis kohises ta ümber. See oli Lentzer, üks kasvatajaid Leningradi internatsionaalsest lastekodust — seal pidid hakkama meie sõbrad nüüd elama.

Nii Hans kui Ervin tahtsid jääda meie juurde, ja see paistis olevat minu meelest arukas. Kuid Lentzer seletas, et seal on poistel kergem õppida: keeleoskamatuse tõttu tuleb neil siin liiga suuri takistusi. Me saatsime neid kuni jaamani. Hans surus kaua Repini kätt ja kordas, venekeelsed sõnad saksakeelsetega segamini:

«Kirjuta! Ära unusta!»

«Kuidas saab unustada? Ma sõidan vaatama!» vastas Andrei erutatult.

«Te tulge meile külla!» kõnelesid poisid üksteise võidu.

Me vaatasime kaua kaugenevale rongile järele. Aga Petja Kizimov, kes mõtles alati konkreetselt, ütles:

«Nüüd me teame, misjaoks korjatakse internatsionaalseid viiekopikalisi...»

1. septembri eelõhtul käisime veel kõik klassid läbi ning vaatasime õpetajatele määratud tuppa. Alles homme muutub see kõik kokkuvõetult kooliks. Alles

homme elavnevad need seinad, vaatab siia sisse päevavalgus.

Täna pole tal veel midagi vaadata, millestki rõõmu tunda, ent homme...

«Homme algab õppeaasta,» ütlesin ma pärast õhtueinet. «Homme avaneb uus lehekülg meie elus. Me ammutame palju teadmisi selle talve jooksul, õpime palju kasulikku. Kõik sõltub teist enestest. Me tegime suvel korralikult tööd, puhkasime korralikult. Talvel on tööd kahekordselt. Asume siis üksmeelselt selle kallale. Kas asume?»

«Asume!» vastasid poisid läbisegi.

Ja selles korratus ning mitte väga valjus vastuses (aga muidu ju hõigati meelsasti täie häälega!) ei olnud ei innustust ega veendumust — ma kuulsin selles hoopis muud: «Mis sest küll saab?...»

Esimene september

Me tõusime fanfaari järgi, einestasime, ja täpselt kell kaheksa helises kell. Jah, mitte fanfaar, vaid kell, nagu igas Leningradi koolis, igas Moskva koolis, kuskil kauges Siberis ja kuumas Lõunas — igal pool meie suurel maal. Selles on midagi kaunist ja pidulikku, et kõikjal ühel ja samal päeval ning tunnil istutakse koolipinki. Seda erilist tunnet — esimese septembri tunnet — õppisin ma tundma hilja, seitsmeteistkümnendastaselt, kuid sellest ajast peale tervitan seda päeva kui pidupäeva, kui uue tee algust.

Ei, täna pole mul püsi istuda kabinetis! Mul on vaja olla klassis ja kuulata koos poistega.

«Kas tohib teie juurde tulla?» küsin ma ust avades Nikolai Ivanovitšilt.

Ta noogutab vastuseks pead. Astun sisse. Istun pinki kaugemas nurgas, seina ääres — minu selja taga ei ole enam kedagi. Mõnda poistest näen ma kõrvalt, enamus istub seljaga minu poole, kuid ma näen ka selgade järgi, kuidas on kellegi meeleolu. Ja nemad

arvatavasti tunnevad endal minu pilku, kuigi vaatavad näkku Nikolai Ivanovitšile.

Nikolai Ivanovitš aga tunneb end nagu kala vees. Ta alustab loendust. Ütleb perekonnanime ja vaatab mingi sekundi murdosa jooksul poisile uuriva pilguga silma.

«Volodin!»

Volodin on täna rahulik. Kogu ta nurgeline tugev kuju, laubakas nägu, käed, mis tugevasti toetatud pingi pealislauale, nagu kõneleksid: «Noh, mis siis, kui ma kohe aru ei saa? Pingutan, istun — küllap asi läheb!»

«Žukov!»

Sanja hüppab püsti, peaaegu nii, et oleks pingi ümber lükanud. Ma näen ta profiili: ta on pea veidi ettepoole kallutanud, põrnitseb, mustad kulmud koos, ja isegi ta kartulitaoline nina näib olevat kaotanud oma heasüdamliku oleku. Sanja toetub koolipingile rusikas kätega. Ma ei ole veel kunagi näinud teda nõnda kohkununa.

«Korobotškin!... Koroljov!... Razumov!... Repin!...» hüüab Nikolai Ivanovitš välja ühe poisi teise järel.

Korobotškin on tõsine nagu alati ja justkui mõtleb ruttamata millegi üle. Korol on nagu kokkusurutud vedru, lihasekühmud tõmmu näonaha all vabisevad ja põsesarnad tungivad teravamalt esile: poiss on erutatud. Rahutu on ka Razumov — tollel värvuvad põsed punakaks, ja ta langetab Nikolai Ivanovitši pilgu all justkui kartma lüües silmad. Repin — too on muidugi häirimatu. Ta näole on selgesti kirjutatud: mis siis ikka, vaatame, millega see lõpeb.

«Nõnda siis saimegi tuttavaks,» räägib Nikolai Ivanovitš. «Aga nüüd tahan ma teile jutustada sellest, et varsti tuleb Leningradi üle kahe miljoni uue töölise. Mõni kuu hiljem tuleb veel teist niipalju. Nad hakkavad töötama vabrikutes, tehastes, nad lasevad käiku uusi tööpinke, viivad valgust uutesse majadesse, tänu neile hakkavad trammid veerema kiiremini kui enne. Aga kas teate, mis on kõige märkimisväärsem? Too uus töölisarmee ei vaja maju, milles elada, ega trammi, et sõita tööle. Need töölised hakkavad korralikult ilmuma tsehhidesse, ilma et keegi neid näeks. Nad

hakkavad töötama terve ööpäeva, kuid töötasu hakkavad nad saama — kaks kopikat.»

Nikolai Ivanovitš kõnnib mööda klassi ja vaatab poistele otsa oma naervate poisikeselike silmadega. Poisid on veidi nõutud, kuid seevastu ei ole nende hulgas ühtki, kes ei kuulaks, kes ei ootaks — aga mis siis edasi?

«Noh, te saite muidugi aru, et see tööjõud on elektrivool. Ja seda saadab Sviri elektrijaam. Svir voolab Äänisjärvest Laadoga järve. Kus on teil siin kaart? Näete, siin ongi Svir. Temast Leningradini on kakssada nelikümmend kilomeetrit, kuid ta kihutab minuti jooksul oma töölised kohale ja küllastab vabrikud ning tehased elektrivooluga.»

Nikolai Ivanovitši nägu muutub murelikuks. Ma märkasin juba haridusosakonnas, kui liikuv on see nägu — see reageerib otsekohe igale uuele mõttele, igale pilgule.

«Sviri jõgi oli juba ammusest ajast peale suur kaubatee. Kuid ohtlik tee. Laevad, paadid ja aurikud kardavad kärestikke. Lugu oligi absurdne. Kujutlege, et teie ees on suur, lai tee, aga teie peate pugema mööda kitsast teerada. Auriku ees on lai veerikas jõgi, kuid aurik peab liikuma ettevaatlikult, kobamisi, muidu võib ta vääratada, kärestikule sattuda. Laevad liikusid laial jõel pikkamööda, aralt, oodates, kuni vastutulev laev tee vabastab. Nii kestis see kümneid ja sadu aastaid. Ent meie otsustasime kõik muuta!»

Ta ütles seda nõnda, nagu oleksime meie, kes me istusime tema ees klassis, samuti osalised selles otsustamises.

«Svir on veerikas ja kärestikuline jõgi. Ainult ehita pais ning elektrijaam peale. Aga seda öelda on lihtne, teha aga raske. Sviri põhi on savine. Kuidas sa savi peale paisu ehitad? Savi laguneb koost, ei kannata raskust välja, pais vajub põhja. Kuidas savist jagu saada? Võeti nõuks seada jõepõhja betoonplaat ja siis sellele ehitada pais.»

«Aga vesi viib plaadi paigast ära?» pooleldi küsib, pooleldi kinnitab Volodin.

Nikolai Ivanovitš vaatab talle heakskiitvalt ja huviga otsa.

«Õige. Kui paigutame lapiti, viib paigast ära. Seepärast otsustatigi: et vesi ei viiks plaati paigast, kasvatada plaadile hambad — need klammerduvad kõvasti põhja. Siis jääb betoonplaadile püsima ka pais.»

Nikolai Ivanovitš kõnnib mööda klassi ja pöördub jutustades usalduslikult kord ühe, kord teise poisi poole.

«Saad sa aru?» küsib ta Razumovilt.

Ja too noogutab vastuseks pead.

«Kas mõistad, kuidas see kujuneb?» pöördub ta Žukovi poole.

Ja Sanja vastab vaikselt:

«Mõistan!»

Kell rabab meid ootamatult. Meie ei oodanud teda ega mõelnud temast. Aga see juba midagi tähendab, kui sa tunnis ei piinle, lõppu ei oota, ei tule selle pealegi, et tuleb lõpp.

Selles seisabki ülesanne: et õppimine muutuks poistele rõõmuks, et nad käiksid koolis mitte kohustusest, vaid heameelega, kärsitu sooviga iga päevaga üha rohkem teada saada.

44

Pedoloogid

Varsti pärast õppetöö algust saabus meile Tatjana Vassiljevna Rakova, pedoloog. Ta oli käinud meil varemgi, ja ma leppisin tema kohalolekuga ainult seepärast, et ta ei korraldanud mingit revideerimist. Ta käis ringi, vaatas, tegi märkmeid, kuid poistega peaaegu ei rääkinudki. Nüüd aga saatis teda veel üks pedoloog. Nad olid saabunud minu äraolekul ja kavatsesid korraldada poiste uurimist. Sellest teatas kiirustades mulle vastu tulnud Sofja Mihhailovna, kui ma olin just saabunud.

«Miks te nad sisse lasksite?» küsisin ma tusaselt.

«Semjon Afanasjevitš, nad on ameti-isikud, kuidas neid saab mitte lasta? Kus on meil selline õigus?»

«Meil on ainult üks õigus ja üks kohustus — mõelda lastele!» Ma vihastusin esmakordselt tema peale ning ei suutnud ega tahtnudki seda varjata.

Kõnelust jätkata me ei saanud — meile lähenesid mööda õue Tatjana Vassiljevna ja pikk kuivetanud mees, väga hoolikalt ning puhtalt riides, kitsaste nelinurksete klaasidega näpitsprillid ninal.

«Palun saage tuttavaks,» esitles Rakova. «See on Pjotr Andrejevitš Gratševski. Tal on käsil suur töö, pühendatud oma käitumises normist kõrvalekaldunud alaealiste emotsionaalse sfääri uurimisele. Täna me külastame tunde ja homme alustame uurimist.»

«Uurimiskohaks,» ütles Pjotr Andrejevitš ilmetu, paberi kahinat meenutava häälega, «peab olema tuba, mis meenutaks võimalikult kodust olukorda ning häälestaks seega kõige intiimsemaks meeleoluks.»

«Meie anname teile õpetajatetoa,» ütles Sofja Mihhailovna. «Lapsed tunnevad seda tuba ning on sellega harjunud.»

Sofja Mihhailovna oli mind juba hästi tundma õppinud ja tuli nagu alati mulle ettevaatlikult ning märkamatult appi. Kõik läbirääkimised pedoloogidega võttis ta enda peale. Ta kõneles tagasihoidlikult, kuivavõitu häälega — mina ei oleks nõnda saanud. Need paberlikult kahisevad pikad siledad fraasid, mille aisuni tuli tungida läbi keerulise, elutu sõnapadriku, tegi mind esiteks töntsiks, hiljem aga tundsin, kuidas rindu hakkas kogunema miski muu, juba hoopis lubamatu.

Juba esimesel vahetunnil vaatas õpetajatetuppa Sergei Steklov ja kutsus mind. Ma astusin koridori.

«Semjon Afanasjevitš,» ütles Sergei mind akna juurde viies, «kui nad tunnistavad Pavluša jälle mingisuguseks mittevastavaks ja käsivad ära saata . . .»

Ma olin harjunud nägema teda alati rahulikuna. Ta oli üks minu ustavamaid abilisi, kuid nüüd murdus ta hääl. Ta vaatas mulle ärevalt silmi.

«Ära luuleta, Sergei! Milliseks Pavluša ka tunnistataks, ma ei anna teda ära kellelegi.»

«Aga äkki, Semjon Afanasjevitš . . .»

«Ütlen sulle, te ei sõida kuhugi.»

«Semjon Afanasjevitš, ükskord juba . . .» Ta ei lõpe-

tanud, vaatas mulle veel kord uurivalt silma. «No hüva,» ütles ta ohates. «Ma kardan . . .»

Poiste hulgas ei olnud ainustki, kes ei oleks juba korduvalt pedoloogilisest uurimisest läbi käinud. «Saadetakse ära», «viiakse üle», «öeldakse, et on defektiivne», kuuldus päeva jooksul ühtelugu. Aga õhtul tuli minu juurde Žukov:

«Semjon Afanasjevitš, kas ei saaks mind vabastada? Ma ei või . . .»

Ta pani mind nagu Steklovgi imestama. Kui on olemas avalaid natuure, kui on olemas kergeid, lihtsaid ja heatahtlikke inimesi, siis oli seda Žukov. Tema poole pöördus igaüks oma hea küljega, teda armastasid meil kõik. Teda austas Korol, temaga arvestas Repin, temast pidasid lugu väikesed. Ta oli järjekindlalt õiglane ja täitis oma paljusid kohustusi kergelt. Kunagi ta ei kärkinud ega ägetsenud, ainult kui ta mustad silmad muutusid eriti tõsiseks, kui ta ebakaunile sarnakale ja tugevate huultega näole oleks nagu langenud vari, siis me kõik teadsime, et Sanja ei ole millegagi rahul või on mures.

Ta istub nüüd minu ees, näost ära: hambad kokku surutud, kulmud ninajuurel koos. Ning ta kõneleb silmi tõstmata. Ta juures on ilmnenud koguni mingi sarnasus Kolõškini ja Korobotškiniga — meie maja kõige mornimatega.

«Vabastada millest? Uurimisest?»

«Jah, Semjon Afanasjevitš, ma ei ole teile sellest iialgi rääkinud . . . Mitte ükskõik mille pärast, vaid lihtsalt ei armasta meelde tuletada . . .»

Pikkamööda ning kõlatult hakkas ta jutustama, kuidas ta oli elanud kaks aastat tagasi Moskva lähedal lastekodus.

«Piinati meid nende uurimistega hommikust ööni. Meie kartsime sellesse kabinetti minna. Põrandast laeni mingisugused diagrammid, sõõrid, nooled, millestki ei saa aru. Tütarlapsed nutsid peaaegu kõik. Ja meilgi oli vastik. Tõepoolest, nagu oleksime konnad, aga mitte inimesed! Esiteks igasugused ülesandekesed, mõistatused — noh, nendest sain ma jagu. Veidraid pilte näidati: «Missugune sulle meeldib?» — «Mitte

ükski ei meeldi.» — «Aga mispärast?» Aga mis seal võis meeldida — oli joonistatud igasugust nurjatust ja kõigil olid koledad lõustad. Kord üks pedoloog ütles mulle: «Ma loen sulle jutu, ja sa ütle, kas too, kellest kõneldakse, käitus õigesti või mitte.» Ja ta luges poisist, kes varastas emalt rahakoti rahaga. Ma ütlesin: «Käitus valesti.» Siis küsis ta: «Mispärast?» — «Noh, seepärast et varastas.» — «No mis siis, mispärast tegi valesti, et varastas?» — «Ta võttis ju,» ütlesin ma, «võõra oma ja pealegi veel emalt.» — «Aga miks on vale võtta võõra oma?» Ma ütlesin talle sada korda: on paha, ebaaus, kuid ta ajas aina oma: mispärast? Noh ja siis . . . ma ei tea isegi, kuidas . . .» Žukov neelatas, võttis käega kraest kinni ja lõpetas meeleheitega: «Haarasin tindipoti ja virutasin talle vastu pead! Siin sööstsid kõik tema juurde, kuid minu nad unustasid. Mina — toast välja ja tänavale! Jooksin ära . . . Semjon Afanasjevitš!» Žukov raputas pead ja vaatas mulle suurte silmadega otsa: «Semjon Afanasjevitš, vabastage mind! Ma ei või!»

Teise päeva hommikul saatsin ma ta Leningradi, seletades Sofja Mihhailovnale, milles asi on. Ta nõustus ja käskis tal tagasi tulla viimase rongiga, kuigi meil tavaliselt ei olnud põhjusi, mis oleksid õigustanud vabastamist koolitundidest.

Kuid lastekodus algas uurimine.

Rakova ja Gratševski valisid välja kümme mitmesuguses vanuses poissi ja vestlesid nendega järjekorras minu kabinetis, mis tundus neile olevat selleks otstarbeks sobivam kui õpetajatetuba.

Gratševski istus kõrval ja kirjutas protokolli — arvestati, et uurimisalune ei näe teda, ei pööra talle tähelepanu. Tatjana Vassiljevna oli end sisse seadnud diivanil ning tema vastas istus esimene uurimisele kuuluvaist — Petja Kizimov.

«Ma näitan sulle pilte, vaata neid,» kuulen ma oma toast (akustika on meil väga hea, seda enam, et Galja on väikestega kodunt ära ja minu toas on vaikne), «ja ütle mulle, missugune pilt jäi sulle kõige enam meelde. Millise pildi võtaksid sa endale?»

Vaikus. Ma kujutlen, kuidas Petja vaatab keskendatult pilte. Siis ütleb ta veendunult:

«Mitte ühtki ei taha!»

Siinsamas annan endale sõna vaadata neid pilte, millede hulgast Petja ei valinud endale ainsatki.

«Mitte ühtki?» küsib Rakova imestunult. «Mõtle hästi järele! Vaata: lapsed istuvad laua ääres ja joovad teed. Aga mis on siin?»

«Siin mängivad kaarte,» vastab Petja halvakspanevalt.

Arusaadav, et teda säärane pilt ei meelitanud. Milleks meenutada aega, kus pesemata näljavares istus voodis, üks king jalas, unistades teise kinga tagasimängimisest! See on ammust aega juba möödunud ning unustatud ega kordu enam.

«Aga mis on siin?» küsib Rakova.

«Siin on aken katki. Mis on siin head?»

«Tähendab, sa ei taha neist ühtki?»

«Ei,» vastab Petja resoluutselt.

«No hästi. Nüüd kuula, ma loen sulle jutu alguse ja sina lõpetad selle jutu. Kuula tähelepanelikult: «Niipea kui Volodja kätte satuvad tikud, süütab ta kohe midagi põlema: kord kuhja õlgi, kord heinu. Ivani toa juures on hunnik kuivi oksi. «Kuid millega süüdata?» mõtles Volodja. Astus Ivani poole sisse ning seal oli laual tulemasin. Seda nägi Volodja ja . . .» Mis sa arvad, mis ta tegi?»

«Selge, et süütas põlema.»

Äärepealt pidin ma kuuldavalt ohkama. Mulle oli samuti selge: Petja vastus kompromiteeris teda paratamatult ja küllap talle juba kleebiti külge mingi «süütamiskompleks», kuigi mina oleksin vastanud samuti. Otsustasin astuda ebaeetilise sammu: paotan tasa, märkamatult ukse. Õnneks avanes see minu poole ega kriuksunud.

«Kas on siis hea süüdata?» küsib Rakova end Petja poole kallutades.

«Paha.»

«Mispärast sa siis arvad, et Volodja süütas?»

«Oo!» imestab Petja. «Jutt pole ju ometi minust? Vaid sellest . . . Volodjast. On öeldud: «Nii kui tikke

nüleb, kohe süütab.» Kuid siin leidis ta tulemasina. Selge asi, et ta süütas.»

«Kuid sa arvad, et süüdata on paha?»

«Selge, et paha.»

«Aga mispärast?»

Petja kehitab õlgu ja vaikib. Tõepoolest, mis sa siin ütledki?

«Noh, kuula, veel üks jutt: «Pavel käis tihti kinos. Ükskord jooksis eriti huvitav pilt, kuid seekord poisil ei olnud raha. Pavel kohmitses kassa juures ja nägi, kuidas keegi naine pillas põrandale käekoti. Pavel tõstis selle üles, mõtles ja . . .» Mis sa arvad, mis ta tegi?»

«Aga kes teda teab . . .»

Petjal on igavlev nägu. On näha, et teda on juba tublisti tüüdanud need sisutud kõnelused.

«Aga kuidas oleksid talitanud sina?» käib peale Rakova.

«Ma oleksin öelnud: «Kodanik, mis te vahite? Näete, kus on teie kott!»»

Ma ohkan kergendatult. Paistab, et mõnevõrra leebemaks on muutunud ka Rakova.

«Ütle, Petja, kas sa armastad kedagi omastest?»

«Mul ei olegi neid.»

«Kuhu nad siis jäid?»

«Surid ära.»

«Kõik surid ära? Millest siis?»

Oh sa kurat! Petja niheleb toolil. Ohkab. Pühib varukaga laupa:

«Ma olin siis väike. Ei tea.»

«No aga kuidas sa, Petja, mõtled, kas on vaja isa ning ema sõna kuulata?»

«Selge, et on vaja.»

«Aga mispärast?»

Jälle vaikus. Petja ohkab häälekalt.

«Ütle, Petja, keda sa nimetad oma sõbraks?»

«Pavluška Steklovi. Ja Ljonkat.»

«Ei, mitte seda. Milliseid omadusi hindad sa oma sõbra juures?»

«Omadusi?» küsib Petja nõutult.

Ma panen tasakesi ukse kinni.

Õpetaja, kasvataja mõtleb iga lapse üle päevad läbi, otsib igaühe jaoks võtit, otsib mõnikord kaua, piineldes. Tõeline kasvataja vaatab, jälgib, mõtleb, kahtleb, mõnikord kuude, teinekord aastate kaupa. Siin aga tulevad inimesed täies veendumuses, et näe, niimoodi käigupealt lapsele hinge ronides avavad ning selgitavad nad kõik. Meie hoidsime oma poisse, kartsime ettevaatamatu sõnaga nende südameis lahti kiskuda valusaid mälestusi, kuid siin küsib hoolimatult inimene, kes peab end lapse hingeelu ning hinge tundjaks: «Vanemad surid? Aga millest nad surid?»

Mida nad teavad lastest? Mida nad neist taipavad?

Keskpäeval astun uuesti oma tuppa. Seekord asun ilma ühegi südametunnistusepiinata ning ilma moraalse ahastuseta vaikselt vaatluspostile — ma pean ju ometi teadma, mis tempe seal poistega tehakse. Praegu on uurimisaluseks Repin.

«Varastada ei tohi,» seletab ta ruttamata ning selgelt. «Ei tohi võtta seda, mis kuulub teisele. See on võõras omandus.»

Ta istub Rakova ees — kena, korralikult kammitud ning vaatab talle rahulikult suurte helesiniste silmadega otsa. Õige profiil, põsel lohukene. Rakova vististi märkab seda lohku. Kuid vaevalt on ta võimeline nägema nende silmade sügavuses mulle tuttavat muiet, osavalt peidetud irvet, mida ma hästi eraldan praegu tema viisakate vastuste mahedas, voolavas toonis.

«Kui sa leiaksid rahakoti rahaga, mis sa siis teeksid?»

«Püüaksin leida peremeest ja annaksin talle raha tagasi. Aga kui ma peremeest ei leiaks, viiksin miilitsasse.»

Kui Rakova teaks, et tema ees on eilne varas, ning mitte tühine pikanäpumees, kes varastab nälja tõttu saia, vaid kvalifitseeritud julge varas, kes on alles hiljuti sellest harjumusest loobunud. Ja kas ongi loobunud? Rakova ei oleks uskunudki: nii hea, viisakas poiss, vastab nõnda arukalt küsimustele...

«Siin on sulle, Andrjuša, pliiats ja paber, kirjuta sellele lehele kirjand teemal: «Mida pimedam öö, seda heledamad tähed.»»

«Aga kas võib värssides?» küsib Andrei.

«Sa võid isegi värssides?» lausub otse lipitsevalt Rakova.

«Võin. Ooodake üks hetk!»

«Jaa, jaa, ma ootan!»

Ma ootan samuti. Minutit viis hiljem deklameerib Andrei tundmusega:

Mida rohkem me kuuleme lollide mõna,
mida enam nende õelus lõõmama läheb,
seda valjem ja selgem on tarkade sõna:
«Mida pimedam öö, seda heledamad tähed!»

45

Mida nad teavad lastest?

«Väga, väga huvitavad tulemused!» ütleb õhtul Rakova. «Kuid mitte eriti lohutavad. Peaaegu kõigil teie poistel on emotsionaalne sfäär arenenud tohutult alla normi. Erandiks on muidugi Repin.»

«Enamik toimingute motiive on väga kaugel normaalsetest printsipiaalsetest otsustest,» lisab Gratševski. «Nende sellised otsused nagu «varastada ei tohi — pannakse vangi» näitavad, et nad on täielikud utilitaristid. Minu tähelepanekud alaealistest, kelle käitumise šabloonid kalduvad visalt ning pidevalt kõrvale nõudmistest, mida neile ühiskond ja riik esitavad, näitavad, et maitse ning haistmise hüperemotsioonidest võib kohata kõige sagedamini kirge maiustiste, veini, suitsetamise vastu...»

«Vabandage, kes meil siis on säärase maitse ning haistmise hüperemotsiooniga?» Jekaterina Ivanovna kortsutab nõutuses kulme, kaldkurd lõhestamas laupa.

«Kes? Aga paljud...» Gratševski kummardub protokolli kohale. «Näiteks Leonid Petrov — tüüpiline hüperemotsionaalne subjekt. Küsimusele, kas ta armastab magusat, vastas ta: «Jah.» Raamatute pealkirjade loetelust valis ta «Nõiaköögi». Talle näidatud piltidest soovis saada nimelt seda — näete, kaetud laud, liud puuviljaga.»

Ma tõmbasin ruttu räti taskust välja ja hakkasin ägedalt köhima, kummardudes põlvede kohale ja varjates nägu.

«Issand!» räägib käsi kokku lüües Jekaterina Ivanovna. «Ljonja Petrov! Ta on ju valmis viimast ära jagama! Ta söötis oma toidu kanadele.»

«Kanadele?» küsib Gratševski hämmastunult ja kehitab õlgu.

Tõmmanud hinge, vaatan pilte, mis esitati poistele valikuks. Nüüd ei aja see mind enam naerma, kuid seda enam on mul tahtmine kiruda. Kaklus. Kaardimäng. Jooming. Virildunud, inetud näod. «Igasugust nurjatust on joonistatud,» meenuvad mulle Sanja eilsed sõnad.

«See on ju lihtsalt provokatsioon!» ei suuda ma ennast valitseda. «Näitate lastele säärast ilgust!»

«Pean tunnistama, et minagi ei mõista, milleks on seda vaja!» lausub Aleksei Savvitš pahaselt.

«Kuid lubage!» hüüab Rakova solvunult. «Ei, seltsimehed, õppe- ja kasvatusprotsessid on teil täielikult pedologiseerimata, täielikult!»

«Öelge mulle,» lausub äkki Gratševski, «kas räägiti mulle õieti, et te olete ukraina pedagoogi kasvandik... kuidas ta nimi oligi...»

Ma ei lähe talle appi, olles täiesti veendunud, et Gratševski mäletab mitte ainult perekonnanime, vaid ka ees- ja isanime, küllap sünniaastat ja perekonnaseisugi, ning kõike muud, mis puutub minu õpetajasse.

«Noh... tal on ilmunud almanahhi märtsinumbris jutustus sellise kummalise pealkirjaga... «Pedagoogiline poeem» või nii... Nõnda siis — teie olete Makarenko õpilane?»

«Jah, ma olen Makarenko õpilane.»

«Siis on kõik arusaadav,» ütleb Gratševski, ja esimest korda näen ma ta silmades selgesti väljendatud tunnet.

See tunne on vihkamine. Jah, vihkamine. Siiamaani ta aina kahises oma kõlatu häälega ning vaatas kõigile otsa oma värvitute, tundetute ning ilmetute silmadega. Aga nüüd olen ma vähemasti veendunud,

et ta oskab vihata — tõsi küll, mitte avalikult, mitte otsekoheselt, kuid kogu oma jõust!

Minut möödub vaikuses.

«Nõnda siis,» alustab uuesti Gratševski, «me jõudsime Tatjana Vassiljevnaga seisukohale, et kasvandikku Viktor Paninit on otstarbekohane üle viia nõrgamõistuslike laste kodusse.»

Saabub vaikus. Panin... Jah, muidugi, ta ei ole jumal teab mis aare: väga metsistunud, varas, tume hing, küllalt on meil tema pärast olnud ebameeldivaid minuteid ja arvatavasti neid tuleb küllalt edaspidigi. Aga siiski, milleks on teda vaja üle viia nõrgamõistuslike laste kodusse?

Esimesena katkestab vaikuse Vladimir Mihhailovitš. Ma ei ole varem kunagi kuulnud teda kõnelevat nii kuivalt, nii ametlikult:

«Ma protesteerin otsustavalt selle ettepaneku vastu. Ma ei tea, kuidas tulite teie sellele järeldusele, kuid ma olen otsustavalt selle vastu.»

«Kuid lubage...» alustab Rakova.

«Ei luba!» katkestab teda äkki meie vaikne Jekaterina Ivanovna. «Ei luba! Panin õpib minu grupis. Ta õpib halvasti, kuid ta jõuab järele, ja ma ei näe temas mingeid nõrgamõistuslikkuse tunnuseid.»

«Olen teiega täiesti ühel nõul. Ma olen otsustavalt üleviimise vastu,» kordab Vladimir Mihhailovitš uuesti. «Ütlen rohkemgi: ma ei lase seda sündida.» Ja äkki, suutmata ametlikust toonist kinni pidada, kõneleb tuliselt: «Teate, Lev Nikolajevitš Tolstoi on öelnud: Mõnikord inimesed mõtlevad, et on olukordi, kus inimest võib kohelda ilma armastuseta, kuid selliseid olukordi ei ole olemas. Asjadega seda võib: võib raiuda puid, teha telliseid, taguda rauda ilma armastuseta: Aga inimesi ei tohi kohelda ilma armastuseta, ei tohi, kas mõistate? Nagu mesilasi — ilma ettevaatuseta. Selline on mesilaste omadus, kas mõistate? On muidugi õige, et teie ei saa end sundida armastama, nii nagu võite sundida end töötama. Kuid see ei tähenda, et tohib lapsi kohelda ilma armastuseta, eriti veel siis, kui sa neilt midagi nõuad. Ei tunne sa laste vastu armastust — istu rahulikult, tegele endaga, asjadega

või millega tahes, kuid ainult mitte lastega... Mitte lastega, kas mõistate?... Too poisike...»

Mul on terav kõrv. Ootamata, millal Vladimir Mihhailovitš lause lõpetab, väljun ma toast ja jõuan vaevalt ukse sulgeda, et peale minu keegi ei näeks selle taga tumedat kuju. Kuju põrkub tagasi, tormab eskojast välja. Paari sammu järel saan ta juba trepil kätte.

«Pea kinni,» räägin ma, haarates põgenejal varrukast kinni. «Mis sina seal tegid?»

Panin lõõtsutab, natukese aja pärast küsib ta:

«Mind viiakse kaasa?»

«Kes see on, kes võib sind kaasa viia?»

«Kas annate minu ära?» Ja äkki lausub ta kolm korda hammaste plagisedes, ühel häälekõrgusel, nagu meeletu: «Ma ei taha ära minna, ei taha ära minna, ei taha ära minna...»

Ma ei hakanud talle meenutama, et alles päris hiljuti kavatses ta ise ära minna. On tõsi, et mineku ja mineku vahel on vahe. Nõrgamõistuslike laste kodusse ei olnud tal muidugi mingit tahtmist minna. Kuid nüüd ei olnud aega pikkadeks kõnelusteks. Ma talutasin Panini magamistuppa, kuid ta punnis vastu ja kordas:

«Minge sinna, minge sinna, muidu otsustatakse seal...»

«Kui sa seisid ukse taga, siis sa vististi kuulsid, mis rääkisid Jekaterina Ivanovna ja Vladimir Mihhailovitš.»

«Ma näppasin üleeile Jekaterina Ivanovnalt siidist pearäti ära, ta teab, ta mõtleb ümber... Minge sinna, minge sinna...»

Ma viin ta siiski magamistuppa, äratan Podsolnuškini ja küsin karmilt, miks ta rühma liikmed hulguvad mööda õue pärast signaali «magama». Siis tulen kabinetti tagasi. Siin on pinge jõudnud äärmise piirini. Kõik kõnelevad valjusti ning vihaselt ja näib, et üksteist nii väga enam ei kuulatagi. Jekaterina Ivanovna ja Vladimir Mihhailovitš vaatavad mulle pahaselt otsa — kuidas võisin ma sellisel hetkel ära minna? Ega ma ometi taha Paninist lahti saada?

«Palun vaiksemalt, kui võib,» räägin ma. «Kõrval

magavad lapsed. Nõnda siis, kui teie, Tatjana Vassiljevna, ja teie, Pjotr Andrejevitš, jääte oma arvamise juurde, siis otsustagu haridusosakond, kellel meist on õigus.»

Haridusosakonnas tegeleb sellega meie inspektor. Ma tean kindlasti, et Zimin teeb nõnda, nagu meie palume. Kuhugi ta poisikest ilmaaegu üle viima ei hakka. Jekaterina Ivanovna mõistab mind poolelt sõnalt ja hingab kergemalt. Kuid mul on tema vastu väike vimm, ja hiljem teda ning Vladimir Mihhailovitši koju saates (ma teen seda alati, kui oleme kauaks istuma jäänud) ütlen ma:

«Kuulge, Jekaterina Ivanovna: miks te mulle ei öelnud, et Panin teilt üleeile pearäti varastas?»

Ta jääb isegi seisma.

«Aga... aga kust teie seda teate?» küsib ta hämmastunult.

Vladimir Mihhailovitš on samuti imestunud. Ta köhatab ebamääraselt ja vaatab mulle kõõrdi otsa. On liiga pime, tal pole võimalik minu nägu näha, ja mina pean tunnistama — olen väga rahul, et sain nad mõlemad kohmetama panna.

Aga Jekaterina Ivanovnaga pole see esimene kord: pooltest talle teadaolevatest koerustest ta vaikib — nähtavasti hoiab lapsi minu eest!

... Teisel hommikul kohtan ma trepil Ljonja Petrovi. Ta sammub trepist üles, õpikute pamp käes.

«Semjon Afanasjevitš,» räägib ta nukralt, «millist lolli ma eile mängisin! Mulle räägitakse: «Rongis puruneb rongiõnnetuse ajal enamasti alati viimane vagun. Mis siin teha?» Ja mina ütlen: «Viimane vagun tuleb jätta jaama.» Pärast taipasin: jäta või ära jäta, ometi jääb ju mingi vagun viimaseks. Ja mind ei hakatud enam kuulamagi. Mida siis nüüd teha?»

Ma vaatan jõmpsika elavasse näkku, vaatan ta tarku, pisut viltu asetsevaid silmi — praegu peegeldub neis ehmatus ning nõutus, ja enam kui kunagi enne muudavad need silmad Ljonja jänesepojataoliseks. Aga kabinetis on mul pedoloogiliste uurimiste esialgsed tulemused, ning seal on protsentides ning murdarvudes kindlaks määratud kasvandik Leonid Petrovi eetilis-

emotsionaalse arengu kõrgus. Uurijate arvamuse järgi too hüperemotsionaalne subjekt asub alumisel reflektoorsel staadiumil — see teeb välja kõigest 35 protsenti normist.

Mõni päev hiljem käisin ma Leningradis. Kui Zimin oli mu ära kuulanud, kirus ta vaikselt läbi hammaste ja lubas, et Paninit kuhugi üle ei viida.

«Ja veel midagi, Aleksei Aleksandrovitš,» ütlesin ma. «Võite mind kohalt maha võtta, kuid enam ma neid lastekodusse sisse ei lase. Anton Semjonovitš ei lasknud — ja mina ei lase samuti. Nad hävitavad ühe tunniga selle, mida meie saavutame mitme kuuga. Olen kurjategija, kui ma uuesti lasen laste üle irvitada.»

«Uskuge, Semjon Afanasjevitš, jõuab järg ka nende kätte. Ja see aeg pole enam mägede taga... Noh, ja Panini kohta ei hakkagi ma teilt aru pärima. Ma tean, et nad lastest midagi ei tea.»

Ma sõitsin koju jahtumata, välja elamata vihaga südames. Ma kirusin ennast selle eest, et olin taganenud, selle eest, et olin üldse lubanud neil üle meie maja läve astuda.

Noorpõlves tegid nad mulle nalja, need pedoloogid. Mind ajasid naerma nende küsimused ja «testid», nende valged kitlid, kogu pidulikkus, millega nad ümbritsesid oma ebateaduslikke uurimusi. «Ennäe, kus sooritavad püha toimingut!» mõtlesin ma. Ent kui ma hakkasin ise töötama lastekasvatuse alal ja laste eest vastutama, mõistsin ma, et see ei ole naljakas, vaid on hirmus, lihtsalt öeldes — ohtlik. Ma tean häid ja andekaid inimesi, kelle elu pedoloogid ära rikkusid, tunnistades nad lapsepõlves oma totrate uurimiste põhjal mahajäänuiks. See nõrgamõistuslikkuse, defektiivsuse häbimärk saatis poisse ning noorukeid pikki aastaid.

Anton Semjonovitš püüdis alati ausalt pedoloogilistest teooriatest jagu saada, kuid ta kõneles, et juba esimeste loetud ridade järel tal «veelduvad ajud» ja ta ei saa aru, mis see on: hullumeelse jampsimine, teadlik kahjurlikkus, kuratlik irvitus kogu meie ühiskonna üle või lihtne bioloogiline totrus. «Sa ainult

mõtle,» rääkis ta korduvalt, «millise määratu suure tähtsusega ülesanne: kasvatada miljoneid tulevasi inimesi — töölisi, insenere, arste, pedagooge. Ja lahendada sellist ülesannet nürimeelse posimise abil? Ei, see on kuritegu!»

Ma teadsin alati, et see on kuritegu. Kuid koloonias me olime Anton Semjonovitši kaitse all. Tal jätkus mehisust pedoloogide kõige suurema õitseaja ning ülevõimu ajal neile vastu hakata ja neid meile lihtsalt mitte sisse lasta. Nad kartsid temaga kohtuda isegi rahvahariduse komissariaadi koridorides, sest nad teadsid, et ta on nende vihaseim vaenlane.

Milleks siis mina nad sisse lasksin? Võib-olla kartsin, et mind kohalt vallandatakse? Muidugi mitte. Võib-olla seepärast, et Sofja Mihhailovna oli nad sisse lasknud ja oli piinlik võõraste inimeste juuresolekul tema otsust ära muuta? Ma austasin väga Sofja Mihhailovnat, mäletasin hästi, et ta mind väga palju abistas. Kuid Anton Semjonovitši ei peatanud ilmaski mingi väline piinlikkus. Ta poleks häbenenud ära muuta ükskõik millist otsust, kui ta oleks arvanud ainult endal õiguse olevat. Kuidas see ka oli, mina lasksin nad sisse — ja seda ma endale ei andesta. Kuigi nad olid meil kõigest ööpäeva, kuid Sanja ärevus, Steklovi ehmatus, Panini hüsteerika, Ljonja kurvastus sellest, et ta aru ei saanud, et rongis mingi vagun on alati viimane — see kõik on minu südametunnistusel, selles olen süüdi ainult mina.

Ma astusin lastekodu poole raske südamega, süütunne eilsest õhtust aina kasvas. Ent milleks nüüd siis enam kahetseda seda, mis on tehtud? Tähtis on, et see edaspidi enam ei korduks.

«Sofja Mihhailovna,» ütlesin ma, «kui nad jälle tulevad, ärge laske sisse, hoolimata mis tahes pabereist. Kas mõistate?»

«Mõistan, Semjon Afanasjevitš. Teil on täiesti õigus,» vastas ta lihtsalt.

Panin vaatas mind uuriva pilguga, kuid ei lausunud sõnagi. Temas ei olnud enam sugugi märgata seda erutust, mis oli vallanud teda tol ööl. Mul oli äärepealt raske uskuda, et see oli tema, kes oli endast väljas, kes

hingeldas, hambad suus plagisemas, kes aina kordas: «Ma ei taha, ei taha ära minna!» Paistis, nagu oleks minu ees jälle endine Panin, kõige suhtes ükskõikne, nagu kaetud mingi umbse ning tiheda kestaga. Kuid kas annab mulda pandud seeme kohe võrse? Või kas ei olnud võrseks näiteks see lühike kõnelus:

«Semjon Afanasjevitš, te ärge laske mind üksinda linna. Nii kui ma turule lähen, nii kui ma midagi ripakil näen, ei suuda ma ennast valitseda.»

«Kuidas — ripakil? Keegi on selle teinud, selle kallal vaeva näinud, kuidas saab see olla ripakil?»

«Ei, teie ärge laske mind üksinda linna,» kordab ta visalt.

46

Lahendus

Oli õhtu umbes kella viie ajal ning kirjakandja tõi ära meie posti. Tavaliselt haarasid selle poisid, vaatasid käigupeal läbi ajalehed ja tulid minu juurde kõige värskemate uudistega. Nii lugesid nad kord «Leninskije Iskrõst», et on korraldatud võistlus parima laagrija laste mänguväljaku koka nimele, ning läksid kõik põlema: küll oleks tore, kui meie Antonina Grigorjevna saaks esimese koha! Kuid kahjuks selgus, et võistlus lastekodude kokkadesse ei puutu.

Teine kord lugesid poisid lehest Gorki kirja.

«Ma pöördun teie poole,» kirjutas Aleksei Maksimovitš, «ajalehe «Pionerskaja Pravda» ja isiklikult enda poolt. On otsustatud organiseerida eriline lasteraamatute kirjastus. On vaja teada: mida te loete? Millised raamatud meeldivad teile? Milliseid raamatuid tahaksite lugeda? Vastake lihtsalt, siiralt, midagi välja mõtlemata, tegemata ennast targemaks, kui teie tõepoolest olete. Te olete niigi üsna nupukad.»

Petja kirjutas viivitamatult kirja, milles palus kirjastada raamat elust Kuu peal. Pärast seda jäi talle kauaks ajaks külge hüüdnimi «Nupukas».

Kui mõni poistest ei lugenud ajalehte, ei antud talle asu värssidega samast «Leninskije Iskrõst»:

Ka meie laste hulgas poisse silmad,
kes kuuluks nagu hoopis teise ilma.
Sa küsi neilt Kuzbassist, Dneprostroist,
on vastuseks: Ei tunne üht, ei teist.
Magnitogorsk, Kuznetsk? Ei ole kuulnud varem,
meid enam ärge tülitage parem!

Aga nüüd jooksid nad minu juurde kisaga: «Vaadake, Semjon Afanasjevitš, vaadake ruttu!»

Minu poole sirutati korraga mitu kätt ajalehtedega. Ma ei saanud kohe aru, milles oli asi. Nõukogude Liitu oli sõitnud Edouard Herriot? Noh, ja mis siis? Ahaa, ennäe, milles on asi: Harkovi lähedal külastas Herriot Dzeržinski-nimelist laste töökommuuni. «Ta tutvus tähelepanelikult kommunaaride, endiste kodutute ja alaealiste kurjategijate eluga,» lugesin ma. «Ta oli üllatatud puhtusest ning korrast kommuunis, lillede ja puhta õhu küllusest.»

Kümme korda järjest lugesin ma need napid read ikka ja jälle üle, nagu oleksin lootnud neist välja lugeda rohkem — kas või ühe üksikasja, kas või ühe nime. «Üllatatud puhtusest ning korrast kommuunis, lillede ja puhta õhu küllusest.» Jah, see üllatas ja hämmastas kõiki, kes seal käisid, kuid mitte igaüks ei osanud tõeliselt aru saada, mis oli toimunud Dzeržinski-nimelises kommuunis: kuidas lapsed muutusid uuesti lasteks, kuidas kodutute noorte jõuk oli leidnud õnneliku kodu . . .

Need üksikud read kommuunist olid mulle tervituseks kaugelt, nagu oleksin ma saanud kirja sõbralt. Ma ei olnud kunagi unustanud oma kodu, olin alati mäletanud kommuuni, kuid tol päeval ei saanud ma kuni hilisööni millestki muust mõelda. Ja kuidas oleksin ma tahtnud olla seal! Kas või mõneks tunniks, vaadata kõiki, suruda Anton Semjonovitši kätt — ja tulla siis tagasi koju, Berjozovajasse. Ja veel kaua pärast öörahusignaali meenutasime me koos Galjaga igasuguseid juhtumisi.

«Aga kas mäletad, kuidas tuli kommuuni Vanja Galtšenko?»

«No kuidas siis! Vihm, pori. On komandöride nõu-

kogu koosolek, kuid Begunok käib ühtelugu tänaval, ootab. Nad olid linnas tutvunud ja Begunok oli talle lubanud, et ta vastu võetakse.»

«Aga kas mäletad, mis ta rääkis oma vanemaist? Tuli välja, et tal oli nii võõrasisa kui ka võõrasema . . .»

«Aga kas sa mäletad, kuidas Misjak lõhkus klaasi ja . . .»

Ja siis kostis just nagu meie kõneluse jätkuks: klirr! kõll! — klaasi kõlin, kellegi hädakisa ja siis selgesti:

«Võta kinni! Koridoris!!»

Ma hüppasin trepile. Siin tunglesid juba kärast äratatud poisid.

«Kas võtsite kinni? Kus? Kes?» kuuldus igast küljest.

Ja peaaegu samal ajal hõigati putkast:

«Käes! Toome sisse!»

Tihedast sügispimedusest kerkisid esile Aleksei Savvitš ja Steklov-vanem, nende vahel paistis ähmaselt mingi ebamäärane kuju.

«Räägitakse, et vana tuttav,» ütles Aleksei Savvitš, lükates kinnipüütut kergelt minu poole.

Ma võtsin ta õlgadest kinni, vaatasin talle otsa, kuid ei saanud kohe aru, kus ma olin seda nägu näinud. Ja äkki karjatasid kaks häält korraga:

«See on ju Jurka!»

«Vaadake, Narõškin!»

See oli tõepoolest Narõškin. See oli tema surmani ehmunud, virildunud ja kahvatu, porikorraga kaetud nägu, kitsad pilusilmad.

«Suure vaevaga saime kätte!» seletas Steklov veel lõõtsutades.

«Kui ta poleks komistanud langetatud kase vastu, — teate, teisel pool teed? — ei oleks me kätte saanudki,» kinnitas Aleksei Savvitš, pühkides õhetavat nägu. «Kuid teine kaduski. Neid oli ju kaks.»

Äkki Narõškin rabeles mu käest lahti, kuid kinni pidada teda ei tulnud — ta hakkas oigama, kiristas hambaid ja istus maha.

«Ma ei saa ikkagi aru, kuidas see kõik juhtus.»

Poisid hakkasid üksteise võidu jutustama.

Kesköö paiku oli läinud Aleksei Savvitš, korrapidaja-kasvataja, sööklast lastekodu poole ning Sergei Steklov, valverühma komandör, oli istunud alumise korruse aknal. Äkki kõlas ülal magamistoas kisa: «Hoia kinni! Püüa!» — ja keegi sööstis ülepeakaela trepist alla. Sergei sirutas käed laiali, kuid põgeneja lõi ta jooksul jalust maha ja hüppas aknast välja. Siin tõkes-

tas ta tee Aleksei Savvitš, kuid kõrvalt hüppas keegi juurde ja lõi Aleksei Savvitšile kepiga tugevasti vastu õlga (tahtis nähtavasti pähe lüüa, kuid lõi mööda) ja kihutas peatamatult esimese kannul parki. Aleksei Savvitš sööstis neile järele, Sergei jooksis tast mööda. Nad jooksid pimedas, teed leidmata, juba peaaegu lootmata kutsumata külalisi tabada. «See tuli, teate, otsimisägedusest,» seletas Aleksei Savvitš. Kuid siis kostis eespool raksatus, kukkumise tümin, ja Steklov peaaegu komistas mahakukkunule. Kohale jõudis ka Aleksei Savvitš ning nad viisid vangisattunu lastekodusse. Too lonkas, komistas, punnis vastu — miski ei aidanud.

Ja nüüd istub ta siis maas, kiristab valu pärast hambaid ja hoiab mõlema käega jalga kinni. Nähtavasti on ta selle tugevasti ära löönud.

«Ennäe mul kuradit! Varastama tuli! Varastama tükkis!» käratsetakse ümberringi. «Mis tast vahtida! Vastu hambaid anda! Vaata, mis välja mõtles — kuhu on vargile tulnud!»

«Sind lasti heaga ära minna,» kuulen ma Pavluša Steklovi arukat, pikatoimset juttu, «aga mis sina teed?!»

«Pidage!» ütles äkki Aleksei Savvitš, kummardunud Narõškini kohale. «Siin on midagi kleepuvat — tal on jalg verine.»

«Mis me temaga jändame!» hüüdis Korol vastikustundega. «Käigu ta kuu peale!»

«Kuidas tahad, Korol, kuid ta jalg tuleb kinni siduda,» lausus Aleksei Savvitš rahulikult vastu.

Uus pahameelekisa katkestas teda poole sõna pealt. Keegi ei tahtnud kuuldagi mingisugusest heatahtlikkusest.

«Noh, Sergei, aita,» korraldasin ma. «Võta tal kaenla alt kinni.»

Kui ettevaatlikult ma ka Narõškinil jalgadest kinni võtsin, valu oli nähtavasti suur — ta nuuksatas, kuid vaikis siis kohe ehmunult. Küllap tal oli tahtmine muutuda võimalikult väikeseks ja vähemärgatavaks.

«Kas mitte luumurd?...» mõtles murelikult ja valjusti Aleksei Savvitš.

«Tal tuleks kõik kondid murda!» urises keegi.

«Hea küll, aitab juba,» vaigistas Sergei.

Ja me kandsime sissekukkunud riisuja meie haiglasse — väikesesse tuppa hoovimajas, mis oli alati tühi: haige olla ei soovinud meil keegi.

Me panime Narõškini voodisse ja siin, kus teda ei ümbritsenud enam vihased poisid, ohkas ta sügavasti, nagu ohkavad lapsed pärast pikaajalist nuttu, ja ütles aralt:

«Valus on...»

Ma proovisin ettevaatlikult ta jalga kergelt painutada, kuid vastuseks sellele kostis ebainimlik röögatus.

«Vist luumurre. Kirurgi on vaja, ja nii ruttu kui võimalik. Praegu paneme ta rahulikult lamama, kuid niipea kui valgeks läheb, tuleb saata Popovi järele,» ütles ärevalt Aleksei Savvitš.

«Saadame,» vastasin mina. «Sergei, sa palu siia Galina Konstantinovna. Peame pisut aru.»

Narõškin lamas meie ees, vaatas kord ühele, kord teisele otsa, ise sinakaskahvatu, hirmunud, äärepealt minestusse langemas.

«Oi, Semjon Afanasjevitš, ärge minge ära!» ütles ta anuvalt, kui ma ukse poole läksin.

«Lama. Midagi sinuga ei juhtu, said aru? Ka Galina Konstantinovna jääb siia.»

Meie Sergeiga väljusime. Trepi juures on ikka veel poistejõuk — kära, kõnekõmin, lastekodus ei maga vist keegi.

«Kas te virutasite talle?» küsib keegi lootusrikkal häälel Steklovilt.

«Oled ogaraks läinud või?»

«Mis ta siis lõugab?»

«Murdis jala, sellepärast lõugabki.»

«Aaa!» venitab Sergeid kõnetanud poiss pettunult.

Ma käskisin kõiki viivitamatult magamistubadesse laiali minna. Ent sel ööl magati halvasti. Vara hommikul vahetas Narõškini juurest Galja välja Jekaterina Ivanovna, kuna Žukov läks kirurgi järele, kes elas meie läheduses.

Kirurgiga oli meil tulnud tutvuda juba ammu. Kord oli Koršunovil kalaluu kurku läinud — seda kätte

saada oli võimatu, sest Koršunov viskles siia-sinna, raputas pead ja väsimusest täiesti nõrkenud Galja koos Koroli ja Stekloviga viisid ta Jevgeni Nikolajevitš Popovi juurde. Nagu meie poisid seletasid, oli doktor sundinud Koršunovi ainult suud avama ja sealt korrapealt luu välja tõmmanud, nagu oleks see talle ise kätte hüpanud.

Kuid nüüd tuli meil teda lastekodusse kutsuda ja pealegi nii varasel tunnil. Äkki ei ole tal võimalik tulla? Kuid Narõškinil oli halb. Kogu öö otsa ta vaevles, oigas ega saanud hetkekski silmi kinni.

Jevgeni Nikolajevitš tuli ja tõstis kulmud kõrgele, kui aru sai, et meil oli olnud vähe lootust ta tulekusse:

«Kus te olete siis näinud arsti, kes ei tuleks sinna, kus teda haige ootab? On andeksandmatu, et te ei saatnud minu järele öösel.»

Ta oli pikk paks mees, täiesti hall — isegi kulmud olid tal valged. Vasja Lobov, käterätik üle õla, pea kuklas (doktor oli peaaegu kaks korda temast pikem), saatis teda kätepesukausi juurde. Pesnud käed puhtaks, istus Jevgeni Nikolajevitš Narõškini juurde, vaikis hetke, vaatas poissi tähelepanelikult, siis pöördus meie poole:

«Miks on ta teil säärase välimusega?»

Välimus oli haletsemisväärne. Tõsi küll, särk oli jõutud ära vahetada, kuid väga kahtlase puhtusega püksisääre oli Galja lihtsalt lahti lõiganud ja Narõškin, kuigi pestud, ei sarnanenud põrmugi teiste poistega.

«Ta pole meie oma!» ei kannatanud Lobov välja ja kadus otsekohe, nagu oleks teda Jekaterina Ivanovna karm pilk põletanud.

«Pole teie oma?»

«Ta sattus tõepoolest... eksikombel... sattus siia eksikombel,» seletas kaunis ebakindlalt Jekaterina Ivanovna.

«Eksikombel? Hm... Nii-nii... Kas selle seadsite teie talle?» küsis Jevgeni Nikolajevitš, võttes ära lauakese, mis oli pandud Narõškini jalgade alla. «Galina Konstantinovna on teie spetsialist esmaabi alal? Targasti, õigesti tehtud... Ära karju, ära karju, palun. Ole mees. Nii, nii, nii...»

Tema sõrmed — jõulised, targad kirurgi sõrmed — liikusid kergelt. Osavalt, ilma peale vaatamata kompis ta jalga ja ajas meiega rahulikult juttu.

«No mis seal siis ikka...»

Me ei jõudnud aru saada, mis juhtus: arsti välkkiire, energiline liigutus, Narõškini meeleheitlik kisa — ja uuesti Jevgeni Nikolajevitši rahulik hääl:

«Ongi paigale pandud. Kõik on korras. Lamad veel päeva või kaks, siis hakkad vähehaaval käima. Aga kriimustused on tühised, näete, on juba tahenenud.»

«... Kodutud, ütlete?» küsis ta minult veidi aega hiljem. «Ja too, kes minu järel käis, on ka kodutu? Ja too seal samuti? Miski nagu ei klapi, kas teate... Aga nihestatud jalaga on eksikombel? Mis tähendab «eksikombel», kui see ei ole saladus?... Ahaa, vaat kuidas on lood. Nojah... Väga, väga huvitav!»

Jõudis kätte tundide alguse aeg. Jekaterina Ivanovnal tuli minna oma gruppi. Narõškin haaras tast kinni:

«Ma ei jää üksinda! Nad peksavad mu surnuks!»

«Keegi ei puuduta sind, kinnitan sulle,» rahustas Jekaterina Ivanovna.

Kuid Narõškin sulges hirmust isegi silmad ja vangutas ainult oma rusket sassis pead. Ei, ei, miski hinna eest ei jää ta üksinda!

«Laske ma istun uuesti ta juures,» ütles Galja. «Kas tahad, Kostik, Narõškini juurde tulla?»

Kostik ja Leena tatsutasid juba ammu haiglatoa läheduses, püüdes uksest sisse vaadata. Selge, et nad tahtsid vaadata, kes oli selle madina põhjuseks, kelle pärast käratsevad poisid, keda ravis see määratu suur hall doktor. Otsustasimegi nõnda teha. Galja koos lastega läks Narõškini juurde, mina — kooli, kus ma päev päeva kõrval tundides istusin, vaatasin, kuulasin ja õppisin.

«Möödunud korral me hakkasime rääkima sellest, mida nimetatakse ringjooneks, eks olnud nõnda?» Vladimir Mihhailovitš seisab laua juures ning silmitseb tähelepanelikult klassi. «Ja teie, Repin, püüdsite anda selle definitsiooni. Korrake seda, palun.»

Repin tõuseb püsti ja lausub selgesti:

«Ringjoon — see on joon, mille kõik punktid on võrdsel kaugusel ühest punktist.»

«Võrdsel kaugusel ühest punktist . . .» kordab Vladimir Mihhailovitš ja joonestab tahvlile kaare. «Vaadake, siin on joon, mille kõik punktid on võrdsel kaugusel ühest punktist — järelikult on see ringjoon?»

Repin närib huult, ja enne kui ta saab sõnagi lausuda, ütleb Korol oma kohalt mitte just eriti kindlalt, kuid selle eest valjusti:

«Igast küljest kinnine!»

«Oodake, Mitja. Kuidas siis on, Andrei?»

«Ringjoon,» lausub Repin kiretult, «see on kinnine joon, mille kõik punktid on võrdses kauguses ühest punktist.»

Koroli poole ta ei vaata, kuid sõnale «kinnine» langetab ta ilmselt mitte kahemõttelise rõhu: kas said nüüd!

Vladimir Mihhailovitš võtab laualt musta kera. Kriidiga joonistab ta kerale kinnise lainelise kõverjoone.

«Kuidas te arvate,» pöördub ta poiste poole, «kas on kõik punktid sellel kõveral võrdsel kaugusel kera tsentrumist? Jah, on võrdsel kaugusel. Tähendab, see on ringjoon?»

Kõik näevad, et definitsioonis on veel üks lünk. Poiste nägude, nende keskendatud pilkude ning kortsukistud laupade järgi ma mõistan, et siin ei ole niivõrd tähtis definitsiooni leidmine, tähtis on tööprotsess ise. Nad mõtlevad, otsivad, ma otse näen, kuidas ajud pöörlevad puuduva sõna — «tasapinnaline» — otsingul. Kuid see sõna jääb lausumata: klassi uks avaneb, lävel on — Kostik.

Kolmandale korrusele — koolikorrusele — on Kostikule ja Leenale valjusti keelatud tulla. Kostik teab seda ega näita ennast siin kunagi, sellest keelust astus ta nüüd üle esmakordselt. Kõigi pead on pöördud ukse poole, sekundiks oleme kõik tardunud ja imestunud.

«Kas Korol on siin?» küsib Kostik valjusti. «Kuule, Korol!»

Kellegi käsi haarab Kostiku selja tagant kinni, koridorist kostab Galja kohkunud sosin:

«Kostik, oled sa hulluks läinud! Kes sind lubas?»

«Oi, ema, oota!» kisab Kostik juba üle terve koridori: «Korol, kuule, see oli Narõškin, kes fanfaari ära viis! Ta ise ütles!»

47

Õhtusel tunnil

«Ah sind, midagi targemat sa ka ei osanud!» kuulsin ma juba ukse tagant ja nägin haiglatuppa sisse vaadates Glebovit, kes oli toonud Narõškinile süüa.

Narõškin pööras näo süngelt seina poole ning ei vastanud.

«Kas kuulsite, Semjon Afanasjevitš?» kõneleb Glebov mulle, kui me uksel kohtume. «See fanfaar ikka! Ja mis meil seepärast kõik oli, mis me kõik ära mõtlesime! Ja Korol pidi süü enda peale võtma. Vaat kus on ikka häbematu krants, see Narõškin! Aga mis sa sihukeselt ikka nõuad . . .»

Glebovi nägu ja hääl väljendavad teadvust enda väärikusest ja piiritut põlgust Narõškini vastu.

«Kas teate, Semjon Afanasjevitš,» jätkab ta pilkavalt voodi poole noogutades, «kui ma sisse tulen, jõllitab ta tigedalt silmi — noh, ehtne Timofei! Tema tola mõtles, et ma tulin teda peksma. «Ma tõin sulle,» ütlesin ma, «kapsasuppi, sa igavene tolvan! Ja kohe toon sulle teise roa.» Tema aga muudkui kardab. Aru pole tal põrmugi!»

Razumov käib säravana ringi.

«Kas näed! Ma ju ütlesin!» kordab ta kõigile ning igaühele eraldi.

Korol ei lasku selgitamisteni. Nagu ei oleks üldse midagi juhtunud, nagu ei oleks üldse olnud kogu seda lugu fanfaariga, mis lasus nagu kivi kõigi südameil, ja nagu ei oleks see kivi praegu just tema õlgadelt maha langenud.

«Oled ikka sina ka veidrik, Korol,» lausub mõtlikult Korobotškin. «Milleks oli sul tarvis ennast laimata! Nagunii keegi sind ju ei uskunud.»

«Jäta mind rahule! Ära tüütab juba!» vastab Korol

järsult, vidutades kollaseid silmi. «Teadagi, miks: et Volodka kallal ei noritaks.»

Temast tuleb aru saada nii. Volodka on nõrk. Mina olen tugev. Mulle ei tee see midagi. Ja kõik. Ei soovi sellele enam mõelda.

Narõškin oli veel rohkem rõhutud kui enne. Ta ei kahelnudki selles, et me kõigest juba ammu teadsime. Ega ta ei tunnistanudki üles, tuli lihtsalt niisama jutu sees välja.

«Eelmisel korral,» ütles ta Galjale, «kukkusin ma samuti. Siis kui sööklast välja hüppasin. Aga jalg jäi seekord terveks. Siis oli käega . . .»

Galja ei lubanud endale ei imestada ega lausuda: «Ah, vaata, milles oli asi!»

«Kas siis, kui sa fanfaari ära viisid?» küsis ta otse-teed.

«Nojah siis,» vastas Narõškin, olles kindel, et see on kõigile ammu teada.

Ja niisiis Kostik sammub minutitki kaotamata kolmandale korrusele, avab ühe ukse teise järel («Oi, Jekaterina Ivanovna, ma ei tulnud teie juurde! Oi, tädi Sofja, ütelge, kus on Korol!») ja saab lõpuks kätte viienda grupi, kus juba kutsub esile tõelise segaduse . . .

Nüüd saab Narõškin aru, et ta ei osanud suud pidada. Ja kahetseb seda. Ning samal ajal tunneb, et see oli hea, et ta ütles. Ta ei saa suurt aru, milleks miski hea on, kuid üks on talle selge: poisid on leebemaks muutunud. Talle ei ole vist küll veel andeks antud, aga kuidagi kergem on hingata ega ole enam nii jube. Ta ei hoia nii takjana kinni Galjast või Jekaterina Ivanovnast, kartes jääda üksinda. Ta lamab, enamasti nägu seina poole pööratud, vaikib, mõtleb.

Õhtul, pärast öörahusignaali, kui kogu maja jääb vaikseks ja ainult poisid valvekorrarühmast mööda poolpimedat koridori käivad ning mõnikord harva õues või pargis üksteist summutatud häälel hõikavad, kogunevad õpetajad minu kabinetti.

Me koguneme järjekindlalt, kas või lühikeseks ajaks — jutustame üksteisele, kuidas möödus päev, teeme kokkuvõtteid: mis oli raske, kas ei hakanud kel-

legi mõte kinni mingist tähtsast, mille olime unustanud, mida me ei olnud varem märganud.

«Nõnda siis on epopöa fanfaariga lõppenud,» lausub Jekaterina Ivanovna vihikuid lehitsedes.

«Õnnelik lõpp. Ja Korol on tubli poiss — kannatas auga proovi välja,» vastab selle peale Sofja Mihhailovna.

«Korol on tõesti tubli poiss,» räägib Vladimir Mihhailovitš mõtlikult. «See nooruk meeldib mulle väga.»

«Aga kuidas on sel noorukil lood aritmeetikaga?» küsib Jekaterina Ivanovna.

«Ta oskab mõtelda. See on kõige tähtsam.»

«Mulle näib, et ta mõtleb hüppeliselt,» vaidleb Jekaterina Ivanovna vastu. «Kuidas teile seda öelda . . . ta ei oska lõpuni mõtelda, peatub poolel teel. Nõnda on olnud mitu korda: alustab ülesannet õigesti, loogiliselt, kuid kuskil keskel jääb toppama — ja ongi lõpp!»

«Juhtub ka nõnda. Kuid see on aja küsimus. Võimed on olemas, ja tuleb ka vilumus, areneb välja mõistuse distsipliin. Viiendas grupis on üldse palju andekaid lapsi . . . kuigi nad on sattunud raskestikasvatatavate laste kodusse,» lõpetab Vladimir Mihhailovitš humoorikalt.

«Ja neid peeti defektiivseteks,» lausub juba päris sapiselt Aleksei Savvitš, heasüdamlik ning tõsine inimene, keda ma ei pidanud üldse võimeliseks õelusi ütlema.

«Just nimelt — defektiivseteks!» muigab Vladimir Mihhailovitš. «Te teate, et näiteks Repinil on lihtsalt matemaatiku pea. Ta mõtleb suurepäraselt, ja kummaline küll, ei ole nende aastate jooksul oma teadmisi kaotanud.»

«Repin . . . jaa-jaa . . . Tema teeb mind kõige rohkem rahutuks,» ütleb Aleksei Savvitš, segadest ahjus süsi.

«Kõige rohkem,» nõustub Sofja Mihhailovna. «Tema, Kolõškin ja kogu nende rühm. Ma ei räägi sellest esimest korda. Kardan, et oleme selle asjaga andeksandmatult venitanud, Semjon Afanasjevitš. Neid tuleb lahutada. Repin üle viia või nad kõik ära jaotada teiste rühmade vahel.»

«Andestage, ma tunnen poisse veel vähe,» segab

vahele Nikolai Ivanovitš, «kuid kelle juurde sa viid Repini? Mulle paistab, et ta muutub igal pool peremeheks.»

«Jah, muidugi, võimukas iseloom,» nõustub Vladimir Mihhailovitš.

«Oh, ärge ütelge!» naerab Aleksei Savvitš. «Tahaksin näha, kuidas ta valitseks Podsolnuškini või Steklovi juures. Kuid Steklovil on väikesed poisid, seal ei oleks ju tema koht.»

«Tähendab, et üle viia?» küsin mina.

Esmakordselt ütlen selle küsimuse valjusti, kuid see istub juba ammu nagu nael minu peas.

«Üle viia, Semjon Afanasjevitš!» vastab kõigi eest Jekaterina Ivanovna. «Ma jälgin juba ammu Kolõškinit. Ilma Repinita on ta hoopis teine poiss. Ta tunneb ennast teisena. Lubage, ma loen teile midagi.»

Ta otsib vihikute hulgas. Me ootame uudishimulikult. Jekaterina Ivanovna töötab teises vahetuses kolmandas grupis, kus õpib Kolõškin — tal on võimalus poissi jälgida.

Jekaterina Ivanovnal on käes paberileht. Juba eemalt on näha, kui palju on sellel tindiplekke.

«Näete,» räägib ta, «Kolõškin kirjutas eile kirjandi. See on muidugi väga kehvalt kirjutatud. Muidugi abitu. Ei ainustki koma. Kui rangelt võtta, siis see pole õieti veel kirjand. Kuid asi pole selles. Kuulake!»

Aleksei Savvitš unustab ahju. Nikolai Ivanovitš nihutab end oma tooliga ligemale. Galja on toetanud oma põsed peopesadele ja vaatab silmi pilgutamata Jekaterina Ivanovnale otsa. Aga too loeb pikkamööda, ilmekalt, otsekui punase pliiatsiga õhus kohale asetades Kolõškinile veel alistumatuid komasid:

Kuidas me korjasime seeni

Me tõusime vara ja läksime. Ma tean siin kõiki seente kohti. Pärispuravikke muidugi ei ole, kuid selle eest kasepuravikke ja haavapuravikke on. Tuli veel keegi meie poistest, kes — seda ma ei ütle. Ta tuli üksi, aga kui ma juurde läksin, karjus ta: «Kuhu sa ronid,

siin on minu koht!» Ma läksin ära ja korjasin temast rohkem, kuigi ma kõigile kohti näitasin, polnud kellegi peale kade. Meie tõime palju seeni. Antonina Grigorjevna praadis meile lõunaks. Aga t a l l e ütles Antonina Grigorjevna: «Oh sind, pooled on mittesöödavad!»

Jekaterina Ivanovna jääb vait. Meie naerame, kuid ta lausub tõsiselt:

«Aga siiski on see hea kirjand.»

«Poisis on midagi. Ma vaatlen teda samuti juba ammu,» kõneleb Aleksei Savvitš. «See pole nii lihtne, nagu paistab. Hakkad sa temaga rääkima, ta vastab kaudselt, põiklevalt. Nagu kardaks öelda midagi liigset. Mulle näib, Semjon Afanasjevitš, et meil pole enam õigust neid edaspidi endi hooleks jätta. Siin tuleb hästi mõelda.»

. . . Saadan Vladimir Mihhailovitši koju ja pöördun tagasi, astudes vihmast poriseks muutunud teel. Ja siin ongi Antonina Grigorjevna majake. Jekaterina Ivanovna aken on alles valge. Astun lähemale. Aken on avatud, kuigi õhtu on jahe, sügisene. Jekaterina Ivanovna istub laua taga, ma näen hästi tema tähelepanelikku, vihiku kohale kummardunud, lambist valgustatud nägu.

«Mis te veel istute poole öö ajal?» küsin mina. «Aeg on magada!»

«Kes seal on? Ah, see olete teie, Semjon Afanasjevitš. No ei, mul pole veel niipea võimalik magama minna. Homme tuleb mul seletada vahet väljenduste «kuivõrd» ja «kui palju» vahel — see on, kas teate, alati väga raske.»

«Head ööd teile!»

«Tänan, teile samuti!»

Astun edasi. Juba paistavad ka meie lastekodu harvad öised tuled.

Mitmendat aastat õpetab Jekaterina Ivanovna? Küllap vist juba paarkümmend aastat. Mitmendat korda seletab ta vahet väljenduste «kuivõrd» ja «kui palju» vahel? Aga istub, valmistab ette, just nagu oma elu esimeseks õppetunniks . . .

Mida edasi, seda raskem

Kummaline lugu. Ligemale kümme kuud on möödunud sellest ajast, kui ma siia sõitsin. Esimestel kuudel magasime meie, kasvatajad, öösiti halvasti, me elasime vaimsete ning hingeliste jõudude alalises pinges. Meie ees oli laostunud lastekodu, olid niinimetatud raskestikasvatatavad lapsed. Päev päeva kõrval lõime me uut, tervet ning arukat elukorda — ja ebatavaliselt ruttu hakkasid lapsed lähenema normaalsele olukorrale. Jah, esimestel aegadel mind otse kohutas see kiirus ning kergus, millega poisid omandasid normaalse hingelise laadi. Ma ei usaldanud esimesi distsipliini ja tasakaalukuse tunnuseid. Umbusaldusega jälgisin ma seltsimehelikku toimingut, «meid» «mina» asemel. Kui lastekodus lakkas asjade kadumine, ootasin ma iga silmapilk, et kuulen jälle uuest kadumisest, uuest kaklusest, uuest põgenemisest. Ent lõpuks veendusin ma uuesti — mitmes kord juba, kuid nüüd oma enda kogemuste varal —, et inimene, kes on asetatud inimlikesse tingimustesse, käitubki loomulikult, ja loomulik — see tähendab: nagu inimene, aga mitte nagu loom.

Kui inimesest lugu pidada ja temalt nõuda, kui inimeses alati näha inimlikku, ning kogu elukorraga, iga päeva ning tunniga kasvatada temas nimelt inimlikku, siis ei jää tulemata ka selle vili.

Kurjažis, Gorki-nimelises koloonias, hiljem Dzeržinski-nimelises koloonias tuli Anton Semjonovitšil muidugi kulutada palju vaeva, aega ja jõudu, et teha lõpp mitmesugustele «mineviku iganditele», nagu siis kõneldi, kuid need olidki juba ainult igandid, viimsed järelkajad vanadest harjumustest, mis ei leidnud pinda ega tuge kollektiivi kooskõlastatud, sihiteadlikus elus. Ja see kõik oli ju toimunud aastaid tagasi ning materjalgi oli Anton Semjonovitšil hoopis raskem ja järeleandmatum — kuueteistkümne-, kaheksateistkümneaastased noormehed, soliidse tänava-, vahel koguni kriminaalse minevikuga.

Aga minul on siin lapsed: vanemad poisid on neljateistkümne aastased — need on lihtsalt orvud, perekonnata jäänud lapsed. Mitte kõik pole olnud isegi tõelised kodutudki, ja kui keegi on veetnud tänaval aasta või kaks, siis on see juba suur staaž. Ja ei ühtki sellist Semjon Karabani, nagu olin mina 1920. aastal — ja minu ning teiste esimeste gorkilastega sai ju Anton Semjonovitš alles päevi näha! Paljud olid sattunud Berjozovaja Poljanasse, meie raskestikasvatatavate laste kodusse pedoloogide armust, kes ebatavalise kergusega võisid lapse või nooruki kuulutada vaimselt mahajäänuks, arenematuks, defektiivseks. Kuid suur enamus neist «mahajäänuist» ja «defektiivseist» osutusid kontrollimisel harilikeks lasteks, võib-olla ainult närvilisemateks, nagu oli näiteks Koršunov, või jälle tasakaalutumateks, kodutust tunda saanuteks, nagu Glebov. Ja seepärast oli mul muidugi nendega sada korda kergem kui Anton Semjonovitšil omal ajal meiega.

Aga mis oli kõige tähtsam: aeg oli hoopis teine — lähenes 1934. aasta. Maa ajas end täies pikkuses sirgu ja astus julgete suurte sammudega edasi, ületades kõige järsemaid tõuse. Mitte näljane, kulaku ikke all olev küla ei ümbritsenud meie lastekodu — meie elasime üldiselt kollektiviseeritud rajoonis, lähedal linnale, mis kasvas ja ehitas, kus pulbitses tööst, loomingust ning lootusest tulvil elu.

Anton Semjonovitš oli alguses üksik ning mahajäetud kuskil kolkas, Poltaava mail. Ja kuigi noor vabariik juba oma esimestest sammudest peale hoolitses laste eest, eriti vanematest ilma jäänud laste eest, kas sain ma võrrelda neid aastaid ja oma tänast päeva? Mul ei tulnud ükselinke kulutada, ei tulnud kedagi veenda «ninarätiku vajalikkuses ja kasus», nagu oli kõnelnud kibeda irooniaga Anton Semjonovitš, mulle ei heidetud kaikaid kodaratesse, mind ei takistatud töötamast. Iga minu palve peale sain ma abi — ja mind abistati valmisolekuga, helde käega. Mis sellest rääkida — muidugi oli mul sada korda kergem kui kunagi Anton Semjonovitšil. Ja ometi tundsin ma, et töötamine muutus iga päevaga üha raskemaks ja raskemaks.

Jah, mida enam töö joonde läks, seda raskem mul oli. Tõepoolest: kui keegi poistest tülitses, varastas või

tegi midagi muud ebanormaalset — siis seisid sa sündinud fakti ees, sul tuli kohe teha otsus. Kuid nüüd lähevad päevad päevade järele. Koolitunnid vahelduvad tööga töökojas, töö — mänguga, lugemisega, naeru, laulu või jalutuskäiguga. Keegi ei põgenenud. Midagi ei varastatud. Mis siis, kas kõik on korras? Kas võib käed rüppe lasta? Aga ei! Siin alles kõik algabki. Ainult et nüüd on kõik palju keerulisem ja segasem.

«Nii kummaline kui see ongi, mul on nüüd hoopis raskem töötada,» kirjutasin ma Anton Semjonovitšile ning ta vastas mulle mälestusväärselt. «Normaalseid lapsi, lapsi, kes on viidud normaalsesse olukorda, on kõige raskem kasvatada. Neil on peenem loomus, keerulisemad vaimsed tarbed, sügavam kultuur, mitmekesisemad suhted. Nad ei nõua meilt laiu tahteakte ega silmatorkavaid emotsioone, vaid kõige keerulisemat taktikat. Võimatu on luua karakterit mingi erilise, ruttu mõjuavaldava võtte või meetodiga. Kuid sa pea meeles peamist: kui sa näed oma ees kasvandikku — poissi või tüdrukut —, sa pead projekteerima rohkem, kui silmale paistab.»

Siin oli iga sõna õige, iga sõna erutas ja sundis jälle uuesti mõtlema. Ma mõistsin muudki. Varem kartsin ma uppuda karakterite mitmekesisuses, mis mind ümbritses. Aga nüüd tabasin end sellelt, et ma tunnen rahulolu, et ma vähem teraselt kui enne silmitsen igaühte ja vähem mõtlen igaühest üksikult.

Kolõškin. Kas olen ma temast nagu kord ja kohus mõelnud? Tema karakterist, tema vaimsest palgest? Kolõškin oli kahetsemisväärseks plekiks meie elu taustal. Elu muutus meil iga päevaga üha selgemaks ja tervemaks, kuid see jõmpsikas oleks nagu kõrvuni vajunud mingisugusesse pimedusse, kuhu ei ole juurdepääsu, ning ükskõikne harjumus selle olukorraga näis teda täiesti rahuldavat. Või jälle see Repin. Repin ... Ma hakkasin teda unustama, sest et ta häiris mind vähem kui enne. Aga kes siis veel, kui mitte mina, pidi teadma, et meie töös ei ole minutitki, kus tohib unustada, rahuneda!

Mäletan Dzeržinski-nimelises kommuunis üht sellist juhtumit. Meile tuli uus kasvandik. Ta meeldis kohe

esimesest pilgust kõigile — nii poistele kui kasvatatele. Ta oli lõbus, sõbralik, kaheldamatult tark. Õppis väga hästi koolis ja töötas suurepäraselt tehases, kus kodunes nii ruttu ja hõlpsasti, nagu oleks ta eluaeg seisnud freespingi taga. Insenerid ei jõudnud teda ära kiita. Pedagoogid seadsid teda teistele eeskujuks. Ta oli viisakas, tähelepanelik vanemate vastu, tasakaalukas ja hea seltsimees.

«Too N on lihtsalt kuld!» ütles kord Anton Semjonovitši kabinetis keegi õpetajaist. «Tore noormees!»

Anton Semjonovitš vaatas tusaselt, vaikis esiteks ja lausus siis sõnad, mis sel hetkel näisid meile arusaamatud ja ootamatud. Ta ütles:

«N ostis tabaluku ja riputas selle oma kohvri ette. Kas teie ei ole märganud?»

Me vahetasime pilke.

«Väga, väga kahtlane on see teie tore nooruk,» jätkas Anton Semjonovitš. «Te mõelge, mida see tähendab: meie kollektiivis, meie tingimustes lukustada oma kohver. Kui palju kahtlust ja umbusku peab peituma selle õnneliku välimuse taga! Tihti tundub mulle nii: me ootame, kuni õpilane mõne teoga hakkama saab, ja alles siis asume teda kasvatama. Aga õpilane, kes ei ole millegagi hakkama saanud, meid ei huvita. Kuhu ta läheb, milline iseloom areneb selles näilises, välises korras, seda me ei tea ega oska teada saada. Tossike, kraapija, juhm, vedelvorst, tuulelipp, tuupija — kõik need jäävad väljaspoole meie pedagoogilist hoolitsust. Me lihtsalt ei märka nende olemasolu, ja mis peamine, nad ei tülita meid. Ja peale kõige muu me nagunii ei tea, mis nendega peale hakata. Kuid tegelikult just nimelt need iseloomud kasvavadki kõige sagedamini kahjutoovateks inimesteks, kaugeltki mitte alati vallatud või korrarikkujad!»

Mulle meenusid need Anton Semjonovitši sõnad ja ma mõtlesin: kelleks küll peaks kasvama Repin? Või Kolõškin?

Jah, kavandada — see on kõige raskem. Minu seltsimeestel on õigus: ei tohi rahulduda sellega, et Repin praegu distsipliini ei riku, et Kolõškin samuti pole pinnuks silmas. Ent kust küljest peale hakata?

Siin tuli mulle tahtmatult appi Narõškin.

Narõškin lahkus haiglatoast ühel kuldsel päeval oktoobri alguses. Oli tuuline ja külm, kuid vihmasadu oli viimaks ometi lakanud, ning selge pilvitu taevas aina helendas. Narõškin kõndis jalga pisut järel vedades mööda õue, istus keskendatult enda ette vaadates trepil.

On iseloomujooni, mida saab stantsida, iseloomujooni, mis luuakse elukorralduse abil, igapäevaste harjutustega, harjumusega. On iseloomujooni, mida võib arendada ainult peene filigraantööga — siin ei või olla mingit juttu stantsimisest, igaüks nõuab uut mõtet, uut lähenemist ja uut lahendust. Ma teadsin, et Narõškinile tuleb anda kõigepealt kuju: ta on ebamäärane, laialivalguv, tuleb mõista, millest ta mõtleb ja mida tahab.

Kommuunis anti uustulnukale alati aega ringi vaadata, harjuda. Keegi ei seganud teda käimast, vaatamast, esimestel päevadel ta ei töötanud ega õppinud. Siis määrati ta rühma ja rühmas anti talle šeff, vanem seltsimees, kes esialgu uustulnukat kõiges abistas. Kuid Narõškiniga ei olnud võimalik oodata, temale just ei tulnud anda aega ümbervaatamiseks. Ta saabus siia tagasihoidlikult väljendades mitte päris tavalist teed mööda ja tal ei tohtinud hoopiski tekkida arvamust, nagu siin kõik ainult mõtlevadki, kuidas asja nii seada, et Juri Narõškin jääks Berjozovaja Poljanasse.

Õu oli tühi — kes oli töökojas, kes koolis. Ma istusin ta kõrvale trepiastmele.

«Noh, kas oled juba terve?»

«Valutab veel pisut...» vastas ta vaikselt, vaadates tursunud laugude alt mulle kõrvalt otsa.

«Mis sinuga nüüd siis teha?» ütlesin ma mõtlikult. «Kas siia jätta või miilitsasse viia?»

Ta kitsad silmad avanesid pärani. Ta vaatas jahmunult mulle otsa ega vastanud.

Me vaikisime.

«Tule õhtul minu juurde kabinetti,» ütlesin ma püsti tõustes. «Seal otsustame.»

Pärast õppetunde tuli minu juurde Žukov:

«Semjon Afanasjevitš, Narõškin palus mind teie käest küsida: kas ta ei võiks meie juurde jääda?»

«Aga kuidas sina arvad?»

«Noh, Semjon Afanasjevitš, kas me ta tõesti välja ajame?»

«Kutsume kokku nõukogu.»

49

Mis teha Narõškiniga?

Meil kommuunis oli Anton Semjonovitši kabinet alaliseks tähelepanu- ja külgetõmbekeskuseks. Siia võis erilist istungit või koosolekut ootamata tulla igaüks meist — nii väike kui suur, nii kasvandik kui ka õpetaja. Võis siin jagada rõõmu ja muret, nõu küsida, midagi paluda. Aga õhtused tunnid olid kindlakskujunenud tava kohaselt määratud nende jaoks, kes vajasid abi, head nõu kõige isiklikumais, intiimsemais asjus, millest ei saa kellelegi rääkida — mitte kellelegi muule kui Anton Semjonovitšile.

Kui Anton Semjonovitš kuhugi sõitis, jäi tema asemele kabinetti keegi pedagoogidest, komandöride nõukogu sekretär või valvekorrakomandör. Kõik kommuunis teadsid, et kabinetis on keegi, kelle poole võib pöörduda igal juhtumil — alati, igal hetkel.

Ma püüdsin nii seada, et meilgi oleks nõnda. Kui ma olin ära sõitnud, ei olnud kabinet tühi — sinna jäi Aleksei Savvitš, Sofja Mihhailovna või Jekaterina Ivanovna. Ja tihti juhtus nagu iseenesest, et me tegime kabinetis olemise ülesandeks Žukovile — lastekodu nõukogu esimehele — või lihtsalt valvekorrakomandörile.

Meil juurdus veel teinegi kommunaaride tava — koguneda nõukogu koosolekuks kohe, kui selleks tekib vaid vähimgi vajadus.

Minu kabinet ei olnud nii suur kui Anton Semjonovitši oma kommuunis — siia mahtus vaevalt inimest viisteistkümmend. Ei olnud ka pikka liikumatut diivanit seina ääres. Ent kui pärast erilist, selleks puhuks ettenähtud signaali poisid kohale jooksid ja istet võtsid, tundsin ma sellest iga kord uuesti rõõmu nagu kaugest tervitusest. Ma nägin, et lihtsad arukad kombed ning tavad,

mis on kujunenud seal tuhandete kilomeetrite kaugusel, tekivad siin iseenesest nagu loomulik jätk kogu meie elulaadile.

Niisiis tuli nõukogu kokku.

Poisid mahutasid endid tihedasti diivanile ja istusid kahekaupa toolidele. Narõškin tammus ukse juures jalalt jalale, kuni ma talle ütlesin:

«Istu . . .»

Ta istus, jalad kohmakalt tooli all koos. Käed olid talle samuti praegu tüliks: ta pistis neid taskutesse, võttis välja, asetas põlvedele, siis laskis piki keha rippuma ja jättiski nad nõnda.

«Tuleb otsustada, mis me Narõškiniga ette võtame,» ütlesin ma. «Kas mäletate, kuidas asi oli? Esimesel päeval ütlesin ma teile: kes tahab ära minna — mingu. Narõškin tahtis minna. Kas sind hoiti kinni, Narõškin?»

Ta tõusis püsti, kuid ei vastanud. Nagu päeval trepilgi, nii ei tõstnud ta ka praegu silmi.

«Ma küsin sinult, Narõškin! Kas keegi hoidis sind kinni?»

«Ei hoidnud,» lausus ta lõpuks suure vaevaga, pilk endiselt põrandale suunatud.

«Mis ma sulle ütlesin, kui sa ära läksid?»

Narõškin tõstis äkki pea ja vaatas mulle otse silma.

«Te ütlesite: kui sa haigestud — tule, ravime su terveks.»

Tuli minu järjekord jahmuda! Olin öelnud ju hoopis teisiti: kui sa lähed mustusest kärna — soovin, et keegi sind terveks raviks. Kuid ma ei hakanud vaidlema. Tuli Narõškinile ja poistele veel üht-teist meelde tuletada:

«Me lasksime sind minna ausalt kokku leppides, kas pole nii? Aga kuidas sina tagasi tulid? Tulid üks kord — varastasid fanfaari, tulid teine kord — tahtsid jälle midagi varastada. Kuid me võtsime su vastu ja ravisime terveks. Jalg ei valuta enam, käid?»

«Käin . . .»

«Nõnda siis,» pöördusin ma juba kõigi poiste poole, «mõelge, otsustage. Aga minu arvates ei ole Narõškinil mingit põhjust siia jääda.»

«Semjon Afanasjevitš, lubage mulle sõna,» lausub Žukov. Ta tõuseb püsti, vaatab poisse tähelepanelikult oma mustade silmadega. «Mina arvan, jätame ta siiski siia. Ta ise ju tahab ka.»

«Paljugi, mis ta tahab!» ütleb vastu Korol.

«Ei, Sanjal on õigus, ma ei ole Semjon Afanasjevitšiga nõus,» kõneleb Sofja Mihhailovna. «Mina olen selle poolt, et Narõškin jääks. Ta on veel vähe olnud meie hulgas, kuid ma olen kindel, et ta on nende päevade kestel palju aru saanud.»

«Aga kust see välja paistab, et on aru saanud?» küsib siira hämmastusega Volodin.

«Võib-olla ei näegi seda veel esiotsa, kuid ta on muidugi palju ümber mõelnud, on seda hinnanud, et ta siia tuli kurjade mõtetega, kuid talle ei tasutud kätte, vastupidi — aidati teda. Kes siis seda ei mõistaks? Narõškin näeb, et siin elatakse arukat, huvitavat elu, ja ma olen kindel, et ta tahab jääda ja meid abistada.»

Järjekorras võtavad sõna Steklov, Suržik, Podsolnuškin — kõik on selle poolt, et Narõškin siia jätta.

«Las ta ütleb ise,» soovitab Korol.

Seda mul oligi vaja: et Narõškin ise paluks, ja mitte Žukovi kaudu, vaid otse ning kõigi ees.

Vaikus. Me ootame. Ma tean, mis sünnib praegu selle ruskejuukselise jõmpsika hinges.

Imestus, hirm, umbusk, uudishimu, lootus — kõik on segamini. Ja ka sügis on seekord minu liitlane: kuhu sa nüüd lähed? Tol korral oli siiski ees kevad, suvi . . .

«Mul on . . . Ma ehk . . . Ma palun jätta . . .»

Need lihtsad sõnad lausutakse pikkade, piinavate pausidega. Võiks arvata, et Narõškin on kogeleja.

Hääletame. Kõik on selle poolt, et Narõškin jääks. Ma ei nõua talt mingeid lubadusi — kõik on iseendastmõistetav. Ja kohe algab asjalik kõnelus.

«Mõtleme õige, missugusesse rühma teda määrata,» ütleb Jekaterina Ivanovna.

«Siin on peamiseks küsimuseks: kelle juurde?» Seda ütleb Suržik.

«See'p see on — kelle juurde?» räägib Steklov. «Minu juurde ei kõlba — on juba liiga suur. Kuid vahest

Podsolnuškini juurde ... kuid Podsolnuškiniga on mul teine plaan: kui seal poleks ees Korolli, viiksin ma sinna Repini. Kolõškini juures pole tal midagi teha.»

Korol süttib nagu rakett, ta kollastes silmades hiilgavad kurjad sädemed. Kuid ta saab endast kohe jagu ja pigistab ainult läbi hammaste:

«Kas mul siis aru peas polegi või mis? Võta ja vii üle, mis minul sellest!»

«Tõepoolest,» kõneleb Jekaterina Ivanovna ruttamata, «see ei ole ju mõistatus hundi, kitse ja kapsaga, mida on vaja üle vedada tingimata nõnda, et hunt ei jääks silm silma vastu kitsega ega kits üksinda kapsaga. Koroljov ja Repin on arusaajad inimesed, ei hakka nad ju kaklema! Aga kuidas sina, Kolõškin, arvad: kas tuleks Repin üle viia?»

Kolõškin pöörab pilgu ära ja vaikib.

Korol silmitseb tusaselt Sergeid — ta ei ole jõudnud veel solvamist seedida.

«Seal on Korol!» uriseb ta, osatades Steklovi arupidavat intonatsiooni. «No mis siis sellest, et on Korol?»

Kuid Steklov ei lähe rööpast välja, ta tuleb oma mõtte juurde uuesti tagasi.

«Seda oleks pidanud ammu tegema — Repini Kolõškini juurest ära tooma,» räägib ta, kaaludes iga sõna. «Seal ei ole tema koht. Ma ei tea, mis ütlete teie, kuid mina viiksin ta Podsolnuškini juurde.»

Podsolnuškini nägu läheb pilve, ta niheleb oma toolil.

«Parem andke meile Narõškin,» ütleb ta viimaks, «ta koduneb meil ruttu. Küll me ta järele vaatame.»

«Ei!» lausus äkki Su žik resoluutselt. «Teie juurde on vaja viia Repin. Aga Narõškin ... Sergei, kui sa võtaksid Narõškini ... No mis sellest, et teised on väikesed. Sina tee temast endale abiline, ütle talle: sina, kas tead, oled vanem, seepärast aita mind.»

Näe, kui tubli poiss on Suržik! Nii mina kui ka kõik kasvatajad on lihtsalt tummad sellisest pedagoogilisest avastusest. Kuid poisid ei olegi imestunud, nad ei näe Suržiku ettepanekus midagi ootamatut ega tähelepanuväärset.

«Abiline ...» lausub Steklov kaheldes. «Kus tuli abiline välja! Ja kuidagi unine on ta ka. Ei saa aru, kas magab või on ärkvel.»

«Võta, võta!» toetab äkki südilt ettepanekut Volodin. «Võta, Sergei. Ära karda, et ta ära jookseb: talv on otse nina all. Algul mõni aeg kannatab, aga siis — on ta siis päris tobu või?»

Volodin kõneleb nõukogus harva, ja kui kõnelebki, ei tee enamasti ise mingit ettepanekut, vaid «ühineb eelkõneleja seisukohaga». Kuid tal on omadus järsku oma arvamist avaldada siis, kui teised vaikivad. Ma vaatan vilksamisi Narõškinile otsa — ta silmitseb hämmastunud pilgul kõiki kordamööda. Vaevalt suudab ta praegu kõigest aru saada, millest siin räägitakse. Noh, pole viga: küll ta ükskord aru saab.

«Asi on tõsine,» ütlesin mina. «Tuleb nagu kord ja kohus mõtelda — kelle juurde, kuhu, millisesse rühma. Me kõneleme sellest pedagoogikanõukogus. Aga seniks, võta õige sina, Suržik, Narõškin oma hoolitsuse alla.»

50

Repin käskis

Jah, palju kordi räägiti minuga Kolõškinist. Mitte Repinist, vaid nimelt Kolõškinist. Rääkis küll Jekaterina Ivanovna, küll Aleksei Savvitš, küll Sofja Mihhailovna. Kuid mulle paistis, et küllap asi joonde läheb. Kogu meie elukorraldus on selline, et Kolõškini rühm ei saa jääda mingiks suletud grupiks, kus kõik läheb omamoodi, erisuguselt, erinevalt muust kollektiivist. Ja kui mitu korda ka Kolõškini rühm meid alt vedas, kui mitu korda me ka komistasime samas kohas, mulle näis sellest hoolimata, et siin ei tule rutata, küll läheb kõik korda, et see on nimelt selline juhtum, kus aeg töötab meie kasuks. Ma nägin, ja seda nägid ka teised, et Repinis on paljugi muutunud. Ta oli muutunud lihtsamaks, selgemaks. Ta tundis teesklematut ja elavat huvi meie lastekodu vastu. Ma mõtlesin: see ei saa jäljetult mööduda, ei saa jääda peegeldumata tema suhetes seltsimeestega, tema käitumises rühmas.

Selleks ajaks olin ma jõudnud juba kirjavahetusse astuda tema vanematega, kes elasid Moskva lähedal, Kolomna kandis. Andrei isa kirjutas mulle: «Tänan Teid palavalt heade teadete eest, kuigi ma õigust öelda kardan neid uskuda. Kui mitu korda tuli juba poiss koju tagasi ja kui mitu korda see kõik uuesti lõppes katastroofiga! Ma ei süüdista kedagi peale enese. Ma tean, et me naisega kasvatasime teda valesti, kuid praegu on sellest hilja rääkida, on hilja kahetseda, ja ma mõtlen lootusega ainult Teie kirjast. Ma sõidan niipea, kui Teie vaid leiate selle olevat võimaliku ning vajaliku.»

Mulle paistis, et küllap tuleb varsti hetk, kus Andrei kohtub vanematega ega tee neile enam ei häbi ega muret.

Ent kui algas õppetöö koolis, kerkis Andreis jälle midagi endist esile. Ta teadis teistest rohkem. Andekus ning õnnelik mälu olid säilitanud palju sellest, mida ta oli kunagi õppinud. Tal ei olnud midagi teha saksa keele tundides, seda enam, et kõnelused Hansu ja Erviniga olid tulnud talle kasuks. Ta kirjutas vigadeta, mäletas üht-teist geograafiast ja ajaloost. Ja ta häälde ilmus uuesti juba peaaegu kustunud üleolev-soosiv noot.

«Vladimir Mihhailovitš,» sõnas ta kord leebivalt, «aga poisid ei karda teid põrmugi.»

Vladimir Mihhailovitš vaatas talle teraselt ning tõsiselt otsa.

«Nad ei karda minu viha, see on õigus,» vastas ta. «Kuid nad kardavad mind kurvastada — kas te ei ole seda märganud?»

See on täpselt nõnda. Vladimir Mihhailovitš on ebatavaliselt leebe. Ma ei ole kunagi kuulnud, et ta oleks kärkinud või vihastunud. Kuid poisid ei oota isegi mitte ta sõnu, nad mõistavad teda pilgust, tema kulmude liigutusest. Tal tarvitseb ainult hetkeks vait jääda — ja klassis valitseb silmapilk täielik ning sügav vaikus. Ja ometi oskab ta ka südame kõvaks teha.

Ükskord olin ma juures, kui Repin asus üritama võimatut — ehitama kolmnurka 5,7 ja 13 sentimeetriliste külgedega. Ta tammus kaua tahvli juures, näris

huult, kortsutas kulmu ja läks viimaks kohale midagi saavutamata. Vladimir Mihhailovitš ei kiirustanud teda, ootas kannatlikult, ning vaatas siis talle naeratades järele — ma ei teadnudki, et tal on varuks sääraneb torkav ning pilkav naeratus. Ma olen kindel: kedagi teist grupis poleks ta pannud niisugusesse seisukorda — ei Korolli, ei Razumovit, ei Žukovit ega kedagi teist. Ja kui juba Vladimir Mihhailovitš niimoodi Repinit karistas — ja see oli kaheldamatult karistus —, siis tähendab, et Repin oli selle ära teeninud: oma isekuse, kõrkuse ja enesearmastusega — kõigega, mis istus tas nii kindlalt ja eluvõimeliselt.

Ma mõtlesin: mis seob Repinit nimelt Kolõškiniga? See eriline side on kaheldamatult olemas. Sest ükski poistest, kes enne tõrkumatult alistusid Andreile, ei sõltunud nüüd enam temast. Repin võis käskida ainult siis, kui talle tehti ülesandeks midagi organiseerida, mingit tööd juhtida. Aga Kolõškin? Vaikides, sünge, osavõtmatu näoga alistub ta igale Repini sõnale, ning kui ka käske ei olegi, tarvitseb ainult teda vaadelda, ja on selge: miski segab tema elu. Ja see «miski» on Repin.

Me olime tihti Kolõškiniga kahekesi — ta vaikis alati ja mul ei olnud tahtmist teda kiirustada. Mulle paistis: loomulikult peab tekkima usaldus ja siis ütleb ta mulle ise, vabal tahtel, mis on ta hingel. Kuid ma eksisin. Eksisin jämedalt, andeksandmatult, sest ma nägin küll osavõtmatust, ükskõiksust, kuid ei näinud õigeaegselt valu, kurvastust, sügavalt varjatud rahulolematust endaga.

Hiljem eksisin ma veel nii mõnigi kord. Kuid too juhtum, kuigi see ei lõppenud katastroofiga, jäi mulle meelde alatiseks kui etteheide ja hoiatus.

Õhtul tegin ma oma tavalist ringkäiku mööda magamistubasid. Poisid magasid juba. Ma seisatasin Petja juures, kes oli uinunud silmapilkselt, saanud vaevalt panna pea padjale. Siruli, just nii nagu Kostik, magas valgepäine Pavluša Steklov. Kringlina oli ennast kõverasse kiskunud Ljonja. Kõik magasid. Ainult üks inimene meie majas ei maganud: Kolõškin lamas, mõle-

mad käed pea all. Ma jäin ta kõrvale seisma — ta ei pööranud pead.

«Mihhail,» sosistasin ma tasa.

Ta pööras pikkamööda pea minu poole ja ma nägin silmi, mis olid täis seesugust ahastust, et mulle jäid sõnad sekundiks kurku kinni.

«Tule minu poole homme õhtul, kas kuuled?»

«Kuulen,» vastas ta ainult huultega ja pööras näo uuesti ära.

Ma läksin edasi, viies endaga kaasa selle pilgu valu ja etteheite — ma tajusin neid nii teravasti, nagu oleks Kolõškin mulle valjusti kõige julmemate sõnadega etteheiteid teinud.

Mitte kedagi ei tohi silmist lasta, mitte kedagi ei tohi unustada ühekski tunniks. Ma teadsin seda ja ometi unustasin — kibeda kiiruga, tööhoos, kuid kas see midagi õigustab?

Kolõškin tuli minu kabinetti just samal hetkel, kui Galja kõrvaltoast sisse vaatas ja hüüdis:

«Tule ometi teed jooma! Istud kordki ka lastega laua ääres!»

«Lähme, Mihhail, joome teed!» ütlesin ma Kolõškinile.

«Ma sõin juba õhtust. Ma ootan siin. Või tulen ma pärast?» lausus ta, tõstmata pilku.

«Lähme, lähme . . .» Ma lükkasin teda kergelt ukse poole.

Leena ja Kostik ei maganud veel, mõlemad istusid laua ääres. Leenakese ees oli alustass ja ta neelas sellelt lurinal kuuma teed. Kostikul oli tee juba joodud ja ta lõpetas saiapala närimist. Kõik oli selge: saaks veel edasi lükata hetke, millal tuleb magama heita, ainult et saaks kauem üleval olla. Sest ennäe, milline häda: niipea kui pea patja puudutab, tuleb kindlasti kohe uni! Aga äkki siis just hakkabki see kõige huvitavam? Näiteks, praegu tuli Kolõškin. Kas peab siis tõesti magama heitma, ootamata ja kuulamata, milleks ta tuli? Millest ta hakkab rääkima? Mispärast on ta nukker ja vahib aina kuhugi nurka?

«Sest pole midagi, et sa juba einetasid. Tee on kee-

disega, aga keedis on Ukraina kirssidest. Joo aga, joo,» rääkis Galja, valades Kolõškinile teed.

Kolõškin istus minu vastas, Kostiku ja Galja vahel, suured, päevitusest tõmmud käed kohmetult laudlinal. Ta ei tõstnud ikka veel silmi, ta vasak põsk võppus — mingi sõnakuulmatu lihas tõmbles pingutusest.

«Kas võib sulle veel valada?» pakkus Galja. «Noh, kuidas maitsevad sulle meie kirsid? Sa ei ole kunagi Ukrainas olnud?»

Kolõškin vastas kohmetult, napisõnaliselt. Kuid Galja nähtavasti tahtis teda väga vestlema panna.

«Kuidas on koolis, on sul seal raske?»

«Ei ole. Jekaterina Ivanovna seletab väga hästi. Saab tahes-tahtmata aru.»

«Aga kuidas sa arvad, mis hakkab Narõškin edaspidi tegema?»

Mihhail vaikis, mõtles.

«Ma ütleksin teile nõnda: see on selle järgi, missugusesse rühma ta satub. Steklovil on väikesed — seal ei ole tal huvitav. Volodini juurde — ta ise on Volodinist suurem, ta ei hakka Volodinit kuulama. Teda võiks ka Suržiku juurde jätta. Või ehk ka Podsolnuškini juurde — seal on alles poisid . . . Seal on Žukov. Ainult et Korol — kui see ei hakka teda nahutama. Sest Korol on saanud Narõškini pärast palju kannatada.»

«Ei,» ütles Galja resoluutselt, «Korolist ei ole seda oodata. Ta ei hakka maaslamajat lööma.»

«Aga mis siis, kui tuua Narõškin sinu juurde? Sul on rühmas samuti suured poisid,» ütlesin mina.

Vastus oli kõige ootamatum. Kolõškinil hakkas põsk tugevasti tõmblema ja ta ütles vaikselt, pingutades, ühtelugu peatudes ja neelatades, nagu oleks tal kurk haige:

«Semjon Afanasjevitš . . . te ärge ainult pahandage . . . ma seepärast tulingi, ainult ei teadnud, kuidas öelda . . . ma lähen lastekodust ära. Ma ei saa siia . . . jääda . . .»

«Mispärast siis?»

«Ma ei saa . . . ei saa öelda . . . no ma ei tohi . . .»

Mudilased vaatasid Kolõškinile pärani silmadega otsa. Leena unustas tee, Kostikule jäi pala suhu, põsk

läks pungi. Kuid Kolõškin ei märganud neid enam, isegi mitte Galjat. Ta vaatas nüüd enda ette, kuhugi minu lõua suunas, ja mööda ta nägu veeresid pisarad. Ma ei olnud teda veel kordagi varem nutmas näinud. Ma tõusin, läksin ringi ümber laua ja panin talle käe õlale.

«Kuule, Mihhail, ma näen, et sa ei räägi niisama tühja. Küllap sul on tõsine põhjus. Vägisi ma sind kinni pidama ei hakka, kuid ma pean teadma, milles asi seisab. Kui sind lapsed segavad — lähme minu kabinetti, kõneleme seal.»

Ta raputas pead ja jäi laua äärde istuma. Galja hakkas kärmesti lapsi magama panema. Ma nihutasin oma klaasi lähemale, istusin Kostiku kohale ja rüüpasin pikkamööda teed, andes Kolõškinile aega end koguda.

Ta hakkas rääkima, ootamata edaspidiseid küsimusi — algul vaevaga, ennast pingutades, pressides kõrist iga sõna, siis aga üha kiiremini, nagu tõtates endalt maha raputama raskust, mis end varem võib-olla tunda ei andnudki, nagu miski, millega ollakse harjunud, kuid mis nüüd rõhus ja surus, ja mille kandmiseks ei olnud enam hetkekski jõudu.

Lugu oli järgmine.

Aasta tagasi oli ta Repinile mängus kaotanud. Algul oli mäng käinud raha peale — Kolõškin oli viimse kui kopika maha mänginud. Oli hakatud mängima võla peale. Kui oli jõutud kahesaja rublani, oli Repin öelnud: «Sa ei suuda nagunii kunagi ära maksta. Mida sa teed?» — «Mängime veel. Ma võidan tagasi.» Ja siin oli Repin seadnud tingimuse: kui Kolõškin kaotab ka seekord, siis tähendab see, et ta on iseenda maha mänginud. «See tähendab,» ütles Repin, «et mul on õigus teha sinuga mida tahan: käsin — ära keeldu, löön — ära tee välja, ja sa ei ole üldse enam oma peremees.» Mängiti veel. Mihhail kaotas. «Nõnda siis,» ütles Repin, «kuni sa pole tagasi maksnud kakssada rubla, tuleb arvestada, et sa oled enda maha mänginud. Mida tahan, seda sinuga ka teen.»

«Midagi säärast ta ei teinud,» jutustas Kolõškin kõlatult, ühesuguse hääletooniga. «Ei, ta ei löönud. Ei. Ma tegin varemgi, mis ta käskis. Kuid nüüd ma juba

teadsin: teisiti ei tohi. Kui teie tulite — kas mäletate? — ütles ta: «Tee kuuri uks lahti, lase sõnn välja.» Ma ei tahtnud, kuid tema ütles: «Kuule, sina, kas oled unustanud?» Ma lasksingi Timofei välja. Loom oleks siis teid äärepealt tapnud. Aga kas mina seda tahtsin? Veel käskis Repin, et ma öösel valvekorra häiret ei annaks, kui midagi juhtub . . .»

«Ah või niiviisi!» ütlesin ma.

«Ei, ei,» ütles Mihhail rutakalt vahele, «kui Narõškin esimest korda tuli, ei olnud mina korrapidaja. Siin ei olnud mina süüdlane. Kuid ma teadsin, et see oli tema, ma nägin teda pärast seda turul. Kuid Repin käskis sellest vaikida. Ma vaikisingi. Nõnda siis,» jätkas ta kustuval häälel, «käskis ta kord üht, kord teist. Algul oli see tühine asi, kuid nüüd hakkab miski vastu. Seda raha ei ole mul kuskilt võtta. Seepärast otsustasingi: lähen ära. Ja teie ärge pahandage, Semjon Afanasjevitš . . .»

Ta vaikis — kas siis meeleheitest või kergendusest, et kõik on ära öeldud. Vaikisime ka meie. Oli kuulda, kuidas Kostik nurgas uniselt nohiseb. Kuigi lastel oli huvitav, uinusid nad silmapilkselt, nii et ei kuulnudki, mis Kolõškiniga lahti on.

«Kuule mind,» ütlesin ma viimaks, «mul on sulle palve: sa oota.»

«Semjon Afanasjevitš, oleks parem kohe, kus ma olen otsustanud!»

«Kannata, palun. Usud sa mind? Õige natukene kannata. Ma ütlen sulle ise, millal minna.»

Meie pilgud kohtusid — Kolõškin ei pööranud oma silmi ära, ei langetanud neid, ja ma ei tundnud neid ära. Ma olin harjunud ta unise, ükskõikse pilguga, tema ilmetute, ähmaste, nagu pudeliklaasist silmadega, mille pilk ei valgustanud nägu, ei avanud mingeid sügavusi, silmadega, mida ei saanud kuidagi nimetada hinge peegliks. Praegu olid need silmad läbi pestud ja nendes, nagu hääleski, tajusin ma vaevata niihästi meeleheidet kui ka kergendust.

«Oota, Mihhail,» kordasin ma.

«Hea küll,» ütles ta peaaegu sosinal.

51

Jäägitu jutt

Hommikul oli mul vaja tingimata Leningradi sõita — mind oodati linna haridusosakonnas, seda sõitu edasi lükata ma ei saanud. Kuid ka kõnelust Repiniga oli võimatu edasi lükata. Olin niigi juba andeksandmatult kogu seda asja venitanud, lootma jäädes aja tervendavale jõule.

«Mul on sulle palve, Andrei: tule mulle kella kaheksasele rongile vastu. Ma toon raamatuid kaasa.»

Andrei vastab mulle tänuliku pilguga — me ei ole enam ammu omavahel kõnelnud.

«Tulen tingimata, Semjon Afanasjevitš. Kell kaheksa? Aga millises vagunis te olete?»

Kella kaheksane rong jõuab meie jaama, ja alles vaguni trepil seistes näen ma juba perroonil Repinit.

«Tere õhtust, Semjon Afanasjevitš! Aga kus on raamatud?»

Raamatuid on vähe, kohe on näha, et ma nende pärast ei oleks hakanud paluma, et mulle vastu tuldaks. On videvik, Andrei nägu on peaaegu võimatu eraldada, kuid ma tunnen, et ta vaatab mulle äraootavalt, nõutusega, võib-olla ka ärevusega otsa.

«Nõnda siis,» algan ma ilma kõrvalteid otsimata, «ma kutsusin sind siia, et sinuga rääkida nelja silma all. Tahan sulle ära maksta võla. Säh, võta.»

«Milline võlg? Millest te räägite, Semjon Afanasjevitš?»

«Kakssada rubla. Mihhail Kolõškini eest. Kas oled unustanud? Kaarte te enam mängima ei hakka, aga raha tal ei ole. Nõnda ma siis maksangi tema eest.»

Repin põrkas tagasi, peatus.

«Ma ei võta, Semjon Afanasjevitš! Lööge või maha, aga ei võta!»

«Ei, sa võtad. Kui sa võisid kaardimängus võita inimese, siis võid sa raha ammugi võtta!»

«Mina ei võta!»

«Võtad. Ma ei taha, et sa ka edaspidi Mihhaili üle irvitaksid.»

«Ma ei irvita! Ma ei teagi, millal ma seda talle meelde tuletasin! Meie ei räägigi sellest kunagi!»

«Ei räägi! Kas sa arvad, et on küllalt, kui ei räägita? Kas sa arvad, et seda saab unustada, kui sa kohtled inimest nagu asja?»

«Semjon Afanasjevitš! . . .»

«Ma ei taha, et see ripuks nagu kivi Mihhaili kaelas. Täna sain ma just palka. Võta vastu kakssada — ja jutt on otsas.» Ma pistan talle raha tasku.

«Ma viskan minema, Semjon Afanasjevitš!»

«See on juba sinu asi. Minu asi oli sinuga arved ära klaarida.»

Kuni lastekoduni ei lausunud me enam ainustki sõna. Kuulnud eemalt tuttavaid hääli, ütlesin Andreile:

«Loodan, et mul ei ole vaja sinult paluda, et sellest keegi peale sinu ja minu teada ei saaks. Ja veel: et sa ei tüütaks Kolõškinit mingite pärimiste ega kõnelustega. Meie sinuga lõpetasime asja ja teda see enam ei puuduta. Eks ole?»

Andrei noogutas sõna lausumata pead.

Ma ei tea, kas magasid sel ööl Andrei ja Mihhail, aga mina küll ei maganud. Ma lamasin, nagu tol korral Kolõškin, käed pea all, vaatasin pimedusse ja mõtlesin. Meenusid Anton Semjonovitši sõnad sellest, et karistus ei tohi põhjustada kõlbelisi kannatusi. Karistus, ütles ta, peab inimesel ainult aitama tunnetada viga. Ma mõtlesin ja ei nõustunud. Ei, on vaja, et Repin just valusalt, kannatades mõistaks oma teo alatust . . . Ainult moraalne piin võib temast välja põletada aastatega kogunenud kõntsa.

«Sa ei maga?» küsis tasakesi Galja.

Ta teadis alati, kunas mul und ei olnud, ja arvas eksimatult ära, missugune päevane sündmus ei lasknud mind magama jääda.

«Ei, ei maga.»

«Jutusta, missugune kõnelus sul Repiniga oli!»

Ta kuulas mu jutustuse ära. Vaikis veidi aega. Hakkas siis pikkamööda rääkima, nagu veel kord kontrollides oma sõnu:

«Sa ära pahanda, Semjon, kuid minu arust ei ole sul

õigus. Tuleb nii välja, et sa asetasid end temaga ühele tasemele. Sa nagu tunnistaksid, et see on tõepoolest seaduslik — just see, et ta võitis kaardimängus inimese.»

«Ma ei tea... Võimalik, et sul on õigus. Kuid minu arust ma siiski talitasin õigesti. Ja ütlesin talle samuti õigesti. Ta saab aru, et ma näen: teises, inimlikus keeles on temaga veel vara rääkida, see temani ei ulatu. Niisiis tulebki kohalduda tema alatule arusaamisele. Ei, olgu muu asjaga, kuidas on, kuid põlgus teda ometi puudutas.»

... Teisel päeval koputas Andrei õhtu eel minu toa uksele:

«Ma väga palun teid, Semjon Afanasjevitš, ma väga palun teid — võtke oma raha tagasi.»

Ta põsed olid auku vajunud, silmad vaatasid nõudlikult ja kuumalt. Tavalist irooniat, külmaverelisust, iseteadvust nagu poleks olnudki.

«Ei, ma ei võta. Ma ju ütlesin sulle.»

«Semjon Afanasjevitš! Ma olen selle ammu unustanud, ma ei mõtlegi enam sellest.»

«Selle eest on temal see meeles. Mine, Andrei, ma tahan magama heita, mul on vaja vara tõusta.»

Hommikul, niipea kui ma olin tõusnud, koputati mu uksele: lävel seisis uuesti Repin.

«Semjon Afanasjevitš!» alustas ta kähiseval häälel.

Ja siin ma nägin, et on vaja lõpetada. Oli selge, et poiss nõtkub raskuse all, mis on talle peale vajunud, ning kui seda kohe ära ei võta, see võib tema lömastada.

«Semjon Afanasjevitš, võtke raha! Kui te ei usu, siis — küsige Mihhaililt...»

Kolõškin oli nähtavasti kogu aeg ukse taga seisnud, ta avas ukse ja tuli ebakindlalt sisse nagu tulisel pliidil käies.

«Nii, räägin Semjon Afanasjevitši juuresolekul,» jätkas Repin, kastes keelega kuivanud, tumenenud huuli ja vaadates kord minu, kord Kolõškini otsa: «Unustame kõik, ja mingit võlga ei ole, midagi ei ole... Võtke raha, Semjon Afanasjevitš!»

«Võtke!» hõikas kajana Mihhail.

Ja ma mõistsin: keelduda enam ei tohi.

52

Helisev pall

Kui Leningradi pioneerid tõid meile kingituseks ping-pongi, suhtusid poisid uude mängu ebalevalt: «Kah mul asi — muna mööda lauda taga ajada! See kõlbab rohkem tüdrukutele...»

Ma olen seda muide tihti märganud, et mida vähem inimesed spordist aru saavad, seda järsemalt nad selle üle otsustavad. Kui palju kordi olen ma kuulnud: «Kah mul asi — võrkpall! Põrutad vastu palli — ja ongi kõik.» Või: «Kus kah asi — kurnimäng! Heidad kepi — ja ongi kõik.» Ja kui palju kordi olen ma näinud: kui selline skeptik asub väljakule ja kui ta oskamatuse pärast välja naerdakse, alles siis mõistab ta, et igal mängul on oma tehnika ja taktika ning seda omandada on suur mõnu. Varsti näed, et skeptik muutub võrkpalli, kurnimängu või ping-pongi kuumaks patrioodiks. Nõnda oli lugu meilgi.

Algul ei suutnud me üldse tabada palliga vastasmängija lauaosa, ja kogu ülesanne seisis siis ainult selles, et seda tabada. Kui me selle ära õppisime, siis selgus, et on olemas kõige mitmekesisemad löögid: vindiga, lõigatud, madal löök. Siis osutus, et palli võib minema saata tugeva löögiga või surmata — lasta päris võrgu ligidale langeda. See oli juba taktika.

Mida paremini me mängisime, seda huvitavamaks muutus mäng. Ja siis algas ping-pongi-palavik — haigus, mis oli neil aastail väga levinud. Ping-pongi mikroob — väike valge pall — vallutas meie kujutlusvõime. Raske on kindlaks määrata päeva ja tundi, millal see juhtus, kuid ping-pongi haigestusid kõik. Ping-pongile pühendati iga vaba hetk. Tuldi toime isegi sellega, et mängiti klassides tundide vaheajal, ja ma kuulsin mööda koridori minnes palli kuiva klõbinat vastu reketit. Sofja Mihhailovna või Nikolai Mihhailovitš leidsid tundi tulles poisid eest nii punaste ja higistena, et neid oli paras saata silmapesukausi juurde. Ja see polnud mitte mina ega keegi teine täiskasvanuist, vaid Žukov, ise kiindunud ping-pongi nõnda, nagu see oli omane tema kirglikule, kuid ennastvalitsevale iseloomule, kes pidas üldkoosolekul sellise kõne:

«Otsustame, mis teha. Kõik on selle ping-pongiga otse arust ära. (Elevus.) Ma ei varja, et mina muidugi ka. (Naer.) Kui vaid meie pead ei muutuks samuti säärasteks . . . nagu need pallid: kerged ja seest tühjad . . .»

Ning koosolek otsustas: mängida ainult pärast õppetööd ja ainult siis, kui õppeülesanded tehtud.

Vähehaaval jahtus üks ja teine, mõni tüdines ära. Jäid järele ainult mõned eriti innustunud, nende hulgas Koršunov, Razumov, Repin ja Korol. Meie neid ei takistanud. See oli neile puhkuseks, ajaviiteks, meelelahutuseks, ja nüüd ei võtnud see enam eriti palju aega.

Razumov uimastas end ping-pongiga, nagu mõned joodikud uimastavad end viinaga: et unustada. Ta oli neid inimesi, kes ei oska olla õnnelikud. Teda vaadates meenusid mulle Turgenevi vanamehe-mõisateenija sõnad: «Kui inimene ise ennast ei näriks, ei tuleks temaga keegi toime.» Tõepoolest Razumov näris ise ennast. Alles hiljuti vaevas ta end mõttega, et kõik kahtlustavad teda fanfaarivarguses. Kui kurikuulus fanfaari-lugu lõpuks lahenes, tundis ta ennast õnnelikuna täpselt kaks päeva, kuid kolmandal päeval muutus uuesti nukraks ja tema nukruse põhjuseks oli: kus on Pletnjov? Ta piinles tõsiselt ja ma ei taha sellest rääkida hoopiski mitte irooniaga. Sest ka Korol ju piinles seepärast, et Pletnjov oli kadunud nagu vits vette. Kuid Korol kogus iga kord Leningradis käies teateid sõbra kohta ja tema palve peale kirjutas Vladimir Mihhailovitš Moskva, Kaasani, Samaara ja teiste linnade vastuvõtupunktidesse järelepärimisi: kas ei ole sinna tulnud Arseni Pletnjov. Razumov ei üritanud midagi teha, ta lihtsalt nukrutses. Ja ping-pong oli talle abiventiiliks.

Mängust oli väga innustunud Koršunov, ja ta mängis nõnda, et võimatu oli teda vaadata ilma naeruta. Kui ta laskis palli mööda, surus ta käe südame kohale, haaras peast kinni ja kirus end, peaaegu pisarad hääles:

«Ai, tobu! Mis ma tegin! Noh, nüüd on läbi!»

Aegapidi sai selgeks, et kõige paremini mängivad Repin ja Korol.

Korolil oli mänguks annet, nimelt annet. Ta ründas vastast hoogsalt, haaras talt initsiatiivi, sundis talle peale oma taktika, oma mängustiili. Aga see on juba võidu pant. Seejuures mängis Korol mitmekülgselt.

Ta üllatas ootamatute võtetega: vastane ei saanud kunagi palli seal, kus ta seda ootas. Korol tungis peale paremalt, vasakult, paremalt, vasakult, kuid tarvitses vastasel sellega harjuda, kujutleda, et ta Koroli taktikat on mõistnud, kui ta juba sai lühikese lõigatud palli võrgu juurde samal hetkel, kui ta ootas tugevat pikka lööki. Poisid plaksutasid tihti Korolile — pole midagi ütelda, ta mängis toredasti. Kuid mõnikord läks tal ägedusest viltu. Aga Repin seevastu ei komistanud iialgi. Ta ei mänginud nii hiilgavalt kui Korol, ta rohkem kaitses kui tungis peale, lõi tugevasti ainult kindlaid palle — täpsus ja vastupidavus olid tema peamisteks relvadeks.

Ükskord Repini metoodilist mängu vaadeldes ei kannatanud Korol välja:

«Kui mina nii peaksin mängima, pooksin end parem üles!»

«Aga sina võidad!» vastas külmalt Repin.

«Tõepoolest, mängige!» segas end asjasse Nikolai Ivanovitš. «Te olete mõlemad parimad mängijad, kuid ei ole teineteisega kunagi mänginud. Kui õige katsuksite jõudu, oleks huvitav!»

Toas jäi vaikseks. Repin pildus ning püüdis ükskõikse näoga reketit. Korol kehitas õlgu:

«Miks mitte? Võib küll.»

Jah, see oli huvitav. Nad sööstsid mängu vihaga, just nagu kaklusse. Mängisid vahelduva õnnega, kuid sagedamini võitis Repin: enesekindlus aitas.

Poisid hakkasid kogunema klubisse nagu etendusele. Nüüd ei palunud enam keegi Korolli ja Repinit jõudu katsuda. Nad võtsid ise vaikides reketid kätte, mängisid algul palli peale ja alustasid siis võistlust. Kohtunikuks oli harilikult Razumov, ja ta lahendas küsimusi erapoolikult — Koroli kasuks. Kuid tarvitses Dmitril seda märgata, kui ta heitis sõbrale niisuguse hävitava pilgu, et too korrapealt omandas kohtunikule vajaliku erapooletuse.

Kui meile tulid külla sõbrad Leningradist, seadsime me neile tingimata vastu Repini või Koroli ning olime sagedamini võitjad.

«Neil päevil on võistlus ping-pongis,» ütles kord

Zenja. «Linnadevaheline kohtumine Leningrad—Moskva. Sõitke vaatama, see on huvitav. Koolimajas. Teate, seal, kus on Noorsooteater? Seal on suur saal.»

Ma tahtsin väga, et meie poisid näeksid tõeliselt head mängu, kuid mõistsin, et kõigil sõita pole võimalik. Lutšinkin lubas muretseda pääsmed kolmele, ning ma küsisin poistelt, kelle me saadame.

«Saadame teie, Koroli ja Repini!» vastasid nad pikemalt mõtlemata.

Meie sõitsimegi kolmekesi. Oli külm lumesajune päev. Ma olin kahe tule vahel ning mul tuli käiku lasta kogu mu taktitunne ja diplomaatia. Minu teekaaslased teineteise poole ei vaadanud, nad kõnelesid ainult minuga ja kumbki ei tahtnud edasi arendada teemat, mida teine oli alustanud. Mul oli niihästi naljakas kui ka kahju, kuid teha ei olnud midagi, sest ma mõistsin isegi: nende kahe vahel on väga palju sellist, millest ei ole nii kerge üle astuda.

Ma ei hakka võistlust kirjeldama. Nii mulle kui ka poistele jäi meelde eriti Kljonovi ja Rudnevi kohtumine.

Leningradi tšempion Kljonov, tüse keskmist kasvu blond mees, oli kuulus mängija, terve koolkonna rajaja. Noor Moskva tšempion Sergei Rudnev mängis Leningradis esmakordselt. Ta kõhn tõmmu nägu väljendas niihästi erutust kui ka kangekaelsust.

Leningradi mänguhaiged — neid oli palju, alates salkus pioneeridest ja lõpetades halli habemega taatidega — plaksutasid iga Kljonovi löögi peale. Ja ta mängis tõepoolest hiilgavalt. Esimene sett lõppes Rudnevi suure kaotusega.

«Jaa!» ohkas Korol vaimustatult. «Kljonov — sellest saan ma aru!»

«Rudnevil on hea tõrje,» märkis Repin.

«Aga mängu ei ole!» hüüdis Korol.

«Teises setis on Rudnevi palling!» kuulutas kohtunik.

Rudnev, kes, nii kummaline kui see ongi, muutus teises setis rahulikumaks, pallis parempoolse löögiga, meeles pidades, et Kljonov lööb vasakult: hirmsa jõu ja kiirusega lõi Kljonov paremalt — ja saigi pihta!

Tabas pallingult, ja veel nõnda, et palli ei olnud nähagi. Jahmatanud pealtvaatajad hakkasid sumisema. Korol kargas heameelest isegi püsti. Rudnev käis palli järel ja kordas pallingut. Kljonov lõi paremalt veel kõvemini ja tabas uuesti. Puhkes käteplagin. Rudnev pallis visalt samasse paika ka kolmandat korda — ja Kljonov tabas löögiga, millest praksatas laud, uuesti. See kõik sündis nagu unes. Tõusis kisa ja kiiduavalduste torm. Korol trampis kogu jõust jalgadega ja karjus nagu pöörane:

«Pallingu pealt! Pallingu pealt! Vaat, see on alles klass!»

Repin plaksutas samuti, vaadates Rudnevi poole. Too ootas kannatamatult ovatsioonide lõppu, kahvatuna, kuid resoluutsena.

«Seis: null — nelikümmend!» ütles kohtunik. (Siis arvutati punkte veel nagu tennises.)

Rudnev pallis jälle samasse kohta, Kljonov lõi uuesti paremalt... ja pall läks otse laua kohalt ilma seda puudutamata auti.

«Viisteist — nelikümmend!» kuulutas kohtunik.

Rudnev pallis veel kaks korda, Kljonov lõi veel kaks korda mööda.

Seis muutus viigiliseks. Ja siis märkasid kõik: miski oli muutunud. Kljonov oli kaotanud enesekindluse. Paremini ta enam mängida ei suutnud, ja ta hakkas mängima halvemini. Sagenesid möödalöögid, ebatäpsused. Aga Rudnev mängis üha paremini. Ta tõrjus kindlalt, ründas hästi, lõi kergelt ja täpselt vasakult ja paremalt. Ta mängis arukalt, visalt, ja nüüd oli kõigil selge: alguses ta lihtsalt sattus segadusse, kuid oli nüüd ennast leidnud. Visas võitluses võitis ta teise seti, visas võitluses võitis ka kolmanda — otsustava.

Kohtumise võitjaks oli Rudnev — see sai kõigile selgeks juba tükk aega enne mängu lõppu. Järgnes vastaste käepigistus. Kohtuniku sõnad: «Kohtumise võitis Rudnev (Moskva)» — mattusid kiiduavalduste tormi.

Ent kõige imestamisväärsem toimus minu kõrval. Alati rõhutatult rahulik, ennast valitsev Repin oli hüpanud tooli peale ning plaksutas metsikult ja kisendas valjusti: «Braavo, Rudnev!» nii et Moskva tšempion tema poole pöördus ja naeratades kätt lehvitas. Aga Korol istus närbununa ja surus igavlevalt läbi hammaste:

«Ei ole viga, mängida oskab. Vahvasti pigistas välja...»

Rudnev võttis meie lähedal istet. Ma ei märganud väsimust tema rahulikul ja rõõmsal näol, millest libises üle põgus naeratus — rõõm edu üle. Nagu ikka siis, kui tuntakse endale suunatud pilke, pöördus ta meie poole, ja mõistes, milliste tunnetega vaatavad ta peale poisid, lehvitas ta meile uuesti reketiga.

Sõitsime tagasi nagu uimas. Astunud rongist maha, olime kohe oma poiste keerises. Ja kohe hakkasid mõlemad — nii Korol kui Repin — hingeldades jutustama:

«No küll mängivad! No küll mängivad! Võitis — ja surus kätt! Aga ise vaatab nii — oota sa! Kas meil on siis mingi mäng? See on niisama, muuseas!»

Nädalat kolm hiljem andis Lutšinkin meile edasi kutse osa võtta koolidevahelistest ping-pongi-võistlustest. Meil oli vaja välja panna kaks mängijat paarismänguks — ja siin me seisime raske ülesande ees. Meie parimad mängijad olid vaieldamatult Repin ja Korol, kuid kellelegi ei olnud ju saladuseks, et nad teineteist vihkavad.

«Võtame ja proovime: meie Stekloviga sinu ja Andrei vastu,» ütles Žukov Korolile.

Korolil ei olnud mingit tahtmist nõustuda, kuid ka ära öelda oli raske. Ta näitas alati kogu oma hoiakuga, et ta seisab kõrgemal oma isiklikest arvetest Repiniga. Ja nüüdki jäi tal üle ainult õlgu kehitada:

«Aga miks mitte?»

Repin sõnas:

«Nagu Korol, nõnda ka mina.»

Ja Korol kordas:

«Kas pole see mulle ükskõik?»

Nad asusid kõrvuti Sanja ja Sergei vastu. Me jälgisime teraselt seda mängu ja võisime juba esimestest sekunditest peale ennustada selle lõppu. Žukov ja Steklov mängisid hoopis nõrgemini. Kuid nad võitsid:

nad mängisid koos, nad olid ühel nõul, samal ajal kui vastased mängisid kumbki enda eest.

«Nii ei tule sellest midagi välja,» ütles Žukov, visates reketi käest.

«Kas te siis tõesti ei või . . .» alustas Sergei, kuid ei lõpetanud lauset.

«Küllap nad juba võiksid . . .» venitas Žukov ebamääraselt.

«Aga kui võivad, siis tähendab, et peavad,» sõnas Aleksei Savvitš. «Ma mõtlen, et las treenivad nüüd ainult paaris. Las saavad aru, missugused on kummagi nõrgad kohad, kes on mille poolest tugevam. See ei ole ju naljaasi — mängida meie lastekodu nimel. Meie kõik loodame neile.»

Ma ei saanud alati olla treeningu juures, kuid ma teadsin, et kogu lastekodu jälgib neid mitte ainult huviga, mitte ainult tähelepanelikult. Kõik mõistsid, et kumbki neist kahest astus võitlusse oma karakteriga ja ammuse vaenulikkusega teise vastu.

«Milleks sundida inimesi minema endi vastu!» lausus kord Razumov.

«Aga kui see on kõigile vajalik?» vastas Žukov. «Sinu arvates on parem, kui me kaotame?»

Just tol ajal saabus kiri Kaasanist: Pletnjov oli tõesti kord olnud ühes Kaasani lastekodus, kuid ära jooksnud, ning tema jälgi ei olnud seni korda läinud leida.

Razumov ei leidnud endale paika:

«Mis seltsimehed me oleme? Teine hulgub virelades ringi, aga meie ei tee sellest väljagi!»

«Kuidas «ei tee väljagi»?» krimpsutas Korol nägu, nagu oleks tal valus. «Kas me kutsusime teda siia? Kutsusime. Ta ise ei tahtnud. Sa oota, küll me ta üles otsime.»

«Ei, ta ei tule siia tagasi. Tal on enesearmastust. Ta teab, et me oleme ta unustanud.»

«Mis see tähendab — oleme unustanud?»

«Sina oled unustanud. Sa oled nüüd juba mindki unustanud, sa muust ei teagi kui Repinist.»

Nii kummaline kui see ongi, see kõnelus toimus

minu juuresolekul, ja mul oli lõbu näha, kuidas Korol raevu sattus:

«Sülitada tahan ma tema enesearmastuse peale! Hapu on see Pletnjovi enesearmastus, kui sa teada tahad! Aga Repiniga ma ei sõbrutse, mul on temaga üks asi ajada, kas sa saad sellest aru või ei?»

Ja just nagu oleks see kõnelus talle eneselegi midagi selgitanud tema uutest suhetest Repiniga, loobus ta äkki süngest ja ligipääsmatust hoiakust ja hakkas Repiniga rääkima peaaegu samuti nagu teistegagi.

«Kui on minu kord mängida, seisa sina rahulikult, ära rabele,» rääkis ta asjalikult. «Või muidu muud ei saagi, kui taome päid kokku. Aga kui on kõrge pall — löö, ära karda!»

«Hea küll,» vastas Repin, «ja sina ära löö kõiki palle ühteviisi, vali löögiks sobivam asend.»

Aeg läks, võistlusteni jäi kõigest kaks kuud, ja meie ootasime neid kannatamatult.

«Ja mida ootab linna haridusosakond?»

Korol ei teinud kunagi midagi poolikult. Kui ta juba kord oli otsustanud Pletnjovi üles otsida, siis olid kõik ta mõtted jagamatult haaratud sellest, ja seda ei suutnud takistada ei ping-pongi-harrastus ega miski muu.

«Semjon Afanasjevitš, laske ma hakkan ka töötama «Laste sõprade» ühingus. Ma jooksen siis kõik vastuvõtupunktid läbi, vahest ehk satun kusagil Pletnjovi jälile.»

«See ei sobi: sul on juba niigi palju mitmesuguseid ülesandeid. Vene keel võtab iga päev kaks tundi ja ping-pongi tuleb mängida.»

«Lubage, ma jätan pinksi.»

«Ei, vennas, see ei sõltu enam sinust. Nüüd ei ole see juba enam sinu soov — see on sinu kohus. Sa hakkad kaitsma meie lastekodu au linnavõistlustel, oled sa unustanud?»

Dmitri ei olnud midagi unustanud, kuid ei taganenud ka omast.

Meie «Laste sõprade» ühingut juhtis Aleksei Savvitš. Ta kogus väga hea grupi väiksematest poistest. Kõige agaramateks «laste sõpradeks» olid Pavluša Steklov, Petja Kizimov ja veel kümmekond poissi. Vanematest poistest kutsus Aleksei Savvitš sinna Korobotškini. Ja siin just lõigi end sekka Korol.

«Ma teen kõik, nagu te ütlete. Võtke mind, ma ju tunnen kõiki, ma ei jää teile kasutuks,» kinnitas ta.

Ja Aleksei Savvitš andis alla.

Mitte ükski «sõpradest» ei külastanud Leningradi ilmaaegu. Nad käisid turgudel, kohtasid kodutuid ja pärisid igaühelt, kust ta pärit on. Leningradis oli kaks kodutute laste jaotuspunkti. Lastele oli määratud seal olla kaks kuud, kuid nad jäid mõnikord sinna pidama ka pooleks aastaks.

«Vaadake, olge head,» kandis ette Korobotškin. «Fedka Feoktistov sattus sinna märtsis, kuid jooksis ära augustis. Ta ise ütles mulle. Ljoška Peredelkin võeti punkti juba möödunud aastal, kuid ta on siiamaani seal — mulle ütles seda Suhhorutško, ma sain temaga turul kokku.»

Meie Aleksei Savvitšiga hankisime haridusosakonnalt loa mõlemas punktis kontrolli teostada ja kontroll kinnitas kõike, mida me juba teadsime: korralagedus, kasvatajate koosseisu voolavus, mõttetu istumine punktides poole aasta kaupa. Mõlemad jaotuspunktid olid viimase võimaluseni täis.

Aleksei Savvitš kirjutas haridusosakonda põhjaliku ettekande ja Korol soovitas kirjutada artikli ajalehte «Leninskije Iskrõ». Meil ei olnud suurt usku selle kavatsuse edusse, kuid takistama ei hakanud. Kogu meie «Laste sõprade» ühing terves koosseisus puhkis ja pusis selle artikli kallal. Selles oli palju faktilist materjali, sinna sattusid kõik Korobotškini tuttavad — nii Fedka Feoktistov, Ljoška Peredelkin kui ka Suhhorutško. Ka Korol lisas kõik, mis ta teadis, ja seda ei olnud vähe. Artiklit kirjutati kaua ja hoolikalt puhtalt ümber. See lõppes, nagu ma mäletan, nõnda: «Ja mida ootab linna haridusosakond?»

Korol ise viis kirjutise toimetusse, öeldes, et sellist dokumenti ei või usaldada posti hooleks.

Täpselt kaks nädalat hiljem avaldati artikkel lehes — ja juubeldamisel ei olnud piire. Katsuti lehekülge käega, korda viis loeti valjusti ja endamisi kõike, alates pealkirjast ja lõpetades allkirjadega. (Aga alla olid kirjutanud eranditult kõik meie «sõbrad». Nii seal seisiski: «Lastekodu nr. 60 kasvandikud», millele järgnes tosin perekonna- ja eesnimesid.) Erilise rõhuga skandeeriti lõppu: «Ja mida ootab linna haridusosakond??!!»

Trükisõna jõud andis Korolile uue idee:

«Aleksei Savvitš, mis te sellest arvate, kui paluksime, et «Leninskije Iskrõ» avaldaks kuulutuse: tule, Pletnjov, sind ootavad seltsimehed?»

«Kardan, et Pletnjov ei loe ajalehti,» väitis Aleksei Savvitš kõige tõsisema tooniga vastu. «Pealegi näed sa ju ise: Leningradis teda ei ole. Aga teistesse paikadesse «Leninskije Iskrõ» ei ulatu.»

Kuid kõige tähtsam oli see, et linna haridusosakond otsustas kõige lühema aja jooksul kodutute jaotuspunktid ülearusest koormast vabastada. Sofja Mihhailovna saabus Leningradist metoodiliselt nõupidamiselt ja teatas:

«Meil tuleb homme sõita laste järele — meile tuleb kümme poissi.»

«Kas teate, seltsimehed,» ütles äkki Galja, «teeme nii, nagu tehti Dzeržinski-nimelises kommuunis! Ükskord me võtsime kahe päeva jooksul kommuuni vastu mitte kümme, vaid viiskümmend uustulnukat! Me korjasime neid ise — vaksalitest, tänavatelt, mõned tõime välja otse vagunite alt, teised tirisime maha vagunite katustelt. Mis nad kõik tegid protestimärgiks! Kuidas nad vastu rabelesid, kuidas ulusid! Lugu toimus ju suvel, ja suvel olid nad harjunud reisima. («Ainuke asjaolu, mis neid lähendab inglise lordidele,» nagu ütles Anton Semjonovitš.)

Kuid vanemad kommunaarid, kelle hooleks oli antud see operatsioon, olid ise varem matkanud vagunite all ja nad tundsid hästi nende rändurite kombeid ning hingeelu. Nad tegutsesid kiiresti, resoluutselt, andmata oma «saagile» mahti toibuda või ringi vaadata.

Nad rivistasid poisid kiiresti üles ja viisid nad vaksaliesisele väljakule. Seal tungles juba tuhandeid pealtvaatajaid, nende keskel aga seisis kommunaaride rivi — paraadvormis, kauni punase lipu ja helkivate puhkpillidega. Niipea kui uustulnukad väljakule ilmusid, alustas meie orkester mürtsudes marssi. Kodutuid tasus sel hetkel vaadata! Alles nad kisendasid ja püüdsid lahti rabelda, kuid nüüd kergitasid nad jahmunult ja pimestunult «kliftide» hõlmu ja silusid rutuga juuksesalku, püüdes end vähegi korda seada. Aga kus sellega! Nad paigutati silmapilk kommunaaride rivi keskele ja viidi läbi linna kolooniasse. Siin pesti nad jalamaid puhtaks, pöeti, rõivastati kaunisse puhtasse vormi. Siis laoti aias lillede keskele virna nende vanad rõivad — määrdunud ja räbaldunud närud, ammulisui haigutavad kingad, peakatted, mis õige ähmaselt meenutasid mütse... Sai tohutu must hunnik. See valati petrooleumiga üle ja pandi põlema. Tuleriit põles lühikest aega, kuid ägedalt, leek õgis määrdunud kaltse — ja varsti oli järel ainult väike hunnik tuhka. Aga uustulnukad vaatasid seda kombetalitust, silmad ja suud imestusest pärani.»

«Võtame kätte ja teeme meie niisamuti!» lausus Nikolai Ivanovitš tuliselt. «Tõepoolest, seltsimehed! See on väga hea.»

Nikolai Ivanovitš sarnaneb Koroliga: kui ta midagi tahab, kui mingi mõte teda on köitnud, siis ei leidu jõudu, mis suudaks teda peatada. Ka praegu kuulen ma tavalist juttu: «Milleks seda pikaks ajaks edasi lükata? Ütleme seda poistele kohe!»

«Pidage nüüd ikka, Nikolai Ivanovitš,» manitseb Sofja Mihhailovna, «praegu valmistuvad poisid õppetundideks, neid ei või ju segada! Kannatage, küll me jõuame!»

Kuid siin hävitab ootamatu sündmus kõik meie plaanid. Kabinetti tormab Suržik.

«Semjon Afanasjevitš! Uued! Uusi tuuakse!»

Näe, kus inimesel veab — alati satub ta korrapidajaks neil päevadel, kui meil juhtub midagi ebatavalist.

Sofja Mihhailovna käis linna haridusosakonnas hommikul. Talle tehti ettepanek tulla poiste järele

teisel päeval, kuid poisid saadeti ära kohe tema kannul. Mitte ei tea, mis kiire sellega oli, aga selge oli see, et me oma kavatsust teostada ei saanud.

Õuel on kaks militsionääri ja salk poisse — nii kahe-, kolmeteistkümne aastased. Mulle torkab kohe silma üks nende hulgast — ehtne rongapoeg: juuksed sinkjasmustad, suured silmad nagu söed, väga tõmmu nahk. Anton Semjonovitš rääkis vahel, et minul olevat mustlase välimus, kuid mis olin mina selle jõmpsikaga võrreldes! Kõige selle juures oli ta uskumatult kõhn — pikk kael, esiletungivad rangluud, teravad küünarnukid. Sellist ei saa niipea priskeks.

«Saun tuleb küdema panna! Laovõtmed! Pesu! Kingad!» kuulen ma.

Kõik on juba keerlemas: kuni ma vastu võtan poiste nimestiku ja isiklikud toimikud, kuni ma neid kiiruga silmitsen ja saatjatega hüvasti jätan, arendavad seal kuskil kõik, kes selleks määratud ja kes ei ole määratud, pöörast tegevust. Näe, kabineti lävele ilmub tõttamisest ja vastutustundest higine Suržik:

«Uustulnukad, pesema!»

Rongapojal on kõlav nimi — Anatoli Lira. Kes ta selline on, kuidas ta sattus vastuvõtupunkti, seda ma veel ei tea. Teist jõmpsikat, samuti väga kõhna, kuid linalakka ja kahvatut, hüütakse Remeškoviks.

Kõige vanem on neljateistkümne aastane. Ta on laiaõlgne, sünge, tal on kõige räpasemad rõivad, kõige enam lagunenud jalatsid.

«Kuidas su nimi on?» küsin ma.

«Sauna tahaks saada,» järgneb ootamatu vastus.

«See on hea. Sauna saad varsti. Aga kuidas on su nimi?»

«Maljavkin. Spiridon Maljavkin.»

Lira kuulab, hambad lõbusalt paljad, vaadates aina kord minu, kord Maljavkini otsa.

«Pesema!» kordab Suržik.

Uustulnukad trügisid ning tõuklesid ukse juures, kuni Suržik taipas ust laiemalt avada. Siis liikusid kohe kõik korraga ning jäid uuesti pidama.

«Hei!» ütles Lira, surus tagumistele peale ja tõukas

viimased uksest välja, pöördus siis lävel ümber ja pilgutas mulle silma.

Ma väljusin poiste kannul. Õues joosti ja rahmeldati. Sest selles kõiges, mis oli juhtunud, oli meilgi oma osa — meie ju alustasime, kirjutasime linna haridusosakonnale ja ajalehte. Tähendab, me ei olnud asjata jõudu pingutanud — läks nii, nagu olime soovinud!

Mulle tuli vastu Petka sületäie okstega.

«Tuleriit!» teatas ta käigupealt.

Ahaa, tähendab, et Nikolai Ivanovitš ei olnud aega lasknud kaotsi minna, kui ma poisse vastu võtsin: tuleriita tehakse!

Sellelsamal väljakul, kus me koos leningradlastega lõkke ümber istusime, kui lõppes meie suvine mäng, askeldasid nüüd Korol, Kolõškin ja Žukov. Siin kõrgus juba terve mägi hagu, kuid poisid kandsid juurde üha veel ja veel.

Uustulnukad pesid endid, kuid need siin ei kannatanud oodata: saaks juba süüdata!

«No mis nad seal ometi teevad! Neil nagu polekski elu sees!»

«Aga sa ju nägid, kui palju neil oli pori peal — terve puud!» ütleb Sergei. «Kuni sa selle ära pesed... kuni sa riidesse saad... Seal on üks, sellele ei leia isegi sobivaid kingi — number nelikümmend vist...»

Läheb ikka pimedamaks ja pimedamaks. Uustulnukad tulid kell viis, kuid nüüd on juba seitsme ligi.

«Eh, ei saa siin midagi näha!»

«Kuidas nii — ei saa näha? Aga milleks on siis lõke?»

Viimaks väljuvad uustulnukad saunast — vihtlemisest punetavatena, seljas täiesti puhas pesu ning rõivad, pamp käe otsas.

«Siia! Siia!» hõikame meie.

Nad tulevad ebakindlalt, isekeskis tõugeldes, viivitades, ringi vaadates.

«Siia! Siia!»

Žukov haarab Remeškovil, kõige väiksemal, käest kinni ja toob ta tuleriida juurde.

«Korol, oota, las ta süütab.»

«Aga mida? Milleks?» laliseb Remeškov.

«Küll näed! Võta tikud. Süüta!»

Remeškov tõmbab ebakindlalt tikku — see murdub. Siis võtab tikutoosi Lira, süütab, kuid tikk kustub tuules. Ta võtab korraga mitu tikku, tõmbab põlema, peopesad koos, et nõrka tuleleeki kaitsta. Ta käed paistavad roosatades läbi. Ta laskub kükakile ja sirutab ettevaatlikult põleva tiku kuivade hagude juurde. Ta ei tea veel, milleks see kõik, kuid on näha, et see talle väga meeldib. Tuli roomab mööda peeni kuivi oksi, oksad pragisevad, männiokkad süttivad ja punased sädemed lendavad kõrgele üles.

«Aga nüüd — heida oma kaltsud tulle! Mis sa ootad! Haruta lahti, muidu ei hakka põlema.»

Lira harutab kähku kompsu lahti. Tulle lendab must üleni rebenenud särk, siis katkised püksid, jopp, mille aukudest paistavad määrdunud vatitordid. Need ei taha algul hästi põlema hakata, kuid siis süttivad ühest kohast, teisest...

«Nüüd sina! Järjekorras, laske käia!»

Remeškov võtab ebaledes hoogu ja paiskab oma varanduse tulle, tema järel veel keegi. Leek paiskub üles, nagu rõõmu tundes uuest saagist, pimedus taganeb — meie seisame lõkketule ümber ja punakad vastuhelgid tantsivad poiste naervatel nägudel. Keegi ei pea enam järjekorrast kinni. Kohmakas Spiridon Maljavkin, sarnakas lontkõrv Griša Kuzmenko, minu kaasmaalane, ja veel keegi viskasid korraga oma rämpsu tulle — ja leek, nüüd juba tugev, lõbus ja õel, õgis ahnelt kogu hunniku.

«Hurraa!» kisendab Petka.

«Hurraa!» hõikame naerdes kaasa.

Mulle hakkab silma Nikolai Ivanovitši poisikeselikult hasartne nägu. Ka tema karjub, on kohe näha, et ta on kõik maailmas unustanud.

«Aga nüüd õhtust sööma!» kuulutas Suržik.

Ta hääl on juba kähisema hakanud, korratud juuksed on kleepunud otsmikule. Uustulnukad, saun, lõkketuli — mõelda ainult, mis võib inimesele osaks langeda üheainsa valvekorra kestel!

«Semjon Afanasjevitš,» sosistab ta mulle sööklasse

minnes kõrva, «kingad on neil kõigil peaaegu terved, jaotuspunktis anti. Milleks hävitada vara? Ma ütlesin Aleksei Savvitšile, ta vaatas ja ütles, et võib jätta vanad. Ainult tollel Kuzmenkol vahetati, siis veel sellel... Maljavkinil, sellel volaskil, temal olid hoopis kehvad, ja veel kellelgi, mustal...»

Keegi rebib mind varrukast. Pöördun — ahaa, seal ongi see must!

«Noh, pole midagi öelda — vahva!» räägib Lira, luksudes tundeküllusest. Kogu nägu läheb laiale naerule ja leidmata muid sõnu, kordab: «Vahva, midagi pole öelda!»

54

Anatoli Lira elulugu

Anatoli Liral oli huvitav elulugu. Esimest korda sattus ta lastekodusse kaheksandal eluaastal ja sellest ajast peale — nelja aasta jooksul — oli ta olnud kümnes lastekodus: Arhangelskis, Krasnojarskis, Minskis, Sverdlovskis, Pskovis, Tjumenis, veel kusagil...

«Mis sind ajas niimoodi mööda maailma ringi?» küsisin ma.

Ja siis kuulsin õpetliku loo ilukirjanduse mõjust laste arule. Kui Anatoli oli kaheksa aastane, luges Tjumeni lastekodu naiskasvataja («Jelena Andrejevna oli hea inimene,» sõnas Lira unistavalt) lastele Neverovi jutustust «Viljalinn Taškent». Raamat meeldis Lirale nii, et ta jooksis lastekodust ära, Taškendi poole. Ta püüti poolel teel kinni ja saadeti Tambovisse. Ta laskis jälle jalga, võeti uuesti kinni ning suunati lastekodusse, seekord Krasnojarskisse. Kuid Lira kiduras kehas elas ohjeldamatu hing. Kord otsustanud ükskõik mis hinna eest pääseda Taškenti, jooksis ta ikka uuesti ja uuesti ära. Ta püüti iga kord kinni, ja määrati nagu kiuste lastekodusse, mis asus Taškendist veel kaugemal kui eelmine. Pool aastat tagasi sattus ta Leningradi vastuvõtupunkti ja sealt — meile.

Meil tõmbas ta korrapealt endale üldise tähelepanu.

Kord töökojas pihku sülitanud ja käsi pükste külge pühkinud, jooksis ta sööklasse. Lävel peatas teda Podsolnuškin:

«Ümberpöörd!»

«Mis?»

«Pane teised riided selga ja pese käed puhtaks!»

«Käed? Need on mul puhtad. See on ainult tolm.»

«See tolm pesegi maha.»

«No jäta juba!»

Ta püüdis õlaga Podsolnuškini kõrvale lükata, kuid too kordas rahulikult:

«Mine pese ennast puhtaks!»

Ja siis kuulsime fraasi, mida, nagu hiljem selgus, Lira kasutas kõigi raskete elujuhtumite puhul:

«Kui äigan ühe täie, uperdad ennast higiseks!»

Ümberringi lagistati naerda. Pilt oli seda koomilisem, et Podsolnuškin, minevikus ainukene autoriteet hirmsale Timofeile, ei olnud välimuselt küll just vägilane, kuid ometi hulga tüsedam nigelast Lirast.

«Lira!» hõikasin ma ligemale astudes, nagu ei oleks ma kuulnudki eelnenud juttu. «Pea, sa oled unustanud ümber riietuda. Kas su komandör ei ole öelnud sulle, et meil sööklasse ei minda tööriietes? Suržikule tuleb teha märkus, kui ta ei ole seda sulle seletanud.»

Kuid Suržikusse suhtus Lira mõningal määral aupaklikult: esimese päeva muljed, saun, lõkketuli — kõik oli ühenduses Suržikuga.

«Ah, õigus! Ta seletas seda mulle. Ma lähen kohe!» Ja just nagu poleks midagi juhtunudki, Podsolnuškinile kordagi «äigamata», jooksis Lira pesema.

Kuid see ei olnud kaugeltki kõik.

«Ahaa, ka sina oled siin!» ütles Lira juba esimesel päeval, kui ta Narõškinit nägi. «Noh, tubli! Nüüd teeme arved klaariks!»

Seda hoiatust kuulnud poisid seletasid talle, et meil vanu arveid ei klaarita. Ta kuulas rahulikult, noogutas isegi pead — et mõistsin. Kuid võta näpust!

Narõškin oli temast hoopis tugevam ja jõulisem. Kuid nagu selgus, oli Liral raudne karakter ning ta ei kavatsenud oma sõnu tagasi võtta. Ta ei tükkinud Narõškiniga kaklusse, ei rünnanud teda avalikult, kuid Narõškin veendus varsti, et ta rahule ning julgeolekule oli tulnud lõpp. Kord valati ta ülalt üle jääkülma veega, kord kui ta tuppa astus, läks uks pärani lahti ja lõi talle vastu laupa. Või jälle vastupidi — uks tõmmati just ta nina ees kõvasti kinni. Ta vajutas õlaga — uks ei andnud järele, ta püüdis seda avada hooga vastu joostes — uks avanes äkki ja Narõškin lendas põrandale . . . Lirat paljastada oli võimatu: mustad rahutud

silmad ei ole süütõend, ka kaval naeratus võib olla igaühel.

Narõškin ei julgenud kellegagi oma meelehärmi jagada. Ta pidas ennast ikka veel süüdlaseks ega lootnud seepärast, et keegi tema kaitseks välja astub. Ta kannatas vaikides, pilgutas murelikult oma tursunud lauge — lõtv ning suur, hoopis pikem kui Lira.

Kord kuulsin ma, kuidas ta hõikas ärajooksvale Lirale järele:

«Ma sulle annan!»

«Aga mina sulle juba andsin!» järgnes lõbus vastus.

Teine kord nägin ma Narõškinit õues. Ta oli üleni märg ja vandus läbi hammaste, ajas pead kuklasse ja vaatas abitult ringi — millisest õhuaknast talle vett kaela kallati?

«Mis on sinuga juhtunud, mispärast sa märg oled?» küsisin ma.

«Ma ei tea . . . vihm . . .» vastas ta õlgu kehitades.

«Kuule, mis segast juttu sa räägid? Kus sul talvel vihm on?»

«Ma ei tea,» kordas ta ohates.

Kuid Sergei Steklov, kes teraselt valvas oma hoolealuste heaolu üle, ei võinud muidugi leppida selliste «looduslike õnnetustega». Üldkoosolekul ütles ta:

«Teen ettepaneku teha Suržikule noomitus selle eest, et ta ei ole seletanud uustulnukale meie korda. Lira ei anna Narõškinile rahu, on poisi ära piinanud.»

«Aga sa tõesta seda!» hüüdis Lira trotslikult.

«Suržik, seleta, milles on asi,» nõudis Žukov, heitmata isegi pilku Lira poole.

«Mis siin Suržikust? Suržik ei puutu üldse siia!» hõikas Lira.

«Suržik, vasta!» kordas Žukov.

Suržik tõusis raskesti ohates püsti.

«Mis temaga teha? Talle öeldi: jäta järele. Ta laseb ühest kõrvast sisse, teisest välja. Räägib, et Narõškin olevat ta mineval aastal vastuvõtupunktis läbi peksnud. Ma seletasin talle, et meil see ei tule arvesse.»

«Tähendab, et seletasid halvasti,» lausus Steklov.

«Hästi! Ta seletas hästi!» karjus Lira nördinult.

«Suržik, seleta talle veel üks asi ära: kui ta tahab

koosolekul rääkida, tõstku käsi. Ma olen Stekloviga ühel nõul. Teen ettepaneku teha Suržikule noomitus. Las ta teeb Lirale põhjalikult selgeks, et meil on säärane kord: olgu sul varemast ajast mis tahes arved, kui oled meile tulnud, siis unusta neist mõeldagi. Kas said aru, Suržik?»

«Küllap mina aru sain,» vastas Suržik. Ta punetab üleni ja hingab mühinal läbi nina. Kuid — tubli poiss! Ta on juba õppinud auga ära kannatama noolterahe, mis langeb komandöri peale, kui tal on rühmas midagi korrast ära.

Selle eest on Lira näol selline pahameel ja nördimus, et on arusaamatu, kuidas ta lausa ei lõhke.

«Mis te ometi ajate! On teil aru peas!» kisendab ta. «Mis te norite ta kallal! Kas tema on puudutanud teie Narõškinit?»

Kuid häirimatu esimees ei pea Lirat selle vääriliseks, et tema poole pilku heita.

«Nüüd kõneleme raamatukogust,» jätkab ta, nagu poleks midagi juhtunud. «Raamatuid on meil nüüd palju, Jekaterina Ivanovna ei tule üksinda nendega toime. Talle on vaja anda abiline. Kelle me valime?»

Otsin silmadega Narõškinit. Ta on kehastatud meeltesegadus. Veider: ta ei kaevanud, ei palunud kaitset. Teised taipasid ise ja astusid tema eest välja. Ja ei noomigi teda. Veider . . .

55

«Hei! Kas oled elus?»

Ent Lira seiklused ei lõppenud veel sellega. Ta osutus äärmiselt tundlikuks, kunstiteoste ees aga lihtsalt kaitsetuks. Ja see pidi talle peaaegu elu maksma.

Detsembris me viisime poisid teatrisse.

Me läksime varahommikusele rongile. Suurte paksude tortidena sadas lund. Poiste talvepalitud ei olnud enam uued, kuid tugevad ja soojad, pakane ei teinud liiga, astuti ladusalt ning üksmeelselt — ja oli tahtmine veel enam sammu kiirendada, rutem vagunisse istuda, rutem Leningradi jõuda.

Kella üheteistkümne ajal astusime me juba mööda

kärakindlat Mohhovaja pakksillutist. Oli puhkepäev, teatrietendus algas kell kaksteist, kuid Noorsooteatri juures tunglesid ja käratsesid lapsed juba aegsasti.

Küllap on minu poisid siin palju kordi logelnud, kooliõpilastega tüli norinud, oma ulja käitumisega tütarlapsi hirmutanud! Ma vaatan nad praegu kiivalt üle — kas ei ole nende välimuses midagi «varjupaiklikku»? Ja kas ei lõhna nad hiljutise kodutuse järele? Kuid ei, poisid on nagu poisid ikka, ei mingit erinevust, ühesugused kõik: uudishimulike silmadega, pakasest üleni roosade põskedega, naeratavad.

«Mis koolist?» küsitakse meie käest.

Ja ka sõpru on siin.

«Tere! Tere! Kui tore, et te tulite!»

Meie juurde jooksevad Tanja ning Ženja valgetes pikakõrvalistes karusmütsides, Polosuhhin pruuni paslikuga.

«Nüüd olete teie meie külalisteks!»

Võib-olla see nõnda ongi. Igal juhul käituvad nad peremeestena:

«Mitte seal, mitte seal! Näete siia, siia! Siin on riietehoiuruum! Siitpoolt on mugavam. Aga kas te näitust nägite? Kohe näitame. Võtke rutem riidest lahti!»

Komandöridel on murelikud, pinguldatud näod. Nad kardavad kõige enam seda, et kas vahest poisid häbi ei tee, end kuidagi ei blameeri, millegi piinlikuga hakkama ei saa. Suržik on ärevil vist kõige enam Lira pärast — too on nagu ikka sundimatu ja lõbus, kuid kes teab seda paremini kui Suržik, et Lira lõbusus võib võtta kõige ootamatuma pöörde.

On näha, et taltsutamatu tung jõuda viljalinna Taškenti, mis paiskas Lirat tihti meie maa ühest äärest teise, oli pidurdanud ta kultuurilise taseme tõusu. Teatris ta nähtavasti kunagi varem ei olnud käinud ja ta püüdis nüüd puuduvat tasa teha. Ta oli jõudnud kuidagi esimeste seas lahti riietuda — koos Sergei Steklovi rühmaga, kelle me ette lasksime — ja vahtis nüüd ringi, toppis end kord siia, kord sinna, kadus vahel hoopis ära ja ilmus esile seal, kus teda keegi ei teadnud oodata.

«Seisa! Seisa paigal, kuni meie omad end lahti riietavad!» sisistab ta peale Suržik.

«Ma tahan sinna, kuhu Steklov läks poistega!»

«Oota, me ei ole veel palituid ära andnud.» Suržik püüab säilitada rahu, kuid Lira ei vaata ta poolegi, kipub uuesti kuhugi jooksma. «Oota, sa kirstunael, räägitakse sulle!» lisab Suržik juba meelt heites ning hoiab Lirat õlast kinni.

Kuid nüüd on ka Podsolnuškini rühm lahti rõivastunud. See rühm on viimane, on ju siin kõige vanemad poisid. Astun nendega koos saali. Saal tõuseb järsu amfiteatrina. On kirev, virvendab silmade ees, ma ei eralda kohe meie poisse. Ahaa, seal nad ongi — lehvitavad käsi peaaegu kõige kõrgemaist ridadest. Me peame istuma nende selja taha, viimasesse ritta, kuid kõrvalt hüppab püsti Lira, vehib mõlema käega, tõstab paljutähendavalt sõrme üles, näitab enda kõrval olevale istekohale, noogutab pead, pilgutab silmi. Kõik need manamised peavad tähendama, et tema juures on vaba koht — ja nimelt minu jaoks. Ma astun ta juurde.

«Istuge, siin on vaba,» lausub ta paluvalt. «See on Kuzmenko koht, kuid ta jäi koju.»

Ent kui ka Kuzmenko poleks koju jäänud, ei oleks ka häda: kohad ei ole eraldatud tooli käetugedega, vaid on lauspingid, kus võib koomale nihkudes rohkem kui üks inimene ära mahtuda.

Istun Lira ja Suržiku vahele. Vasakul on minu õla taga Petka. Ta on samuti rahul, et meie temaga naabrid oleme. Kuigi oleme siin esmakordselt, on meil ometi palju tuttavaid. Ennäe, seal lehvitab ja naeratab Griša Lutšinkin, näe, seal on veel ja ikka veel rõõmsaid sõbralikke nägusid — Tanja, Ženja, Gena. Naer, kära. Esimesel pilgul paistab, et lapsed on lihtsalt kokku kogunenud, käratsevad, kõnelevad — ja ongi kõik. Kuid ei. Naeru, lobisemise ja naljade taga on ootamine, uue, tundmatu, veetleva kannatamatu eelnauding.

Vaatleme kavavihiku kaasi. Jah, oodatav on huvitav: näete, millised kaljumürakad, ning inimesed, kes üksteist aidates, keppe astanguisse surudes ja nöörist

sikutades lähevad visalt mööda järsakut üles. Aga kaane siseküljele on kirjutatud järgmist.

«Igal suvel sõidavad õpetlased-looduseuurijad mööda meie suurt maad laiali.

Ühed matkavad kõrbesse, hirmsasse kuumusse, tuiskliiva.

Teised — polaarvöötmesse, sinna, kus kunagi ei sula jää, kus kasvavad ainult samblad ja samblikud, kus on kogu suvi päev ja kogu talv öö.

Kolmandad tõusevad kõrgele mägedele, pilvedest kõrgemale, Uraalile, Kaukasusele.

Neljandad lähevad mööda metsi, kus veel kunagi ei ole astunud inimese jalg.

Mida nad otsivad?

A a r d e i d.

Looduse enda poolt ärapeidetud surnud aardena lebavad maa all tohutud rikkused: süsi, nafta, vask, raud, kuld, hõbe, elavhõbe, fosforiidid, sool, põlevkivi, kips, paas.

Sa tead, milline enneolematu ehitustöö on praegu käimas meie maal.

Leida, omandada, elustada sellised surnud aarded — see on suur abi ehitustööle.

Seepärast käivadki loodusvarade uurijad oma otsinguil puhkamata, pingutades kogu jõudu.

Ei jätku käsi, ei jätku silmi.

Õpetlastele sõidavad appi üliõpilased. Lööklasi saadab välja komsomol. Looduseluure ülesandeid võtavad endile nõukogude turistid.

Näidendis «Aare» näed sa lapsi, kes abistavad üliõpilast mägiluures . . .»

. . . Ja siis kustub valgus. Vaikus ei saabu kohe — keegi hõikab kedagi, keegi vastab, nurgast kostab summutatud naeru, kellegi köha. Ja äkki vaibub kõik. Pimedale lavale langeb prožektorikiir — ja lavasügavusest laskub mööda kaljulõhe astanguid alla vanamees. Piipu popsutades vaatab ta nõlvadel kasvavaid puid.

«Noh, tere!» ütleb ta puule. «Seisad, jah? Näen. Kahistad okstega? Kuulen. Kaks nädalat pole sinu juures olnud. Mis uudiseid sa mulle räägid? Nii . . .

uudiseid on, kuid kõik on tuttavad. Teadagi... sinu vastu on end rüganud karu. Milline? Ahaa, näen... On siin küüsi puhastanud. See on Lontkõrv... Ennäe... Viiskümmend aastat olen ma metsas. Mulle on kõik arusaadav. Kuhu lind lendab, kuhu metsloom jookseb, kuhu madu roomab. Aga lindude ja loomade kõnet ei mõista. See on kurb. Viiskümmend aastat metsas, kuid ei mõista...»

Ja äkki hakkavad minu poisid naerma ja ma naeran tahtmatult nendega kaasa. Meie poole vaadatakse, meile hüütakse: «Tsss!» Kuid meie ei suuda pidada: sest täpp-täpilt nagu see vanamees räägib puude ja põõsastega meie Vladimir Mihhailovitš! Ja küllap vist seepärast usuvad poisid kahekordselt seda, mis toimub laval. Aga laval toimub järgmine.

Üliõpilane ja kolm kooliõpilast — geoloogiline luure — käivad mööda Kaukaasia mägesid ja otsivad vasemaagi lademeid. Nad läksid udus, hoides tugevasti üksteisest kinni, kuid Ptahha — kaheteistkümne-aastane tütarlaps — laskis sekundiks seltsimehe käest lahti ja kaotas selle kohe. Hakati karjuma, üksteist hüüdma, kuid kaja on udus petlik — see kannab hääle eemale, ja mõni samm teekaaslastest eemal eksis tütarlaps ära. Ta hulkus mitu päeva üksinda, ilma söömata, ümberringi ei ühtki hinge. Kuid ta ei lasknud hirmul endast jagu saada. Ta jättis puudele märgid — «Olen elus» — selles lootuses, et sõbrad näevad. Ning talle tuleb äkki vastu vanamees. Tolle nimi on Ivan Ivanovitš Groznõi.

Ühest kuristikuäärest teise langetab vanamees puu, ja Ptahha läheb pikemalt mõtlemata üle sügaviku tema juurde...

Lira on end välja sirutanud, kätega ümber põlvede klammerdunud, ja vaatab silmi pilgutamata lavale.

Kuklas tunnen Petka kuuma hingeõhku... Tütarlaps möödub ohtlikust paigast õnnelikult.

Kuid järgmises vaatuses langeb ta jälle sügavusse: ta jalgade alt kadus pinnas ja ta oleks nagu maa alla vajunud. Ta vinnatakse köiega sügavikust välja.

Ilma et ise seda märkaks, leidis Lira kobamisi minu käe ja pigistas seda tugevasti, teiselt poolt haakis end

minu külge Suržik. Ja äkki ohkas saal nagu üks mees — Ptahha rebenes uuesti lahti, jälle ei suudeta teda leida, ja seekord paistis, et enam ei ole lootust tema ellujäämiseks. Sõbrad otsisid teda väsimatult, kuid ei unustanud ka oma matka eesmärki. Üliõpilane ja kooliõpilased otsisid maaki. «Selline kaja on ainult koobastes. Läbikaevatud mägede juures. Meie oleme kaevanduste lähedal,» kinnitab üliõpilane. «Mina olen siin, teised on Uraalis, kolmandad higistavad kõrbetes, neljandad külmetavad tundrates — meie kõik teeme üht ja sama tööd. Maa vajab rauda, vaske, sütt, naftat, apatiiti, fosforiiti, kulda, elavhõbedat...» Ta on hõivatud sellest mõttest, ta tuleb juba kolmandat suve siia — aina otsib.

«On see kõik tõsi, Semjon Afanasjevitš?» küsib vaheajal minu käest Lira.

«On see kõik välja mõeldud või tõsi?» kordab kajana Petka.

«Fakt, et välja mõeldud!» ütleb veendunult Suržik, kes kogu vaatuse kestel oli nõnda Ptahha äpardustest kaasa kistud, et haaras minu käest kinni ega lasknud enam lahti — seda ta ei oleks endale iialgi lubanud terve aru ja kindla mälu puhul.

«Seda ei või olla, et niisugune lugu on välja mõeldud!» protesteerib Petka.

«Aga missugune plika ikka on! No on alles plika!» pöördub Lira kord ühe, kord teise poole.

Siis kustub valgus uuesti. Viimane vaatus läheneb ilmselt lõpule, kuid Ptahhat ei ole ikka veel. «Kas ta leitakse? Kas leitakse?» kordab keegi meeleheitliku sosinaga. Luurajad valmistuvad ära minema.

«Oi, miks nad siis ära lähevad? Aga kuidas jääb siis Ptahhaga?» pärib Lira peaaegu nuttes.

Ma ei tea enam, kuhu vaadata — kas lavale või poisse, omasid ja võõraid.

Luurajad lahkuvad: «Eh, Ptahha, Ptahha, hüvasti!»

Ja äkki tõuseb esimene rida, kus istuvad kõige väiksemad, nagu magnetist tõmmatult korraga püsti ja sammub rambi poole, ise hüüdes:

«Ärge minge ära! Ta on siin!»

Kedagi ei aja väikeste käitumine naerma, terve saal

on valmis kohtadelt tõusma ja sööstma sinna — peatama, lahkumist takistama, Ptahhale abi kutsuma.

Äkki hakkab mägedes helisema. Mis see on, kas jälle mingisugused looduse mõistatused? Kuid ei, see on Ptahha. Ta on elus, pealegi on leidnud veel vana kaevanduse, vaske täis, sealsamas on veel terve kuhi vanu vasknõusid. Ptahha oli kogu aeg hüüdnud, kuid teda ei kuuldud, seepärast oligi hakanud taguma vaskkaussi.

Mudilased esimesest reast lähevad tagurpidi oma kohtadele tagasi, saal käratseb, lapsed taovad peopesi kokku, Lira trambib jalgadega, nagu ta seda arvatavasti tegi kinos alati. Ma panen käe ta põlvele — ta pöördub ja vaatab mulle täiesti pööraste, segaste silmadega otsa.

Aga kaks päeva hiljem jooksis minu kabinetti Petka ja hüüdis hingeldades, silmad pärani, pinguldatult:

«Semjon Afanasjevitš! Ruttu!»

Sellistel juhtumitel pole midagi pärida — on vaja joosta. Torman toast välja. Petka kihutab tuhatnelja parki, mina tema järel. Näen juba eemalt vana mahajäetud kaevu juures poistejõuku, igast küljest jookseb neid sinna veel ja veel — kõik millegipärast Steklovi rühmast. On näha, et nad on olnud kõige lähemal. Pavluša Steklov ja Ljonja Petrov, mõlemad pingutusest punased, on kummardunud kaevu kohale. Jooksin juurde ja nägin, et nad hoidsid jämeda köie otsast kinni. Kuid siis laksatas miski kumedalt, kaevu sügavusest kostis summutatud karjatus. Poisid vastasid üksmeelse kisaga.

Lira! Mind oleks nagu löödud.

«Lira! Li-ra-a!» karjuvad poisid. «Äh, rebenes lahti! Ei pidanud! Lirka, hei! Oled sa elus?»

Ma kummardun kaevu kohale ja kordan instinktiivselt:

«Hei! Oled sa elus?»

«Elu-us!» kostab nõrgal häälel alt.

Tõmban köie välja — see on vastupidav. Teen silmuse ja lasen köie uuesti kaevu.

«Pane enda ümber! Kas kuuled? Pane ümber! Vöö kohalt! Hei! Kas panid? Noh, nüüd hoia kinni!»

Pikkamööda ja ettevaatlikult vean köie elava laadungiga üles. Ligemale, ligemale. Juba on kuulda katkendlikku hingamist, tuleb nähtavale sinakasmust pealagi. Juba ulatab tast kinni haarama. Surun põlvega köit vastu raket, haaran Liral õlgadest kinni ja tirin ta välja. Ta tõmmu nägu on nii kaame, et on muutunud kuidagi sinakaks, silmad pöörlevad. Ta on kuni vööni

märg ega seisa jalul. Alles nüüd märkan, et siinsamas kaevu kõrval lumel vedelevad tema palitu ja kõrvikmüts. Jah, muidugi, talv on pehme ja täna on kõigest kaks kraadi alla nulli, kuid siiski . . .

Ümberringi seisvate väikeste poistega ei olnud isegi kätest «kandetooli» tegemine mõeldav. Võtan Lira sülle ja kannan majja. Seal läheb ta Galja ja Sofja Mihhailovna korraldusse. Need hõõruvad ning soojendavad teda, riietavad ümber. Sel ajal poisid seletavad mulle, mis oli juhtunud.

Eelmisel päeval oli Lira aina käinud mööda lauda, mis oli pandud oja ühest kaldast teise — ta katsus, kas suudab nagu Ptahha minna mööda purret üle kuristiku või ei suuda. Ta oli käinud viis korda sinna ja tagasi. Aga täna oli tal olnud vaja proovida, kas ta tõstetakse kuristikust üles või ei tõsteta, kas ta on samasugune nagu Ptahha või on halvem. Kutsus poisid kokku, viis nad kaevu juurde ja laskus kaevu poolpehastunud puupanges, mis oli vedelnud siin ammust ajast peale. Aga kui hakati teda kaevust välja tõmbama, saadi aru, et see käib neil üle jõu, kohkuti ära ja saadeti Petka minu järele. Vaevalt oli Petka ära jooksnud, kui pang kõige küljest lahti tuli. Hea veel, et kaev ei olnud sügav ja vett oli selles Lirale ainult vööst saadik. Kuid ta sai märjaks, lõi ennast ära, hakkas külmast lõdisema, ja mis seal 'salata, kohkus ära. Oli katsunud käte abil üles ronida, kuid käed olid osutunud nõrgaks ega pidanud kinni. Siis me jõudsimegi koos Petkaga kohale.

Teiseks päevaks oli Lira just nagu kõhnenenud ja ta laubal hiilgas kenake muhk, aga nähtavasti näris teda endiselt soov ennast proovida. Kuid ta oli pisut vaiksemaks jäänud — igal juhul käis ta kogu päeva minu kannul peaaegu vaikides, rahuldudes kõige üldisemate märkustega, umbes sellistega, nagu: «Jaa . . . no on alles lugu . . . nii see on . . .» Ja alles õhtu eel söandas ta välja öelda, mis lasus ta hingel:

«Semjon Afanasjevitš! Suržik küll ei ole milleski süüdi! Kui ma tulin, seletas ta mulle kohe, et kaevu juurde ei tohi minna.»

«Ära luiska! Sinu tulekuni me ei mõelnudki kunagi

kaevust. Meil ei olnud säärast nupumeest, kes oleks sinna oma nina toppinud.»

«Jumala eest, Semjon Afanasjevitš! Küsige kellelt tahes, kuid ta ütles just: et ei ronitaks kaevu juurde!»

«Misjaoks sa siis ronisid?»

Ära kuulanud tema vastuse, pidin ma äärepealt toolilt maha kukkuma. Ta ütles:

«Semjon Afanasjevitš, ma olen üksinda süüdlane: mul on, kas teate, nii väike ikuu!»

«Mi-is?!»

«No kas te siis ei tea? Ma olen kaheteistkümne aastane, kuid aru järgi kõigest kaheksane — uurimise järgi tuleb nii välja. Sellest see kõik tuleb. Mind käskakse, kuid ma ei saa aru. Räägitakse, kuid ma ei kuula.»

«Oh sind riukameest!» ei kannatanud Jekaterina Ivanovna välja. «Kas teate, et *iq* — see on pedoloogide määramise järgi vaimne iga, erinevalt passieast.»

Kui me olime viimaks Lira kabinetist ära saatnud ja küllalt naernud, ütles tõsiselt Aleksei Savvitš, kes oli samuti selle kõneluse juures:

«Muret saame temaga veel küllalt . . . pidage mu sõnu meeles!»

Kõigist uustulnukatest osutus Lira kõige kõvemaks pähkliks. Ilmaski ei võinud ette näha, millega ta saab homme või poole tunni pärast hakkama, ning seejuures oli tal alati selline nägu, nagu oleks tal kellegagi kaklus pooleli. Aga kui me nägime teda vagasena, mõtlikuna, siis teadsime alati: see on vaikus enne tormi, nüüd tuleb oodata mingit uut riugast. Suržiku oli ta hoopis ära vaevanud. Varsti pärast kaevulugu tiris ta, ise peaaegu nuttes, Lira metsast välja. Selgus, et Lira oli seal ainult särgiväel ja pükstes liugu lasknud.

«Milleks?»

«Et karastada!» järgnes vastus. «Teie ju ise rääkisite, Semjon Afanasjevitš, et inimene peab olema karastatud.»

Kuid nähes, et ma ei kavatse temaga jätkata kõnelust nii rahulikus toonis, rakendas Lira kohe sellesama proovitud argumendi, mis oli nähtavasti teda juba korduvalt hädast välja aidanud:

«Semjon Afanasjevitš, mäletate ju, ma rääkisin teile ikuust?»

«Kuule, sina,» ütlesin ma vihaselt, «jäta tembutamine! Et ma *iq*-st enam ei kuuleks! Kui sa oled ebanormaalne, saadame su siit silmapilk minema — me oleme siin kõik normaalsed, kas mõistad? Kui sa tahad karastada, uisuta. Kui tuleb suvi, hakkad supleman käima, valad end külma veega üle, siis ei ole sulle külm talvel enam hirmus. Aga praegu käsin ma sind: kui sa jälle välja mõtled midagi sihukest... karastamist lumes või midagi taolist... ütle sellest enne Suržikule või mulle. Kas said aru? Ja *iq* — et ma sellest enam ei kuuleks!»

Lira osutus kõigele lisaks veel pedandiks: minu sõnad uiskudest võttis ta kohe teadmiseks ja täitmiseks. Samal päeval oli mul välistrepile astudes lõbu vaadelda järgmist pilti. Keset jäätunud õue taarus laiali libisema kippuvatel, ebakindlatel jalgadel kummaline, kätega vehkiv kuju. Ümberringi andsid Petka, Pavluša ja veel pool tosinat poissi senikuulmatult väärtuslikke näpunäiteid. Kuid näpunäidetest ei olnud abi — jalad libisesid laiali juba mingi hoopis kujutlematu nurga all, ja Lira lendas selili, lastes kuuldavale järeleaimamatu hüüde:

«Oh sa tont, küll on jää libe!»

Aga niipea kui ta oli jälle jalul, nuias Petjat:

«Ei, sa ütle mulle mõistlikult: kuidas sa uisutama õppisid? Mispärast minul välja ei tule? Tahan otse, aga jalad vajuvad laiali!»

Selle peale vastas Petja ammendavalt:

«Mul läks see lihtsalt: nagu sõitma hakkan — kohe kukun! Nagu sõitma hakkan — kohe kukun! Nii õppisingi selgeks.»

Siitpeale Lira iga päev sõitis ja kukkus, sõitis ja kukkus vastavalt Petja retseptile ja keegi ei kahelnud selles, et ta saab varsti uisutamise selgeks.

«Mulle meeldib see poiss — on tuline,» ütles kord Korol.

Minule meeldis ta samuti. Temas oli mingi naljakas ja armas segu kavalusest ja siirusest. Ta oli uudishimulik nagu pärdik, ahnelt juurdlev kõige suhtes, mis

ta enda ümber nägi, ning ebatavaliselt toimekas ja tuline — Korol leidis kõige õigema sõna. Tuline kõiges: olgu mängus, uisutamises või siis, kui oli lihtsalt hädasti vaja Narõškinile «äiata» või jalg taha panna, ning nõnda, et nüüd juba keegi enam — ei Suržik, Steklov ega koguni Žukov ise — külge hakata ei saanud. Ükski kuuldud sõna, ükski sündmus, olgu see ka kõige väiksem, ei möödunud temast jälge jätmata. Nii ta käiski pärani silmi ja ammuli sui, nagu neelaks ta muljeid, seejuures põrmugi meenutamata lollikest. Aga kui teda noomiti järjekordse tembu eest, sulges ta silmad, nähtavasti teades, et need teda reedavad — kelmikad mustad ja tulised nagu söed.

«Noh, kas Taškenti ei kavatsegi sõita?» küsis talt kord Korol.

Lira vaatas vilksamisi mulle otsa ja varjas silmi ripsmetega.

«Mis see Taškent mulle ära ei ole! Mis ma peaksin sealt otsima?»

Vennad Gracchused

Nikolai Ivanovitš liitus meie kollektiiviga ruttu, kindlalt ja kergelt. Temaga polnud vaja harjuda, kõigile paistis, et me tunneme teda juba ammu.

Mäletan, Anton Semjonovitš kõneles alati, et õpetajad, kes annavad tunde ühes koolis, ühes kolocnias või lastekodus, peavad omavahel sõbrad olema — mitte ainult töö juures, vaid ka väljaspool kooli. Sest inimene ei jagune kaheks osaks: üks töö jaoks, teine — kodu jaoks, isiklikuks eluks. Ei saa olla nii, et kooliseinte vahel ollakse sõbrad, aga kui astutakse üle läve, ei olda seda enam.

Üksikud, eraldiseisvad õpetajad ei suuda lastekollektiivi liita. Kommuunis oli kõigile dzeržinskilastele selge, et meie õpetajad on sõbrad, sõbrad kogu eluks, kindlad ja ustavad. Ja siingi, Berjozovaja Poljanas, vedas meil: me ei olnud üksteisega sarnased, meil kõigil olid

erinevad karakterid, kuid meie olime üksteisele sümpaatsed, igaüks pidas teisest lugu ning võttis teda kuulda, ja seda kaugeltki mitte ainult «teenistuskohuste» pärast. Igaüks teadis, et iga seltsimees abistab teda alati nii sõna kui ka teoga — asendab teda, kui vaja, võtab enda peale tema mured. Seda ei arutatud kunagi, sellest ei räägitud, kuid see kõik oli selge ilma rääkimata. Ujugu sa kas või ulgumerel, paat on ikka sinu kõrval. Ütle — ja sind toetatakse, aga kui sa ei ütlegi — nähakse isegi, et oled uppumas, sirutatakse käsi, tõmmatakse välja.

Nikolai Ivanovitš oli kergesti seltsiv inimene ja seejuures väga noor — kõige noorem meist, peaaegu poisike. Teda poiste hulgas nähes mõtlesin ma esialgu: kas hakkavad poisid temast lugu pidama? Kas ta ei kohtle neid liiga omasugustena? Kuid ta suutis pidada mingit nähtamatut pedagoogilist distantsi — ja poisid tajusid seda eksimatult.

Kellele tuli see kavatsus kõige enne pähe, seda ma ei tea, kuid Nikolai Ivanovitš, Korol, Razumov ja Volodin tulid mõttele teha raadiovastuvõtja ja üldse radiofitseerida meie lastekodu. Nad kogunesid pärast tunde töökojas Aleksei Savvitši laua juurde, käratsesid, vaidlesid, rääkisid üksteisest üle. Kõrvalt paistis, nagu oleksid nad kõik üheealised, aga kui jäid kuulama, siis sáid kohe aru — see siin on õpetaja. Tema sõna on seaduseks. Kuidas tema ütleb, nii ka jääb, kuigi ta üldse ei käsuta, ei õpeta ega noomi. Teda huvitasid kõik poisid ja kõik nende tegevused. Ta võitis Koroli ja Razumovi poolehoiu sellega, et tihti pöördus tagasi kõneluste juurde Pletnjovist. «Jutustage mulle, milline ta on, ma ju teda ei tunne,» ütles ta. Ja Korol ning Razumov seletasid teineteise võidu, milline oli «Pleten»:

«Nagu ütleb, nii ka teeb... aumees... Mida ütleb, see on öeldud... Ilmaaegu liiga ei tee... Noh, aga kui satud talle hamba alla... midagi ta ei karda... talle on kõik ükstapuha... seltsimees, kellest paremat ei ole...»

«Kuidas ta teid siis maha jättis, kui ta on nii hea seltsimees?»

«Ta vihastus siin ja läks ära. Ta on uhke,» jäi Razumov oma seisukoha juurde kindlaks.

Korol, kes ükskord oli püstitanud teooria «hapust endaarmastusest», ei vaielnud seekord vastu, vist lihtsalt seepärast, et mitte Volodjat ülearu kurvastada.

Nikolai Ivanovitš päris minult kaua teateid Panini, Kolõškini, Repini kohta — teda huvitas igaüks. Ta oli kergesti süttiv, ta ei kartnud mingit tööd ja meie kõik armastasime teda.

Kuid vaat kus häda — Nikolai Ivanovitšil oli naine. Kunagi haridusosakonnas rõõmustas Zimin mind sellega, et ta «ühel hoobil» andis mulle kaks õpetajat — füüsiku ja ajaloolase. Jah, siis olin ma väga rõõmus mitte ainult Nikolai Ivanovitši, vaid ka tema naise üle. Kuid see rõõm on nüüd kustunud.

Nikolai Ivanovitši naise nimi oli Jelena Grigorjevna. Ta oli ilus, noor — Nikolai Ivanovitšist veel noorem —, kuid me veendusime varsti, et tema iseloom ei vasta hoopiski ei tema välimusele ega eale. Selline karakter oleks olnud paras tigedale, riiakale vanaeidele.

Ta tuli kooli alati tusasena ja vihasena. Ta ei öelnud kunagi: «Täna on halb ilm.» Ei, ta lausus nõnda: «Milline vastik, jälk, jõle ilm!» Ta ei rääkinud lihtsalt: «Ma olen väsinud.» Ei, ta kuulutas tasumishimuliselt, nagu kellelegi etteheiteks või kiuste: «Olen äravaevatud nagu koer!» Või jälle: «Mul on vastik meeleolu.» Poiste kohta ütles ta: «Midagi ei saa nad aru, on nürimeelsed, andetud.» — «Milleks me siia oleme tulnud? Midagi rumalamat ei oleks osanudki välja mõelda!» Ta kordas seda kõike õpetajatetoas päev päeva kõrval, valjusti ja ärritatult.

Tal ei olnud piinlik Nikolai Ivanovitšiga tülitseda teiste inimeste juuresolekul. Tüli kujunes küll, muide, ainult ühepoolseks: Jelena Grigorjevna karjus, kuid Nikolai Ivanovitš vaigistas teda tasa, ise punastades ning piineldes, püüdes mitte meie poole vaadata:

«Ljolja... kuule, Ljolja... oota, kuni koju läheme... jäta, palun, Ljolja...»

Naine võis Nikolai Ivanovitšile järele tulla, kui too poistega kauaks oli istuma jäänud, ja lühidalt öelda:

«Nikolai, koju!»

Nikolai Ivanovitš tõusis nagu koolipoiss, punane ning õnnetu, ja pomises rutakalt:

«Kohe, kohe . . .»

Vaevalt olid nad uksest väljunud, kui meie juba kuulsime:

«Sada korda olen ma sulle öelnud! See on juba mingi idiootsus!»

«Küll on kuradima eit!» kähvas kunagi Korol pärast sellist stseeni, neile nördinult järele vaadates. «Ja mis ta ometi alati nõnda peaks lõugama?»

«Ja Nikolai Ivanovitš, veidrik, vaikib!» ütles nukralt Žukov ja lisas siis äkki kurjusega, mis ei olnud talle üldse omane: «Ma talle näitaksin!»

«Päris nõid . . .» lausus seepeale ohates Volodin.

Ma möödusin neist kiiresti, tehes näo, nagu oleksin väga töösse süvenenud ja seetõttu mingeid kõrvalisi märkusi muidugi ei võinud kuulda. Kuid endamisi pidin ma tahtmatult tunnistama: jah, seisukord on rumal ning kahemõtteline.

Paistis, nagu oleks kogu asi kodune, oma, sügavalt isiklik, kuid meie kõik saime aru, et nõnda ei või see kauem kesta. Varsti ütleski mulle Sofja Mihhailovna:

«Kui siin miski ei muutu, siis kardan, et Nikolai Ivanovitšil tuleb meilt lahkuda. Aga kahju . . .»

Ma ei imestanud tema sõnade üle. Ma mõtlesin ise samuti: poisid ei tohi olla sääraste inetute suhete tunnistajaiks. Ma nägin, et mitte ainult vanemad poisid, vaid isegi mingi Lira heitis Nikolai Ivanovitšile pilgu, mis oli täis kaastunnet, ja sellest pilgust ei olnud raske lugeda: «Eh, vaeseke, küll sa ikka saad vatti! Ja milleks sa kannatad?»

Valinud hetke, kus me olime ainult kahekesi, alustasin ma, kogeldes ja vajalikke sõnu otsides:

«See on raske kõnelus, Nikolai Ivanovitš. Meie peame teid väga kalliks. Me jääme ilma teieta nagu ilma käteta. Kuid ma pean teile ütlema . . .»

Ta sai kohe aru, millest on jutt. Ta oli kahvatu, kui üles tõusis.

«Ma ei arva, et minu perekondlikel suhetel võiksid olla . . .» algas ta ägedalt, kuid lõi samas käega, istus uuesti ja ütles väsinult: «Ma mõistan, Semjon Afanasjevitš. Teil on muidugi õigus. Teate, ma püüan veel kord naisega rääkida . . .»

Ma ei tea seda, kuidas ta naisega rääkis. Lähemate päevade jooksul näis naine nagu olevat vaiksem. Ta ei karjunud mehe peale teiste juuresolekul, kuid karakterit ei saa ju koju jätta ega tööle tulles taskusse peita.

Ta õpetas ajalugu — ning ajaloolistest sündmustest ja kangelastest rääkis ta samuti riiakalt ning ärritatult, nagu oleksid need teda isiklikult pahandanud. Kui keegi poistest juhtus milleski eksima, hakkas ta viivitamatult karjuma, ja nagu enamasti ikka, ei avaldanud see poistele vähimatki muljet.

Viiendas grupis õppis poisike uustulnukate hulgast — Griša Kuzmenko. Tundideks valmistumisele kulutas ta palju aega, kuid omapärasel viisil: ta tegi spikreid. Ühtelugu leidsid õpetajad ta juurest mingisuguseid kitsaid paberilinte kuupäevadega, füüsikavormelitega või saksa keele pöördkondadega. Jelena Grigorjevna leidis kord ta juurest sellise spikri ja karjus hulk aega Griša peale, kuid too oli nagu kurt: õpetaja sõnade mõte nähtavasti ei ulatunud üldse temani. Ta igavalt-kannatlikust näost oli näha, et talle on see kõik nagu vihm: tuleb oodata — valab ja valab, küllap lakkab kunagi.

Järgmine tund oli saksa keel.

Juhtus nõnda, et Sofja Mihhailovna küsis samuti Kuzmenkot. Poiss läks tahvli juurde, vaatas vargsi peopessa ja hakkas mitte väga ruttu, kuid ilma vigadeta käänama *der Tisch*.

Keegi ei kahelnud selles, et Sofja Mihhailovnale ei jäänud märkamata Grigori ülemäärane tähelepanu oma peopesa vastu. Kuid Sofja Mihhailovna vaatas tähelepanelikult tahvlile — Grigori kirjutas ka tahvlile peene, ühetasase ning tiheda käekirjaga — ja kui käänamine oli lõppenud, ütles ainult:

«Hästi, kõik on õige.»

Astus siis ligi, võttis jahmunud jõmpsikal käest kinni ja hõõrus märja nartsuga, mis rippus tahvli juures naela otsas, tugevasti tema peopesa. Hõõrus, siis vaatas, hõõrus veel kord, siis pühkis sama nartsuga kõik

tahvlilt ära ja ütles ikka niisama rahulikult, häält tõstmata:

«Kääna veel kord. Ainult teist sõna... noh, kas või *der Stuhl*.»

Kogu selle protseduuri jooksul kees minu kaasmaalane nagu tulel — tema põse vastas oleks võinud süüdata tuletiku.

Keegi turtsatas, ja nagu signaali peale hakkas kogu klass laginal naerma. Žukov isegi pühkis pisaraid, mis olid talle silma tulnud. Sofja Mihhailovna pöördus tahvli juurest ja lausus kätt ülespoole tõstes rahulikult:

«Tasem, palun.»

Vahetunni ajal ütles Korol lõbusalt silmi välgutades:

«Olge mureta, see oli viimane kord. Ega sa enam ei taha, Griša? See ei ole sulle sama, mis: «Kuidas sa julged?»» Ta kordas täpselt Jelena Grigorjevna intonatsiooni.

Poisid ei armastanud ajalootunde. Nad võtsid läbi Rooma ajalugu, see oli täis sündmusi, mis erutavad meid tänapäevani, ehkki seda Rooma ega neid inimesi ei ole enam ammust aega maailmas olemas. Kuid kui poisid valmistusid õppetundideks ja vastasid klassis, nägin ma igavlevaid silmi, kuulsin üht ja sama kroonuvormelit, üht ja sama vintsket nooti: «Aristonicus oli esindajaks. Scipió Africanus oli esindajaks...»

Aga mis peaasi, Jelena Grigorjevnal ei olnud huvi ega uudishimu inimeste suhtes, ei olnud seda keskendatust, mille ajel tahaks vaadata inimesele silmadesse ja mõelda: kes sa oled ja mis sa oled; mida tahad, kuhu lähed, kelleks saad? Ta ei suutnud midagi poistest jutustada — mitte ainsatki. «Tal on rahuldav,» rääkis ta, kui teda küsiti Žukovi kohta. «Tal on mitterahuldav,» iseloomustas ta Korobotškinit. Ja kõik.

Milleks ta oli hakanud õpetajaks? Ja mispärast nimelt ajalooõpetajaks? Seda oli võimatu mõista. Ja kõige arusaamatum oli, mispärast Nikolai Ivanovitš oli ta naiseks võtnud. Veel võõramaid, veel erinevamaid inimesi oli võimatu isegi kujutleda.

Sofja Mihhailovna märkused oma tundide kohta kuulas Jelena Grigorjevna ära vastumeelselt, vastates

neile pahaselt: «Ma õpetan programmi järgi... Õpikus on niiviisi öeldud... Mis tähendab — igav? See ei ole ju tantsutund!»

«Oh, homme on jälle ajalugu!» ütles Korol ükskord tusaselt, korjates vihikuid kokku.

«Miks te sellest nii ahastades räägite?» pöördus ta poole imestudes Vladimir Mihhailovitš.

«Mis seal siis on... midagi ei jää mulle sealt meelde. Puruigav. Ja missugused nimed... Tiberius — mis nimi sihuke on? Ja miks ma temast õppima pean?»

«Kuidas nõnda? Ma ei saa nagu teist aru, Mitja.»

«Ei meeldi mulle see Tiberius. Kahekeelne. Mõtles oma huvidest, kuid teeskles, nagu muretseks ta rahva pärast... Vladimir Mihhailovitš, mis teiega on? Kas pea hakkas ringi käima?»

Vladimir Mihhailovitš oli muutunud näost valgeks nagu kriit, isegi huuled olid kahvatunud. Kätega, mis olid lakanud kuuletumast, võttis ta midagi portfellist ja toppis sinna jälle mõttetult tagasi. Poisid vaatasid talle hämmeldunult otsa: nad ei olnud teda kunagi vihasena näinud ega saanud aru, mis oli juhtunud. Ei võinud ta ju ometi tõepoolest solvuda mingi Tiberiuse pärast, kes oli surnud enam kui kaks tuhat aastat tagasi! Kogu klassis sain vaid mina aru, et ta ei solvunud ainult Tiberiuse pärast, vaid oli meeletult vihane Jelena Grigorjevna peale.

«Istuge, Koroljov,» ütles viimaks Vladimir Mihhailovitš, nimetades Korolli peaaegu esmakordselt eesnime asemel perekonnanimega. «Ja teie, Žukov, ja teie, Repin — istuge kõik. Semjon Afanasjevitš,» pöördus ta ametlikult minu poole, «teie loaga pean ma mõni aeg viiendat gruppi kinni.»

Ta kõndis mööda tuba ja peatus akna juures.

«Millal elasid vennad Gracchused? Öelge teie, Žukov!»

Sanja tõusis püsti.

«Teisel sajandil enne meie ajaarvamist.»

«Nii. Aga öelge, Sanja, kuidas elasid talupojad muistses Roomas teisel sajandil enne meie ajaarvamist?»

«Väga halvasti elasid, Vladimir Mihhailovitš. Neil ei olnud maad. Kogu maa kuulus rikastele.»

«Aga kellele kuulus maa, mis oli vallutatud sõjaretkedel?»

«Seda loeti ühiskonnale kuuluvaks, kuid see oli tegelikult samuti rikaste käes. Need võtsid selle endi kätte rendile ning lugesid omaks.»

«Õige. Istuge, Sanja. Niisiis — üks roomlane, Gaius Lallius, kavatses juba seda ülekohut hävitada. Ta tegi ettepaneku rikastelt ülearune maa ära võtta ja jagada see ilma maata ja vähese maaga inimestele. Kuid viimasel minutil kartis Gaius Lallius rikastega tülli minna ja võttis oma ettepaneku tagasi. Selle eest hakati teda hüüdma «mõistlikuks». Hirm enda pärast, oma rahu ja julgeoleku pärast võtsid õiglustunde üle võimust. Ma ei tea, kas saab uhkustada hüüdnimega «Mõistlik». Arvan, et see on häbistav hüüdnimi.»

«Õige!» kinnitas Korol kohalt.

«Tiberius Gracchus ei olnud mõistlik,» jätkas Vladimir Mihhailovitš, nagu ei oleks ta Koroli vahelehüüet kuulnudki. «Tiberius oli valmis õiglast üritust kaitsma viimse veretilgani. Ta ei võinud rahulikult pealt vaadata, kuidas vaesuvad Rooma talupojad, millist viletsat elu nad elavad. «Isegi metsloomadel,» rääkis ta, «on koopad ja urud, kuhu nad võivad varjule minna, kuid inimestel, kes võitlevad ja surevad Rooma eest, ei ole midagi peale õhu ja valguse, ning nad hulguvad ilma peavarjuta kõikjal oma naise ja lastega nagu nomaadid. Sõjapealikud petavad sõdureid. Suur hulk roomlasi võitleb ja sureb võõra toreduse, võõra rikkuse eest. Neid hüütakse maailma valitsejaiks, kuid neil ei ole lapikestki maad.» Mis te arvate, Koroljov, kas võivad sellised mõtted kuuluda omakasupüüdlikule ja kahekeelsele inimesele?»

«Aga meile sellest ei räägitud! . . . Meile räägiti . . .»

«Oodake. Kõige hirmsam inimlikest pahedest on ahnus. Ahnusest tulevad kõik muud pahed. Rikkad ei tahtnud mingi hinna eest oma rikkusest loobuda. Ei tahtnud anda käest lappigi maad ega ohverdada ka midagi muud. Kuid nad kartsid astuda avalikku võitlusse Tiberiusega, keda rahvas sügavasti armastas ja austas. Ja nad mõjutasid Octaviust Tiberiuse vastu välja astuma ja tema poolt esitatud seadust tagasi lükkama. Sest kui tribuunide kolleegiumist üksainuski inimene välja astus mingi ettepaneku vastu, siis tähendas see seda, et ettepanek oli tagasi lükatud, kuigi teised kõik olid selle poolt. Kuid Tiberius ei taganenud. Ta esitas uue seaduseprojekti, mille järgi rikkad pidid viivitamatult vabastama ühiskondlikud maad. Teie, Koroljov, räägite, et Tiberius oli omakasupüüdlik. Aga teie kuulake, mis ta tegi.»

Ma olin korduvalt vaadelnud poisse Jelena Grigorjevna tundide ajal. Nad istusid vaikselt, sest selline oli kord, mille nad ise olid kehtestanud: tundides istutakse vaikselt. Kuid ma olin surmkindel: Korol mõtleb aknast välja vaadates praegu millestki oma asjast, ja Volodin, kuigi ta vaatab Jelena Grigorjevnale otsa, ei mõtle hoopiski Pergamoni riigist või vendadest Gracchustest. Ta ilme on äraolev ja endassesüvenenud, Roomast on see niisama kaugel nagu taevatähtedestki.

Aga praegu võisin ma oma pea pandiks anda, et nad on muistses Roomas ja näevad oma silmadega, kuidas Tiberius läheb teistele tribuuni-valimistele, näevad kuidas Kapitooliumi koguneb tohutu rahvahulk, kuidas suunduvad siia Gracchuse vaenlased, varustatud kivide ja nuiadega, kuidas nad tungivad Tiberiuse kallale, lüües ja pühkides teelt kõik, kes teda kaitsevad . . .

. . . Koputus uksele kutsub mind välja: telegramm linna haridusosakonnast. Võtnud telegrammi vastu, tulen üles tagasi. Tahaksin väga klassi tagasi minna ja lõpuni kuulata, kuid kardan segada. Peatun hetkeks ukse juures. Vladimir Mihhailovitš jutustab juba Gaiusest.

««Kus pean ma, õnnetu, varjupaika otsima?» kõneles Tiberiuse noorem vend. «Kuhupoole ma pöördun? Kapitooliumi? Kuid see ei ole veel venna verest kuivanud. Koju? Et näha oma ema muret ja meeleheidet?»»

. . . Viies grupp tegi sel päeval kõike hilinemisega — jõi hiljem teed, valmistas hiljem tunde ette, ning puhata vist ei jõudnud hoopiski. Kuid ma ei näinud poiste nägudel väsimust. Aga Korol ütles mulle magama minnes nagu midagi läbimõeldut:

«Vennad Gracchused — need olid alles mehed!»

Veel üks ajalootund

Päev hiljem läksin ma viienda grupi ajalootundi. Ma ei lootnud sealt leida mingeid muudatusi. Lihtsalt ei möödunud päeva, kus meie Sofja Mihhailovnaga poleks külastanud tunde: tema kontrollis ja õpetas, mina — õppisin. Ma ei õppinud matemaatikat, vene keelt või füüsikat, vaid õpetamise ja kasvatamise kunsti. Kuid Jelena Grigorjevna tunnis käisin ma väljapääsu leidmise lootuses. Meil tuli ju ometi midagi ette võtta, et teda arusaamisele viia, ta pidi ju ometi mõistma hakkama, et tema tunnid ängistavad, tapavad huvitava ning tähtsa õppeaine.

Nagu alati, istusin ma tagumisse pinki ja valmistusin koos lastega kuulama.

Laia ruutudesse jaotamata akna taga sätendas otsekui puhtaks pestud taevas — nii sinine, et näis, nagu ei oleks kevad enam mägede taga. Poisid alles kahistasid vihikute ja õpikutega. Volodin sukeldus mingil otstarbel pingilaekasse ja näis, nagu oleks ta otsustanud sinna jäädagi... Kuid siis tõusis ta pea jälle pingi kohale — ja samal hetkel kostis kuiv ning käskiv:

«Volodin, tahvli juurde!»

Valjusti ohates tõusis Volodin püsti, kohendas särki ja sammus ridade vahelt läbi. Jäi tahvli juurde seisma, nagu ikka ei osanud ta kuhugi käsi panna ja ootas kannatlikult küsimusi.

«Jutusta Tiberius Gracchuse maaseadusest,» nõudis ikka niisama järsult ja kuivalt Jelena Grigorjevna ning pöördus akna poole, ära ootamata, millal Volodin kõnelema hakkab.

Mind pahandas alati see tema komme igavledes aknast välja vaadata, kui poisid vastasid. Nagu nüüdki: ta vaatab taevast, mände, kuid paistab, nagu ei näeks ta neidki — selline on juba tema näoilme.

«Tiberius tahtis, et lihtrahval oleks maad. Kuid kõige pahem on inimeses ahnus...»

Jelena Grigorjevna liigutas nagu unest ärgates

kulme. Aga Volodin jätkas, nagu poleks midagi juhtunud:

«...ja rikkad ei tahtnud mingi hinna eest maad ära anda. Kuid Tiberius ütles: «Ah teie sedaviisi — teilt palutakse heaga, aga teie ei taha! Andke maa ära silmapilk!» Ja Octaviusele ütles ta: «Sa ei jää sellest vaesemaks, ma annan sulle oma maa.» Kuid Octavius põikles vastu ega olnud millegagi nõus. Ta oli Tiberiuse sõber ja Tiberius hoidis teda väga. Siiski ütles ta: «Kui sa rahva peale ei mõtle, mis tribuun sa siis oled? Kohe teeme hääletuse, et sind tribuuni kohalt maha võtta.» Hääletatakse — ja kõik olid Octaviuse vastu. Siis rääkis Tiberius: «Viimast korda palun sind, mõtle ümber.» Kuid Octavius vahtis aina rikaste poole ja ajas jälle oma kiusu. «Siis hääletame edasi!» Seda ütles Tiberius. Peaaegu kõik olid Octaviuse vastu, ja Tiberius viis ta vägisi tribüünilt minema...»

Juba ammu enam ei vaata Jelena Grigorjevna aknast välja. Imestunult, näib, et isegi hämmeldunult vaatab ta Volodinile otsa.

«Mispärast pöördus Tiberius Octaviuse poole?» küsib ta.

«No kuidas siis muidu,» vastab Volodin usaldavalt, «neil oli seal niisugune seadus: kui ka üks tribuun kõneleb vastu, siis olgu kes tahes nõus, ei loe see midagi.»

«Nii, nii...»

Jelena Grigorjevna vaikib kaua ja kõik saavad tema vaikimisest väga hästi aru ning vaikivad ise samuti, säilitades kombelist näoilmet. Kuid Volodin ei ole diplomaat. Ta näeb, et õpetaja on imestunud ja ta tahab oma lihtsameelsuses talle seletada, mis ja kust:

«Seda jutustas meile Vladimir Mihhailovitš... kolm päeva tagasi. Korol ütles: «Küll need vennad Gracchused on ikka igavad!», kuid Vladimir Mihhailovitš...»

«Istu,» katkestab teda poole sõna pealt Jelena Grigorjevna.

Ja imestunud Volodin läheb kohale.

Andrei vidutab silmi ja naeratab. Koroli avalale näole on kirjutatud suurte tähtedega kuidagi võidut-

sev «Ahaa!», Sergei vaatab kaastundlikult Volodinile otsa: «Eh, vennas, oled aga sina lihtsameelne . . .»

«Razumov, tahvli juurde! Jätka.»

Razumovil on hea mälu ja hea ladus jutt:

«Tiberius Gracchus viis oma tahtmise läbi, kuid kõige raskem oli ees: seadus oli vaja ellu viia. Kuid oli juba väga raske aru saada, kus oli oma maa, kus renditud: rendimaadel olid mitmesugused ehitused, kuivendati soid, asutati viinamarjaistandusi. Ja rikkad olid muidugi vastu. Aga Tiberius ei taganenud. Ta ütles, et talupoegadele tuleb anda riigi kassast raha inventari muretsemiseks. Veel soovitas ta lühendada sõjaväeteenistuse aega. Aga siis tuli uus mure: oli vaja valida uued tribuunid. Ja kõik see juhtus halval ajal, sest valimised olid suvel, kui talupojad olid põllul. Tiberius mõistis, et nad ei saanud tulla tema poolt hääletama . . .»

Volodin oli vastanud arukalt, kuid mitte väga ladusalt, ta ei leidnud korrapealt tarvilikku sõna. Razumov rääkis kergelt, ja juba tema esimestest sõnadest oli selge, et ta teadmiste läte oli sama, mis Volodinilgi.

Jelena Grigorjevna kutsub välja veel Žukovi. Sanja jutustab Gaius Gracchusest, ja me kuuleme uuesti: «Kust pean ma, õnnetu, otsima varjupaika? Kapitoolium ei ole veel kuiv venna verest ja kodus nutab ema . . .»

. . . Õpetajatetoas astub Jelena Grigorjevna Vladimir Mihhailovitši juurde, kes istub laua taga, kontrolltööde virn ees.

«Vladimir Mihhailovitš,» ütleb ta, ja tema ilusale korrapärasele näole valgub järsku puna — isegi laup, isegi kõrvad punetavad, «täna küsisin ma viiendat gruppi Gracchustest . . .»

Ta vaikib. Vladimir Mihhailovitš tõstab pea ja vaatab talle uurivalt otsa.

«Nad ei vastanud õpiku järgi . . .» Jelena Grigorjevna vaikib uuesti.

«Kas sa näed!» mõtlen ma. «Võib-olla on ta võimeline isegi seda ära kuulama, mis talle räägitakse?»

Vaatlen neid vargsi ja hellitan end ara lootusega. Ehk läheb sellest miski Jelena Grigorjevnale süda-

messe? Saagu ta kas või sellest aru, kui palju võib õppida Vladimir Mihhailovitšilt, tarvitseb ainult tahta. Kui ta vahest . . .

Ja äkki, nagu oleks ta jõudu kogunud, kuulutab Jelena Grigorjevna oma tavalise häälega:

«Sellel, mis teie jutustasite õpilastele, ei ole ajalooga midagi ühist. See kõik on ilukirjandus. Kui tahate teada, see on lihtsalt idealism — selline suhtumine ajaloosse. Nagu sõltuks miski üksikute inimeste isiklikest omadustest — olgu nad siis head või kurjad. See on idealism! Ja veel, mis see siis on: miks te segate end minu töösse? Ma ei anna ju teie eest aritmeetika tunde? Ma ei tule teie juurde ega näita . . .»

Kuidas julgeb ta nõnda rääkida Vladimir Mihhailovitšiga? Kolinal tooli eemale lükates tõusen ma püsti, kuid vanake teeb vaevalt märgatava liigutuse käega minu suunas. Ta seisab juba ammu oma täies pikkuses Jelena Grigorjevna ees, pööramata temalt oma külmi tähelepanelikke silmi.

«Olge nii lahke, palun teid tulla minu tundi, Jelena Grigorjevna. Olen tänulik iga aruka sõna eest. Olen harjunud kuulama seltsimeeste märkusi.»

Ta kõneleb pikkamööda, nagu ennast tagasi hoides. Ja äkki, katkestades, jätkab ta hoopis teisiti — tuliselt, sõnu valimata, pikemalt järele mõtlemata:

«Ja loen end süüdlaseks selles, et ma juba varem ei öelnud teile: ei tohi niimoodi ajalugu õpetada, nagu teete seda teie. See on inimeste laimamine! Teie laimate inimesi, kes ei saa isegi enda kaitseks välja astuda! Mina näiteks võin enda vastu tõstetud valesüüdistuse tagasi tõrjuda, ka Semjon Afanasjevitš võib seda, kuid Nevski või Peeter — nad on sõnatud ja kaitsetud teie ees. Ei tohi poistele pakkuda surnud abstraktseid definitsioone rahva elava ajaloo asemel!»

Kui hea see on, et Vladimir Mihhailovitš oskab vihastuda just nii, tõeliselt, südamest, ilma ringi piilumata! Õieti pole see mulle uudiseks — ma ei ole ju unustanud kohtumist pedoloogidega.

Nad seisavad teineteise vastas, ja Vladimir Mihhailovitš, nagu näha, ei mõtlegi vabandust paluda vahelesegamise pärast teise töösse. (Mina aga, pean tunnis-

tama, ootasin, et ta siiski vabandab, et harjumus võtab võimust: ta on nõnda peenelt, laitmatult viisakas alati ja kõigi vastu.)

«Kas olete lugenud õpikut? Kas olete näinud metoodilisi juhendeid?» küsib Jelena Grigorjevna kuivalt ning järsult.

Et Vladimir Mihhailovitšile otse näkku vaadata, on ta sunnitud pea kuklasse heitma, ning ilme on tal — võimalik, et tahtmatult — eriti väljakutsuv.

Kuid Vladimir Mihhailovitšil tuleb tahes-tahtmata talle ülalt alla vaadata.

«Aga Jelena Grigorjevna, kas teil ei olegi oma pead õlgadel? Kas meie ise ei peagi mõtlema? Teie räägite idealismist. Kuid ajalugu teeb ju rahvas ning tema sünnitab kangelasi, aga teie... Kas te tõesti arvate, et ajaloolised isikud on lihtsalt südametud ja arutud marionetid? Ainult mingisugused mehaaniliselt ajaloo tahet täitvad nukud? Ilmaaegu te arvate nõnda!»

«Ma ei ole teiega nõus! Ma räägin sellest linna haridusosakonnas!»

«Aga mina olen Vladimir Mihhailovitšiga ühel nõul,» lausub selgesõnaliselt Sofja Mihhailovna, kes siiamaani vaikides, kulmud koos, oli kuulanud vaidlust. «Ma hakkan sellest samuti rääkima, ja mitte ainult haridusosakonnas. Minu arvates on meie kohus kirjutada Moskvasse kõigest, mis me arvame ajaloo, kirjanduse ja geograafia õpikute ning programmide kohta.»

Vladimir Mihhailovitš istub ja tõmbab taskurätikuga üle otsmiku.

«Ma näitan teile seda, mis ma kirjutasin möödunud aastal,» ütleb ta. «Mul on koopia alles.»

58

Kohtumine

Suvest peale vedeles meie jõekese kaldal mitu suurt jämedat palki. Poisid käisid seal ringi nagu kassid palava pudru ümber, kuid võtta neid ei usaldanud.

Aga peremeest nähtavale ei ilmunud, kogu sügise jooksul kastis palke vihm, siis kattis neid lumi, kuid palgid lamasid ikka maas — oivaline puit, millest oleks võinud saada kas paat, laud või raamaturiiul.

«Lollid oleme, kui me ei võta. Mis siin vahtida, tõepoolest!» kõneles Korol.

«Need palgid on ilma peremeheta, see on õigus küll,» korrutas Suržik.

«Aga kui ongi peremees, siis on ta vilets peremees: milleks ta jätab vara ilma järelevalveta,» toetas neid ka Podsolnuškin.

Igaühel oli selle kohta midagi ütelda. Viimaks tegime otsuse, et toome palgid lastekodu juurde. Kui peremees ilmub — anname tagasi. Aga kui ei ilmu... noh, eks siis näe.

Ühel lähemal puhkepäeval võtsime palgid käsile. Need oli vaja veeretada üle maantee. Podsolnuškin pandi punase lipukesega teele valvama, juhuks, kui tuleb mõni auto. Ja tõepoolest, täpselt samal hetkel, kui põiki üle tee lamas määratu suur jäme palk, tormas teekäänu tagant nähtavale sõiduauto ja Podsolnuškin jooksis talle punase lipuga pea kohal vehelldes vastu. Ta hüppas pidurdava autojuhi juurde ja hakkas talle takistuse põhjust seletama. Samal silmapilgul väljus autost lüheldane laiaõlgne mees, nahkkuub seljas.

«Tere, poisid,» ütles ta, heites pilgu palgi kohal küürutavatele jõmpsikatele. «Kes on teil siin vanem?»

«Mina...» vastas Korobotškin ehmunult. Talle tuli äkki pähe, et see ongi palkide peremees, kes on tulnud kõige sobimatumal silmapilgul. «Mina olen löökrühma komandör. Kaldal, kas teate, olid palgid ilma järelevalveta. Meie siis arvasime, et... kes teab, mis majapidamises võib tarvis minna...» Ta läks lõplikult segi ja vaikis.

«Aga kes te säärased olete?»

«Lastekodu number kuuekümnenda kasvandikud,» tuli Korobotškinile appi Korol.

«Mulle kõneldi varemalt, et teie lastekodus esinevat korralagedusi. Kas see on õige?»

«Vaat, mis meelde tuletati! Millal see kõik viimati oli! Nüüd on meil kord. Tulge meile, siis näete!»

Võõras hakkas naerma.

«Kahju, et mul on kiire, muidu sõidaksin küll ja vaataksin. Tervitus minu poolt kõigile lastele ja teie juhtkonnale.» Ta avas juba auto ukse, kuid pöördus

siis uuesti ümber: «Aga milleks te ütlesite palke vaja olevat?»

«Saeme laudadeks... kui muidugi peremeest välja ei ilmu. Saeme laudadeks — ja teeme suveks paadid!»

«Nii, nii! Soovin teile, et peremees jääks välja ilmumata!» Tundmatu lehvitas poistele, lõi ukse kinni ja auto tõttas edasi.

Ja äkki pistis Razumov kisama:

«Kirov! Poisid, see oli Kirov!»

Lira jäeti teeservale veeretatud palkide juurde valvesse — ta ei mõistnud vastu vaielda, kuigi oleks peaaegu nutma hakanud —, kõik jooksid klubisse, kus rippus Kirovi suur portree, ja siis tormati minu juurde:

«Kirov! Semjon Afanasjevitš, meiega rääkis Kirov! Ta saadab teile tervituse!»

Nad olid täiesti veendunud, et see oli nimelt Kirov ja kirjelduse järgi näis tõesti nii.

«Ah, et ka mind seal ei olnud! Tunnen ju teda nägu järgi!» kurtis Nikolai Ivanovitš, kellel oli sel päeval olnud kodus tegemist ja kes seetõttu ei olnud poistega maantee ääres.

«Mis te siin veel kahtlete? Selge, et Kirov!» kinnitas Korol ja lisas äkki: «Aga Anatoli külmetab seal! Lähme tagasi!»

Läksin koos Nikolai Ivanovitšiga poistega kaasa ning kogu tee korrati meile ikka ja jälle: «Näete, siin ta seisis ja rääkis... lehvitas käega ja naeratas... tervituse käskis edasi anda...»

«Teeme paadi ja paneme nimeks — «Kirov»,» ütles Korol.

Petka vaatas austusega talle otsa: alati, alati mõtleb ta välja midagi niisugust, mis teistele pähegi ei tule.

59

«Tahaks aina elada!»

Kui algas partei XVII kongress, suhtus Nikolai Ivanovitš igasse ettekandesse, igasse sõnavõttu nii, nagu oleks iga sõna öeldud vahetult temale. Insenerina tun-

dis ta hästi oma maad, teadis, kuidas see oli muutunud viimase nelja aasta jooksul ning teadis seda mitte raamatute järgi: ta oli ise osa võtnud gigantsetest töödest Dnepril, olnud Magnitogorskis ja Uraalmašis.

Meil ei õppinud poisid partei XVII kongressi otsuseid tundma eri tundides, kuid kujunes hästi: Nikolai Ivanovitš jutustas neile, ja tema jutustustest kerkis esile peamine — kuidas mahajäänud kirjaoskamatu maa lühikese aja kestel heitis endalt mahajäämuse- ja keskajaikke.

Õhtuti jagas Nikolai Ivanovitš klubis poistega kõike, mis täitis tema ja meie mõtteid.

«Vladimir Mihhailovitš, kas te olete olnud kunagi Uraalis, praeguses Magnitka rajoonis?» küsis ta.

«Kuidas siis, olen olnud. Vist üheksakümnendal aastal. Paljas stepp.»

«No muidugi! Aga selle kõrval — mägi, milles lebasid puutumatult arutud rikkused! . . . Ja Dnepr! Poisid, kui me saame rikkamaks, sõidame tingimata Dneprogessile. Dneprit püüti alistada juba ammu, peaaegu poolteistsada aastat tagasi. Isegi kanalid ja lüüsid ehitati, kuid kõik äpardus. Enne revolutsiooni koostati vist paarkümmend projekti, kuidas Dneprit taltsutada, kuid taltsutamata ta jäigi. Aga kahekümnendal aastal koostati Vladimir Iljitši mõtte järgi Venemaa elektrifitseerimise plaan. Ja siis otsustati ehitada Dneprile hüdroelektrijaam.»

«Kas teate, Nikolai Ivanovitš: ma kardan, et meie kuulajad ei kujuta endale täielikult ette, mida see tähendas — tuhande üheksasaja kahekümnendal aastal kavatseda elektrifitseerida meie maa, kas või sellest kõnelemagi hakata,» astub uuesti kõnelusse Vladimir Mihhailovitš. «Te kujutage endile ette, mu sõbrad: äsja alles lõppes sõda, maal on nälg, korralagedus. Raskel ajal sõidab Vladimir Iljitši juurde Kremlisse üks inglise kirjanik. Ta on kirjutanud palju raamatuid ebatavalistest asjadest: matkast ajamasinal tulevikku, sellest, missuguseks muutub meie Maa tuhandete ja miljonite aastate pärast, elust teistel planeetidel . . . Ja just see kirjanik, kuulsaks saanud oma kujutlusvõime jõuga, oma fantaasiaga, kuulis Vladimir Iljitšilt, et

meie Venemaa varsti elektrifitseeritakse. Ta astus akna juurde, vaatas pimedale Moskvale — ja kehitas õlgu. Ja raamatus, mille ta pärast seda kirjutas, nimetas ta Leninit unistajaks, fantaseerijaks. Kas mõistate, temale, paljude fantastiliste romaanide autorile, jätkus fantaasiat ainult selleks, et endale ette kujutada — Venemaa saab elektrivalguse nii umbes saja aasta pärast.»

Poisid naeravad. Lira vidutab lõbusalt oma musti silmi mattvalge kupliga elektrilambi poole, mis kallab toa üle ühetasase ereda valgusega. Ja uuesti haarab jutulõnga enda kätte Nikolai Ivanovitš.

«Näete nüüd, kuidas nad arutasid: saja aasta pärast, mitte varem! Aga meie alustasime seitsme aasta pärast — kahekümne seitsmendal aastal — Dneprogessi ehitamist. Oleks teie seda näinud, poisid! Igast ilmakaarest sõitis inimesi kokku — ehitusmeistreid, betoonitöölisi, müüritöölisi, elukogenud rahvast ja päris rohelisi noori, teist ainult pisut vanemaid. Mäletan, oli seal üks poiss Siberist — aastat viisteist vana, mitte enam, ja tuline . . . nagu meie Korol. (See vahemärkus ajas poisid naerma, aga Korol raputas ainult pead ja teeskles hämmeldust, kuid oli ise muidugi väga rahul.) Too siberlane — ta nimi oli Stjopa Belov — ütles Dnepri kohta: pöörane. Ta sõdis selle pöörase jõega nagu elava inimesega. Ja ega siin tohtinud tõepoolest sekundikski haigutama jääda. Dnepr . . . see on, kas mõistate, riukaid täis. Dnepr ütles küll ilma sõnadeta, kuid ometi küllalt arusaadavalt: «Aga mina jälle ei alistu! Aga mina teile alles näitan, kuidas minuga tuleb kembelda!» Ta ootas mõne aja ning teeskles vagurat. Aga siis hävitas minuti jooksul kõik — kogu töö. Ja ole hea, tee kõik uuesti. Norutada ei tohtinud. Ma jutustan teile, vaadake mida. Et ehitada pais, selleks eraldati osa Dneprist puust põiktammidega, pumbati veest tühjaks. Hakati ehitama. Stjopa-siberlane rääkis ühtelugu: «Säh; läkasta nüüd, läkasta nüüd, põiktamm kurgus!» Aga Dneprile oli see põiktamm tõepoolest nagu kont kurgus ning ta võttis nõuks sellest lahti saada. Ja eks kord suvel vesi uhtunudki põiktammi alla augu ja tulvanud süvendisse — metsiku vihaga. Ini-

mesed pääsesid hädavaevu. Määratu vaevaga topiti see auk kivipurukottidega kinni ning pärast pumbati peaaegu kuu aega vett välja. Peaaegu kuu aega — aga Dnepril kulus selleks pahateoks kõigest tunni ümber! Näete, kui tõsine vastane on loodus, kuni te pole veel temast jagu saanud. Aga teine kord...»

«Nikolai Ivanovitš,» katkestab teda Lira, «küllap teil on kahju, et teid seal ei ole?»

Nikolai Ivanovitš ei vasta kohe.

«On kahju,» ütleb ta viimaks. «Ja kuidas veel on kahju!»

Nüüd ma tean, keda meenutab mulle praegu Nikolai Ivanovitš — see mõte terendas minu teadvuses kogu aeg, mil ma teda kuulasin: ta sarnaneb sõduriga — sõduriga, kes on pidanud lahkuma lahinguväljalt võidu eelõhtul. Ta jutustas kadedusega sinnajäänute vastu, tahtmatult kurvastades, et nõnda ta siis ei saanudki lõpuni sõdida.

Kirovi kõnet lugesime valjusti ja poisid kuulasid seda, jätmata vahele ühtki sõna: nad olid ju nüüd Sergei Mironovitšiga tuttavad, nad olid temaga rääkinud, nad teevad endile tema-nimelise paadi. (Ei, mispärast ühe paadi? Hulga paate! Terve laevastiku: «Kirov»!)

Kõne oli lihtne, iga sõna selles oli arusaadav, iga sõna oli tulvil lootust:

«Meie leidsime meie oblasti põhjaosas tohutud rauamaagi lademed... Sealne raud on väga väärtuslik... See on niisugune raud, mis oma kvaliteedilt (ma ei taha siin kedagi solvata) võib ükskõik millise rajooni omaga võistelda.»

«Näha, et ta on rõõmus!» ütleb Lira.

«Või veel!» vastab Nikolai Ivanovitš ja loeb edasi: «Edusammud on meil tõepoolest tohutud. Tont seda teab, kui inimese moodi öelda, nii tahaks elada, aina elada. Tõepoolest, vaadake, mis tehakse. See on ju fakt!»

Mälestusväärne päev

«Kui inimese moodi öelda, nii tahaks elada, aina elada» — seda võis koos Sergei Mironovitšiga öelda meist igaüks. Aina kasvas, muutus täielikumaks ja sügavamaks meie tänane ning homne rõõm.

Ma kuulsin, kuidas Lira karjus meie raamatukogu eest hoolitseva Korobotškini peale:

«Kurat võtaks sind, viiendat päeva nurun — anna mulle midagi Sedovist! Kaua ma sind veel pean paluma?»

«Ma ütlesin ju sulle selge sõnaga: raamat Sedovist on Repini käes.»

«Aga sa võta ära! Ütle, et ta tooks tagasi. Mul on seda rohkem vaja!»

Kui ma seda kuulsin, ei olnud mul tahtmist Lirale märkust teha isegi ülearuste «kuradite» pärast tema kõnes. See oli siiski tore, et ta oli unustanud Narõškini ja mäletas reise põhjanabale.

Ja siis saabus mälestusväärne päev: ma viisin Koroli ja Repini ping-pongi-võistlustele.

Vagunis kõnelesid nad mõlemad vähe ja mõlemad piinlesid. Kõigest oli näha, et nende üle võtab võimust hirm, kõige harilikum hirm.

«Kui sa näed, et ma ründan, ära jää teele ette,» ütles Korol peaaegu kokkusurutud huultega.

«Hea küll. Aga kui pall on lõigatud, ära siis löö,» vastas Repin.

Ja jälle vaikisid mõlemad hulgaks ajaks. Ma tegin katset naljatada, jutustasin midagi, kuid põrkasin iga kord müüri vastu, mille nad olid püstitanud endi ja kogu maailma vahele.

Koolimaja juurde, kus toimusid võistlused, jõudsime minuti pealt — otse alguseks. Griša Lutšinkin ise võttis meid vastu, näitas, kus lahti rõivastuda, patsutas mõlemale mängijale õlale, ütles mõned julgustavad sõnad, ning poisid asusid peaaegu jalapealt laua juurde. Nende vastasteks olid kaks tugevat, hästi treenitud noorukit: üks veidi vanem ja pikem, teine pealt-

näha osavam ja liikuvam kui minu omad. Mõlemal olid valged spordisärgid ja sinised spordipüksid, minu poistel olid helesinised spordisärgid ja mustad spordipüksid.

Praegu paistsid mulle Korol ja Repin nende kahega võrreldes kuidagi abitute ja kohkunutena. Meid ümbritsesid koolipoisid ja koolitüdrukud. See oli sama kool, kus õppisid Tanja ja Ženja.

Ženja surus poistel käsi ja ütles julgustavalt:

«Te ärge kartke!»

Tanja, kellele pärast seda, kui ta meil oli vangi sattunud, oli veel kõrkust juurde tulnud, ütles:

«Teil on tugev vastane.»

«On aeg! On aeg!» hõikasid valgesärgid.

Nad olid nähtavasti väga kannatamatud. Ja nemad, nagu näha, ei arvanud, et neil on tugev vastane.

Kohtunikuks oli pikk noormees selliste tihedasti kokkukasvanud kulmude ja niisuguse kiretu naerukehva suuga, et mul hakkas otse jube: liiga ähvardav oli ta kohtunikuilme. Ja minu poisid tõmbusid teda vaadates areldi kössi.

Esimesest sekundist peale sööstsid valgesärgid rünnakule. Vanem poiss andis paremalt tugeva löögi — pall lendas madalalt ja puudutas otse laua äärt. Korol jäi truuks on lubadusele korralikult mängida ja tõrjus imekombel selle palli. Vastane andis imestuse tõttu kõrge palli, ja Repin lõi selle rahulikult, järsu löögiga vastase lauapoolele.

«Braavo! Tubli poiss!» hõikas Lutšinkin.

Kohtunik vaatas talle karmilt otsa. Aga valge helisev pall lendas väsimatult laua kohal sinna ja tagasi, ja — oh häda! — oleks tulnud aut, kuid Korol ei arvestanud õieti ning tahtis lüüa, ja juba me olimegi kaotusseisus!

Esimese seti võitsid valgesärgid. Tõsi küll, seis oli 7 : 5, kuid kaotajad olime ikkagi meie.

Punetavad ja higised poisid seisid minu ees, pühkides varrukatega oma higiseid laupu.

«Võta rätik,» ütles Ženja Korolile. «Teie mängisite mõlemad väga hästi. Ja mis peaasi — üksmeelselt.

Kas sa märkasid, et neil kaitse lonkab?» pöördus ta Repini poole.

Repin noogutas vaikides pead.

Teist setti mängisid minu poisid meeleheitliku visadusega. Nad on mõlemad auahned ja Berjozovasse tagasi minna kaotusega näis neile võimatuna. Ning minagi tahtsin — ja kuidas veel tahtsin! — et nad võidaksid.

Teise seti võitsime meie, samuti õige napi ülekaaluga. Valgesärgid tegid sellest õige järelduse ja alustasid kolmandat — otsustavat — setti ettevaatlikult, tähelepanelikult. Nad vältisid riskeerimist ja hoidusid äraootavalt jõulistest löökidest. Esimesed minutid mängisid mõlemad pooled nagu uuesti teineteist uurides ja hinnates.

Ja äkki andis Korol jõulise palli otse laua nurka — vastane ei tõrjunud. Korol oli ilmselt arvestanud Ženja märkust, et valgesärkide kaitse on nõrk — ta lõi tugevalt nurka pall palli järel. Oivalised, vastupandamatud löögid. Siis läks palling vastase kätte ja vanem noorukeist andis raske kõrge palli. Repin hüppas üles nagu kass ja tõrjus selle. Vastased mängisid lühikeste kiirete löökidega, andmata Korolile võimalust suruda. Mäng võttis hoogu, see arenes juba mingis pöörases tempos. Keegi pealtvaatajaist ei pööranud enam tähelepanu teisele lauale, kõik tunglesid meie ümber. Karmikulmuline kohtunik pidas häirimatult seisuarvestust.

«Seis — neli-neli! Seis — viis-viis!»

Kõik ripub juuksekarva otsas! Olgugi väärikas kaotus, kuid ometi ei tahaks kaotusega koju minna! Repin valmistab Korolile lööki ette. Korol lööb!

«Hurraa!» kisavad Ženja ja Tanja ühel häälel.

«Tublid poisid!» hüüab Lutšinkin.

Me oleme võitnud! Poisid seisavad, liikumatusega alles harjumata käed rippumas, ja Korol vaatab ringi — kuhu peitu minna?

«Kaheksa—kuus! Mängu ja kogu kohtumise võitis lastekodu number kuuskümmend!» kuulutab kohtunik.

Ta kõneleb poistele veel midagi. Ma ei kuule sõnu, kuid minu poisid suruvad vastaste käsi. Siis vahetavad

valgesärgid omavahel käepigistuse. Korol ja Repin vaatavad neid, seisavad sekundi kõheldes . . .

«Mida siis teie ootate?» küsib kohtunik.

Repin sirutab Korolile käe, Korol surub seda.

Sõidame koju. Pais on murdunud — poisid lobisevad vahetpidamata, meenutavad kõiki mängu üksikasju, naeravad õnnelikult, räägivad teineteisele vahele.

Jõuame oma jaama ette — ja nad hõikavad juba läbi akna välja:

«Võitsime! Võitsime!»

«Hurraa!» kostab vastuseks.

Kümneid käsi sirutatakse meie poole. Ja vaevalt jõuab rong peatuda, kui vastutulijad haaravad minu võidumehed otse vaguni trepilt kätele ja pilluvad kõrgele üles.

«Visake õhku! Visake õhku!»

61

Kindlal teel

Mitmesuguseid sõprusi ja suhteid oli meie majas. Razumov toetus alati kellegi teise najale. Ta vajas endast tugevama ja iseseisvama karakteri kaitset. Rahulik võrdne sõprus sidus tugevasti Žukovit ja Steklovi. Ent kõike muud kui rahulik oli Koroli iseloom. Ta sõbrustas Steklovigagi rahutult, aina midagi taotledes ja nõudes. Aga uued suhted Repiniga — suhted, mis olid võrsunud vaenust ning koguni vihkamisest — olid väga omapärased.

Treeningu ajal nad varitsesid, kuulatasid teineteist, ja nende suhted olid sunnitud. «Lähme treenima.» — «Aitab, olen väsinud.» — «Asi läheks justkui paremini.» Vahetasid selliseid nappe lauseid, ja see oligi kõik. Nad ei vaadanud teineteisele isegi mitte otsa.

Pärast teist sõitu Leningradi, pärast võitu, varises nähtamatu tõke pihuks ja põrmuks. Vastastikune ettevaatlikkus kadus — kõik muutus lihtsaks ja loomulikuks. Ja ühtlasi meenutasid need uued suhted lakkamatut tüli, mitte küll kurja tüli, vaid peaaegu lõbusat.

Kord ütles Sofja Mihhailovna:

«Mul on sulle palve, Andrei. Siin on etteütluste kogu viienda grupi jaoks. Ma märkisin siin mõned ära. Ole hea, dikteeri Mitjale pärast tunde.»

See oli Korolile tõsiseks katsumuseks. Kuid ta ei lausunud ühtki sõna vastu ja ma kuulsin, kuidas möödusid need etteütlused.

«Noh, lase käia,» ütles Mitja. «Küll sa näed, ma hakkan sellest asjast veel jagu saama.»

«Aga kas sa iseendast ka jagu saad?» küsis Andrei.

«Sina, kas tead, ära praali.»

«See oled sina, kes praalib: ise kirjutad «kärbsed» kõva p-ga ja juba räägid — hakkan jagu saama.»

«See pole muuseas sinu asi, kuidas ma kirjutan.»

«Kuidas ei ole minu asi? Aga kes sinuga siis töötab?»

Iseloomu loogika järgi oleks pidanud Korol nüüd kuulutama: «No tont sinuga, ära siis tööta!» Kuid ta ütles hoopis midagi muud:

«Töötad sellepärast, et sa ise tahad. Sulle on see meelitav, kui selgeks õpetad. Meelitav Semjon Afanasjevitši ees, Vladimir Mihhailovitši ees ja üldse kõigi ees. Mä tunnen sind, vennas, nagu paljast porgandit.»

«Hea küll,» ütleb Repin lepitavalt. «Kirjuta, ära targuta!»

Korol kirjutas alles väga vigaselt, kuid tema praegusi etteütlusi ei saanud võrrelda endistega. Ei olnud enam nii nagu enne: õigekirjareeglid on üks, kirjutamise praktika — teine.

Esimest poolaastat ei lõpetanud me just hiilgavalt — me kahlasime ikka alles õigekirjavigades, kuid meie meeleolu oli päris hea. Ebarahuldavad hindedki on ju mitmesugused: on selliseidki, mis võivad iga silmapilk muutuda rahuldavaiks.

Ning me teadsime: kõik sõltub meist endist, meie tahtest, meie headest soovidest, kuid neid on meil ülearugi.

Tuli ette ka ebameeldivusi. Mõnikord hoopis ootamatuid. Nõnda läks meie Jekaterina Ivanovna, vaikne, tagasihoidlik ja ennast valitseda oskav inimene, tülli haridusosakonnaga.

Meile saadeti küsimustikud ettepanekuga eksamineerida poisse selle kohta, kui kindlalt on nad omandanud partei XVII kongressi otsused. Jekaterina Ivanovna vaatas küsimustikke ning ütles, et vanemate õpilaste jaoks on need ehk päris head, kuid enda omadele ta neid ei anna — pole jõukohased, poisid on alles väikesed.

«Kuid küsimused ongi spetsiaalselt nende jaoks, näete, esimesele neljale grupile.»

«Sellest hoolimata ei anna, Semjon Afanasjevitš. Saage aru, kui lapsed kuulasid Nikolai Ivanovitši, oli see teine asi — elav jutustus, arusaadavad asjad. Kuid selle poliitloteriiga tüütame me poisid ära, teeme kõik kuivaks ja igavaks. Ei tohi nii teha.»

Nõnda ta ei võtnudki minult neid küsimustikke, ja Sofja Mihhailovna kutsuti seepärast isegi haridusosakonda.

Aga samal ajal lähenes kevad. Kõik kohises, helises, lagunes, eilsed lumehanged sulasid järvedeks, need virvendasid, helklesid päikesepaistes. Eilsed jääpurikad tantsisid veepiiskadena aknalaudadel. Nende viimaseid libedaid kilde toppisid poisid meie protestidest hoolimata üksteisele krae vahele või lutsisid neid magusalt keelt laksutades karamellkompvekkide asemel.

Aprillikuu lõpul tuli minu juurde Sofja Mihhailovna, «Pravda» käes.

«Vaadake, Semjon Afanasjevitš.»

Ma võtsin lehe. Selles oli avaldatud ÜK(b)P Keskkomitee määrus «Kooliõpilaste ja pioneeride ülekoormamisest ühiskondlik-poliitiliste ülesannetega» ning selles tehti ettepanek «viivitamatult katkestada partei XVII kongressi otsuste ja marksismi-leninismi teooria küsimuste läbitöötamine algkoolis . . .»

«Ennäe ikka meie Jekaterina Ivanovnat!» ütles uhkusega Sofja Mihhailovna.

Ka mina olin Jekaterina Ivanovnale uhke. Ja kuidas siis mitte uhkust tunda?

Keegi ajakirjanik, kes oli eriti selleks kohale sõitnud, et vestelda ühe kogenenuma Leningradi pedagoogiga, nägi kord asjatult terve päev vaeva: Jekaterina Ivanovna kinnitas, et tal ei ole midagi jutustada

— ta töötavat nagu kõik teisedki, see olevatki kõik. Kuid meie ometi ju nägime ning hindasime tema tööd, tema selget mõistust ja terast silma. Ta tundis meie poisse nagu võib tunda ainult väga tähelepanelik ja armastav ema, ta oli tõeliselt hea — vähimagi sentimentaalsusevarjundita, ilma nende minu meelest nii vastikute tundevalangute ja õrnusteta, millega end irrutavad lastest inimesed, kes ei ole võimelised lihtsaks, asjalikuks, argipäevaseks headuseks, ehtsaks südamlikuks hoolitsuseks. Aga poisse õpetas ta nõnda, et õpingud muutusid neile ruttu kõige huvitavamaks asjaks elus ja suurimaks rõõmuks. Ja kui Jekaterina Ivanovna midagi juba õigeks pidas, siis ei taganenud ta sellest sammugi, milliste ebameeldivustega see teda ka ähvardas.

. . . Aga juba maikuus tõin ma Sofja Mihhailovnale «Pravda» ja laususin pidulikult:

«Ennäe ikka meie Sofja Mihhailovnat!»

Sofja Mihhailovna alustas lugemist — ja ta muidu alati kahvatu nägu hakkas rahulolust roosatama.

«See on tõesti õnn, Semjon Afanasjevitš!» ütles ta silmi ajalehelt üles tõstes. «Teie ei või kujutledagi, kuivõrd teisiti nüüd kõik läheb. Kas mäletate meie kõnelust augustis, enne õppetöö algust? Ja Jelena Grigorjevna?»

Jah, ma mäletasin. See ajalehe number määrusega «Kodanliku ajaloo õpetamisest NSV Liidu koolides» lahendas korrapealt kõik meie raskused, asetas kõik oma kohale. Jah, ei tohi lastele anda abstraktseid ühiskondlik-poliitiliste formatsioonide definitsioone, abstraktseid sotsioloogilisi skeeme konkreetse ja järjepärase ühiskonna-ajaloo asemel. Jah, neile on vaja elavalt ja huvitavalt jutustada sündmustest ja faktidest — seotult, loogiliselt, sajand sajandi, ajajärk ajajärgu järel. Ajaloolistest tegelastest peab rääkima nii, et lapsed näeksid neid kui elavaid inimesi, nagu Vladimir Mihhailovitš pani neid nägema Tiberius ja Gaius Gracchust.

Määrus andis õpetajaile suurema enesekindluse. See kõneles: sa läksid õiget teed, sinu vaist ei petnud sind. Sinu mõtted ei jää vastamata, sind kuulatakse, mõel-

dakse sellest, mis sind erutab. Tee tööd, mõtle, jaga oma kahtlusi ning avastusi — see ei kao jäljetult, sest sinu üritus on kogu rahva üritus.

Määruses sellest, kuidas tuleb koolides õpetada ajalugu ja geograafiat, oli kõik see, mille üle olid mõelnud parimad õpetajad nii meil, Leningradis kui ka vist kogu maal. Sofja Mihhailovna oli kirjutanud partei keskkomiteesse. Oli kirjutanud ka Vladimir Mihhailovitš ning kirju oli läinud sinna järjest ja kõikjalt. Õpetajate kogemuste tõeteradest, õpetajate mõtisklustest oligi võrsunud see määrus.

Tol õhtul kogunesime õpetajatetuppa, lugesime uuesti läbi selle kortsunud, päeva jooksul kümneid kordi käest kätte käinud «Pravda», vestlesime, arutlesime, kuidas edaspidi töötada.

Jelena Grigorjevna vaikis kogu õhtu — jonnakad inimesed ei armasta tunnistada, et nad on eksinud. Kuid määrus lõi ju talle nagu rusikaga silmaauku, ja püüdnud kinni Vladimir Mihhailovitši pilgu, nõustusin ma viimasega vaikides: Jelena Grigorjevna mõistis seda hästi!

62

«Tulin kontrollima...»

Tervist, Semjon!

Kirjutan sulle Anton Semjonovitši ülesandel.

Hiljuti saadeti meie juurde kommuuni üks nooruk. Me määrasime ta Zõrjanski rühma, ta hakkas töötama tehases ja õppima kolmandas grupis. Nüüd läks ta üle neljandasse — õigemini neljandasse klassi. Ta töötab päris korralikult, kuid õpib siiamaale ilma erilise huvita. Me märkasime, et tal on hingesopis mingi lahendamata küsimus, mingi mure. Neil päevil jutustas ta meile, et ta oli tulnud siia Leningradist, oli olnud üksvahe sinu lastekodus, kuid siis sealt lahkunud. Mispärast lahkus, seda ta ei öelnud, ning Anton Semjonovitš ei hakanud seda pärima. Ta ütles veel: «Ma kuulsin teie kommuunist Semjon Afanasjevitšilt, kuid ei uskunud. Tulin siis kontrollima!»

«Oled siis nüüd kontrollinud?» küsisime meie.

«Olen.»

«Noh, kas Semjon Afanasjevitš valetas?»

«Ei valetanud,» ütles ta.

Selle uskumatu Tooma nimi on Pletnjov. Ta on veel praegugi millegipärast mures. Kas on tal jäänud sõber sinu lastekodusse või on tal igatsus sinu järele, seda ma ei tea. Kuid on näha, et tal on mingi mure. Anton Semjonovitš küsib: mis nõu sa annad?

Sinu Nikolai

Ma lugesin kirja ja nägin enda ees Anton Semjonovitši, kommuuni, nägin kirja autorit Kolja Veršnevit, minu südamesõpra, endist koloniisti ning nüüdset arsti kommuunis, nägin ka «uskumatut Toomast» — Pletnjovi. Või veel! Muidugi mõistis ta juba esimesest tunnist peale, et ma ei valetanud, et kõik on nii, nagu ma olin jutustanud. Mõistis seda, niipea kui vaid astus üle meie palee läve, nägi kommunaaride nägusid, nägi Anton Semjonovitši, meie õpetajaid, tehast...

Mul oli suur tahtmine söösta jooksujalu juurviljaaeda, kus tööţasid poisid, ja hõigata juba eemalt: «Korol! Volodja! Pletnjov on leitud!»

Kuid ma talitsesin ennast.

«Kostik,» hüüdsin ma pead aknast välja pistes, «otsi üles Aleksei Savvitš ja Jekaterina Ivanovna...»

«Ka tädi Sofja?»

«Jah, ka tädi Sofja. Rutem, Kostik!»

Ta müdistas mööda kõnniteed joosta ja minuti pärast olid kõik koos. Õnnekombel saabus ka Vladimir Mihhailovitš, kes tavaliselt sel kellaajal meil ei olnud.

Ma lugesin seltsimeestele Veršnevi kirja ette.

«Jah, on ikka iseloom,» ütles Aleksei Savvitš. «Läks kontrollima, kas teda ehk ei tüssata. Tahtis Korolile ja Razumovile kirjutada: kõik on lori, teile luisati, pole sihukest kommuuni...»

«Ka tehast pole, midagi ei ole... Kuid vahest ta ehk mõtles selle «kontrollimise» välja?» katkestas äkki oma lause Jekaterina Ivanovna. «Siia tagasi tulla ei lubanud enesearmastus, nõnda siis leidiski sellise kaudse tee. Mis teie arvate?»

«Ka see on võimalik. Mida me siis nüüd otsustame? Võib-olla, et kirjutame talle?»

«Mul on idee,» ütles Vladimir Mihhailovitš, «ma ei tea, kas see teile meeldib. Mulle näib, et mõnele teiselegi oleks kasulik tutvuda Feliks Edmundovitši nimelise kommuuniga . . .»

. . . Korol ja Repin asusid Harkovi poole teele kahe päeva pärast — asusid teele, põrutatud kõnevõime kadumiseni, kaasas Anton Semjonovitšile adresseeritud kiri. Razumov oli haige, seepärast ei hakanud me talle seletama, kuhu poisid läksid: õigupärast oleks ju tema pidanud nendega kaasa sõitma. Ma luuletasin kiiruga mingi seletuse ja ta lausus ainult:

«Igav on ilma Korolita . . .»

Galja istus tundide viisi ta juures haigetoas, luges talle ette. Ta oli oivaline haigepõetaja, ning ma ütlesin talle mitu korda: «Sa oleksid pidanud lõpetama meditsiinilise, aga mitte pedagoogilise kooli.» — «Ei, küll mulle kord veel pedagoogiline tehnikum ära kulub,» vastas ta alati ühtviisi.

«Kuidas on, Semjon,» küsis kord Galja (päeva kümme pärast Koroli ja Repini ärasõitu), «kas sulle ei meeldi Volodja?»

«Miks sa niimoodi mõtled?»

«Tuli sihuke mõte . . .»

«Peaaegu, et ei.»

«Aga miks siis?»

«Tal on, näed sa, õnnetu inimese karakter. Aga mulle see ei meeldi. Võta näiteks Petka. Mille poolest on ta õnnelik? Perekonda pole ta näinud, lapsepõlv oli tal raske, aga vaata: elab ja tunneb rõõmu. Kõige üle tunneb rõõmu. Puhtast südamest. Kuid sinu Volodja baromeeter näitab alati sombust ilma. See on paha.»

«Kuid mina mõtlen,» ütleb Galja vihaselt, «et on paha, kui tahetakse, et kõik inimesed oleksid ühe liistu järgi tehtud. Ja eriti paha on, kui vaadatakse ainult pealispinna järgi. Aga kui vaadata sügavamale, siis nähakse, et ta on hea seltsimees. Väga kiindunud ja ustav.»

Ma katsusin vastu vaielda: saab olla hea, kiindunud

ja ustav seltsimees, ilma et käidaks alati pea norus. Kuid samas anti mulle kätte telegramm:

Vahest jätad mulle kogu kolmiku küsimärk
Makarenko

Ma keerasin telegrammi käes. Mis see siis tähendab? Kas nad ei taha tagasi tulla? Soovivad sinna jääda? Ei või olla! Aga lõpuks, miks ka mitte? Selline maja, selline tehas, sellised inimesed . . . selline aed maja ümber . . . Miks mitte, tont võtaks! Meil on siin hulga halvem. Meil pole siin ei tehast, ei sellist uhket maja, ei paljut muudki. Aga seal . . . Ja ometi, ometi — ei või olla! Olgu veel Pletnjov . . . olgu Repin! Kuid Korol?! Ei, ka Repin ei võinud jääda! Mida see siis kõik tähendab? Miks Anton Semjonovitš küsib, keda ta proovib? Aga ei, ta ei proovi kedagi. Oh, kaval olete teie, Anton Semjonovitš! Ma tunnen teid! Nägite kolme tublit poissi — ja kohe tahate neid endale võtta!

Ent kuidas siiski talitada?

«Mis sa arvad?» küsisin ma Žukovilt, näidates talle telegrammi.

Sanja luges, keerutas telegrammilehte käes, nagu olin teinud minagi — justkui lootes leida seletust, esimesel pilgul märkamata jäänud sõnu. Siis köhatas ta ja ütles miskipärast bassihäälel:

«Mina, Semjon Afanasjevitš, vastaksin nõnda: «Las nad ise otsustavad.»»

«Hea küll,» vastasin ma, «nii me kirjutamegi.»

Veel samal päeval saatsin telegrammi minema.

Möödus päev — vastust ei olnud. Möödus teine — olukord muutuseta.

«Telegraaf töötab meil õige kehvasti,» lausus pärast lõunat Aleksei Savvitš nagu muuseas.

«Peaks vist tõepoolest ajalehes side tööst kirjutama,» ütles õhtu eel Vladimir Mihhailovitš.

Vastus tuli veel kolm päeva hiljem. Me istusime trepi rõdul. Oli soe aromaatne maikuu videvik, lõhnas noore lehestiku järele, kahvatus taevas vilkusid esimesed rohekad tähed. Ja äkki tulid võlvkaare all kõnniteel nähtavale mingisugused varjud. Ainult Razu-

movi terased silmad võisid neid ära tunda, võimalik ka, et seda lihtsalt aimas ta süda!

«Korol! Pletnjov!»

Razumovi järel tormasid kõik teised ning sööstsid üksteise võidu saabujatele vastu. Neid oli kolm: kolmas oli tõesti Pletnjov kommunaari-vormis — poolkalifeedes ja sinises pluusis laia valge mahapööratud kraega.

Poisid olid nagu ketist lahti pääsenud — kolmik rebiti eri külgedesse laiali. Kostik rippus Koroli kaelas ja siputas jalgu. Razumov osutus pikatoimeliseks ja suutis alles suuri vaevu Pletnjovi lähedusse tungida. Poisid seisid sekundi teineteise vastas ja siis äkki — Razumov astus esimese sammu — kaelustasid teineteist. Teised, kohmetunud säärasest ebaharilikust tunneteväljendusest, pöörasid kohe pilgu kõrvale ja hakkasid endisest veel kõvemini rääkima. Ainult Korol vaatas heatahtlikult ja arusaavalt.

«Suudlevad!» kilkas imestunud Leenake.

«Ei nad suudle ühti!» vaidles Lira karmilt vastu.

Siis tuli Pletnjov minu juurde. Ta oli aasta jooksul muutunud — tugevaks kasvanud, õlgadest laiemaks läinud ega paistnud enam nii kiitsakas. Suvi oli alles algamas, kuid ta oli jõudnud heldest Ukraina päikesest juba päevituda, isegi nina oli juba kestendamas. Nägu oli muutunud avalaks ja terveks, sügaval istuvad silmad ei vaadanud enam endiselt kurja, hoiatava pilguga — silmad olid hoopis teised. Ma vaatlesin teda meie trepi kohal rippuva laterna valguses, ja Pletnjov oli pisut hämmeldunud.

«Anton Semjonovitš saatis terviseid,» ütles ta kogeldes ja jäi siis vait.

Sirutasin talle käe. Ta surus seda tugevasti ning rõõmsalt. Milleks palju rääkida? Niigi on kõik selge.

Kolmik juhiti sööklasse, ja kõik liikusid parves nende kannul. Pletnjov ja Korol helpisid isuga kapsasuppi süüa, näsisid selle kõrvale leivakannikaid (kannikaid — meie armsamat maiust — olid leidnud korrapidajad kõigi kolme jaoks) ning suutsid seejuures lakkamatult rääkida. Üksteise võidu jutustasid nad teeloleku-päevadest, kommuunist, Anton Semjonovitšist.

Huvitav oli jälgida nende erinevaid jutustamisviise. Pletnjov rääkis nagu põliselanik, kes tunneb kõike põhjani. «Meil oli seal . . .» lausus ta päris siiralt, nagu oleks ta pool eluaega kommuunis mööda saatnud.

Korol jutustas tuliselt, hüpates ühe küsimuse juurest teise juurde, nagu inimene, kes avastanud uue, imepärase maa. Repin ütles harva mõne sõna sekka, enamasti aga vaikis, kuid ta sõi ning jõi samasuguse isuga nagu teised kaks.

«Aga miks te tagasi ei tahtnud sõita?» küsis äkki karmilt Petka.

«Nojah, «ei tahtnud»!» välgutas Petka suunas pruune silmi Korol ning pani isegi lusika kõrvale, tundes, et siin ei nõua seletust mitte ainult Petka. «Anton Semjonovitš ütles: «Jääge meie juurde!» Meie vastu: «Aga kuidas jääb meie lastekoduga?» Anton Semjonovitš lausub päris tõsiselt: «Noh, ma küsin Semjon Afanasjevitši käest.» Saatis telegrammi, aga meie ei tea, mis me peaksime ütlema. Telegramm tuli, ta näitas seda meile ja küsis uuesti: «Mida te otsustate?» — «Mina pean tagasi sõitma,» ütlesin ma. «Ma ei tea, mis teevad Pletnjov ja Repin.» Repin ütleb samuti: «Siin on väga hea, kuid jääda ma ei või.» Ka Pletnjov lausub: «Nad tulid minu järele, kuidas ma siis nüüd...» Anton Semjonovitš hakkas naerma ja ütles: «Õige, muidugi sõitke!» Ja me sõitsimegi. Fotosid tõime, kirju!»

«Kirjad on mul siia õmmeldud.» Repin pistis käe põue.

«Oota, ära haruta seljas, rebid katki! Magamistoas harutad lahti,» ütles Korol.

... Pool tundi hiljem koputas Andrei minu kabineti uksele.

«Näete,» ütles ta, «harutasin lahti. Siin on kirjad.» Ta ulatas mulle kolm ümbrikku: Kolka Veršnevilt, Aljoša Zõrjenskilt — neljanda rühma komandörilt — ja Anton Semjonovitšilt.

«Noh, kuidas sulle kommuunis meeldis?» küsisin ma, pannes Anton Semjonovitši kirja kõige peale.

«Mulle...» alustas Andrei.

Ja siis nägin ma, et ta nuttis. Pisarad voolasid mööda põski, ta pühkis neid kohmetult ning kiirustades, kuid pisaraid voolas üha enam ja enam.

«Kuule, Andrei! Mis sinuga on?» Ma võtsin ta õlgadest kinni.

Ta pööras näo ära ning nuttis nuuksumist tagasi surudes veel tugevamini.

Ma jätsin küsimise. Mulle näis, et ma mõistsin, kuigi ta ei suutnud mulle sõnadega midagi öelda. Aasta tagasi nuttis ta samuti siin, minu juures, kuid need olid teised pisarad — tigedad ja isekad. Aga praegused pisarad nagu pesid maha umbusalduse, kibestuse, riivatud endaarmastuse jäänused. Küllap need olid kogunenud ammu, ja ta püüdis neid nüüd asjatult tagasi suruda.

Talle otsa vaatamata avasin ma kirja. See ei ole säilinud, nagu ei ole kahjuks säilinud enamik Anton Semjonovitši kirjadest. Kuid mulle näib, nagu mäletaksin ma seda kirja sõna-sõnalt.

«Sel aastal võtan puhkuse ja sõidan sinu juurde,» kirjutas Anton Semjonovitš. «Ainult enne sügist ei tule sellest midagi välja. Sul on tublid poisid, tahan nende kõigiga tutvuda — nad on ju kõik minu lapselapsed. Arvan, et Andrei nõuab veel väga palju tähelepanu, aega ja jõudu. Ja kuidas saakski teisiti? Sa tead väga hästi, et meie töö — see on rida pingutusi, enam või vähem kestvaid, mõnikord mitme aasta pikkusi ja mis omavad seejuures alati vastuolude, kokkupõrgete iseloomu, milles kollektiivi ja üksikute isikute huvid on mässitud keerulistesse sõlmedesse. Minu neljateistkümneaastase töö jooksul koloonias ei ole ette tulnud kahtki täiesti sarnast juhtumit. Ja nüüd pane tähele. Tahtsin seda sulle öelda alles meie kohtumisel, kuid ütlen siiski nüüd: mõtle sellest, kes võiks sind Berjozovajas asendada...»

Ma tõstsin pilgu: Repin pühkis näolt viimaseid pisaraid. Meie pilgud kohtusid ja minu pilgust midagi kiiresti tabanud, küsis ta:

«Kas on midagi juhtunud?»

«Aga ei, mitte midagi,» vastasin ma.

Kõige vähem võisin ma seda kujutleda, et sõidan siit ära, jätan maha nii tema kui ka kõik need, kes käratsesid sel tunnil meie lagendikul. Kuid ma mõistsin ka muud: Anton Semjonovitš ei oleks ilmaaegu nii kirjutanud. Mida see võiks tähendada?

Veel samal õhtul kirjutasin ma professor Repinile.

Ma kirjutasin, et ta võib mõne aja pärast juba tulla Berjozovajasse pojaga kohtuma — ning siis me otsustame koos, mis edaspidi teha.

63

«On ta hea?»

Kellelegi sõnagi lausumata mõtlesin ma lakkamatult sellest, mis oli mulle kirjutanud Anton Semjonovitš. Pean ma siit tõesti ära sõitma? Kuid see on mulle niisama võimatu nagu äkki maha jätta Galjat, Leenat, Kostikut. See on sama mis enda juurest ära sõita. Muidugi, ma teadsin, et ma teen nii, nagu ütleb Anton Semjonovitš: kui ta kord juba ütleb, tähendab see, et on tarvis. Kuid mulle näis, et ei ole maailmas sellist põhjust, mis sunniks teda mind Berjozovajast ära kutsuma. Võib-olla on see ainult oletus?

«Seletage lähemalt,» palusin ma Anton Semjonovitšilt vastuseks saadetud kirjas. Ja ta kirjutas: «Praegu on sellest vara rääkida. Kuid inimesest, kes sind võiks asendada, mõtle siiski. Asendusest oleme me alati kohustatud mõtlema, nagu mõtleb sellest komandör lahingus.»

Poisid pärisid tulijailt lõpmatult kommuuni üle, ja Korol rääkis väsimatult, pöörates aeg-ajalt kinnituse saamiseks Pletnjovi kui kõike peensusteni tundva inimese poole.

«Ma räägin, nagu on. Küsi Pletnja käest, ta seletab sulle sedasama.»

Milline maja! Tehas milline! Aga poisid! Ja mis peaasi — milline Anton Semjonovitš!

«On ta hea?» küsis kord Petka.

«Hea?» kordas Korol ebalevalt. «Kuidas sulle paremini öelda . . .»

«Lase ma ütlen,» segas vahele Pletnjov. «Kommuunis sain ma sõbraks ühe poisiga, väga hea poisiga, Vaska Kljušnik on ta nimi. Ta on seal komandöriks, loetakse üheks paremaks, nagu meil Žukovit (see võrdlus kõlas väga lihtsalt ja heatahtlikult). Niiviisi. Kord

oli kommuun rännakul ja Kljušnik küsis Anton Semjonovitšilt luba aurikult lahkuda, et linna vaadata. Tal olid seal mõned tuttavad. Ta ütles: «Lubage, et ma lähen, mul on vaja ainult kella neljani.» Anton Semjonovitš talle vastu: «Sa ei jõua kella neljaks tagasi, ole parem kuueni.» Kuid Vaska kordas aina: «Ei, mulle on kella neljani küllalt.» — «Hea küll, mine siis.» Ta tuli tagasi veerand viieks. Eks siis Anton Semjonovitš öelnud: «Sinu käest küsiti, sina punnisid vastu, nüüd kanna vastutust. Sa oleksid pidanud kohe nagu kord ja kohus arvestama. Istud arestis.» Ja enam ei läinud Kljušnik aurikult rannas maha. Sõideti Odessast läbi, peatuti veel mitmes toredas linnas, kuid Kljušnik istus laevapardal. Näete, kuidas Anton Semjonovitš teda karistas. Arva nüüd ise, kas ta on sinu arust hea!»

Petka on põrutatud ega tea mis vastata. Korol aga lisab:

«Tead sa, kui nõudlik ta on? Oi-oi! Ja mida parem poiss, seda rohkem temalt nõutakse. Näete, kuidas neil on korraldatud!»

Ma kuulan ja mõtlen — jah, see just ongi too, mida Anton Semjonovitš nimetas kasvatustöös peamiseks: võimalikult suurem lugupidamine inimese vastu, võimalikult suuremad nõudmised tema vastu. Hakkad sa nõudma sellelt, kellest sa lugu ei pea?

Ma mõtlesin veel sedagi, et ma alles vähe tundsin Pletnjovi. Tundsin kaudselt, Koroli ja Razumovi jutustuse järgi. Aasta tagasi ei suutnud ma teda veel tundma ega mõistma õppida. Kuid nüüd nägin, et sõbrad ei olnud asjata tema järele puudust tundnud. Ta on tubli poiss. Ja nupukas!

Pletnjovi jutustus tuletas mulle meelde veel ühe juhtumi — juhtumi minu minevikust. See oli 1922. aasta kevadel. Meil, kõige vanematel poistel koloonias — Burunil, Veršnevil, Zadorovil, Beluhhinil ja minul — tuli hakata õppima: meie pidime valmistuma töölisfakulteeti astumiseks. Suur lõik minu elust oli lõppemas. Minevik vajus mulle peale tohutu jõuga — ma nägin end uuesti nii karjapoisi kui ka sulasena, kes kümne kopika eest päevas töötas päevatõusust hilisõh-

tuni ... nägin end pimeda talutajana ja mustlaslaagris ... Hooldamatus, kodutus, nälg, külm ... Aga siis kohtumine Anton Semjonovitšiga, koloonia — ja näe, ma valmistun astuma töölisfakulteeti!

Nagu meelest ära käin ma mööda kolooniat, teadmata kuhu end panna või millega tegelda. Viimaks tuli mõte:

«Anton Semjonovitš, lubage mul kodus käia!»

«Kas ema tuli meelde?»

«Kust te selle võtate? Ma lihtsalt niisama ...»

«Lihtsalt niisama ... olgu peale ... Kodus tuleb käia, olen nõus. Täna veel räägime sellest komandöride nõukogus — ilma selleta ei saa.» Ja mulle järele hüüdes lisas: «Hea kavatsuse pärast pole vaja piinlikkust tunda. Kui tahad ema näha, siis ütlegi niiviisi.»

Jah, ma ei olnud ema viis aastat näinud. Esimesed kolm aastat teadsin, et olen kadunud poiss, ei tahtnud ennast kodus näidata. Aga siis sattusin kolooniasse ja aina ootasin, millal minust saab inimene, et emaga kohtumine ei kutsuks esile valu ega pisaraid, vaid selget rõõmu.

... Veel samal päeval andis mulle komandöride nõukogu sellise tõendi:

Käesolev tõend on antud Semjon Karabanovile, M. Gorki nimelise koloonia kolonistile selle kohta, et ta on komandöride nõukogu otsuse põhjal lastud puhkusele Tšutovski rajooni Storoževoje külla alates esmaspäevast, 22. maist 1922. aastal kuni laupäevani, 27. maini 1922. aastal kell 12 päeval.

Koloonia juhataja: A. Makarenko

Komandöride nõukogu sekretär: N. Veršnev.

Ma ei pannud täheleki, millal oli kolmkümmend versta ära käidud ning olingi jõudnud koduküla. Ennäe, sild, kirik — kõik on samasugune nagu oli, ainult väiksem. Või olin mina suuremaks kasvanud? Oli juba õhtu, rahvas tuli põllult koju, mind silmitseti, kuid ma ei käinud, vaid jooksin: saaks rutem koju! Naine kaevu juures küsis:

«Kas see pole noor Karabanov?»

Ning teine vastas:

«Too ju läks kaduma!»

Seal ongi meie tare ... Kes seisab lävel? Ema! Võibolla ootas ta mind siin kõik need viis aastat. Ta sirutab käed välja ja nutab. Miks ta nutab, ma olen ju siin, elus ja terve ...

Ühest sülelusest satun teise — siin on isa, vend. Mispärast on tares nii palju rahvast? Oh, ma tulin õigel ajal: mõne päeva pärast on venna pulmad ning meil käib hommikust õhtuni õmblemine, küpsetamine, igasugused ettevalmistused. Lõbus sagin ning rüsin, kõigil on käed tööd täis — nii võib olla ainult pulmade eel. Ma asusin muidugi samuti ülepeakaela abistama, püüdes ainult hoiduda ema lähedusse, ning ega ta mind lasknudki endast kaugele, aina kutsus kord ühe, kord teise asja pärast enda juurde.

Aga päevad muudkui kaovad, ei jõua veel ringi vaadatagi, kui on juba õhtu käes. Kodus on igal sammul muudatusi. Ma ei jõudnud neid kõiki ära vaadata ja kuulata. Kõik talupojad olid saanud mõisast maad. Isal oli nüüd samuti viis tiinu, enne ei olnud tal maad raasugi. Talle oli antud veel lehm ja hobune. Hobune oli hea, tugev kõrb, valge lauk otsa ees. Meie külas oli klubi, raamatukogu, noored õppisid näitemängu. See kõik ei olnud põrmugi meie vana Storoževoje moodi! Ja siis ööl vastu laupäeva tuli mulle äkki meelde: homme kell kaksteist pean ma ju koloonias tagasi olema! Ma hüppasin vankrist heinte pealt maha (see oli mu magamiskoht) ja sööstsin tarre. Isa ja vend magasid juba, ema seisis ahju juures, selg minu poole.

«Ema! Homme hommikul vara lähen ma ära!»

Ta pööras ümber, nagu oleks teda löödud.

«Kuhu? Jumal hoidku!»

Isa tõstis pea padjalt, vend ärkas. Ma seletasin, et pean minema.

«Mis sa ometi, Semjon!» kordas ema. «Pühapäeval on lihase venna pulmad ja sa lähed laupäeval minema? Võta aru pähe!»

Vend keelitas mind samuti jääma. Ainult isa ütles:

«Mis siis parata... Mine, maga välja: tee on pikk. Kui ei saa, tähendab, ei saa.»

Koidu ajal kargasin üles, hakkasin minema. Ema andis mulle nuttes kompsu külakostiga, isa sirutas tubakakoti — kingituseks Anton Semjonovitšile. Kaelustasin sugulasi ja läksin, kuuldes veel lootusetut hüüet:

«Ehk aga jääd siiski?»

Kell hakkas saama kaksteist, kui ma ei astunud, vaid lendasin kolooniasse ja otse tormasin Anton Semjonovitši kabinetti. Ta tõusis püsti, me kaelustasime, nagu oleksime olnud terve aasta lahus.

«Noh, istu, jutusta. Kuidas on kodus? Mis külas uudist?»

«Võtke vastu — isa saatis kingituseks, omakasvatatud tubakas... Aga mind ei tahetud tagasi lasta, aina räägiti, et jääksin.»

«Põllutööd tegema? Või taheti sulle naine võtta?»

«Arvasite ära, kuid mitte päriselt. Vend võtab naist, homme on pulmad.»

«Vend? Niiviisi... Ja sina, tähendab, ei jäänud?»

«Aga kuidas ma sain jääda?»

Uksest vaatas sisse Veršnev.

«Kas tohib, Anton Semjonovitš? Tere, Semjon! Anna tõend, muidu kirjutan hilinemise...»

«Kuule, Nikolai, kutsu komandörid kokku!» ütles talle Anton Semjonovitš.

Kolm minutit hiljem olid komandörid kabinetis koos.

«Te vabandage, et teid töö juurest ära kutsusin,» ütles Anton Semjonovitš, «kuid minu asi ei kannata edasilükkamist: palun pikendada Semjoni äraolekuluba esmaspäevani. Homme on ta venna pulmad.»

Ma jahmusin:

«Mis te nüüd, Anton Semjonovitš! Küllap seal tullakse ilma minutagi toime...»

«Nonoh! Jäta tembutamine! Sa ise ju tahad?» hakkasid kõik kõnelema.

«Tasem!» ütles Anton Semjonovitš. «Ma ei palu seda sinu pärast, Semjon, vaid ema pärast. Mis meeleoluga ta pidi sind sellise päeva eel ära laskma?»

«Teen ettepaneku: Semjonil tuleb kohustuslikus korras tagasi minna!» kuulutas Veršnev.

«Andke mulle keegi kaasa!» palusin ma.

Ja uuesti kirjutati puhkusetõend — seekord mulle ja Burunile. Me asusime kohe teele. Ma olin juba jõudnud unustada, et ma täna olin kord tee Storoževojest kolooniani ära käinud. Kuid me ei jõudnud veel verstagi kõndida, kui kuulsime selja taga müdinat. Ohoo! See oli ju meie kaless!

Hobune jõudis meie kohale ja tuttav hääl hõikas:

«Istuge peale! Sina, Burun, istu minu kõrvale, Semjon istub pukki. Otsustasin minagi pisut pulmas lõbutseda.»

«Teie, Anton Semjonovitš? Meile? Storoževojesse?!!»

«Aga miks siis mitte? Ise lõbutsete, aga mina ei tohi? Või on teil kahju peekritäiest veinist?»

Vastuse asemel tõukasin ma Buruni troskasse, hüppasin ise pukki ning asusin hobuse selja kohal ohje keerutama. Millalgi varem polnud meie Meeri arendanud nii suurt kiirust!

Ma teadsin, teadsin mispärast ta sõitis: et mul ei tuleks ühe päeva jooksul teist korda kolmkümmend versta ära käia. Ma teadsin, teadsin, milleks ta sõitis: see oli kingitus mulle ja minu omastele — et meie pidu oleks veel parem, veel lõbusam! Ta mõistis alati kõike, ja nüüdki, kaksteistkümmend aastat hiljem, ta mõistab, kui tähtis on mul teda näha, kui tähtis on, et ta siia sõidaks ja ise kõike näeks!

64

16. juunil

Kui inimene jookseb kõigest jõust ja teda äkki jooksul peatatakse, siis võib tal lõhkeda süda. Meie elu meenutas 1934. aasta suvel õnnelikku, täisjõulist jooksu, kannatamatut ja pidurdamatut edasitungi. Ja ma ei tea, kuidas peaksin üle minema selle juurde, mis mind täiel käigul ootamatult peatas, mind sellest hoogsast ja rõõmsast edasiliikumisest välja kiskus ja minu elu peaaegu purustas.

Oli juunikuu ja meie valmistusime koos Leningradi sõpradega rännakuks Peterhofi. Rännak oli arvestatud kolmeks päevaks.

«Noh, see ei ole muidugi Krimm ega Kaukaasia,» filosofeeris Korol, «kuid pole viga. Algame Peterhofist ja tuleval suvel läheme ehk Krimmigi.»

Oma lihtsa rännaku vastu valmistusime nii, nagu kavatseksime minna maailma lõppu. Sõjamäng möödunud aastal tutvustas meid kaardiga, topograafiliste märkidega, veidi morse tähestikuga (Jekaterina Ivanovna protestist hoolimata). Ja nüüd joonistati suur üldkaart, ning igal rühmal oli oma. Meie juures käidi peaaegu iga päev Leningradist ja meiegi saatsime sinna sageli oma käskjalgu. Oli midagi peo- või pulmaeelsete askelduste taolist, nagu kunagi Storoževojes: igaühel oli oma ülesanne — ja see ülesanne paistis olevat temale kõige tähtsam. Kõik tundsid hetketi hirmu: aga äkki ei jõua me kõigega valmis! Ja igaüks oli kindel: saame valmis, ja suurepäraselt!

Rännak oli määratud 15. juunile, kuid 14. juunil saadeti meile uus kasvandik. Ta seisis minu ees — lühike, puine, ebaproportsionaalselt väikese ja kuidagi nurgelise peaga; kukal oli nagu maha tahutud, laup madal, lauge, silmad sügavasti peidetud esiletungivate kulmukaarte alla. Nägu oli tal hall, värvitu, huuled, põsed, laup — kõik ühtlaselt hall ja tuhm. Ma vaatasin kummalist hallinäolist poissi ja küsisin endalt tusaselt: mispärast siis, kui siin oli raskestikasvatatavate laste kodu, suunasid pedoloogid siia kõige tavalisemaid, normaalseid lapsi, selliseid nagu Žukov, Steklovid, Korol, Razumov... Aga nüüd, kus enam kellegi keel ei käändu nimetama minu poisse raskestikasvatatavaiks, saadavad pedoloogid mulle uustulnuka, kellest võin kohe öelda, et see on tõepoolest ebanormaalne, haige, kelle näol on vaimuhaiguse pitser, idiotismi pitser. Mis hakkab ta tegema meil, tervete laste hulgas?

Ma ei teadnud isegi seda, kas ta minu küsimusi kuuleb, kas ta aru saab, mis talle räägitakse. Ta peaaegu ei vastanud, ja kui ta hakkaski midagi pomisema, suutsin ma aru saada ainult pooltest sõnadest.

«Kas sul miski valutab?»

Ta vaikib ja vahib kõrvale.

Mis temaga teha?

Ma käskisin Žukovil saata keegi poistest, kes aitaks uustulnukal saunas pesta.

«On see aga imelik poiss,» ütles hiljem Volodin, kellele oli antud see ülesanne. «Istub nagu elutu, ei saa teda kuidagi liikvele raputada. Ja sööb väiksest lapsest halvemini, kõik kukub tal käest maha.»

Sellest, et ta tuleks meiega matkale kaasa, ei võinud olla juttugi. Kas oli ta haige või väsinud, kuid ta liikus vanamehelikult pikkamööda, vaevalt jalgu tõstes.

«Sa ära kurvasta,» ütlesin ma. «See ei ole viimane matk. Järgmine kord lähed teistega kaasa.»

Ta ei oleks nagu kuulnudki — ei tõstnud silmi ega pööranud pead. «Äh!» mõtlesin ma veel kord ärevalt. «Ei ole enam aega. Kui matkalt tagasi tuleme, asun taotlema, et ta haiglasse paigutataks.»

Matkale läksid kõik. Peale uustulnuka jäid meie Berjozovaja Poljanasse ainult Sofja Mihhailovna, Galja mudilastega ja Antonina Grigorjevna. Viimasel hetkel juhtus Korobotškiniga õnnetus: minekurutus väänas ta trepist alla joostes jala. Ta püüdis siiski rivisse astuda, anus enda kaasavõtmist, kuid ma olin järeleandmatu — tal tuli maha jääda. Aleksei Savvitš, mina ja isegi Nikolai Ivanovitš haigest jalast hoolimata läksime kaasa. Jekaterina Ivanovna tahtis sõita paariks päevaks Tihvinisse isa vaatama. Lastekodu pidi kolmeks päevaks tühjaks jääma.

15. juuni varahommikul astusin ma enne teeleminekut Kostiku ja Leenakese juurde. Nad magasid alles: Leenake kerratõmbunult, käsi põse all, Kostik, nina padjas, käed laiali. Ta jooksis kuhugi isegi unes. Kogu päev oli ta liikumas ja uinus lennult: äsja veel naeris, hüppas voodis — ja siis nagu murti maha, langes patjadesse, heitis käed laiali ja uinus silmapilkselt. Ma pöörasin ta tasa küljele, suudlesin ta sooja roosat põske ja mõtlesin: varsti tõusevad nad mõlemad üles ja hakkavad nõutult uitma mööda tühjaks jäänud lagendikku ja Galjalt pärima: «Aga kus on kõik poisid? Aga miks nad ära läksid? Aga millal nad tulevad? Aga mil-

lal isa tuleb?» Ma suudlesin mõlemaid veel kord. Nad ei avanud silmi, ainult liigutasid end unes.

Me asusime teele. Õhus keerles suurte sulamata helvestena paplite õielumi. Päike soojendas juba vara hommikust peale. Me tundsime rõõmu — sügavast puhtast taevast, päikesest, eredast rohelusest ümberringi, sellest, et me Siverskajas pidime kohtuma leningradlastega.

Teisel päeval lähenesime Siverskajale. Ma sammusin kõige taga, viimasena kolonnis, ja kuulsin äkki kellegi hingeldavat hüüdu:

«Semjon Afanasjevitš! Semjon Afanasjevitš!»

Ma pöörasin ümber — minu ees seisis Korobotškin. Poiste kolonn oli edasi läinud ning ma jäin seisma, nagu oleksin maa külge kasvanud. Kust ilmus siia Korobotškin? Mis tõi ta siia? Mis on juhtunud?

«Semjon Afanasjevitš... Kostik on kadunud!»

Mul jäi hingamine seisma. Tahtsin rääkida, küsida — häält ei tulnud. Haarasin Korobotškinil õlast kinni. Ta sai aru ja hakkas tõtates rääkima:

«Otsime teda hommikust saadik. Kõik on läbi otsitud. Ta oli kodunt välja läinud, siis Galina Konstantinovna kutsus teda teed jooma — ei ole. Hüüdsime, kõik kohad tuhnisime läbi, kaks tundi otsisime — ei ole!»

Ma tõttasin kolonnile järele, peatasin Aleksei Savvitši ja ütlesin lühidalt, et lähen Berjozovaja Poljanasse tagasi.

«Kostik on kadunud.»

Ta muutus näost, noogutas vaikides pead. Ma tõttasin jaama. Kergelt longates, kuid mitte maha jäädes käis minu kõrval Korobotškin. Päris jaama juures sai meid kätte Korol. Mis ta teadis, millest taipas, seda ei hakanud ma usutlema, küsisin ainult:

«Kas Aleksei Savvitš teab?»

«Ta lubas mul tulla,» vastas Korol.

Rong Leningradi pidi minema alles tunni aja pärast. Ma olin valmis minema Berjozovajani jala, kuigi sellest oleks vaevalt leidunud midagi veel mõttetumat. Korol kadus kuhugi ja jooksis siis viis minutit hiljem meie juurde: jaamast väljub meie teed mööda veoauto, mis viib meid Leningradini. Ning meie sõitsime. Meie ees

rappus sõita teine veomasin, täis violetseid, punaseid, ruskeid metall-laaste. Mulle paistis, nagu virvendaks sellest mu silmade ees ning jookseksid laiali mõtted.

Ja miks ma seda mäletan?

Kella viie ümber jõudsime Berjozovajasse. Vaevalt heitsin pilgu Galjale, kui juba teadsin: ei ole leitud. Leenake kordas mullegi oma jutustust: nad istusid Kostikuga trepirõdul. Juurde tuli uus poiss ja ütles Kostikule: «Lähme jalutama.» Kostik tõusis ja läks temaga kaasa. Ja ei tulnud enam tagasi.

Ma sööstsin küsimustega uustulnuka juurde. Ta vaatas vaikides, tuimalt maha. Ma mõistsin, et temalt ei saa me midagi teada.

Ma jooksin läbi pargi, salu. Me otsisime Koroli ja Korobotškiniga läbi tiigi, kaevu, kuhu oli kunagi kukkunud Lira. Korol jooksis ringi nagu pöörane. Ma kartsin talle otsa vaadata, kartsin tema pilgus ära tunda oma hirmu peegeldust. Poisikest ei olnud kusagil.

Ma pöördusin koju kella seitsme ümber. Tuim valu kuklas segas mõtlemist. Ma ei teadnud, mis teha, mis öelda Galjale, ma teadsin ainult üht: Kostikut ei ole.

Siis kuuldus kõrvalt vaarikapõõsastest päris meie lagendiku lähedusest naisehääl. Tütarlaps kirevas kleidis põimis suurt lillekimpu ja laulis. Ma läksin edasi. Ja äkki laul katkes, tagapool karjatati. Ma pöörasin ümber. Tütarlaps seisis millegi üle kummardudes, siis karjatas, pillas lilled maha ja pistis jooksma. Ma mõistsin. Sööstsin sinna ja nägin Kostikut.

Tihedas rohus, kesk vaarikapõõsaid lamas ta samuti nagu eile voodis, kui temaga hüvasti jätsin: nägu allpool, käed laiali. Ta kõrval vedeles nuga. Ma tõstsin väikese üles — ta keha jäi elutult rippuma.

Ei tea, kui kaua ma seal nõnda seisin, surudes poega enda vastu. Ma kartsin talle näkku vaadata, ei julgenud end liigutada, ei julgenud minna. Mida öelda Galjale? Siis kostis minuni karjatus — see oli lastekodus, ja ma läksin, peaaegu jooksin kuni majani. Õues nägin, mida olin kartnud — ja pannud poisikese maha, suutsin vaevalt uustulnuka Koroli ja Korobotškini käest ära rebida.

Hiljem, päris õhtu eel, jõudis tagasi Nikolai Ivanovitš. Talle jutustati küllap vist juba lävel kõigest. Midagi minult küsimata võttis ta uustulnuka ja viis ta Leningradi tagasi.

65

Murest tugevam

Järgmise päeva hommikul jõudsid meie matkajad tagasi. Kuigi Aleksei Savvitš ei olnud poistele midagi öelnud, aimasid nad ometi, et midagi on juhtunud, ning nad olid peale käinud, et koju tagasi tuldaks. Aleksei Savvitš ei olnud vastu seisnud, sest ta ei olnud isegi kusagil rahu leidnud.

Ma läksin poistele vastu. Esimene, keda ma nägin, oli Lira. Ta vaatas mulle hirmunult oma suurte mustade silmadega otsa ning ütles äkki:

«Semjon Afanasjevitš! Teie pea on hall!»

Jutustada sellest, mis oli, on võimatu. Mul ei ole selliseid sõnu. Matsime Kostiku maha. Galja haigestus raskesti, ma ei võinud tema juurest tunnikski lahkuda. Kohale sõitis tädi Varja, iga päev käis vaatamas doktor Jevgeni Nikolajevitš, kuid Galja lamas teadvusetult juba kolmandat päeva. Ma väljusin ainult Sofja Mihhailovna juurde, et Leenat süles hoida ja veenduda, et ta on siin. Kuid millal ma ka aknast välja vaatasin, millal ka trepirõdule läksin, nägin ma alati Lirat või Korolli, Petkat või Žukovit. Nad vaatasid mulle vaikides silma ja ainult mõnikord küsisid:

«Võib-olla on midagi vaja, Semjon Afanasjevitš?»

Neljandal ööl istusin ma Galja voodi juures, hoidsin tema kätt oma pihus. Oli väga vaikne ja äkki näis mulle, nagu ei oleks Galja hingamist enam kuulda.

Õnn õpetab ootama ainult head. Õnnelik ei oota muret. Aga see, kes tunneb muret, kardab valusamat. Sel hetkel tundsin ma, olin päris kindel, et Galja ei ole enam elus.

«Tädi Varja,» kutsusin ma tasa.

Ta tukkus akna juures toolil, ent tõusis kohe, astus voodi juurde ja katsus Galja laupa.

«Jumal tänatud,» kuulsin ma, «laup on niiske.»

Ma ei teadnud, mida see tähendab. Ja äkki nägin ma, et Galja avas silmad ning vaatas mulle otsa. Ning silmade järgi mõistsin ma, et ta mäletab kõik.

«Too mulle Leenake,» sosistas ta.

Ma võtsin magava tütarlapse sülle ja tõstsin Galja juurde. Ta sulges uuesti silmad, ta põski mööda veeresid pisarad.

«Nutab. Jumalale tänu!» kordas tädi Varja sosinal.

Teisel päeval läksin ma esmakordselt poiste juurde.

Lastekodus oli kõik nii nagu alati ning poisid ja kasvatajad püüdsid teha, et midagi ei muutuks, et kõik läheks endistviisi. Ainult kõik oli nagu vaiksem, summutatud. Mitte ainult seepärast, et haletseti mind ja Galjat, ei, Kostik oli olnud kõigile kallis, kõik armastasid teda. Ja keegi ei suutnud sellega leppida, mis oli juhtunud.

Kord poisikese kalmule lähenedes kuulsin ma hääli ja siis nägin ka poisse — nad seadsid üles tara. Nad töötasid ilma tavalise kärata, vahetades ainult mõne sõna.

«Kaeva sügavamalt! On vaja panna tihedamalt . . .»

Vaikus. Siis Koroli hääl:

«Istutame vahtra. Ta armastas vahtrat. Rääkis: kui ilusad lehed . . .»

Ma ei tea, kes Anton Semjonovitšile telegrafeeris, kuid nädal pärast Kostiku hukkumist sain ma temalt kirja:

Minu kallid, ma ei kirjuta teile lohutussõnu, ma olen teiega, tundke mind endi kõrval, nagu ma tunnen teid. Elus juhtub mõnikord sellist, millest ei näi olevat väljapääsu: kas hukku või tagane. Kuid ma tean, et sa ei tagane. Usun sinusse, Semjon. Leia endas jõudu seda hirmsat õnnetust üle elada, saa murest tugevamaks, aita Galjat. Sinu A n t o n.

Kui ma suutsin vastu pidada, siis ainult tänu sellele, et pidin aitama Galjat ning et poisid mind aitasid. Ma olin kogu aeg nende hulgas ja ma olen kindel — nad mõistsid, et nad on mulle tarvilikud nagu õhk. Nad pöör-

dusid minu poole küsimustega, mida nad enne ise lahendasid. Nad tulid minu juurde iga tühise probleemiga, igasuguste pisiasjade pärast. Nad ei jätnud mind üksinda ainsakski minutiks. Seejuures ei püüdnud ma endal kinni mingeid haletsevaid pilke. Nad tundsid mulle kaasa tagasihoidlikult, mehelikult ning nad aitasid mind nagu mehed, nagu seltsimehed. Korol oli minu juures peaaegu kogu aeg. Ta ei püüdnud pilke, ei üritanud jutuajamist — ta lihtsalt seisis kõrval.

«Hakkame saagima... Mis teie arvate?... Seletage meile... Ütelge, kel meist on õigus, meie vaidlesime siin... Noh, kuidas meie siis ilma teieta köögiviljaaias... Kolhoosist paluti meid appi tulla, kas tulete meiega, Semjon Afanasjevitš?»

Nii möödus kogu päev. Aga siis tuli öö ja alles siis hakkas paha: magada ma ei saanud. Ei maganud ka Galja. Ta ei maganud ja peaaegu ei söönudki. Ta ei töötanud, ja niiviisi tal ei olnudki mingit pääsu. Hommikul üles tõusnud, võttis ta Leenakese kaasa ja uitis temaga pargis ning metsas. Ma teadsin, et samal ajal oli metsas ja pargis tingimata keegi poistest, enamasti vanemate poiste hulgast, või kui väiksemate seast, siis — Lira. Too oli muutunud vaikivaks ja süngeks, nagu oleks äkki suureks kasvanud: ei esinenud enam ootamatuid vempe ega kärarikkaid üleannetusepuhanguid. Ja nagu Korol, püüdis temagi olla mulle kogu aeg käepärast.

Galja muutus äratundmatuseni — tardunud pilk, tumedad varjud silmade all, lohkuvajunud põsed. Ta ei nutnud, ta ainult vaikis. «Kivinenud,» rääkis tädi Varja. Ma ootasin samuti vaikides, kuni ta kogub jõudu kõnelema hakata.

«Senja,» ütles ta ükskord, «sõidame siit ära!»

«Galjake, kuhu siis?»

«Ma ei suuda siin...» algas ta ja vaikis.

Ta ei tulnud enam selle kõneluse juurde tagasi, kuid minu süda tõmbus kokku. Ma mõistsin, et tal oli võimatu siia jääda. Aga kuidas võisin mina ära sõita? Kuidas ma jätan poisid?

Sügis tuli tõttamata, kuid me kõik nägime tema lähenemist. Sõnajalad muutusid ruskeks. Jalgade all

kahisesid langenud lehed. Ning Leenake tõi mulle piibelehevarre, mille küljes rippusid valgete kellukeste asemel tugevad kollased kerad.

«Mis marjad need on?» küsis ta.

«Piibelehe seemned, Leenakene,» vastas minu eest Jekaterina Ivanovna. «Sügis, Leenake, sügis...»

Asjatoimetusi oli palju ja asjatoimetamine ei kannatanud viivitamist. Ma püüdsin kõigest jõust end tööga uimastada ja ainult mõte Galjast ei andnud mulle endiselt rahu.

Ja siis tuli oktoobrikuu lõpul telegramm:

Ootan sind Kiievis. Anna asjad üle, on suur töö Ukrainas. Makarenko

Mõne päeva jooksul ei rääkinud ma telegrammist kellelegi. Siis andsin selle Aleksei Savvitšile. Ta luges telegrammi läbi ning tahtis juba end kõrvale pöördes seda laua äärele panna. Hiljem näitas seda siiski Vladimir Mihhailovitšile. Too luges selle omakorda läbi, vaikis ja lausus tasa:

«Niiviisi... Noh, mis siis ikka, see on õige... õige, mis seal parata...»

Öösel kirjutasin Anton Semjonovitšile kirja — ainult mõned read:

«Mul ei ole praegu õigust ära sõita. Te peate seda mõistma, Anton Semjonovitš.»

Vastus oli lühike, ja ma mäletan seda samuti sõnasõnalt peast:

«Sa oled minu õpilane ja poeg. Me oleme nii palju aastaid koos elanud ja tööd teinud. Ja sina arvad, et mina saan sulle soovitada deserteerumist? Ma mõtlesin, et sa mind paremini tunned. Siin on töö, mida ma võin ja tahan usaldada nimelt sinule. Ma teadsin sellest juba ammu, seepärast ma sulle kord kirjutasingi, et sa mõtleksid sellest, kes sind asendaks. Sõida siia, sa oled siin vajalik. Jää Berjozovajasse nii kauaks, kui sul on vaja selleks, et olla veendunud, et oled andnud asjad usaldatavatesse kätesse.»

Ma lugesin seda kirja mitu korda. Vaatasin magavat Galjat ja mõtlesin: ta ei unusta seda, mis olnud, kunagi. Kuid ärgu talle iga teerada, iga nurk, iga nägu

seda meenutagu. Nähku ta enda ümber uusi inimesi, asju, uusi muresid. Aga mis peamine — töötada, tal on tingimata vaja töötada.

66

Järsul pöördel

Teisel päeval rääkisin ma Anton Semjonovitši kirjast oma seltsimeestele: haridusosakond hakkab mõtlema omasoodu, asume meiegi mõtlema, kes sobiks paremini meie lastekodu juhtima.

Ma vaatasin oma inimesi — nad olid mulle saanud kalliks ja lähedaseks, nagu on kallid ja lähedased ainult need, kellega oled jaganud mõtteid ja töid, keda usaldad lõpuni, kõhklemata. Mis nemad ütlevad?

«Ma mõtlen, et oleks kõige parem usaldada see Nikolai Ivanovitšile. Ta on noor, energiline, tunneb hästi poisse, armastab meie tööd.»

Seda ütles Aleksei Savvitš — ütles pikkamööda, iga sõna kaaludes ja kordamööda kõigile otsa vaadates: eks ole, on ju nii?

«Täiesti nõus,» ütles Vladimir Mihhailovitš halli pead kallutades.

«Ma mõtlesin samuti sellest,» ütles Jekaterina Ivanovna.

«Kuid meie ei kavatse üldse siia kauaks jääda!» kõlas järsult Jelena Grigorjevna hääl.

«Ma ei sõida siit kuhugi,» lausus Nikolai Ivanovitš naise otsa vaatamata kindlalt. «Suur tänu, et mind usaldate. Kuid ma olen siin alles lühikest aega, teist kõige vähem. Kas ma saan hakkama?»

«Te võite loota meie toetusele,» ütles Sofja Mihhailovna rahulikult.

Oleksin ma olnud Nikolai Ivanovitši asemel, need lühikesed sõnad oleksid julgustanud mind rohkem kui ükskõik millised pikad sõbralikud arutlused.

«Hakkame töötama kõik koos nagu ennegi,» lausus Jekaterina Ivanovna.

Jelena Grigorjevna istus, näris huuli ega tõstnud silmi.

«Suur tänu!» kordas Nikolai Ivanovitš erutatult ja

pöördus minu poole. «Aga kuidas siis teie arvate, Semjon Afanasjevitš?»

«Ma olen seltsimeestega nõus ja teatan meie otsusest haridusosakonnale,» ütlesin mina.

Jah, ma olin täiesti nõus seltsimeestega ja ma teadsin, et nad kõik abistavad Nikolai Ivanovitši ja hakkavad töötama nõnda, nagu lasuks vastutus lastekodu ja laste eest neil enestel.

Poistele ei rääkinud ma midagi. Otsustasin, et ei ütle kuni viimase minutini.

Asjatoimetusi oli mul rohkem kui enne. Vahetpidamata tuli käia Leningradis ja kahju oli kulutada aega nendele sõitudele, oli tahtmine viibida rohkem poiste seas. Kuni viimase päevani püüdsin ma vältida mõtlemist lahkumisele. Mul oli tööd ülepeakaela ning mõtlemiseks ei olnud tõepoolest mahti. Kuid siis saabus ärasõidu eelõhtu.

Ma istusin oma kabinetis laua taga, pea kätele toetatud, ja mõtlesin. Kuidas ma nad maha jätan? Kuidas elan ilma nendeta? Kuidas nemad — ilma minuta? Nii palju on veel lõpule viimata, nii palju on ees. Meile anti luba organiseerida pioneerirühm. Punane kaelarätt on meie uus homne rõõm. Kuid mind ei ole siis enam siin. Kuues klass, seejärel seitsmeski klass — peaaegu keskharidus! Kuid mind ei ole enam siin...

Sulgenud silmad, ma nägin Korolli... Žukovit... Panin... Panin on päris teekonna alguses, siin ei olnud ma veel midagi saavutanud... Ja Narõškin? Kas ta on teele välja jõudnud? Ma nägin Petkat... Repinit... Repini pärast olin ma juba peaaegu rahulik. Ta on nüüd inimene. Varsti tuleb siia tema isa. Kuidas nad kohtuvad, kuidas otsustavad? Ma nägin kõiki. Väikesi ja suuri. Käratsevaid ja vaikseid. Mulle näis alati, nagu oleks ainult minul võti nende elude juurde, et ilma minuta nad närbuvad. Mul oli vajalik nõnda mõelda. Kuid nüüd ma teadsin, et see ei ole nii. Ja see oli hea. Kuidas vaataksin ma Anton Semjonovitšile silma, kui siin kõik pärast mind koost pudeneks ja kokku variseks. Ta oleks mulle öelnud: «Mitte sinu

järgi ei otsustata, vaid sinu töö järgi, sinu inimeste järgi.»

Kui ma pärast Galja haigust poiste sekka tagasi tulin, mõistsin ma: Berjozovaja lastekodu võib elada ka ilma minuta. Siin on õpetajate kollektiiv ja laste kollektiiv, ning see kahekordne kollektiiv elab. Kõik nad püüdsid, et ma tunneksin: ilma minuta ei saa. Kuid ma nägin: saab küll.

Ma vaatasin kella — oli juba kaksteist.

Ma lähen nüüd magamistubadesse ja vaatan neid, magajaid. Aga homme hommikul jätan hüvasti ja sõidan ära. Hommikul, tööst ja muredest täidetud kaine päeva künnisel on hüvastijätt kergem ja lihtsam — hommik on õhtust targem.

Ma astusin välistrepile. Maapinnal, piki maja äärt lebasid heledad ruudud. Tõstsin silmad — kõik aknad olid valgustatud. Mispärast? Poisid magavad juba ammu, kust siis see valgus? Ühe hingetõmbega jooksin trepist üles ja avasin esimese magamistoa ukse.

Kõik voodid olid üles tehtud nagu päeval, ja nende kõrval, täpselt nagu hommikusel loendusel, seisid poisid. Miski pigistas mind kõrist. Ma peatusin, vaatasin neid ja läksin pikkamööda edasi. Teistes magamistubades oli samuti — avamata voodid, laitmatu kord ja vaikivad valveseisangus poisid, minu poole pööratud tõsised näod, sügavad, tähelepanelikud pilgud. Nad teadsid, nad olid veendunud, et ma ei sõida ära, ilma neid veel kord vaatamata. Nad teadsid, et ma tahan näha igaüht neist ning keegi ei heitnud magama.

Siis istusin ma kellegi voodile ja kõik asusid ringi ümber minu, nagu tol kaugel päeval, kui Timofei mind äärepealt oleks sarvede otsa võtnud.

«Kirjutage... Tingimata kirjutage, Semjon Afanasjevitš... Meie tuleme teid vaatama... Ja teie sõitke vahel siia... Äh, kuidas kõik läks!»

Ma tulin tagasi pärast kella üht ja alles siis mõtlesin: kust nad siis teada said? Kust? Aga saad sa siis nende eest midagi varjata!

Ma teadsin, et ma niikuinii mingi hinna eest ei uinu. Kõndisin mööda tuba. Oli umbne, läksin õhu kätte.

Nüüd olid aknad pimedad. Kui Anton Semjonovitš oleks näinud minu poisse! Mis ta oleks öelnud? Kas oleks mind kiitnud? Ei. Muidugi ei. Mäletan, kui ma ammumöödunud aegadel, Gorki-nimelise koloonia koidikul, korraldasin röövretke arbuusi- ning meloniväljale, siis ütles ta karmilt:

«Teen ettepaneku kõrvaldada Karabanov rühma komandöri kohalt. Meile on see häbiks, kui meil on säärased komandörid!»

Aga kui külas süttis tulekahju ja ma põlevast tarest välja kandsin haige vanakese, ütles mulle Anton Semjonovitš teravalt silma vaadates:

«Nii peab talitama igaüks.»

Seepärast ütleks ta mulle nüüdki:

«Nii peab töötama igaüks.»

Jah, ma töötan nii edaspidigi. Veel paremini, veel vihasemalt.

Ning sel tunnil meenus mulle ärasõidu eelõhtu Dzeržinski-nimelisest kommuunist, aastat poolteist tagasi.

Ma istusin Anton Semjonovitši kabinetis ja lugesin. Anton Semjonovitš töötas oma laua taga. Oli väga vaikne, kommuunis juba magati. Ma armastasin neid tunde. Armastasin vaadata Anton Semjonovitši töö kohale kummardunud pead, seda, kuidas jooksis ta sulg, kattes paberit selgete, ühtlaste ridadega. Mõnikord pani ta sule kõrvale, tõstis silmad üles ja küsis minult midagi. Küsida võis Anton Semjonovitš niihästi seda, kuidas töötab tsehhis viies rühm, kui ka seda, kuidas tunneb end seitsmendas rühmas uustulnuk. Või kas ma olen märganud, et Zõrjanski on viimasel ajal millegi üle mures? Ja mis ma arvan kõige noorema kommunaari Mizjaki käitumisest.

Iga selline kõnelus algas tühisest küsimusest, pisiasjast, kuid lõppes nii, et ära minnes mõistsin: näe, mispärast on Zõrjanski erutatud! Vaat, mis häirib uustulnukat seitsmendas rühmas! Paistis, et mulle tekib uus nägemisvõime ja et ma homme näen tõepoolest rohkem ja targemini kui eile.

Aga mõnikord möödus terve õhtu vaikuses. Kumbki tegeles oma tööga. Kuid lahkumisel kuulsin ma kume-

davõitu häält: «Head ööd, Semjon!» — ja ma viisin endaga kaasa midagi väga tähtsat, millest lisandus ahnust elada ning töötada, töötada kogu jõust... Mul oli hea meel ja ma tundsin endas küllaldaselt jõudu — kas või mägede tõstmiseks. Ja pärast pikka, kuid märkamatult möödalennanud tööpäeva kommuunis, pärast kärarikast päeva, istudes Anton Semjonovitšiga kahekesi vaikseks jäänud kabinetis, ei soovinud ma endale mingit muud osa, kui ainult töötada tema kõrval ning abistada teda ja vahetpidamatult temalt õppida. Mäletan pikka ahelikku selliseid õhtuid, üksteisega sarnaseid ja erinevaid. Kuid too veebruarikuu õhtu vastu akent sadava märja lumega on mulle eriti meelde jäänud.

Anton Semjonovitš tõusis üles, astus akna juurde.

«No on aga ilm!» kuulsin ma. «Sa kujutle: minna sellisel ööl rännakule. Ei karastumiseks, ei treeninguks, vaid sõjas, rindel... vaenlase tule all... Ei ole kerge, Semjon,» ütles äkki Anton Semjonovitš minu poole pöördudes, «oled sa oma tööga rahul?»

Ma ei jõudnud veel vastata.

«Kunagi pole hea see komandör, kes ei tegutse iseseisvalt,» jätkas Anton Semjonovitš. «Olgugi ta andekas, olgugi tal hea pea õlgadel, aga kui ta ei ole tegutsenud oma vastutusel ja riisikol, oma arusaamise järgi, ei ole ise välja rabelnud raskest olukorrast, siis ei ole ta veel komandör. Kas mõistad?»

Ma panin raamatu kõrvale ja astusin lähemale:

«Aga milleks teie sellest räägite, Anton Semjonovitš?»

«Sa töötad päris kenasti,» ta vaatas mulle üle näpitsprillide otsa, «kuid sa töötad minu selja taga. Mina mõtlen sinu eest. Aga sul on aeg juba omadele jalgadele tõusta. Sa saad varsti kahekümne kaheksa aastaseks, pole enam väike. Ja oled üht-teist õppinud.»

Pean tunnistama, et ma kergelt jahmusin ega leidnud, mida vastata. Ent Anton Semjonovitš ei oodanudki vastust. Ta tuli laua juurde tagasi, istus ja hakkas asjalikult, nagu ammu ja kindlasti otsustatud küsimusest rääkima:

«Niiviisi siis. Ma kuulsin, et praegu on Leningradi oblastis lastekodud kehvas olukorras. Sõida sinna. Ja vali endale kõige halvem, eks ole?»

Kui ma tol õhtul koju tulin, siis Galja ning lapsed magasid juba. Tahtsin sellest kõigest Galjale jutustada. Kuid ma ei hakanud teda äratama. Astusin akna juurde, surusin lauba vastu külma, väljast pilkasse pimedusse mähitud klaasi, ja mõtlesin: tuleks ometi rutem hommik!

On möödunud poolteist aastat. Olen palju teada saanud ja palju läbi elanud selle aja jooksul. Ja sel tunnil, kui mu elu järsku murdus ja ma asusin selle uuele pöördele, võisin ma korrata sedasama sõna: töötada. Kogu jõust töötada. Minna mööda seda teed, mille olin valinud ja millest paremat ei ole maailmas... Et tuleks rutem, tuleks rutem hommik!

67

Uuesti teel

Ja ma olen uuesti teel. Ooteruum on rahvast täis. Istutakse pinkidel, reisikohvritel ja lihtsalt põrandal. Minu kõrval, päris ukse juures, surudes reisipauna enda vastu nagu väikest last, tukub eideke kulunud sametkasukas. Ta võpatab alatasa, paotab silmi, kobab enda ümber käega, et kindlaks teha, kas ta endiselt istub jaamas pingil, kas ta jalgade juures on endiselt reisikohver ning süles paun. «Kas te pole kuulnud,» küsib ta, «Kiievi rongi...» ning ootamata vastust, suigub uuesti. Teisel pool minu kõrval tukub elatanud talumees. Ta magab, pea tagasi heidetud ja nägu ajalehega kaetud, nagu valitseks juulikuine kuumus ning kärbsed ei annaks rahu.

Jaanuarikuu on lõppemas. Ustest puhub jalgadele külma. Väljas, karges pakaselises õhus, huiklevad pikalt veduriviled, kostab jaamakella värelev helin. Ähkides kaugeneb raske rong, üha sagedamaks tiheneb veduri puhkimine, vagunid veerevad mürinal mööda ning rataste kõlksumine vaibub kusagil kaugel. Teekond, teekond seisab ees...

Pim-m! Kell katkestab korrapealt vaikuse. Ootesaalis ei maga enam keegi — algab pealeistumine Kiievi rongile. Minu naabritar vaatab abitult ringi ja on, nagu näha, niivõrd kohkunud, et ei suudagi enam ehmuda, kui ma haaran ta kohvri. Ta surub ainult tugevamini oma kollast pauna rinna vastu ja peaaegu jookseb minu järel, lausudes käies: «Oh, suur aitäh! Oh, suur aitäh selle eest!» Paistab, nagu tahaks ta kuuma tänulikkusega mind relvituks teha juhuks, kui ma olin haaranud ta pagasi halbade kavatsustega.

Surun eidekese vagunisse, tungin sinna ka ise. Heidan oma kohvri ja seljakoti ülemisele riiulile, teekaaslasele võtan koha alla akna juurde.

Pikkamööda jääb vagunis vaikseks. Ühes otsas keelitab naise hääl mudilast rahunema, teises otsas norsatakse üksmeelselt. Rütmiliselt õõtsub vagun, rattad kolksuvad, ning varsti ei jää enam muud, kui see ühtlane, uinutav tukslemine . . .

«Oleme kohal, kodanikud! Ärgake: Kiiev.»

Konduktor käib mööda vagunit ja kuulutab oma kähiseva häälega, et oleme kohale jõudnud. Ent kõik on juba nagunii ammu ärkvel. Ümberringi sagitakse, vesteldakse, keegi koputab aknale, keegi vastutulijaist on juba vagunisse pääsenud ja endaga külma õhku kaasa toonud.

Hüppan oma riiulilt alla. Olen kiiresti minekuvalmis: kohver kätte, seljakott selga ja võingi minna. Igast küljest tõugatakse, kiirustatakse, vagun on vastutulnuid täis — nad liiguvad vastassuunas, segavad väljumist. Viimaks pääsen siiski välja. Hüppan perroonile. Vaatan ringi, hingan sisse karget hommikust jahedust. Unisust poleks nagu olnudki. Ümberringi on kõik sinkjas, pakasene, laternad valgustavad hommikuselt tuhmilt. Kuid äkki — mis veidrus see on, mind oleks nagu rebitud jalast? Vaatan ringi, kummardun — vaguni alt paistab kellegi pea, õlad, väikesed väledad käed püüavad haarata minu saabast.

«Mis sulle meelde tuleb?»

Haaran omakorda minu saabasteküti järele, tirin ta perroonile ja . . . Pagan võtaks! See ei ole võimalik!

Minu ees seisab Lira. Seisab, pea longus, minu otsa vaatamata, seisab sellisena, nagu ma teda kunagi veel pole näinud — vaikivana ja alandlikuna.

Kust sai tema siia? Milleks on ta siin? Kas ma ei näe vahest und? Ta peaks olema ju siit tuhat kilomeetrit eemal! Ma raputan teda õlgadest — ei, see ei ole uni, see on tõepoolest Lira.

«Mis on juhtunud? Räägi!»

«Ma olen juba Leningradist peale teiega kaasas. Ei jää teist sammugi maha. Ma peitsin end teie eest, kuid maha ei jäänud.»

«Ja milleks siis? Milleks?»

«Semjon Afanasjevitš, kus olete teie, seal olen ka mina! Kuidas tahate, kuid mina teist maha ei jää!»

Nüüd ajas Lira pea püsti ja vaatas mulle kartmatult ja kindla pilguga otse silma.

«Sa oled hull! Ma saadan su kohe tagasi! Kas sa mõistad, mis praegu sünnib Berjozovajas? Joostakse, otsitakse, songitakse kaevu ... Kas sa saad aru, mis sa oled teinud?»

«Ei, ei,» tõttab Lira mind rahustama. «Ma jätsin Nikolai Ivanovitšile kirjakese. Nii ja nii, ärge pahandage, kuid ma sõitsin Semjon Afanasjevitšile järele. Mis te ometi mõtlete?» Seekord kuuldus ta hääles ette-heide. «Kus ma siis sedaviisi võisin? Ei, jätsin kirjakese. Et oleks nagu kord ja kohus.»

On pakane, kuid ma pühin laubalt higi. Ümberringi käratsetakse, askeldatakse, meid tõugatakse, ent meie seisame aina teineteise vastas.

«Kas vennas tuli vastu?» küsib mööda minnes minu naaber vagunist. «Olete sarnased! Nagu kaks tilka vett!»

«Lähme!» ütlen ma südametäiega.

Ja «vennas» sibab mulle järele.

Saatnud Berjozovajasse telegrammi, et nad põgenikku ei otsiks, väljun jaamast. Trammid helisevad juba, kuid ma otsustan minna jala. Võõrastemajas «Palace», mis asub Bibikovi bulvaril, ootab mind Anton Semjonovitš. Mul ei ole tahtmist teda liiga vara äratada. Lira käib kõrval, püüdes minu sammuga kohaneda ja kogu aeg üritades mind kõnelusega lõbustada:

«Oi, kus on ikka linn! Ja ilmatu kõrgel!»

Vaikin.

«Aga Leningrad on siiski suurem.»

Vaikin. Nähes, et ma ei kavatse seda seltskondlikku konversatsiooni toetada, muudab Lira teemat.

«Minuga tahtis tulla Kizimov. Aga ma seletasin talle: sa oled siin ammu, sa ei tohi. Aga ma tulin hiljuti, minu järele pole nii suurt nõudmist.» Lira vaatab mulle

aeg-ajalt otsa ja jätkab kogu veenmisoskusega, milleks ta on vähegi võimeline: «Aga mina ütlen teile, Semjon Afanasjevitš, teie ärge olge vihane, sest ma ütlesin endale kohe: kuhu teie, sinna ka mina. Kogu eluks!»

Teda rõhub minu vaikimine. Kõige enam kardab ta seda, et ma ostan nüüd pileti ja käsin teda tagasi sõita ...

Viimast korda olin ma Kiievis kevadel. Kastanid õitsesid — need seisid piki tänavat kõrgekasvulistena, pidulikena, kõik lopsakas roheluses, heldelt taeva poole tõstmas oma säravaid küünlaid. Nüüd on talv. Talvel on Kiiev klaasine: puude oksad on kaetud härmatisega, ning kus, millises linnas on veel nii palju puid tänaval?

Kohe näen Anton Semjonovitši. Tahtmatult kiirendan sammu. Jonnakas mustasilmne jõmpsikas peaaegu jookseb juba minu kõrval — ja on nähtavasti valmis jooksma ühegi hingetõmbuseta kas või maailma otsa.

Olemegi võõrastemaja juures. Kolmandale korrusele lennata on ühe minuti töö. Tõmban hinge tagasi, koputan ja kuulen ukse tagant tuttavat häält:

«Astuge sisse!»

Paistab, et Anton Semjonovitš on juba ammugi üles tõusnud. Ta istub laua taga ja laual on mulle tuttava selge käekirjaga kaetud paberilehed. Anton Semjonovitš tõuseb ja tuleb mulle vastu. Milline rõõm on mul teda näha!

Kaelustame. Siis lükkab ta mind endast eemale ja ütleb, naeratus hääles:

«Noh, keera end, pojuke!»

68

Kas ma võtan enda peale?

Ma ei olnud Anton Semjonovitši näinud ligikaudu kaks aastat. Esmakordselt kolmeteistkümne aasta jooksul olime me nii kauaks ajaks lahku läinud. Ma ei mäleta, et Anton Semjonovitš puhkusele minnes oleks kunagi määratud aja kommuunist eemal olnud. Ta tuli

alati kas või mõned päevad varem tagasi ja tema rahulikkuses kohtumise hetkel tabasime me eksimatult tagasihoitud kannatamatust, millega ta oli meie juurde tagasi tulnud. Tundsime ning teadsime: me oleme alati, kogu aeg talle vajalikud.

Nii ka nüüd, me pole veel täit kaht aastatki olnud lahus. Nagu oleksime alles eile hüvasti jätnud. Kuidas võis ta minu katkendlike kirjade järgi nii palju teada Berjozovaja Poljanast, meie poistest, õpetajaist — kõigist, keda ma armastasin? Millest ta nõnda eksimatult teab, mis mind erutab, ja kuidas ta oskab küsida minult seda, millest ma ise tahtsin rääkida? Selliseid küsimusi esitan ma alles nüüd, kuid siis ma ei kahelnud, teisiti ju olla ei saagi. Ta teab minust kõik — minu erutusi, kahtlusi, minu muret ja rõõmu. Me ei olegi nagu üldse lahus olnud — samuti nagu mina teda, mäletas tema mind neil aastail ning minu töö oli olnud tema tööks.

Homme tuleb meil uuesti lahkuda, ja täna oli Anton Semjonovitš kogu päeva kinni — hommikul kohates jõudsime vaevalt mõned sõnad vahetada. Alles nüüd, poole öö ajal katsume kõike tasa teha, jutustame, küsime ning mõtleme valjusti.

Ma ei küsi, milleks ta mu välja kutsus. Ma ei küsi ja ta ei alusta sellest juttu. Ma ootan, püüdes kannatamatusest võitu saada, püüdes iga uue sõna puhul oletada, mis on tulemas. Milleks kutsus mind enda juurde Anton Semjonovitš?

«Kavatsetakse suuri asju,» ütleb ta laua tagant tõustes ja mööda tuba kõndides. «On vaja teha täielik ning jäägitu lõpp kodutusele, nii et isegi mälestus sellest sõnast hääbuks. Ma mõtlen, et võib saavutada seda, et loodaks suured laste kommuunid-linnad ühes tehaste, vabrikutega, tehnikaga varustatud põllumajandusega. Milleks, mõtle järele, rajatakse meie kolooniad nii tihti mingisugustesse poollagunenud kloostritesse? Ja hiljem, kui hakatakse neid kloostreid taastama, maetakse neisse tohutu hulk raha — ja täiesti asjatult: luuakse kääbuskolooniad, mis võivad ainult kingsepavõi õmblustöökojaga toime tulla. Aga kes lastest tahab nüüd hakata kingsepaks-käsitööliseks? Igaüks teab, et

vabrikutes on jalatsite tootmine ammu juba suurepäraselt mehhaniseeritud. Ei, on vaja nimelt suurt, rikast majandit, mis annaks lastele tõelise perspektiivi, tõelise tuleviku.»

«Seal see on!» mõtlen ma. «Ennäe, milleks ta mu välja kutsus!»

Ja minu silmade ette tõuseb suur kaunis ehitus oma kooliga, võib-olla isegi oma instituudiga. Ma näen oivalist, tehnika viimase sõna järgi sisseseatud tehast. Vaata, seal nad ongi tsehhides — keskendunud, uhked poisid, nende sõna kuulavad kõige peenemad targad mehhanismid. Milline tehas see on? Suurte masinate ehitamiseks? Tööpinkide-instrumentide tehas?

Ma näen tohutut nisupõldu, põldu, mida ei haara pilguga, näen kombaini, mille tüüriratta juures on keegi minu poistest. Kes see on — Podsolnuškin? Steklov?

«Mul on veel teinegi mõte,» kuulen ma Anton Semjonovitši häält. «Tahan valitsusele ette panna luua Vorošilovi korpus. Olen kindel, et see annaks maale suurepäraseid komandöre. Meie valiksime parimad poisid koloõniatest ja lastekodudest. Mõtleksime läbi erilise programmi ja hakkaksime neid valmistama sõjalise tuleviku vastu juba lapsepõlvest. Millised komandörid neist kasvaksid, millise kultuuriga, mitmekülgselt haritud . . . Kas pole hea mõte?»

«Kas tõesti see?» mõtlen ma. «See on päris uus, kuid seda huvitavam! Ja ma võiksin võtta enda juurde paljusid poisse Berjozovaja Poljanast. See oleks vast õnn!»

Anton Semjonovitš peatub diivani ees. Diivanil magab nagu surnu kogu päev ringijooksnud Lira. Ta on saunas end puhtaks pesnud ja lamab nüüd, käed laiali, pea üle padja ääre, puhas ning vaikne.

«Hea poiss,» ütleb Anton Semjonovitš minu pilku kinni püüdes. «Riisiko ja anduvuse inimene. Ennustan, vaata, et sa meeles pead: see hakkab juhatama kolooniat, tingimata!»

«Liiga keevaline selliseks tööks.»

«Olen tundnud teisigi keevalisi sellisel postil.»

Naerame. Siis harutab Anton Semjonovitš lahti pak-

sude punsunud mappide paelad. Mappide vahel on lugejate kirjad, mida ta on mulle lubanud juba ammu näidata. Nihkun lauale lähemale, rohelise kattega lambi juurde, ja Anton Semjonovitš laotab minu ette laiali postpaberi lehed, vihikust väljarebitud leheküljed, küll korraliku, selge käekirjaga täis lükitud, küll kannatamatute ja rahutute ridadega täiskritseldatud. Kui paljudel inimestel on hinge segi pööranud «Pedagoogiline poeem»! Kui palju mõtteid, arutlusi, milliseid vaidlusi, kahtlusi, küsimusi oli see esile kutsunud! Milliseid lootusi ja millist kindlust oli see äratanud!

Loen läbi ühe kirja teise järel. Püüan kujutleda igaüht, kes Anton Semjonovitšile oli kirjutanud: milline ta on, mis inimene see on?

«Ma kavatsesin oma töö jätta,» kirjutas noor õpetajanna. «Olin kaotanud sellesse usu, lakanud lootmast edule, rõõmule, sellele, et ma saavutan midagi sellel nii raskel, peaaegu lootusetul teel. Teie avasite mu silmad. Teie aitasite mul mõista, et mul ei ole õigust kõrvale jätta alatud tööd. Ka teil oli raske, kuid teie ei taganenud. Ka teid külastas meeleheide, kuid teie ei lasknud endast võitu saada. Aga peamine on, et teie näitasite mulle teed. Teie ütlesite mulle ette, kuidas töötada, millest alata ja mida taotleda. Aitäh, aitäh teile!»

Anton Semjonovitš loeb koos minuga selle kirja uuesti läbi.

«Arvan, et kui ta elab ka saja aastani, ta ei jäta ka siis lapsi,» ütles ta. Ja annab mulle teise kirja.

«... Nojah, olete teinud suure töö — selle vastu ei saa vaielda. Ometi on Teie kogemuste valdkond kitsas, see on rakendatav ainult ebanormaalsete, seadusi rikkuvate laste suhtes. Ent praegu on tähtis muu: töö normaalses lastekodus, normaalses tavalises koolis. Ja seal ei ole Teie leiud võimelised pedagoogi aitama.»

«Vana laul!» ütlen ma. «Säärast olen ma kuulnud Leningradis sada korda.»

«Ka mina kuulen seda vahetpidamata. Mis minusse puutub, siis sa tead: kui mulle antaks ka keerubeid ja seeraveid tiibadega, ma kasvataksin neidki täpselt samuti. Ainult kontroll on vajalik. Veenev, täpne

kontroll, kontroll kestva kogemuse kaudu. Ainult see on veenev.»

Anton Semjonovitš vaikis hetkeks, ajas end sirgu. Lambi kate heitis ta näole varju, valgus langes ainult tugevasti, jonnakalt kokkusurutud huultele. Ta vaatab mulle otse silma.

«See on väga tõsine, väga keeruline, Semjon. Seni tehti elavale asjale takistusi otseselt — takistasid tšinovnikud, bürokraadid, puupead, kuid need ei varjanud oma sallimatust ja nad tegutsesid avalikult. Nüüd läheb teisiti. Meile öeldakse: teie kogemus on kitsas, see kõlbab ainult seaduserikkujatele.»

Rahuliku, kiirustamata liigutusega paneb ta kirja kõrvale.

«Kas sa mõistad, mis ma tahan teha sulle ülesandeks? Ja mitte sulle üksi, mul on välja valitud veel teisigi kommunaare — Mark Scheinhaus, Georgijevski, noorematest Konisevitš... Nõnda siis. On vaja võtta lastekodu. Harilik lastekodu harilike normaalsete lastega. Algul mitte suur. Hiljem see laieneb, selles ma ei kahtle. Lapsed-orvud, lapsed likvideeritud lastekodudest, poisid, kes pole veel tänavat, hooldamatust maitsta saanud. Kas mõistad? Normaalsed lapsed...»

Nagu suits hajus minu kujutluses tekkima hakanud pilt — võimas tehas, kuldne nisupõld, Podsolnuškin kombaini tüüriratta taga. Niisiis, kõik, mis on jutustatud «Pedagoogilises poeemis», on seaduserikkujatest? Minu noorus, minu sõprade ja seltsimeeste noorus, Gorki koloonia, Dzeržinski kommuun — see kõik on liigu alaealistest kurjategijatest? No ei!

Nõnda siis tuleb veel teoga tõestada, mida tähendab Anton Semjonovitši töö ja mõte? Tõestada, et ta kasvatas tõelisi inimesi, nõukogude inimesi, kommuniste? Et ta õpetab seda ka teistele? Hea küll, tõestamegi, kurat võtaks!

«Meil on ees mitte ainult võidud, vaid ka võitlus,» lausub Anton Semjonovitš mõtlikult. «Nende võitude ja võitluse jaoks kasvatataksegi inimesi. Võitluse ja võidu jaoks ma sind siia kutsusingi. Noh, kuidas on, kas võtad enda peale?»

Kas ma võtan enda peale?

Ma vaatan oma õpetajale näkku, otse silma. Kas ma võtan enda peale! Ma annan selleks ürituseks kogu oma jõu! Ja kunagi, edaspidi ütleb ta mulle uuesti: nii peab töötama igaüks.

Kus nad praegu on, mulle veel tundmatud poisid, minu uus suur perekond? Nendega koos ja nende jaoks hakkan ma nüüd elama ning töötama. Mul on ees niihästi võitlus kui ka võit, mure ning rõõm — kõik, millest on tulvil meie kaugeltki mitte kerge, kuid õnnelik töö.

... Järgmisel päeval ma sõitsin Tjoplõje Rutšiisse — nii nimetati paika, kus mind ootas meie uus kodu.

1950—1953

SISUKORD

	Autorilt	5
	Proloogi asemel	7
1.	Laostumine	11
2.	Esimene päev	16
3.	«Meie kõik oleme komandörid!»	20
4.	«Kahega on jõudsam!»	25
5.	Hiline külaline	32
6.	Ja uuesti saabus hommik	36
7.	Kui lammutada, siis arukalt	42
8.	Tugipunkt	54
9.	Leivapäts	60
10.	«Istuge ja mängige!»	64
11.	Vastu võtta on hea!	69
12.	Mudilased	74
13.	Nööbid	79
14.	«Oh seda Glebovit küll!»	85
15.	«Nüüd me ära ei jookseks...»	91
16.	Kanad	97
17.	Laudlina	103
18.	Ära läksid	110
19.	Otsekohene kõnelus	113
20.	Panin	117
21.	«Teil ei tule midagi välja!»	123
22.	Tähendab, ta elab	128
23.	Pioneerid	136
24.	Mis on vabadus?	151
25.	Jekaterina Ivanovna perekond	160
26.	«Kaks ja üks...»	164
27.	Suveaias	168
28.	Palav päev	179
29.	Jälle kodus	191
30.	Korol leiutab	200
31.	Vigadega ümbrik	208
32.	Head uudised	212
33.	Laanenäär — maismaalind	214
34.	Ülikool kodus	221
35.	Hans ja Ervin	229
36.	Sõber puudub	236
37.	«Kas tahad olla tubli?»	241
38.	Meie homme — see on rõõm!	247

39. Mäng 250
40. **«Ma nägin Thälmanni!»** 261
41. «Aga mis on siis maailmas kerge?» 267
42. **Eelõhtul** 270
43. Esimene september 275
44. Pedoloogid 278
45. **Mida nad teavad lastest?** 285
46. Lahendus 292
47. Õhtusel tunnil 301
48. Mida edasi, seda raskem 306
49. Mis teha Narõškiniga? 311
50. Repin käskis 315
51. Jäägitu jutt 322
52. Helisev pall 325
53. «Ja mida ootab linna haridusosakond?» . . . 333
54. Anatoli Lira elulugu 341
55. «Hei! Kas oled elus?» 344
56. Vennad Gracchused 355
57. Veel üks ajalootund 364
58. Kohtumine 368
59. «Tahaks aina elada!» 371
60. Mälestusväärne päev 375
61. Kindlal teel 378
62. «Tulin kontrollima . . .» 382
63. «On ta hea?» 390
64. 16. juunil 395
65. Murest tugevam 400
66. Järsul pöördel 404
67. Uuesti teel 409
68. Kas ma võtan enda peale? 413